PRAWO
POLITYCZNE
NARODU POLSKIEGO

PRZEZ

X. WINCENTEGO SKRZETUSKIEGO S. P.

Necessarium imprimis est nôsse Rempublicam; idque latè patet: quid habeat militum; quid valeat Aerariô; qua quisque sit lege, conditione, foedere; tenere consuetudinem decernendi; nôsse exempla Majorum. *Cic: Lib. 3. de Leg.*

TOM I.

W WARSZAWIE
w Drukarni J. K. Mci i Rzeczypospolitey u XX. *Scholarum Piarum.*

1782.

DO

JASNIE WIELMOZNEGO

J. P. BAZYLEGO

WALICKIEGO

WOIEWODY GENERAŁA ZIEM RAWSKICH
KAWALERA ORDEROW ORŁA BIAŁEGO
i S. STANISŁAWA.

DOſkonała Kraiowego Rządu znaiomość, w każdym Narodzie, a w wolnym osobliwie, gdzie Obywatele do Rzeczypospolitey sposobić ſię powinni, nay-

potrzebnieysza, przytrudną do nabywania była, iuż przez wielość i rozmaitość Ustaw, z ktorych ią czerpać przychodziło, iuż przez niedostatek Xiążek, ktoreby tak nudney pracy oszczędzały. W zamierzeniu tym pracowali chwalebnie i pożytecznie, Kromer, Chwałkowski, Hartnoch, Zalaszowski, Lengnich; Dzieła atoli ich, iako dawnieysze, stały się niedostatecznemi po nastąpionych poźniey a tych istotnych w Prawie Narodu naszego Politycznym odmianach.

Gdym ia zamyślał o takowym dziele, ktoreby stosownie do dzisieyszych czasow było przydatne, raczyłeś JASNIE WIELMOZNY WOIEWODO, nie tylko pochwalić i zachęcić przedsięwzięcie moie, co od tak oświeconego i poważanego Senatora podchlebną było dla pracuiącego pobudką; ale nadto uprzedzić mnie dobroczynnym ofiarowaniem pomocy na koszt drukowania. Z Twoiego więc natchnienia pisana, a z Twoiey szczodrobliwości oglądaiąca widok powszechny Xiążka, pod zaszczytem Imienia Twoiego nayspráwiedliwiey wychodzi.

Przyiemno było zbieraiącemu Ustawy Rządu Kraiowego, opisywać te z dawna pożądane odmiany, ktoremi przeszłe w Rzeczypospolitey wady, pod panowaniem STANISŁAWA AUGUSTA są polepszone;

ne; rownie z ſłodkim ſerca Obywatelſkiego uczuciem przypominać ſobie będzieſz JASNIE WIELMOZNY WOIEWODO, że do tak zbawiennych Oyczyźnie popraw, gruntownym zdaniem Twoim, iako wierna Rzeczypospolitey i Krolow od lat przeſzło dwudzieſtu Rada, przyczyniłeś ſię.

Przeymuią od tak zacnego Oyca spoſob patryotycznego myślenia, Pociechy Imienia, a Oyczyzny Nadzieie Synowie TWOI, całą edukacyą do tego ſposobieni, ażeby iako ſię do Rzeczypoſpolitey zrodzili, tak być iey użytecznemi ſtarali ſię.

Jestem z naygłębszym uszanowaniem

JASNIE WIELMOZNEGO WMC
PANA DOBRODZIEIA

Nayniższym Sługą

X. Wincenty Skrzetuski S. P.

PORZĄDEK ROZDZIAŁOW

TOMU I.

ROZD:

TOMU II.

ROZD:

PRAWO
POLITYCZNE
NARODU POLSKIEGO.

ROZDZIAŁ I.

O Prawie Politycznym Narodowym ogólnie; o iego źrzodłach w szczegulności w Krolestwie Polskim; iako to: o Statutach i Konstytucyach, Umowach Krolewskich z Narodem, Rezolucyach Rady Nieustaiącey.

PRawo Polityczne w ogólności, znaczy prawidła te, podług ktorych, Miasto, Prowincya, lub Narod iaki iest rządzony. Nazywa się inaczey Prawem Publicznym Prawo Kraiowe Polityczne.

 czy-

czyli Pospolitym, bo ustanowione iest, albo przynaymniey powinno być ustanowione na pożytek powszechny tych wszystkich, ktorzy w iedno Polityczne ciało są złączeni. Dzieli się na Prawo Polityczne powszechne, które w ogólności Cywilnym Społecznościom przepisuie pewne Ustawy Rządu, i ktore wspolne iest Narodom wszystkim; i Prawo Polityczne szczegulne, czyli iednemu iakiemu Narodowi właściwe, a podług rożności Kraiów i Rządów różniące się. I tak przez Prawo Polityczne Narodu Polskiego, rozumie się sposob wewnętrznego rządu w Polszcze; moc Prawodawcza, wykonywaiąca i sądowa; odprawianie publicznych obrad, opisanie Praw, prerogatyw, i powinności różnych Stanów Obywatelów, ustanowienie rozmaitych urzędów i magistratur, religia, rząd skarbu, woysko, handel, ludność, przymierza i interessa z obcemi Narodami, i tam daley. To wszystko albowiem podpada pod wydział Prawa Politycznego Kraiowego.

Zamiar Dzieła.

Narodu naszego Prawo Polityczne mieliśmy dawniey od kilku Autorow zebrane; ale że w kilkunastu ostatnich leciech znaczne w nim i bardzo istotne pozachodziły odmiany, ktore czynią, że dawnieysze w tey materyi Xiążki są iuż dzisiay niedokładnemi; przeto ninieyszego dzie-

dzieła zamiarem będzie, nowy zbior tegoż Prawa, iakie teraz iest, przydatkami Historycznemi i uwagami politycznemi obiaśnionego, podać kraiowym Obywatelom, dla ktorych nie może nic być potrzebnieyszego, nad doskonałą znaiomość swoiey Oyczyzny, i ustaw tych, podług ktorych ona rządzi się. A w osobney, da Bog, Xiążce zbierze się znowu to wszystko, cokolwiek do Prawa Cywilnego tychże Obywatelow należy.

Zrzodła Prawa Politycznego Polskiego.

Rząd Krolestwa Polskiego z razu Monarchiczny, daley rożnym odmianom podpadaiący, nierychło wziął tę postać, w ktorey go dziś widziemy; zaczym Polityczne Narodu Prawo czerpać potrzeba z rożnych źrzodeł, a mianowicie z Statutów i Konstytucyi; Umów Krolewskich z Narodem, *Pacta Conventa* zwanych; i Rezolucyi Rady Nieustaiącey. Lubo zaś gdy się o Polskim Narodzie mowi, rozumieć się ma nie sama właściwa Polska, ale razem wzięta z przyłączonemi do siebie Prowincyami, z ktoremi iednoż Krolestwo składa; że iednak niektore z tych Prowincyi maią pewne osobliwe, i sobie właściwe Prawa, przeto i o tych uczyni się zawsze na swoim mieyscu wzmianka. Teraz wymieniwszy źrzodła Polskiego Prawa, o każdym krotko powiemy.

Statuta i Konstytucye.

Cożkolwiek bądź o Prawach przez XII. Woiewodow i Krakusa, w Polszcze ustanowionych, lubo o tym Kadłubek, Długosz, i Kromer, wspominaią; to pewna, że Polskiego Prawodawctwa początki dawnieysze są, niżeli panowanie Kazimierza Sprawiedliwego, pod ktorym ie niektorzy Dzieiopisowie kładą. Że bowiem pierwsi Monarchowie Polscy ustanowili niektore Prawa, choć może te pisanemi nie były, świadczy Dytmar Biskup Mersburski Dzieiopis Saski wspominaiący niektore, lubo dzikością wiekow owych trącące, za Bolesława Chrobrego, ktoremu był wspołcześny; świadczy i Kozmas Prageński, gdy powiada, że Bretysław Xiążę Czeski, zabrawszy pod czas Bez-Krolewia po Mieczysławie II. wielu mieszkańcow Polskich, około Gieca czyli Gdeca w Wielkiey Polszcze, i onych do Czech przeniosłszy, postanowił im Starostę i Sędziego, i pozwolił im i ich potomkom żyć pod temiż Prawami, ktoremi się rządzili w Polszcze. Wszakże o dawnieyszych nad Kazimierza Sprawiedliwego pisanych Prawach, trudno mieć dokładną wiadomość; bo i pod tym Monarchą stanowione, lubo o nich dosyć wyraźnie wspominaią Dzieiopisowie, dopiero atoli wytknięte są i potwierdzone od Kazimierza Wielkiego na Zieździe Wiślickim.

Jan

Jan Łaski Kanclerz Koronny, a potym Arcy-Biskup Gnieźnieński, w swoiey do Statutu Przedmowie pisze, że przetrząsnąwszy pilnie wszystkie pisma Rzeczypospolitey tyczące, a w Archiwach Krakowskiego Zamku chowane, znalazł naydawnieyszą za Bolesława Chrobrego Ustawę całey Polski zdaniem pochwaloną, która Rycerstwu Polskiemu nakazuie, ażeby przed każdey bitwy zaczęciem, pieśń owę, *Boga Rodzica Dziewica*, od S. Woyciecha, iak iest mniemanie pospolite, ułożoną, spiewało. Drugie naydawnieysze z ustaw w Polszcze pisanych Prawo, iest Przywiley Żydom pozwolony od Bolesława Kaliskiego Xiążęcia w Roku 1264. a potym od Kazimierza Wielkiego w Roku 1334. i od Alexandra w Roku 1505. potwierdzony. W reszcie przyznać należy, że oprocz dwóch wspomnionych ustaw, nie znayduiemy, chyba tylko w świadectwach Dzieiopisów, dawnieyszych w Polszcze Praw, nad te, które na Zieździe Wiślickim w Roku 1347. są uchwalone. A ieszcze i z poźnieyszych wiele bardzo zginęło, i do czasów naszych nie doszło, chociaż o ich ustanowieniu wyraźnie czytamy w Kronikach Narodowych.

Od Kazimierza tedy Wielkiego zaczyna się naypewniey pisane Polskie Prawodawctwo. Zbiory Praw pod tym Kro-

lem i iego Następcami stanowionych, nazywaią się Statutami, i są pisane ięzykiem Łacińskim. Dopiero pod panowaniem Zygmunta Augusta i Polskim ięzykiem być pisane, i Konstytucyami, a nie Statutami nazywać się poczęły. Jan Łaski wyżey dopiero wspomniony, pierwszy był, który Statuta wszystkie od Roku 1347. do Roku 1505. z rozkazu Alexandra Krola w iedno zebrał. Wydane są potym osobno bezimiennie Statuta pod Zygmuntem I. uchwalone; a z obudwoch Jakub Przyłuski zebrał nową Praw Księgę, przydawszy te, które od śmierci Zygmunta I. do Roku 1550. ustanowione były. Jędrzey Petrykowski od Roku 1550. do Roku 1625. Gdy potym uznano rzeczą dla Narodu potrzebną, ażeby Statuta były w Polskim ięzyku, wyznaczył Zygmunt August do przełożenia ich Jana Herburta Podkomorzego Przemyskiego, a z czasem Kasztelana Sanockiego, przydawszy mu dwoch innych do tey pracy, którą sam Herburt odbył. Tenże oprocz Statutu na Polski ięzyk przełożonego, wydał dwie inne Księgi Praw aż do swoiego czasu stanowionych, iednę porządkiem abecadła, drugą według podziału na osoby, rzeczy, i sprawy.

Zlecano także kilkokrotnie poprawę Narodowych Praw, w których wiele znay-

do-

dowało się iednych drugim przeciwnych, albo poźnieyszemi zniesionych lub odmienionych, ale tey aż do naszych czasów nie uskuteczniono. Zlecano skrocenie postępku prawnego, w którym podobnież wiele upatrywano nieprzyzwoitości, ciemnot, szkodliwych wybiegów, i kosztowney przewłoki; wszakże Proiekt na to od Jana Swoszowskiego Podkomorzego Lwowskiego, Stanom Rzeczypospolitey w Roku 1613. do potwierdzenia podany nie podobał się. Podobnegoż losu doznało temi czasy dzieło Obywatela oprocz imienia, fortuny, i godności ozdob, cnotą, rozumem i patryotyzmem sławnego. Wnieść ztąd należy, iż w materyi tak wielkiey wagi, tak oraz delikatney, trudno iest Narodowi dogodzić; ale też tym większa dla powszechności przysługa, i tym znacznieysza chwała dla tego, ktoby dzieło od tylu lat żądane, a tak istotnie potrzebne, potrafił z powszechnym pochwaleniem wykonać.

Zbierali ieszcze Prawa Polskie: Stanisław Sarnicki do Roku 1594. Jan Januszowski do Roku 1600. A ci wszyscy Zbiory Praw czynili zupełne, wypisuiąc co do słowa tak, iak były stanowione. Inni zaś treści tylko Praw, albo Inwentarze zbierali, iako to: Paweł Szczerbicz do Roku 1603. Woyciech

Madaliński do Roku 1632. dzieło iego dociągnął do Roku 1643. Jan Dzięgielowski. Teodor Zawadzki do Roku 1697. Marcyan Ładowski do Roku 1683. doprowadził dzieło iego Załuski Biskup Kiiowski do Roku 1726. Augustyn Kołudzki do Roku 1697. Mikołay Zalaszowski do Roku 1699. Stanisław Kożuchowski do Roku 1726. Dzieło to ostatnie załecone było na Seymie Roku 1726. gdzie przez Konstytucyą wyznaczono niektóre osoby z Senatu i Rycerstwa do iego przepatrzenia i zdania sprawy na przyszłym Seymie, aby powszechną Stanow uchwałą mogło być potwierdzone. A lubo do tego potwierdzenia nie przyszło, wszelako Autor Książkę swoię w własney Drukarni w Mokrzku za Krolewskim Przywileiem drukował w Roku 1732.

Na koniec ostatni, a ten naydokładnieyszy wszystkich Statutów i Konstytucyi Krolestwa Polskiego, i Wielkiego Xięstwa Litewskiego Zbior, z Drukarni J. K. Mci i Rzpltey, u XX. Piarów w Tomach sześciu wyszedł, pracą i staraniem zasłużonego Oyczyźnie, nauką i serca przymiotami sławnego, a Zgromadzeniu Piarskiemu nigdy dosyć nie odżałowanego Męża X. STANISŁAWA KONARSKIEGO. Do tego dzieła, które się kończy na Konstytucyach Seymu 1736. nay-

wy-

wygodnieyszy iest X. ARNOLFA ZĘGLICKIEGO Jnwentarz, który teraz w dawnych swoich omyłkach dokładnie poprawiony przez X. TEODORA WAGĘ, na nowe z pod prasy wychodzi. Poźnieyszych Seymów Konstytucye, zacząwszy od Konwokacyi Roku 1764. dawniey drukowane każde z osobna, teraz razem we dwa Tomy zebrane, drukuią się, i składać będą siodmy i osmy Tom Polskiego Prawa. Inwentarz do tych dwóch ostatnich Tomów pilnie wypracowany, i doskonale ułożony przez X. TEODORA OSTROWSKIEGO, razem z niemi wyniydzie.

Prowincya W. Xięstwa Litewskiego ma swoy osobny Statut z rozkazu Zygmunta I. Polskim ięzykiem napisany, a od Zygmunta III. potwierdzony, skoro go LEO SAPIEHA Podkanclerzy na ow czas, a potym Kanclerz Litewski poprawił. Tym Statutem Xięstwo Litewskie rządzi się, nie tylko w Sprawach i Sądach, ale nawet co się tycze i Prawa Politycznego w okolicznościach niektórych, chyba że w czym przez poźnieyszych Seymow Ustawy pozachodziły iakie odmiany.

Pacta Conventa, czyli Umowy między Królem obieranym, i Narodem obieraiącym czynione, iako częścią Praw Polskich, tak też źrzodłem są Politycznego PactaConventa.

Pol-

Polskiego Prawa. W nich bowiem opisuią się warunki te, pod któremi nowy Krol na Tron wstępuie, i podług ktorych obowięzuie się rządzić Państwem. A lubo słowo to *Pacta Conventa* dopiero po śmierci Zygmunta Augusta naypierwszy raz w Narodzie ziawiło się, gdy między Posłami Henryka, a obranego Polskiego Krola, i Stanami Polskiemi, pewne układano obowiązki ; zdaie się iednak, iż rzecz sama dużo była dawnieysza. Bo i Ludwik Krol Węgierski i Polski chcąc iedney z Corek swoich Krolestwo Polskie zabespieczyć, obowiązał się Polakom do niektorych warunków, wymienionych przez Przywiley w Koszycach Mieście Węgierskim dany w Roku 1374. gdzie potwierdziwszy dawne swobody i Przywileie od Poprzedników swoich Narodowi nadane, nie tylko podatki wszelkie i powinności Stanowi Szlacheckiemu darował, dwa tylko grosze poradlnego z łanu zostawiwszy, ale nad to przyrzekł Urzędów i Zamków żadnych, do których godność, albo sądowa Zwierzchność była przywiązana, nie dawać ani Cudzoziemcom, ani z rodu Xiążęcego idącym. I Jagiełło Xiążę Litewski ubiegaiąc się o Koronę Polską, i o przyiaźń Jadwigi, przyobiecał Polakom, że Wiarę Chrześciańską z całym Narodem Litewskim przyimie, Państwa

swo-

swoie wszystkie do Polski przyłączy; Prowincye od niey oderwane, starać się będzie odzyskać; Skarby Xięstwa Litewskiego do Korony wniesie; i zakład obiecany Wilelmowi Rakuskiemu w przypadku nie dotrzymania mu słowa od Jadwigi, z swoiego Skarbu zapłaci. I Zygmunt I. gdy dziesięcioletniego Syna iego Zygmunta Augusta Polacy Krolem swoim obierali, i za życia Oycowskiego koronowali, dał im przyrzeczenie na piśmie, że po iego śmierci nie będą powinni młodemu Krolowi czynić posłuszeństwa, ażby poprzysiągł Prawa, swobody, i Przywileie, przez dawnieyszych Krolow wszystkich, zacząwszy od Kazimierza Wielkiego im nadane. Tenże Zygmunt I. warował razem Stanom Polskim zwyczayne ziazdy po śmierci Krolewskiey, na obranie i oznaymienie nowego Pana. Na koniec wszyscy z Domu Jagiellońskiego Krolowie przy wstępie na Tron, potwierdzali Polakom przysięgą i pismem ich swobody. Po wygasłym atoli Domie Jagiellońskim, Narod Polski zupełną obierania sobie Królów wolność zyskawszy, nowe coraz, a Kraiowych swobód przymnażaiące, Kandydatom Tronu podawał do przyięcia i potwierdzenia warunki. Ale o Paktach Konwentach, istocie ich i mocy, powie się dokładniey w innym mieyscu; tym

cza-

czasem dosyć niech będzie namienić, że i z tych czerpać należy Polityczne Narodu Polskiego Prawo.

Przybyło za naszych czasów nowe ieszcze Prawa Polskiego źrzodło. Gdy bowiem Seym w Roku 1773. zaczęty, a w Roku 1775. skończony, Radę przy Boku J. K. Mci Nieustaiącą ustanowił; a Seym Roku 1776. nadał iey moc tłomaczenia i obiaśniania wszystkie oboiętności Prawa; iuż Rezolucye Rady Prawem są, skoro ich Seym następny nie uchyla, owszem w ogólnym czynow Rady pochwaleniu potwierdza. Obszerniey o tym będzie mowiono pod osobnym Rozdziałem o Radzie Nieustaiącey.

ROZDZIAŁ II.

O Prowincyach, z których się składa Krolestwo Polskie, i które do niego należą lennym Prawem; tudzież o Kraiach dawniey i świeżo od Polski oderwanych.

Podział Polityczny Krolestwa.

POlska z razu w szczupłych określona granicach, między rzekami Bugiem, Wisłą, Wartą, i Odrą kończyła się.

Z

Z czasem, iuż to przez oręż Monarchów swoich, iuż przez poddanie się Prus, i Litwy przyłączenie, do tey obszerności przyszła, w którey ią przed ostatnim Kraiu zabraniem widzieliśmy. Podział iey polityczny, czyli do Prawa Kraiowego stosowany, iest na wielką Polskę, Małą Polskę, i Litwę. Wszędy albowiem o trzech Prowincyach, i o trzech Narodach wzmianka, i we wszystkich rządu tyczących się okolicznościach trzy te Narody, porządek między sobą, przodkowania koley, i rowność zachowuią. Że zaś Litwa poźniey do Polski przyłączona, ma swoy osobny Skarb, osobne Woysko, osobny Trybunał, osobnych woyny i pokoiu Ministrow, i osobne niektore Prawa, ztąd drugi polityczny Krolestwa podział na Koronę, i Wielkie Xięstwo Litewskie. Każda znowu Prowincya z rożnych Narodów i drobnieyszych Kraiów złożona, wielorakiemu podlega podziałowi; polityczny iest na Woiewodztwa, Ziemie, i Powiaty.

Wielka Polska naydawnieysze Narodu Polskiego siedlisko, Stolicą Państwa, i mieszkaniem pierwszych Monarchow zaszczycona, lubo właściwie wzięta, dwa tylko Woiewodztwa zawiera, Poznańskie i Kaliskie; w Prawie atoli Politycznym szerzey bierze się, i zamyka w sobie następuiące Woiewodztwa, porządkiem Wielka Polska.

przod-

przodkowania tu położone: 1. Poznańskie z Ziemią Wschowską. 2. Kaliskie. 3. Sieradzkie z Ziemią Wieluńską. 4. Łęczyckie. 5. Brzeskie Kuiawskie i Ziemię Dobrzyńską. 6. Jnowrocławskie. 7. Płockie. 8. Mazowieckie. 9. Rawskie. 10. Gnieźnieńskie z Powiatu na Woiewodztwo podniesione ustawą Seymu Roku 1768. Przed ostatnim Kraiu naszego zaborem, ieszcze Woiewodztwa: Chełmińskie, Malborskie, i Pomorskie, dawniey Prowincyą Pruską składaiące, do Wielkiey Polski należały.

Mazowsze dawniey rozlegleysze miało granice, niżeli dzisiay; oprocz albowiem Woiewodztw: Płockiego i Rawskiego, które były iego częścią, podobno i Prus cokolwiek zaymowało. Pod czas rozruchów Kraiowych po śmierci Mieczysława II. od Polski oderwane, powrociło do niey za Kazimierza I. Bolesław Krzywousty dzieląc Państwo między Synow swoich, naznaczył Mazowsze Bolesławowi Kędzierzawemu; a tego Syn Leszek maiąc podobnież Prowincyą tę sobie od Oyca wydzieloną, zapisał ią umieraiąc Stryiowi swoiemu Kazimierzowi Sprawiedliwemu. Syn Kazimierza Leszek Biały wstąpiwszy na Tron Oycowski, dał do dzierżenia dziedzicznym Prawem Mazowsze Bratu swoiemu Konradowi i Potomkom iego: i od tego to Konrada szła potym

tym linia Xiążąt Mazowieckich, ktorzy na wiele głow rozrodziwszy się, podzielili z czasem Mazowsze na kilka mnieyszych Xięstw udzielnych. Xiążęta ci zawsze prawie nieprzyiaźń i woynę wiodący z Polakami, dopiero za Kazimierza W. Prawem lennym do Krolestwa przystali, z tym warunkiem, że skoroby ktorego z Xiążąt, męskiey płci Potomków nie starczyło, część iego Krolowi Polskiemu w spadku dostać się miała. Nie zadługo po śmierci dwoch Braci swoich sam Zemowit pozostał i chciał całe po nich Xięstwo dziedziczyć. Kazimierz W. zapobiegaiąc, abysię do Czechów, albo Krzyżaków nie udał; przez uczynioną w Kaliszu Roku 1355. z nim ugodę, oddał mu i iego Potomstwu całe Mazowsze w lenność. Od tego Zemowita szli lenni Krolom Polskim Xiążęta Mazowieccy, których linia gdy w Roku 1526. na Stanisławie i Januszu wygasła, Zygmunt I. przyłączył tę Prowincyą do Wielkiey Polski w Roku 1529. lubo był od Rad proszony, aby Xiążęciem Mazowieckim Syna swoiego uczynił. Zygmunt August chciał z Mazowsza część Litwy zrobić, ale na to Polacy nie pozwolili. Na ostatek pod Panowaniem Stefana, Seym Toruński Roku 1576. przyiął Mazowsze do wspolnych Praw z Krolestwem, zachowawszy niektóre iego zwyczaie.

Ma-

Mała Polska.

Mała Polska właściwie tak nazwana, z trzech tylko Woiewodztw: Krakowskiego, Sandomirskiego, i Lubelskiego składa się; w Prawie atoli Politycznym do niey ieszcze należą: Ruś, ktorą zowiemy czerwoną, z Wołyniem i Podolem, Ukraina z Xięstwem Kiiowskim, i Podlasie. Porządek przodkowania Woiewodztw Mało-Polskich iest następuiący: 1. Krakowskie. 2. Sandomirskie. 3. Kiiowskie. 4. Ruskie. 5. Wołyńskie. 6. Podolskie. 7. Lubelskie. 8. Bełzkie. 9. Podlaskie. 10. Bracławskie. 11. Czerniechowskie; które lubo całe pod Rossyiskim panowaniem zostaie; Urzędy iednak warowane są Polakom przez Traktat Moskiewski Roku 1686. Co z Prowincyi Mało-Polskiey, i dawniey i czasów ostatnich od Krolestwa odpadło, powie się przy końcu tego Rozdziału.

Do Woiewodztwa Krakowskiego należy Xięstwo Siewierskie, które Zbigniew Oleśnicki Kardynał Biskup Krakowski Roku 1443. kupił u Wacława Xiążęcia Cieszyńskiego, i do Dobr Biskupich wiecznemi czasy przyłączył. Ztąd Biskupi Krakowscy przy nazwisku Xiążąt Siewierskich, udzielną Kraiową Zwierzchność nad tym Xięstwem sprawuią.

Ruś Czerwona, oprocz Woiewodztw Ruskiego i Bełzkiego, z których małe iuż tylko cząstki zostały się przy Polszcze,

za-

zamyka w sobie Wołyń i Podole. Wołyń dawniey przez udzielnych Xiążąt Ruskich dzierżony, po śmierci Xiążęcia Bołesława do Polski nabyty przez Kazimierza W., za Zygmunta I. w Prawach z Krolestwem był porownany. Długo były między Polską i Litwą o tę Prowincyą spory, a naygłownieysze pod Kazimierzem Jagiellończykiem, który ią koniecznie chciał przyłączyć do Litwy; ale rzecz ta pod panowaniem Zygmunta Augusta zupełnie zaspokoiona, gdy Seym Lubelski Roku 1569. Polszcze Wołyń przysądził. Podobnież długie były sprzeczki między Polakami i Litwą o Podole, które Kazimierz W. częścią spadkiem, częścią orężem, po wygasłych Ruskich Xiążętach, do Krolestwa zyskał. Władysław Jagiełło dawał ie do dzierżenia, iuż to Spytkowi z Melsztyna Woiewodzie Krakowskiemu, iuż Braciom swoim: ale zawsze tylko do żywota, a nie na wieczność; przeto Polska nigdy nie mogła postradać własności nad Podolem, i przy niey została się. Wzięli byli Prowincyą tę Turcy wraz z Kamieńcem za Krola Michała, ale Traktatem Karłowickim Roku 1699. oddali. Ukraina i Xięstwo Kiiowskie po kilkakroć od Monarchow Polskich woiowane, dopiero w Roku 1470. na Woiewodztwo obrocone było, a od Zygmunta Augusta, na wspomnionym iuż

Lubelskim Seymie Polszcze przyznane, rownie iako i Xięstwo Podlaskie, dawnych Jadźwingów, z któremi nasi częstę woyny prowadzili, siedlisko, o które także długo się Litwa i Polacy sprzeczali.

Litwa. Litwa, udzielne przedtym Państwo, i od własnych Xiążąt rządzone, przez długi czas osobnym od Polaków była Narodem, owszem częste z niemi miewała woyny. Dopiero gdy Jagiełło Krolem Polskim i Jadwigi mężem zostawał, zaczął się polityczny ow między obiema Narodami związek, ktory wszelako, lubo kilkakrotnie odnawiany, poty iednak doskonały i pewny nie był, poki go Zygmunt August na Seymie Lubelskim ostatecznie i gruntownie nie ztwierdził, postanowiwszy, ażeby na potym Litwa z Polską wieczyście i nierozerwanie ziednoczona, pod iednymże Krolem i rządem, w zupełney co do praw, swobod, przywileiow wszelkich, iako też i ciężarow publicznych, rowności zostawała. Od tego czasu Wielkie Xięstwo Litewskie, iednę Rzeczpospolitą składaiące z Narodem Polskim, nie miało osobnego Xiążęcia, iak bywało nawet pod Jagiellońskiego Domu panowaniem, tylko tego, który był Krolem Polskim od Oboyga Narodów wspolnie obrany. Dzieli się Litwa na Woiewodztwa, następuią-

iącym porządkiem po sobie idące: 1. Wileńskie. 2. Trockie. 3. Xięstwo Zmudzkie. 4. Smoleńskie. 5. Połockie. 6. Nowogrodzkie. 7. Witebskie. 8. Brzeskie. 9. Mścisławskie. 10. Mińskie. 11. Inflantskie, które równie do Korony iako i do Litwy należało. Niektórych z tych Woiewodztw części tylko niewielkie, innych same szczegulnie Urzędy zostaią teraz przy Litwie, iako wnet zobaczemy.

Xięstwo Kurlandzkie.

Z Prowincyi do Korony Polskiey lennym Prawem dawniey należących, sama iuż tylko Kurlandya z Semigallią, i Powiatem Piltyńskim (a) została pod naywyższą Krolów Polskich i Rzeczypospolitey zwierzchnością; Kraie te składały przedtym część Inflant, i wraz z niemi Inflantskim Mistrzom były poddane. Dopiero ostatni Mistrz Gottard

(a) Powiat Piltyński, dawniey część Inflant, i do Biskupstwa Kurlandzkiego należący, za wprowadzeniem tam wiary Protestantskiey, w Dobra Swieckie był zamieniony, i od Duńczyków trzymany do Roku 1585. w ktorym Fryderyk II. Krol Duński ustąpił go Traktatem Kronnenburskim Stefanowi Batoremu za Summę 30. Tysięcy Talerow Niemieckich. Zastawił go potym Krol Stefan w teyże samey Summie Fryderykowi Xiążęciu Pruskiemu; a Następcy iego Krolowie Polscy dozwolili Xiążętom Kurlandzkim wykupić go. W dalszym iednak czasie rościli sobie do niego Prawo Biskupi Inflantscy, a mianowicie Mikołay Popławski, ktoremu

Kettler Prowincyą tę Krolowi Zygmuntowi Augustowi, iako W. Xiążęciu Litewskiemu w Roku 1561. poddawszy, Kurlandyą dla siebie i Potomków swoich płci męskiey, z imieniem Xiążęcym, i obowiązkiem hołdowania warował. Na Seymie Lubelskim Roku 1569. gdy się Litwa z Polską w iednoż polityczne ciało łączyła, tenże Gottard Krolów Polskich hołdownikiem został; a w Roku 1579. wierność Krolowi Stefanowi z Synami swoiemi przysiągłszy, od niego Xięstwo lennym Prawem odebrał. Naostatek Seym Roku 1589. ustanowił, ażeby Kurlandzkie Xięstwo, po wygasłey męskiey płci Gottarda, do rozrządzenia Krola i Stanow Polskich należało.

Gdy Dom Kettlerowski miał zgasnąć na Ferdynandzie ostatnim Kurlandzkim Xią-

nawet Kommissya do Powiatu Piltyńskiego od Jana III. w Roku 1685. wyznaczona, dawnych Kurlandzkich Biskupow Prawa i dochody z tego Powiatu przysądziła; do Krolewskiego. iednak wyroku zupełne tego interesu załatwienie odsyłaiąc. Na ostatek Seymy Roku 1768. 1775. i 1776. Powiatowi Piltyńskiemu Stan Swiecki, rządu formę dawniey opisaną, Prawa, wolności, i Przywileie wszystkie tak przy ustąpieniu Krolowi Stefanowi, iako i poźniey nadane, tudzież uwolnienie od wszelkiey pod iakimkolwiek bądź pozorem pretensyi, wieczyście potwierdziły i zabespieczyły.

Xiążęciu, ktory w wieku iuż dużo podeszłym, żadnego nie miał Potomka; Kurlandczykowie przywłaszczaiąc sobie Prawo obierania nowego Xiążęcia, obrali za życia ieszcze Ferdynanda, Xiążęciem swoim Maurycego Hrabię Saskiego, sławnego potym Francuskich woysk Marszałka. Obranie to Krol August II. i Stany Polskie na Seymie Grodzieńskim w Roku 1726. za bezprawne i nieważne uznawszy, postanowili, aby po zmarłym Ferdynandzie, Xięstwo do Rzeczypospolitey było przyłączone, z warunkiem Praw iego dawnieyszych i Przywileiow. Tegoż Seymu ustawą wyprawieni do Kurlandyi z Senatu i Rycerstwa Kommissarze, opisali tam sposob rządu, ktory zachowany być miał po śmierci bezdzietniego, a z Domu Kettlerow ostatniego Ferdynanda.

Wszakże i na usilne Kurlandczykow prozby, i na poważne Jmperatorowy Rosyiskiey Anny wdawanie się, Seym Roku 1736. postanowił, ażeby Kurlandya po wygasłym Domie Kettlerowskim znowu Prawem lennym była oddana; i oddania tego na ieden raz Krolowi Augustowi III. moc pozwolona. Umarł w Roku zaraz następuiącym bezpotomnie Ferdynand; a Krol August III. mocą od Rzeczypospolitey sobie nadaną, i na żądanie Imperatorowy Anny, i na Kur-

landzkich Obywatelow prozby, oddał przerzeczone Xięstwo lennym Prawem Hrabi Ernestowi Janowi Bironowi Podkomorzemu Rossyiskiemu, i Potomkom iego płci męskiey, z pewnemi warunkami przez Kommissyą Gdańską w Roku 1737. ułożonemi; z ktorych głownieysze były: ażeby Xiążę Biron w czasie i na mieyscu sobie wyznaczonym w osobie swoiey hołd Krolowi oddał; aby Katolikom, wolność im zupełną Wiary i Nabożeństwa zostawiwszy, Kościoł wybudował w Lipawie; aby zadłużone Stołowe Xiążęce Dobra, na pożytek teyże lenności wykupił; nakoniec aby Rzeczypospolitey na każdą woienną wyprawę, dwieście iazdy, albo pięćset piechoty, swoim kosztem przystawiał.

Nowy Xiążę, słabość zdrowia za wymowkę dawszy, odebrał inwestyturę od Augusta III. przez Posła swoiego Finka w Roku 1739. a w Roku następuiącym, Państwa Rossyiskiego Rządzcą od Jmperatorowy Anny, i młodego Jwana Tronu Naśtępcy, Opiekunem wyznaczony, wnet za odmianą szczęścia, zrzucony z tak wysokiego stopnia, z Zoną i dziećmi na wygnanie skazany został. Pozbawiona Xiążęcia swoiego Kurlandya, od Wielkich Konsyliarzow pod Krolewską Powagą rządzona była aż do Roku 1758. w ktorym Krol August III. na Radzie

Se-

Senatu, Xięstwo to Krolewiczowi Karolowi oddał, mimo przekładania Senatorow niektórych i Ministrow, przywodzących, że rozrządzać Kurlandyą do całey iuż Rzeczypospolitey należy, ponieważ Seym Roku 1736. na ieden szczegulnie raz Krolowi Prawa tego pozwolił.

Smiercią Imperatorowy Elżbiety w Roku 1760. przypadłą, odmienił się zupełnie Xięstwa Kurlandzkiego interes. Bo gdy Następca iey Piotr III. a po nim panuiąca dziś Jmperatorowa Katarzyna, uwolnionego Birona sprawę potężnie utrzymywali; Seym Konwokacyiny Roku 1764. tegoż Birona z Potomkami iego płci męskiey przy lennym Prawie, a Kurlandczykow przy dawnych Przywileiach i Rządzie zachował, potwierdziwszy wspomnioną wyżey Gdańską Kommissyą, i przydawszy obowiązek, ażeby Xiążę osobiście, albo gdyby dla wieku podeszłego i słabości zdrowia sam nie mogł, przez starszego Syna, przyszłego Następcę swego, Krolowi nowemu i Rzeczypospolitey hołd nieodwłocznie uczynił. Co też w tymże Roku po skończonym Koronacyinym Seymie wykonał Oyca swoiego i swoim imieniem Panuiący dzisiay Piotr Xiążę Kurlandzki. Ostatnich Seymów Konstytucye, a mianowicie Roku 1768. 1775. i 1776. tak Xiążęciu Kurlandzkiemu, iako Rycerskie-

mu Stanowi, Miastom, i wszystkim tego Xięstwa Obywatelom, potwierdziły i w ogólności wszystkie nadane im Prawa, wolności, i swobody: i w szczególności: Inwestyturę Xiążęcia panuiącego; *Pacta Subjectionis; Privilegium Nobilitatis; Privilegium Ducis Gotthardi; Formulam regiminis; Decisiones Commissoriales* 1642. 1717. *Pactum* Xiążęcia Ernesta Jana Birona dnia 8. Czerwca Roku 1737. na koniec *Actum Compositionis* na ostatnim Zgromadzeniu Stanow Kurlandzkich w Roku 1776. dnia 8. Sierpnia między Xiążęciem i Stanem Rycerskim ułożony i opisany. Przerzeczony Akt, iako składem iest Publicznego Prawa Kurlandzkiego, tak gdyby w czym o właściwe iego rozumienie między Xiążęciem i Stanem Rycerskim spor nastąpił, tedy tłómaczenie i obiaśnienie oboiętności, Rzeczypospolitey, iako Pani Zwierzchniey, iest zostawione, bez uszczerbku Praw Kurlandzkich fundamentalnych; podobnież co się tycze Sądow, w tych odwołanie ostatnie, podług dawnych Praw i zwyczaiu, do Krolewskich Relacyinych obwarowane.

KRAIE ODPADŁE I. Od ściany Austryackiey.

Polska z tey strony, gdzie się z Państwami Domu Austryackiego styka, utraciła naprzód Sląsk, ktory zdawna do Polski należący, w bez-Krolewiu po śmier-

śmierci Mieczysława II. przez Czechow zawoiowany, a wrócony Kazimierzowi I. zostawał pod panowaniem Monarchow Polskich do czasu, w ktorym Bolesław Krzywousty Prowincye Polskie między Synow swoich podzielił. Gdy bowiem naystarszy z tych, Władysław, wygnany od Braci, ktorym wydrzeć chciał ich dziedzictwa, w Niemczech umarł; pozostali po nim Synowie: Bolesław, Konrad, i Mieczysław, przez pośrzednictwo Konrada i Fryderyka Cesarzow, Sląsk Prawem dziedzicznym otrzymali. Skoro Konrad umarł bezdzietnie, Braci iego Potomkowie na wiele głów rozrodzeni, Sląsk też na wiele Xięstw drobnieyszych podzielili, i przez kilka wieków trzymali. Lubo zaś Xiążęta ci nie hołdowali Polszcze, owszem w Kraiach swoich równie byli niepodległemi, iak Xiążęta Wielko-Polscy i Mazowieccy, przecież z Polską zostawali złączeni, z Xiążętami Polskiemi, iako iednegoż rodu będący, wspolne rady i woyny, opiekę nad niedorosłemi, i o spadek na siebie Kraiow niektorych Polskich spor miewali. Wszakże potym odstępuiąc powoli od Polski, do Czech przystawać poczęli. Xiążę Opolski w Roku 1289. naypierwszy Prawo lenne pod Krolem Czeskim przyiął, a za iego przykładem po-

szli

szli wnet i inni Xiążęta Sląscy. (b) Krolowie: Kazimierz W. i Ludwik zrzekli się wszelkiego Prawa do tey Prowincyi, ktora do Czech przyłączona, zostawała przy Koronie Czeskiey do Roku 1742. w ktorym Krolowi Pruskiemu, oprocz niewielkiey części, Traktatem Wrocławskim dostała się.

Zator i Oświecim były przedtym częściami Sląska, a w czasie Krolów Czeskich lennościami. Oświecimskie Xięstwo Krol Kazimierz w Roku 1457, Zatorskie Krol Jan Olbracht w Roku 1494. u dziedzicznych Xiążąt kupili; a Krol Zygmunt August obadwa do Korony, iako części Woiewodztwa Krakowskiego przyłączył. Ale gdy w Roku 1772. Dom Austryacki z Rossyą i Krolem Pruskim sprzymierzony, woyskami swemi niektore Polskie Prowincye zagarnął, na fundamencie pretensyi do Rzeczypospolitey założonych; Rzeczpospolita na Seymie Roku 1773. przez Traktat Warszawski dwa wspomnione Xięstwa, a

(b) Polacy z przyczyny tego Krolom Czeskim poddania się, tak sobie znienawidzili Xiążęta Sląskie, że gdy potym wygasła na Kazimierzu Wielkim panuiąca w Polszcze Piastow linia, woleli onych ominąwszy, obcych raczey do Tronu przyzwać. A uczynione przez Krolow swoich wyrzeczenia się Praw do Slą-ska, zawsze naganiali, i poczytywali za nieprawne.

a procz tego Spisz, (c) z znacznemi Woiewodztw Krakowskiego i Sandomirskiego częściami, tudzież całe Woiewodztwo Ruskie, oprocz Ziemi Chełmskiey, i całe Bełzkie, (d) małą tylko cząstkę wyiąwszy, Domowi Austryackiemu ustąpić była przymuszona. Z wywodu Praw do rzeczonych Prowincyi, i z odpowiedzi nań daney, każdy łatwo o sprawiedliwości pretensyi sądzić może; a nieszczęśliwe okoliczności, w ktorych na ów czas znaydowała się Polska, aż nadto wszystkim są pamiętne.

Prusy

(c) Spisz przedtym część Krolestwa Polskiego, zostawał przy Polszcze do czasow Bolesława Krzywoustego, ktory poślubiwszy Corkę swoię Judytę Stefanowi Synowi Kolomana Krola Węgierskiego, dał po niey w Posagu tę Prowincyą, ale tylko dożywociem. Została atoli dłużey przy Węgrach, gdy rozerwanie i osłabienie Polski po śmierci Bolesława Krzywoustego, tudzież inne okoliczności, upomnieć się o iey oddanie nie dozwoliły. Powrocił się do Korony Polskiey Spisz w Roku 1412. gdy go Zygmunt Cesarz Krol Węgierski za pewną pieniędzy Summę od Krola Władysława Jagiellona wziętą, dał w zastawie, lubo obowiązki tego zastawu, iakie w naszych Dzieiopisach czytamy, zdaią się być baieczne; lecz znowu przez ostatni Traktat podziałowy odpadł do Węgier.

(d) Oderwane części Woiewodztw Krakowskiego i Sandomirskiego, tudzież dawne Woiewodztwa Ruskie i Bełzkie, czyli Ruś Czerwona, nazywaią się dzisiay Krolestwami Galicyi i Lodomeryi.

II. Od ściany Pruskiey.

Prusy od Kawalerow Krzyżackich w trzynastym wieku zawoiowane, w Roku 1455. iarzma Panow tych znieść dłużey nie mogące, poddały się Krolowi Kazimierzowi, ktory woynę o to z Krzyżakami Traktatem Toruńskim w Roku 1466. zakończywszy, tak się z niemi ugodził: ażeby część Prus Zachodnia, podzielona potym na Woiewodztwa Chełmińskie, Malborskie, i Pomorskie do Polski należała; Wschodnie zaś Prusy ażeby Krzyżacy trzymali, z obowiązkiem hołdowania Krolom Polskim. Przysiągł Krolowi na wierność Ludwik Erlischausen, pod ow czas Mistrz Krzyżacki: ale Następcy iego, a osobliwie Fryderyk Xiążę Saski, i Albert Margrabia Brandeburski zrzucali się z tego obowiązku. Na koniec pod Zygmuntem I. zawarty w Krakowie Roku 1525. Traktat, mocą ktorego Albert ostatni Mistrz Krzyżacki, z nazwiskiem Xiążęcym otrzymał Prusy Wschodnie Prawem dziedzicznym, iako Krolestwa Polskiego lenność, ktora w niedostatku męskich tegoż Alberta i Braci iego Potomkow, do Krola i Rzeczypospolitey Polskiey powrocić miała. Ale po wygasłey linii Margrabiow Brandeburskich w Frankonii, lenne Prus Prawo przeniesione w Roku 1611. do linii Brandeburskiey

Ele-

Elektorskiey, z temiż samemi, co wyżey, obowiązkami.

Gdy pod panowaniem Jana Kazimierza, kilku razem nieprzyiaciołom oprzeć się nie mogła Polska, musiano dla ziednania sobie pomocy Fryderyka Wilelma Elektora Brandeburskiego, Xiążęcia wtedy Pruskiego, pozwolić na uwolnienie go od lenności, co Traktatem Welawskim Roku 1657. zawartym, tak warowano, aby Elektor i wszyscy iego Potomkowie płci męskiey Prawem udzielnym i niepodległym Prusy trzymali; a po wygasłey ich linii, Prowincya ta wrocić powinna była do Rzeczypospolitey, i być oddana w lenność młodszey Domu Brandeburskiego linii na Kulmbachu i Anszpachu. Powtorny między Polską i Elektorem Traktat w Bidgoszczy tegoż Roku zawarty, oddał Fryderykowi Wilelmowi i iego Potomkom płci męskiey, Powiaty Lemburski i Bytowski lennym Prawem, i z temiż warunkami, iak od Xiążąt Pomorskich były trzymane, (e) tudzież Starostwo Dra-

(e) Powiaty: Bytowski i Lemburski, podczas woyny z Krzyżakami oddane były w obronę Erykowi Xiążęciu Pomorskiemu, z obowiązkiem, żeby ie Polszcze powrocił, gdy ie odbierać zechcą; wszelako w rękach Pomorskich Xiążąt zostawały; a Zygmunt I. Xiążętom Grzegorzowi i Barnimowi z Bogu-

Drahimskie (f) Prawem zastawnym za 120000. Talerow.

Na początku teraźnieyszego wieku, Syn i Następca Fryderyka Wilelma Fryderyk, tytuł Xiążęcy na Krolewski zamienił. A lubo zaraz pismami uroczystemi oświadczył, że nazwiskiem tym, Traktatów Welawskiego i Bidgoskiego w niwczym naruszać nie chce, ani rościć sobie ztąd Prawa iakiego do Prus Polskich, przecież obietnice te nie uspokoiły bynaymniey trwożliwości Polskiego Narodu, ktory w wziętym dostoieństwie Krola Pruskiego, Praw swoich u-bli-

---

sława i Siostry swoiey Anny zrodzonym, nadał ie lennym Prawem Roku 1526. Gdy w Roku 1637. męska płeć tych Xiążąt wygasła na Bolesławie XIV. Powiaty wspomnione wrociły się do Polski, i były częścią Woiewodztwa Pomorskiego przez Lat dwadzieścia, to iest, aż do Traktatu Welawskiego.

(f) Drahim z Powiatem swoim był częścią Woiewodztwa Poznańskiego; dany w zastawie Fryderykowi Wilelmowi, nigdy wykupiony nie był; lubo i Krolowi Michałowi i Następcom iego wykupno to w umowach Krolewskich zalecano. Na Seymie Grodzieńskim Roku 1726. pozwolono Woiewodztwom Poznańskiemu i Kaliskiemu wykupić tęż Ziemię, i brać z niey dochody, pokiby Rzeczpospolita nakładow nie wrociła. Ale zebrane na ten koniec Pieniądze, w czasie domowych niepokoiow po Augusta II. śmierci, na insze potrzeby były obrocone.

bliżenie upatrywał, a podobno i przyszłą stratę przeglądał.

Na Seymie Konwokacyinym Roku 1764. Rzeczpospolita dopiero przyznała tytuł Krola Pruskiego, Panuiącemu dziś Fryderykowi, za wziętym od niego wprzod rewersalnym Listem, iako nie ubliży nic ani Traktatom Welawskiemu i Bigdoskiemu, ani całości granic, własności, i Prawom Rzeczypospolitey, ktore i owszem bronić i utrzymywać przyrzeka. Wszakże w Roku 1772. woyska Pruskie wkroczywszy do Polski, opanowały niektore iey Prowincye, podobnież iak Austryackie, na fundamencie założonych od Krola Jmci Pruskiego do Rzeczypospolitey pretensyi. Zaspokoiła te pretensye Rzeczpospolita, ustąpieniem przez wspomniony iuż wyżey Traktat Warszawski, całych Prus Polskich (oprocz Gdańska i Torunia, ktore z swoiemi terrytoryami zostały się przy Polszcze) i Powiatow Wielko-Polskich po rzekę Notecz, ktora teraz graniczącą iest między Państwami Rzeczypospolitey i Krola Jmci Pruskiego. Tymże Traktatem powrot do Rzeczypospolitey Prus Wschodnich po wygasłym Domie Fryderyka Wilelma Paktami Welawskiemi obwarowany; lenne Prawo Powiatow Lemburskiego i Bytowskiego; wykupno Drahimskiego Starostwa; zupełnie są zniesione;

a Kraiow tych wszystkich posiadanie udzielne i nie podległe bez żadnego do Rzeczypospolitey powrotu, Krolowi Pruskiemu, tudzież Następcom i Dziedzicom iego zabespieczone.

III. Od ściany Rossyiskiey.

Jnflanty, zostaiąca przedtym w dzierżeniu Krzyżakow, ktorzy miecz nosili za znak, Prowincya, poddała się Zygmuntowi Augustowi w Roku 1561. iakośmy iuż wyżey pod Kurlandyą wspomnieli; ale pod panowaniem Zygmunta III. pod czas woien z Krolami Szwedzkiemi Karolem IX. i Gustawem Adolfem, od Szwedow zawoiowana, pod panowaniem Jana Kazimierza przez Traktat Oliwski Roku 1660. Koronie Szwedzkiey została ustąpiona, oprocz niewielkiey części przy Polszcze zostawioney, z wyrzeczeniem się wszelkiego Prawa do Estonii, i do wyspy Ozelii.

Gdy August II. z Piotrem I. Carem Moskiewskim sprzymierzony, woynę przeciwko Karolowi XII. Krolowi Szwedzkiemu podniosł, była nadzieia dla Polski odzyskania z rąk Szwedzkich Inflant, co też i Traktatem Narewskim (g) Roku

(g) Artykuł 5. tego Traktatu zawierał w sobie wyraźnie: że wszystkie Fortece, Miasta, i Zamki, ktore w całym Xięstwie Inflantskim i przynależących do niego Ziemiach, w przeciągu tey woyny Car odbierze Szwe-

Roku 1704. zawartym obwarowano. Stracili całą tę Prowincyą Szwedzi, ale ią Moskwa zawoiowawszy, dla siebie zatrzymała; i prożno o iey oddanie na fundamencie Traktatu Narewskiego upominali się Polacy.

Zostawała wszelako reszta Inflant przy Polszcze do Roku 1772. w ktorym Dwor Petersburski z podobnemiż, iak Wiedeński i Berliński, pretensyami odezwawszy się, opanował woyskiem swoim nie tylko tę pozostałą Inflant cząstkę, ale nad to, całe Woiewodztwo Mścisławskie, część Mińskiego, Witebskie i Połockie całe oprocz małych cząstek przy Polszcze zostawionych; ktore Kraie wszystkie Rzeczpospolita na Seymie Warszawskim Roku 1773. zgromadzona, przez wspomniony iuż nie raz Traktat podziałowy, przymuszona była Państwu Rossyiskiemu ustąpić.

Smoleńsk pod panowaniem Zygmunta I. w Roku 1514. Polszcze przez Moskalow wzięty, od Zygmunta III. w Roku 1611. był odzyskany; a Traktatami: naprzod Roku 1618. a potym pod Władysławem IV. Roku 1634. wraz z Xięstwami Czerniechowskim i Siewierskim

---

dom, a ktore do Polski należały, Krolowi Polskiemu i Rzeczypospolitey odda bez dopominania się żadney nadgrody.

skim do Rzeczypospolitey ustąpiony. Odzyskali wspomnione trzy Xięstwa Moskale za Jana Kazimierza, ktore im zostawił Traktat Andruszewski w Roku 1667. zawarty, przydawszy Ukrainę Zadnieprską z Kozakami na zawsze, a Kiiow na dwa lata. Traktat potym Moskiewski w Roku 1686. przez Krzysztofa Grzymułtowskiego Woiewodę Poznańskiego skoiarzony, toż samo potwierdził, z przydatkiem, ażeby Kiiow wraz z przerzeczonemi Prowincyami wieczyście do Państwa Moskiewskiego należał. Na Seymach Koronacyinym Roku 1764 i 1768. Traktat ten we wszystkich swoich Punktach został potwierdzony.

IV. Od ściany Tureckiey

Wołochy wraz z Multanami iednego dawniey Pana, zwanego Woiewodą, miewały. Piotr Woiewoda Wołoski poddał Kray swoy pod lenne Prawo Władysławowi Jagiellonowi w Roku 1386. A w Roku 1436. gdy Alexandra Woiewody Synowie Eliasz i Stefan zgodzić się z sobą o następstwo nie mogli, Krol Władysław III. Multany Eliaszowi, Wołoszczyznę Stefanowi wyznaczył, tak żeby osobni byli Woiewodowie Multański i Wołoski, oba iednak Polszcze do poddaństwa obowiązani. Wspomnieni hołdownicy z Panami swoiemi woiować nie raz odważali się; naostatek za Zygmunta III. pod panowanie Tureckie zupełnie

nie przeszli; a Hetman W. Koronny Zołkiewski Traktatem z Turkami w Roku 1617. zawartym, bez dołożenia się Krola i Rzeczypospolitey, ustąpił im wszelkiego do Multan i Wołochow Prawa, to szczegulnie warowawszy, ażeby Woiewodą zawsze bywał Katolik, pokoy kochaiący, i Polakom przychylny. Odtąd Prowincye te zostały przy Porcie, lubo o ich odzyskanie i Jan III. woiuiąc szczęśliwie z Turkami, i August II. przy Karłowickim Traktacie, starali się.

ROZDZIAŁ III.

O Rządzie Krolestwa Polskiego; całowładności Narodu; i trzech Rzeczypospolitey Stanach w ogólności.

RZąd dzisieyszy Krolestwa Pólskiego, inszy iest, niżeli był dawnieyszy. Minąwszy albowiem czasy baieczne Historyi Narodowey, gdy rostrząsamy te, w ktorych ona pewnieyszą być poczęła, znayduiemy: że Mieczysław I. i następcy iego udzielnie Polskim Narodem władali. Stanowili Prawa podług upodobania swoiego, wydawali woyny, zawierali przymierza, nakazywali podatki, rozrządzali bez niczyiego dołoże- Dawny Rząd Monarchiczny.

nia się tronem, i Polskiemi Prowincyami; słowem wszystkie części naywyższey i zupełney władzy sami przez siebie sprawowali.

Miał dwunastu poradnikow, iako świadczą dzieie Kraiowe, Bolesław Chrobry, ale ci byli tylko Krolewską, a nie Narodową Radą. Woiewodowie i Kasztelani byli tylko urzędnikami panuiącego, od ktorego poruczone sobie powinności wykonywali, lecz nie Senatem. Biskupi nawet, przez uszanowanie ich dostoieństwa, wiekow owych gorliwość, i zamniemanie o nauce osob Stanu duchownego, naydawniey podobno do Krolewskiey rady wzywani, moc tylko skromnego przekładania mieli, lecz żadney stanowienia.

Początek i wzrost powagi Senatu.

Zaczęła z czasem słabieć Monarchia, i ścieśniać się panuiących udzielna władza, iuż to przez nadane Biskupom Polskim z powodu nabożeństwa od pierwszych Krolow przywileie; iuż że pod Krolami Woiennikami, bogactwy i zaszczytami rożnemi obdarzeni w nadgrodę rycerskich zasług Obywatele, zapominać dawney podległości nieznacznie przywykali; iuż, że po rozrodzeniu się Piastow, i rozdzieleniu na wiele głow Polskiego Kraiu, drobni Xiążęta przymuszeni byli uymować sobie wziętszych i maiętnieyszych Obywatelow, dla zacho-

chowania niknącey słabością ich powagi; iuż nakoniec, że zachęceni przykładem sąsiedzkich Niemcow możnieysi w Polszcze Panowie, z niezgody i słabości swoich Xiążąt, umieli zręcznie korzystać do torowania sobie drogi ku Arystokratycznemu rządowi.

Pierwszą tey odmiany Epoką iest podział Kraiu od Bolesława Krzywoustego między kilku Synow uczyniony. A że wtedy Krakowskie Xięstwo naycelnieyszą było Państw Polskich Prowincyą, i naywiększe miało przyłączone prerogatywy; dla tego też ubiegaiący się o nie Xiążęta, naypierwey sobie i naywięcey Panow Mało-Polskich, a zwłaszcza Krakowskich iednali; ktorzy z wolna wbiwszy się w moc i potęgę wielką, nie tylko do wszelkich iuż większey wagi interesow wchodzić poczęli, ale nawet i berło rozdawali. Ci Bolesława Kędzierzawego złożyć zamyślali z tronu, nie tak dla nieszczęśliwey z Prusakami woyny, iako raczey dla intryg swoich. Ci Kazimierzowi Sprawiedliwemu oddali Państwo, odebrawszy ie Mieczysławowi Staremu. Monarcha ten po Bracie swoim Bolesławie osiadłszy Krakowskie Xięstwo, niesprawiedliwie i okrutnie panować począł. Dumny, łakomy, i okrutny, podobno ieszcze i przez srogą politykę chciał potłumić możnieyszą w

Narodzie Szlachtę, aby osłabioną, przez duchy do rządu Republikantskiego zmierzaiące, iedynowładność, do dawnieyszey obszerności przywrocił. Ciż Panowie Krakowscy Leszkowi do osiągnienia Monarchii podali pewne obowiązki, ktorych on wykonanie że wspaniale odmowił, Xięstwa Krakowskiego, acz prawem urodzenia iemu należącego, nie osiągnął. Wiadomi Historyi Narodowey znaydą więcey podobnych tym przykładow.

Lubo potym kilka Prowincyi Polskich pod moc iednego Xiążęcia powrociło, czym powaga Monarchow została powiększona; lubo Krolewskie nazwisko od Przemysława było wskrzeszone, iednakowoż zdaie się, że to nie uięło nic wpływania do interesow Narodowych Panom Polskim, owszem powaga ich co raz wzrastaiąc, do rządu Monarchicznego Arystokracyą przyłączać usiłowała. Traktatu, ktory z Krzyżakami zawarł Kazimierz W. Biskupi potwierdzić i podpisać nie chcieli; Sląska ustąpienie Czechom, tak duchowni iako i świeccy Panowie wręcz ganili; a na Ludwika na tron Polski następstwo, nie bez wielkich trudności temuż Kazimierzowi W. pozwolili.

Na-

Nakoniec panowanie Ludwika, nie tylko Panow Polskich powagę w rządzie Kraiowym ugruntowało, ale oraz początkiem było przypuszczenia do obrad powszechnych Szlacheckiego Stanu, i tey wolności, do ktorey on z czasem przyszedł. Krol bowiem ten chcąc potomstwu swoiemu zapewnić berło Polskie, a wiedząc, że Xiążęta Mazowieccy i Sląscy, iako z domu Piastow idący, mogą sobie do niego rościć prawo; starał się wszelkiemi sposobami ziednać sobie przywiązanie Narodu. Darował więc wszelkie ciężary i podatki Szlachcie, swoim i następcow swoich imieniem, małą tylko daninę, do opłacania tronowi, zostawiwszy. Że nie miał męskiego potomstwa Ludwik, Polacy dotrzymuiąc daney mu obietnicy, Corkę iego Jadwigę za Krolową wzięli; ale z przybranym iey mężem Jagiellonem traktuiąc, swobody i wolności swoie iak naytroskliwiey obwarowali.

Początek i wzrost Powagi Stanu Rycerskiego.

Zdarzona pod tym Krolem okoliczność wykupna od Krzyżakow Ziemi Dobrzyńskiey, przyniosła potrzebę, aby było zgromadzić Szlachtę, i z niemi się o sposobie złożenia summy dla Krzyżakow umowić, bo nakazać nowy podatek Narodowi, nie było iuż w mocy panuiącego, po danym od Ludwika, a

potwierdzonym od Władysława Jagiellona przyrzeczeniu. Od tey Epoki Stan Rycerski począł mieć uczęstnictwo nieiakie w Kraiowym rządzie, i wysyłać wybrane z pomiędzy siebie osoby na walne Ziazdy; zdaie się atoli, że prawo to iego z razu do samych podatków nowych stanowienia ograniczone było; zostało zaś potym powiększone, gdy w Roku 1454. Krol Kazimierz Syn Jagiellona na zieździe Nieszawskim przyobiecał: że ani żadne nowe prawo stanowione, ani wyprawa woienna przeciwko nieprzyiacielowi nakazana nie będzie bez poprzedzaiących po Woiewodztwach i Ziemiach Szlachty Seymikow, i wspolnego z niemi o woynie naradzenia się. Naostatek za Alexandra Krola w Roku 1505. na Seymie Radomskim stanęło wieczyste Prawo, ażeby w przyszłych czasach nic nowego w sprawach Rzeczypospolitey tyczących nie stanowiono, bez złączonego Senatorow i Posłow Ziemskich zezwolenia. Temi stopniami (h) do uczęstnictwa naywyższey Kraiowey wła-

---

(h) Mylą się, i prożno na dowody wysilaią ci, ktorzy chcą pokazać, że ieszcze od Bolesława Krzywoustego Senat i Stan Rycerski do rządow Kraiowych i do Prawodawctwa należeli. Rzecz bowiem iest z Dzieiow naszych widoczna, że dawnieysi Monarchowie przed temi epokami, ktore tu wymieniliśmy, mieli

władzy Stan Rycerski przyszedłszy, nie zaniechał prerogatyw swoich utwierdzać i powiększać w czasach następnych, a osobliwie po wygasłym Jagiellońskim Domie, w pierwszym bez-Krolewiu, i w dalszych.

Z wzrastaiącemi wolnościami Panow i Szlachty w Polszcze pod panowaniem Domu Jagiellońskiego, Panowie i Szlachta Litewscy, ktoremi także udzielnie przedtym rządzono, uczęstnikami tychże swobod być poczynali; aż nakoniec po ostatnim Litwy z Polską na Seymie Lubelskim złączeniu, oba te Narody, iako iedno iuż polityczne ciało składaiące, we wszystkich prawach i prerogatywach zostawszy zupełnie porownane, wspolnie iuż do rządu wchodziły.

Po wszystkich tych odmianach, ktore tu krotko natrąciliśmy z Narodowey Historyi, Rząd Krolestwa Polskiego stał się z trzech gatunkow złożonym: z Monarchii w osobie Krola z Arystokracyi w Senacie, z Demokracyi w Stanie Rycerskim. Całowładność Narodu zamknięta

---

zupełną moc stanowienia co chcieli, a ci ktorych do rady wzywano, powiedzenia tylko co w okoliczności użytecznieyszym być sądzili; ale o tym będzie ieszcze mowiono w osobnych Rozdziałach: o Senacie, o Stanie Rycerskim, o Seymach.

ta iest w trzech tych razem złączonych Rzeczypospolitey Stanach. Bo co niektorzy Autorowie dwa tylko w Polszcze Stany: Senatorski i Rycerski, a inni ieden szczegulnie naznaczaią, na to dowody ich raczey subtelne są, niż gruntowne; i Konstytucya Roku 1768. wątpliwość tę zupełnie uspokoiła. Jakim zaś sposobem trzy wspomnione Stany sprawuią wszystkie części Kraiowego rządu, opisze się w następuiących Rozdziałach.

ROZDZIAŁ IV.

O Prawach Kardynalnych Krolestwa Polskiego.

PRawa Kardynalne nazywaią się u nas te, ktore składaiąc sposób rządu i panowania, maią być wieczyście trwałe, i nigdy odmienione być nie mogą. Takie im daie znaczenie Konstytucya Roku 1768. i wylicza ich dwadzieścia cztery, ktorych tu treść porządkiem kładzie się, przydaiąc, iakie gdzie na poźnieyszych Seymach odmiany pozachodziły.

Moc

Moc Prawodawctwa w trzech Stanach, Krolewskim, Senatorskim, i Rycerskim, dotąd w Rzeczypospolitey trwaiąca, zostawać na zawsze niewzruszoną powinna, i mocy tey ieden Stan bez drugich dwoch, ani dwa bez trzeciego, używać i przywłaszczać sobie nie będą mogły, wyiąwszy bez-Krolewia, pod czas ktorych moc panowania zamknięta będąc w dwoch Stanach, co te dwa iednomyślnością w materyach *Status*, a większością głosow w materyach Ekonomicznych ustanowią, to moc rowną mieć powinno, iak gdyby przez wszystkie trzy Stany ustanowione było. I.

Konstytucya Roku 1775. potwierdzaiąc za Prawo wieczne, iż Rząd Rzeczypospolitey zostanie na zawsze wolny, niepodległy, i składaiący się z trzech Stanow, to iest: Krola, Senatu, i Stanu Rycerskiego, postanowiła Radę Nieustaiącą przy boku J. K. Mci, wieczyście trwać maiącą, i podobnież z trzech Rzeczypospolitey Stanow składaiącą się.

Wiara Katolicka Rzymska w Kraiach Rzeczypospolitey będzie wieczyście panuiącą, i to iey nazwisko zawsze ma być dawane. II.

Przeyście od Kościoła Rzymskiego do iakieykolwiek inney Religii, za kryminalny występek poczytane; a kara na III.

wy-

występcę wygnanie z Państw Rzeczypospolitey naznaczona.

IV. Ponawiaiąc Konstytucyą Roku 1669. i onę za niewzruszoną oznaymuiąc, na wieczne czasy obwarowano, aby Królem Polskim kto inny nigdy być nie mogł, tylko Katolik Rzymski z urodzenia, albo z powołania; ktoby zaś z Polakow inney wiary Kandydata podawać do tronu odważył się, takowy za nieprzyiaciela Oyczyzny osądzony. Krolowa zaś. gdyby inney była Religii, koronowaną być nie ma, poki do teyże wiary Katolickiey Rzymskiey nie przystąpi.

Prawo o Krolu Katoliku Rzymskim, lubo dopiero przed obraniem Michała naypierwszy raz wyraźnie stanęło, od samego iednak wiary Chrześciańskiey w Polszcze zaszczepienia, tron Polski zawsze Katolicy Rzymscy osiadali; i zwyczay ten nieodmiennie trwaiący, miany był u Polakow za prawo fundamentalne. Podobnież o wierze Krolowy, lubo taż sama Konstytucya Roku 1669. naypierwey ustanowiła, dawnieyszy iednak był zwyczay nie koronować Krolowy, ktoraby odmienną wyznawała Religią; i tak Heleny Krola Alexandra małżonki nie koronowano, że była wiary Greckiey Nie-Unickiey.

V. Potwierdza się i waruie iak nayuroczyściey wolne na zawsze Krolow Polskich

skich obieranie, tak, ażeby w żadnym czasie, i pod żadnym pozorem następstwo na tron ustanowione i dopuszczone być nie mogło.

Konstytucya Roku 1775. ponawiaiąc toż samo prawo, i wolne Krolow Polskich obieranie wieczyście zabespieczaiąc, przydaie, naprzod: że na potym nikt nie będzie mogł być obrany Krolem Polskim i W. Xiążęciem Litewskim, tylko Piast rodowity Szlachcic, i w Kraiach Rzeczypospolitey osiadły; powtore: że synowie i wnukowie zeszłego Krola, nie będą mogli natychmiast po Oycu ich albo Dziadzie zostać Krolami, ale potrzeba, ażeby dwoch przynaymniey panowań przeciąg upłynął, a dopiero obieranemi być mogą.

Że Monarchowie z domu Piastow idący, prawem następstwa tron w Polszcze osiadali, rzecz iest z Historyi widoczna. Z *Jagiellońskiego domu Krolowie przez* następstwo z obieraniem złączone panowali; nazywali się Panami i Dziedzicami Prowincyi Polskich; i na obranie nowego, po Krolewskiey śmierci zieżdżaiąc się Panowie i Szlachta, porządku następstwa przestąpić nigdy nie chcieli. Cale wolne obieranie Krolow dopiero po Zygmunta Augusta śmierci zyskali i zabespieczyli sobie Polacy; podaiąc Henrykowi za prawo, ażeby Krolowie nie

wy-

wyznaczali sobie następcy, ani dla iego obierania nie nakazywali Seymu, ani iakimkolwiek bądź sposobem do następstwa nie pomagali, ale żeby wolne obieranie Krolow wiecznemi czasy przy Rzeczypospolitey zostało. Prawo to wolność obierania waruiące, wszystkich poźnieyszych Krolow Paktami Konwentami, i różnemi Konstytucyami ostrzeżone iest i utwierdzone. Gdy było podeyźrzenie na Zygmunta III. iakoby zamyślał ustąpić tronu Arcy-Xiążęciu Austryackiemu, przyszło do rozruchow w Kraiu; gdy Jan Kazimierz chciał przywieść Rzeczpospolitą do wyznaczenia mu za życia na tron następcy, wszczęła się z przyczyny tey domowa woyna, nie wprzod skończona, poki nowe prawa o nie ustępowaniu tronu, i nie wybieraniu następcy za życia Krolewskiego, nie zaspokoiły trwoźliwych o wolne obieranie umysłow.

VI. Beśpieczeństwo wolności Szlacheckiey Statutem Władysława Jagiellona, i poźnieyszemi Konstytucyami, dostatecznie obwarowane, potwierdza się odnowieniem dawnego prawa: że żadnego osiadłego Szlachcica nie będzie wolno imać o występek, chyba, że pierwey w przyzwoitym sądzie przez należyte dowody zostanie przekonanym. Pod tę iednak obronę prawa nie maią należeć znalezieni na

oczy-

oczywistey zbrodni, (ktorey oczywistości czas do roku i niedziel sześciu wyznaczony) iako to: na zaboystwie, kradzieży, rozboiu po drogach, i naieżdżaniu domow.

Statut Władysława Krola, ktory naypierwszy ten przywiley nadał Szlachcie, oprocz wymienionych zbrodni przydaie gwałtowne panien i białychgłow porwanie; tudzież wyłącza od przywileiu tych, co będąc obwinionemi, nie chcą dać za sobą rękoymi przyzwoitey. Alexander w Statucie swoim ieszcze i tych wyłącza, ktorzyby złey sławy byli, a takiemi rozumie owych, ktorzy się trzy razy w regestrze złoczyńcow znaydowali. Statut Toruński pod Zygmuntem I. Roku 1520. pozwala imać i więzić Szlachtę, gwałty po Miastach i nachodzenia czyniących; co też potwierdził Seym Piotrkowski Roku 1538. pod tymże Krolem; i Zygmunt August chować przykazał.

Urzędy i godności tak duchowne iako i świeckie, za Krolewskiemi przywileiami chodzące, tudzież łaski Krolewskie raz oddane, a w sądzie przyzwoitym nie zakwestyonowane, ale spokoynie dzierżone, nikomu pod żadnym pozorem odbierane nie będą; a gdyby tego zachodziły kiedy sprawiedliwe przyczyny, to na Seymach wolnych iednomyślnością, VII.

ścią. Sędziowie iednak Ziemscy, Urzędy Grodzkie, i wszystkie Jurisdykcye, od ktorych idą odwołania, w Trybunałach o złe sprawowanie urzędow swoich odpowiadać powinni.

Krol Polski maiący w swoich ręku dostoieństw wszelkich, i dobr Krolewskich szafunek, lubo ten przez Konstytucyą Roku 1775. iako się na swoim mieyscu powie, znacznie został ścieśniony, nie ma mocy Urzędow albo Krolewszczyzn raz danych, Obywatelom odbierać. Stanisławowi Czarnkowskiemu, ktory upornie stronę Maxymiliana Cesarza trzymał, odebrał Starostwo Płockie i Referendaryą Krol Stefan; Jędrzeiowi Zborowskiemu, że Maxymilianowi Arcy-Xiążęciu sprzyiał, Nadworne Marszałkostwo Zygmunt III. ale to z wiedzą i wolą Stanow. Za Jana Kazimierza, Hieronim Radzieiowski Podkanclerzy Koronny za zmowy z nieprzyiacielem Rzeczypospolitey, skazany był wyrokiem Seymowym na utratę sławy i godności. Podobnyż dekret z wiadomych nam z Historyi okoliczności, pod tymże Krolem wypadł na Jerzego Lubomirskiego Marszałka W. i Hetmana Polnego Koronnego, na niedoszłym Seymie Roku 1664. ale dekret ten, iako bezprawny, Konstytucya Roku 1669. zkassowała. Taż Konstytucya przyszłemu Krolowi zaleci-

ła,

ła, ażeby ci, ktorym za Jana Kazimierza Starostwa bezprawnie i bez dekretow Sądowych poodbierano, powroceni do nich zostali. Pod Krolem Michałem Konfederacya Gołębiowska, Prażmowskiego Prymasa od godności, braci iego Woiewodę Płockiego i Chorążego Nadwornego od urzędow i dobr Krolewskich odsądziła; co iednak zniesione było po zawartey w Uiazdowie ugodzie.

Prawa i Przywileie Prowincyom, a mianowicie te, z ktoremi do Rzeczypospolitey przystąpiły, tudzież Obywatelom w nich mieszkaiącym służące, będą w całości dotrzymywane; ktorym żeby na potym nic przeciwnego z Kancellaryi Narodowych nie wychodziło, do baczności Kanclerzow Oboyga Narodow ma należeć. A wszystkie dawnieysze Przywileie do Akt Metryk podane będą naypoźniey w rok po ogłoszeniu tey ustawy; odtąd zaś wychodzić mogące podobnież do tychże Metryk w przeciągu roku pod nieważnością podawane być maią. Gdyby zaś kto przywiley oryginalny zgubiwszy, o powtorny upraszał, wydanie mu onego bronione być nie powinno. VIII.

Wielkie Xięstwo Litewskie, tudzież inne Prowincye i Ziemie, iedno ciało Rzeczypospolitey składaiące, będą z tym- IX.

że Ciałem swoim zostawać wieczyście nierozdzielne.

X. Kraie lenne do naywyższey Zwierzchności Rzeczypospolitey należące, w władzy i własności teyże Rzeczypospolitey zostawać na zawsze powinny.

XI. Prawo równości Szlacheckiey, i zdatności do dziedzictwa dobr Ziemskich, do Krzeseł, Ministeryow, Urzędow duchownych i świeckich, tudzież przywileiow na Starostwa i dzierżawy, służyć ma samey Kraiowey Szlachcie; ani równości tey żadne tytuły ćmić i uwłoczyć nie będą mogły.

Równość ta w Rzeczypospolitey naszey była zdawna naycelnieyszym Szlachty zaszczytem; zależy ona na tym, iż wszyscy Szlachectwem Polskim ozdobieni, maią iedneż Przywileie, i pod iednymże zostaią prawem, bez żadney różności z strony maiątku lub imienia. Dla okazania równości tey, nazywać się zwykli wzaiemnie bracią; i Senatorowie lubo przodkuiący w Rzeczypospolitey przed Rycerskim Stanem, to im daią nazwisko; ci znowu Senatorow w obradach publicznych nazywaią starszą bracią. O zachowanie tego zaszczytu, troskliwym zawsze był Stan Rycerski. Gdy w Roku 1537 Panowie niektorzy radzili Zygmuntowi I. ażeby Szlachtę Polską przykładem Kraiow Sąsiedzkich na dwie

Klassy

Klassy wyższą i niższą podzielił, rada ta skutku wziąść nie mogła; a Szlachta o nię urażona rozruch wielki przeciwko Panom uczyniwszy na zieździe pod Lwowem, zniszczyła przygotowaną wtedy na Wołoszyna wyprawę, i dobremu temu Krolowi wiele zmartwienia przyniosła.

Do ocalenia tey szacowney rowności zmierzały dane od Ludwika ieszcze, a potwierdzone od Władysława Jagiellona, Polakom przyrzeczenia, że żadnemu Xiążęciu, ani z rodu Xiążęcego idącemu, urzędow Kraiowych dawać nie będą. Toż miały za cel Konstytucye Roku 1631. i poźnieysze, stanowiące: aby urzędy, dobra Ziemskie, Starostwa i Krolewszczyzny posiadane być nie mogły, tylko przez tych, ktorzy w równości Szlacheckiey żyią; tak dalece, że Krolow naszych synowie prawu temu podlegać muszą.

To na koniec przyczyną było wstrętu od tytułow zagranicznych; obawiano się albowiem, ażeby niemi ozdobieni gorować nad równość nie chcieli. Gdy Władysław Jagiełło Wincentemu Granowskiemu Krolowy Elżbiety synowi dał przywiley na Hrabstwo, Kanclerz pieczęci przyłożyć nie chciał, mieniąc to być bezprawiem w Polszcze, i Szlacheckiey rowności uymą. Panowie z Zygmuntem I. w Wiedniu przytomni, (iako świad-

czy Fredro w Historyi Henryka Walezyusza) gdy Maxymilian I. Cesarz, iednym Xiążęce, drugim Hrabiow nazwiska ofiarował, wspaniale podziękowali, mowiąc, że dosyć maią na zaszczycie Szlachectwa Polskiego, i że nie chcą innych dostoieństw ani ozdob przyimować, tylko takie, ktore im Krol i Rzeczpospolita ich nadać może. Z podobnąż wielkomyślnością order złotego runa i Xiążęcy tytuł imieniem Krola Hiszpańskiego sobie ofiarowany, odmowił nieśmiertelney pamięci godzien Jan Zamoyski. I Jan Stanisław Sapieha Marszałek W. Litewski, będąc od Władysława IV. w Poselstwie do Wiednia wyprawiony, gdy go Xiążęciem Rzeszy Niemieckiey chciał uczynić Ferdynand Cesarz, wymowił się skromnie, iż przyiechawszy Szlachcicem Polskim do Wiednia, przywiozł z sobą wszystkie przyzwoite sobie ozdoby. A lubo niekiedy tytuły podobne przyimowali niektorzy z Polakow za granicą, iednak powrociwszy do Kraiu nigdy onych nie używali; czasem nawet i tego im nie darowano, że przyięli, owszem iako mamy kilka przykładow w Historyi, sprawiać się za co niezwyczayne u Polakow nazwisko brać odważyli się, kazano.

Wszakże gdy z czasem tak wspaniały sposob myślenia słabieć począł, mu-

siano

siano w Roku 1638. prawem wyraźnym zakazać, aby nikt z Polakow, tytułow zagranicznych tak świeższych iako i dawnieyszych używać, ani o nowe upraszać, lub onych przyimować nie ważył się, wyiąwszy szczegulnie te, ktore przy Uniii W. Xięstwa Litewskiego, i innych Prowincyi z Koroną, są przyznane, i ktore Szlacheckiey równości uszczerbiać w niwczym nie powinny. Potwierdziła toż samo Konstytucya Roku 1641. a Konstytucya Roku 1673. na tych, ktorzyby nazwisk cudzoziemskich, herbow i pieczęci, równość tę obywatelską przechodzących, zażywać śmieli, karę wieczney niesławy za czyimkolwiek na Trybunał doniesieniem przydała.

Nie chcą Prawa mieć u nas inszey miedzy Szlachtą różnicy, tylko tę, ktorą daie przodkowanie z urzędu zasługą nabytego. Co samo i w Paktach Konwentach Augusta III. ostrzeżono, i w swoich przyobiecał panuiący nam łaskawie Nayiaśnieyszy STANISŁAW AUGUST; że równość między wszystkiemi Krolestwa tego Obywatelami Szlachtą, iako nayprzednieysza Rzeczypospolitey zasada, naypierwsza ozdoba, owszem matka wolnego Stanu Rycerskiego, między prawami Kardynalnemi liczona zawsze i zachowana będzie, ktorey żadne tytuły Xiążąt, Margrabiow,

Hrabiow, tłumić i ubliżać nie mogą.

Lubo więc w Rzeczypospolitey naszey są niektore Familie Xiążęcym lub Hrabiow nazwiskiem ozdobione, ktorym te nazwiska albo przy Unii potwierdzone, albo Konstytucyami poźnieyszemi przyznane są lub nadane; iednak wszystkim warunek ten dołożony, że to naruszać rowności Szlacheckiey, ani ich od podległości prawu pospolitemu wyłączać nie ma.

XII. Dyssydentom i Grekom Oryentalnym Nieunitom, Szlachcie i obywatelom tey Rzeczypospolitey, podobnaż równość podług warunków w Akcie osobnym wyszczegulnionych przyznana, tudzież pozwolona im wolność religii, w zupełney swoiey mocy zachowane będą.

Artykuł ten Traktatem i Konstytucyą Roku 1775. tak został określony: 1. że Szlachta Grecy-Nieunici y Dyssydenci wyłączeni są od Senatu i Ministeryow w Koronie i Litwie. 2. iż prawo starania się o godność Poselską zmnieyszone iest do liczby trzech, to iest, że mogą być obranemi po iednemu z każdey Prowincyi; wreszcie będą mogli używać wszelkich prerogatyw urodzenia Szlacheckiego, trzymać urzędy w Koronie i Litwie, zasiadać w Trybunałach, Kommissyach, i wszelkich Rzeczypospolitey Jurisdykcyach, tak cywilnych iak woysko-

skowych. Prawa atoli te i Przywileie tym szczegulnie Familiom i ich potomstwu służyć będą, ktore aktualnie maią Indygenaty w Polszcze i W. Xięstwie Litewskim. 3. *Judicium mixtum* uchylone, a sprawy, ktore do niego należeć miały podług osobnego Aktu Traktatu Roku 1768. są przeniesione do Sądow Krolewskich Assessorskich z następuiącemi warunkami: aby do sądzenia wspomnionych spraw rowna liczba Assessorow Katolikow, iak Grekow Nieunitow lub Dyssydentow bywała; i żeby na każdą rzeczonych Sądow kadencyą wyznaczony był czas cztero-niedzielny, a iak Konstytucya Roku 1776. uchwaliła, sześcio-niedzielny do odsądzenia spraw Dyssydentow i Grekow Nieunitow, ktore decydowane będą większością głosow, skoro iuż sądzone były w Grodach lub Ziemstwach, a ztamtąd przez odwołanie albo odesłanie przyszły. Do kompletu potrzeba osob czterech, a w przypadku równości kresek, decyzya do Sądow Relacyinych należy. 4. Gdy Dyssydenci albo Grecy-Nieunici będą chcieli chować swoich umarłych w święta, to czynić maią albo bardzo rano, albo po skonczonym nabożeństwie publicznym Katolickim. 5. Dyssydenci nie będą mogli używać dzwonow u kościołow swoich, z tym iednak warunkiem, żeby te nie

przeto poczytane były za Oratorya, a to rozumieć się ma tylko o tych kościołach, ktore mogą być wystawione w przyszłym czasie po wsiach. 6. Sprawy rozwodowe i separacyi, należeć będą do Konsystorzow Katolickich, skoro ieden z małżonkow będzie Katolik, a drugi Dyssydent.

XIII. Woiewodztwom i Miastom Pruskim, prawa i przywileie ich, tak te, z ktoremi do Korony przystały, iako i poźniey nadane, w całości dochowywane będą.

Z tych tylko iuż Miasta Gdańsk i Toruń przy Polszcze zostały, iako się w Rozdziale II. powiedziało.

XIV. Podobnyż Artykuł o Inflantach; ktorych reszta po Traktacie Oliwskim przy Polszcze pozostała, Rossyi ustąpiona iest przez Traktat Podziałowy.

XV. Xięstwo Kurlandzkie i Semigalskie, zachowuie się przy swoich prawach, i w rządzie iego żadna odmiana czyniona nigdy nie będzie.

XVI. Powiatowi także Piltyńskiemu prawa iego dawne, sposób rządu, i stan świecki, wieczyście zabespieczone.

XVII. *Liberum veto* na Seymach wolnych *in materiis Statûs* w zupełney mocy zachowane na zawsze być powinno; a materye te zawsze decydowane będą iednomyślnością, zachowuiąc na wieczne

cza-

czasy każdey osobie Seym składaiącey, moc zniszczenia *activitatis* Seymu w materyach *Statûs*, przez kontradykcyą wolnego głosu, ustnie albo Manifestem uczynioną.

Krolowie nasi, odkąd Senat i Stan Rycerski do uczęstnictwa władzy Prawodawczey był przypuszczony, obowiązali się nie stanowić nic, tylko za powszechnym tych Stanow zezwoleniem. Daley *prawo nie pozwalania, domowienia się, głosu wolnego*, zostało iak naymocniey Konstytucyami różnemi Posłom Stanu Rycerskiego obwarowane. Z czasem przywiley ten aż do tamowania, a nawet aż do zrywania Seymowych obrad, był rozszerzony, nie prawem iednak żadnym, ale tylko zwyczaiem.

Pierwszy Seym niedoszły był Krakowski Roku 1536. za Zygmunta I. Spełzły potym i niektore inne pod Krolami, Zygmuntem Augustem, Stefanem, Zygmuntem III. i Władysławem IV.; wszystkie iednak te, iak się doczytuiemy z Historyi, albo większey i poważnieyszey części, albo przynaymniey, zwłaszcza w poźnieyszych czasach, wielu osob niepozwalaniem. Dopiero pod panowaniem Jana Kazimierza pierwszy raz Seym od iednego Posła był zerwany w R. 1652. Piszą Dzieiopisowie, że Stany zadziwione nową i niezwyczayną rze-

czą,

czą, przeklinały Autora tak szkodliwego dla Rzeczypospolitey przykładu, a iednakowo nie kończyły obrad swoich po uczynioney od Sycińskiego kontradykcyi, lubo na ów czas nie było ieszcze wyraźnego prawa rozkazuiącego ustawać Seymowym obradom za iednego Posła nie pozwalaniem. Albo więc tychby raczey samych przeklinać trzeba, ktorzy tak fatalny dla Rzeczypospolitey zwyczay upoważnili, wolnemu głosowi iednego, moc zniszczenia Seymu przyznawaiąc; (i) albo musiało iuż wtedy zagruntowane być w Rzeczypospolitey to rozumienie, że bez iednostaynego wszystkich Seymuiących osob zezwolenia, Seym doyść nie może.

Cożkolwiek bądź, przykład ten aż nazbyt często w czasach poźnieyszych był powtorzony; a prawo zrywania Seymow poczytane za źrzenicę wolności, za iedyne i naygłownieysze prawo Kardynalne, do bezrządu i szkod z niego wynika-

(i) Mogł Syciński i miał prawo, iako Poseł, użyć wolnego głosu, i nie pozwalać. Ale czyliż za iego iednego nie pozwalaniem powinno było nastąpić zerwanie Seymu? Ieżeli powinno? winien, że pierwszy dał nieszczęśliwy przykład psowania rad Kraiowych; ieżeli nie? winne Seymuiące na ów czas Stany, że tak szkodliwe bezprawie utwierdziły.

nikaiących przyprowadziło Rzeczpospolitą. Nakoniec Konstytucye Seymow Konwokacyinego i Koronacyinego w Roku 1764. i Ordynaryinego w Roku 1766. *Liberum veto* z mocą zatamowania Seymu, do samych materyi *Status* określiwszy, inne wszystkie większością głosow decydować kazały; co samo utwierdza opisane dopiero prawo Kardynalne o głosie wolnym. Więcey w tey materyi znaydziesz *pod Rozdziałem o Seymach.*

Prawa Emfiteutyczne, iak są w Ustawach opisane, po wszystkich Państwach Rzeczypospolitey, na gruntach prawdziwie pustych, i z pewnym pożytkiem właściciela, pozwalane być maią; a nadanie ich do Krola w dobrach Stołowych; do Starostow i Dzierżawcow za potwierdzeniem Krolewskim w Krolewszczyznach; do Duchownych w dobrach Duchownych z pozwoleniem Zwierzchności, i potwierdzeniem Krolewskim tam, gdzie prawo nominowania iest przy Krolu; do Dziedzicow na koniec w dobrach Szlacheckich ma należeć; A takiego prawa otrzymywanie będzie wolne nie tylko Obywatelom Polskim, ludziom iednak wolnym, ale i przychodniom z obcych kraiow podobnież wolnym. Ci zaś Emfiteuci przychodnie, po trzech latach mieszkania w Państwach Rzeczypospolitey, za rodowitych w Kra- XVIII.

iu

iu Obywatelow, w swoim mieyskim lub wieyskim stanie maią być poczytani; propinacya zaś po mieyscach tym sposobem danych, zostawać powinna przy właścicielach.

Emphiteusis z łacińskiego *melioratio*, iest gatunek Kontraktu, przez ktory dobra lub grunta puste puszczane bywaią do czasu iakiego, albo też i wieczyście, z obowiązkiem płacenia z nich pewnego czynszu, albo czynienia usługi iakiey, i przyprowadzenia ich do lepszego stanu; wszakże i dobra intratne bywaią tym Kontraktem puszczane. Co ostatnich Seymow Ustawy rozporządziły o Starostwach i Krolewszczyznach, powiemy pod osobnym Rozdziałem.

XIX. Własność Stanu Szlacheckiego nad dobrami Ziemskiemi dziedzicznemi, i poddanemi ich, według praw Statutowych nigdy odeymowana, ani zmnieyszana być nie ma; prawo atoli życia i śmierci poddanego nie zostanie w ręku dziedzica; lecz gdy poddany zbrodnią popełni, do Sądu Ziemskiego lub Grodzkiego, albo Mieyskiego po Miastach większych, oddany być powinien.

O własności i władzy Stanu Szlacheckiego nad poddanemi, będzie mowiono w Rozdziale: O Stanie Wieyskim.

XX. Waruie się iak naysurowiey, że odtąd iako Szlachcic za Szlachcica, i chłop

za

za chłopa zabicie, gardłem być maią karani; tak gdyby się trafiło, iżby Szlachcić chłopa, nie przypadkowo, ale dobrowolnie i rozmyślnie zabił, tedy takowy nie iuż zapłaceniem, lecz utratą głowy karany być w Sądzie przyzwoitym powinien; zachowuiąc w tey mierze dowod i postępek prawny, oraz obronę Stronom podług przepisow w Statucie W. Xięstwa Litewskiego zawartych, i w rożnych Konstytucyach Seymowych. Co się zaś tycze skaleczenia, ranienia, lub ochromienia: w takowych Sprawach iak nayściśleysza sprawiedliwość rostropności i sumienney surowości Sędziow zostawuie się, aby podobne występki podług miary ich sądzili i karali.

Kazimierz W. zaboystwa nie głową, ale grzywnami karać rozkazał; co nikomu dziwno się zdawać, ile na czasy owe, nie powinno. Polacy albowiem, iak wiele innych praw, tak i to od Niemcow przeięli, u ktorych za wszelakie występki kary tylko pieniężne wyznaczano; a same przeciwko Kraiowi i naywyższey Zwierzchności zbrodnie karano śmiercią. W poźnieyszych czasach do winy pieniężney przydano siedzenie wieży za mężoboystwo. Pod Stefanem Krolem Konstytucya Roku 1581. postanowiła, aby nie Szlachcic karany był

śmier-

śmiercią za zaboystwo, a Szlachcic ieżeliby chłopa zabił, winą trzydziestu grzywien; ktora summa do stu grzywien podniesiona była Konstytucyą Roku 1631. W Roku 1588. postanowiono, ażeby Szlachcic, ieżeliby Szlachcica zabił szablą, zapłacił dwieście czterdzieści grzywien, a dwoie tyle ieżeli strzelbą, nie uchylaiąc iednak i dawnieyszey kary siedzenia wieży przez rok sześć niedziel. W Pruskiey atoli Prowincyi zaboystwa wszelkie śmiercią były karane, bez żadney różnicy między człowiekiem pospolitym i Szlachcicem, iako iest obwarowano w Statucie Toruńskim Roku 1538.

XXI. Jako Prawa Maiestatu utrzymywane zawsze być powinny, i podług nich posłuszeństwo od Narodu Krolom panuiącym czynione; tak gdyby ktory z Krolow złamał iakie z Praw Kardynalnych Krolestwa, albo z Paktow Konwentow z Narodem pod przysięgą zawartych, i onych zachowywać nie chciał, na ów czas według porządku Konstytucyą Roku 1607. opisanego, Narod od posłuszeństwa Krolowi wolnym zostanie. Ktoby zaś Krola niesprawiedliwie na Seymie publicznie obwiniał, sądzony, i przykładnie karany być ma, podług opisu Konstytucyi Roku 1609.

W pier-

W pierwszym zaraz po śmierci Zygmunta Augusta bez-Krolewiu, Polacy chcąc wolność swoię gruntowniey zabespieczyć, nie tylko takie warunki Henrykowi podali, ktore ścieśniały dużo Krolewską władzę; ale ieszcze przyłączyli uwolnienie Narodu od posłuszeństwa, gdyby Krol przeciwko Kraiowym prawom, wolnościom, i poprzysiężonym obietnicom w czym wykroczył. Nie podobał się artykuł ten Henrykowi, i domagał się od Posłow Polskich, ktorzy do Paryża z zapraszaniem go na tron przyiechali, aby obwarowanie to z obowiązkow Krolewskich było wyięte; ale Posłowie wymowiwszy się, że nie było w ich mocy odmieniać, co Rzeczpospolita cała ustanowiła, dali na piśmie z podpisami i pieczęciami własnemi takowe iego obiaśnienie, że nie będzie za zgwałcenie praw i wolności poczytano Krolowi, ieżeliby co przez ułomność przestąpił, chyba żeby rozmyślnie i dobrowolnie ustawom Narodowym wstecz czynił, nie dbaiąc na Senatu i Stanow Rzeczypospolitey napomnienia. Został się wszelako warunek ten, i ponawiany był przy Paktach Konwentach wszystkich poźnieyszych Krolow. A gdy się i Stefanowi obranemu Krolowi Polskiemu zdawał zaprzykry, do nieufności między Krolem i Narodem, i zamieszek do-

domowych wieść mogący, dali mu toż samo, co wyżey, obiaśnienie Posłowie Polscy do Siedmiogrodu wysłani, ktore Konstytucya Seymu Koronacyinego Roku 1576. potwierdziła.

Gdy pod panowaniem Zygmunta III. powstały domowe rozruchy w Polszcze, pozorem niby gwałconych praw okształcone, Konstytucya Roku 1607. przydała nowe obiaśnienie do dawnieyszego, opisuiąc porządek, ktory w upominaniu Krola ma być chowany, to iest: że gdyby Krol namyślnie prawa łamał, albo ktorego Obywatela przeciwko nim i wolności Narodowey uciskał, a mogło to być iawnie dowiedzione, wolno będzie każdemu Obywatelowi znieść się o tym z Senatorem Ziemi swoiey, ktory Prymasowi obwieści, a Prymas naradziwszy się z Senatorami, bądź sam, bądź z niemi razem Krola upomni; a gdyby Krol wykroczenia przeciwko prawu nie poprawił, napomnienie to iuż z innemi Senatorami powtorzy; na koniec, będzieli tego potrzeba, Stanom seymuiącym rzecz przełoży; gdzie skoroby Krol nie chciał dać sprawy z postępku swego, i przyiąć przekładania Stanow, na ten czas dopiero będzie im wolno postąpić według wspomnionego Prawa o wypowiedzeniu wierności.

Skoro

Skoro iuż rokosz Zebrzydowskiego zupełnie uspokoiony został, Konstytucya Roku 1609. wyraźniey ieszcze opisała te uroczystości, czyli stopnie, ktore w ostrzeganiu Krola zachowywane być maią. Naprzod: ieżeliby kto z Stanu Szlacheckiego, czy Senatorskiego, postrzegł umyślny gwałt, albo co przedsięwziętego ku naruszeniu całości Rzeczypospolitey i wolności, może zawsze, czyli to Prymasowi, czy Senatorom przy Krolewskim boku mieszkaiącym, czyli ktoremukolwiek Senatorowi swego albo obcego Woiewodztwa donieść, a ci, albo ieden z nich, będą powinni ostrzedz Krola. Ieżeliby ta pierwsza przestroga skutku nie wzięła, wolno Szlachcicowi lub Senatorowi na Seymiku przed-Seymowym zalecić Posłom, aby ią powtorzyli; ktora gdyby podobnież była bezskuteczna, Stany Rzeczypospolitey na ów czas Seymuiące wykonaią po trzeci raz ten obowiązek. *Po tym troistym o*strzeżeniu, ieżeli Krol nie dba na wniesienie Stanow, a dowiedziono mu było, iż całości Rzeczypospolitey i wolności ubliża; może wtedy Narod zachować się wedle warunku o nie czynieniu posłuszeństwa. Gdyby zaś kto, stopnie te pominąwszy, wzruszał powszechną spokoyność w Kraiu, gromadząc ludzi i rozruchy wszczynaiąc, takowy ma być za-

pozwany na Seym, i od Stanow w nieprzytomności Krola sądzony. Podług ostatniey tey Konstytucyi, wszystkim poźnieyszym Krolom podawane bywały do poprzysiężenia *Pacta Conventa*.

Przyznać należy, że wspomnione prawo, sposobem tym obiaśnione, nie ma iuż w sobie nic przykrego, owszem rownie wolność Narodową od panuiącego, iak tronu dostoieństwo z strony poddanych zabeśpiecza. Nie dali nigdy Krolowie nasi przyczyny do użycia z sobą tego ostatniego kroku; ale też i Narod wiernym i posłusznym być Krolom swoim aż do śmierci, nigdy nie przestał; bo niegodziwe kilku osob niektore przedsięwzięcia, nie powinny być poczytane za całego Narodu sprawę. Zdarzało się, że czasem przy winnym Maiestatowi uszanowaniu przypominano Krolowi prawo; ale razem i Krolow okazywała się powolność w poprawieniu natychmiast tego, w czym albo przez niewiadomość, albo złą czyiąś radę zbłądzili. A ieżeli kiedy odważył się kto wykraczać z granic należytey skromności w upominaniu Krola; przeciwko nie szanuiącemu Maiestat, zaraz wszystkie Stany obruszyły się.

XXII. Dobra i Possessye Duchowne i Szlacheckie pod szafunek Krolewski pociągane nie będą bez przewiedzenia prawa; a przy-

a przywiley na takie dobra otrzymuiący, brać się do possessyi nie powinien, poki istota dobr rozeznana, i prawo do nich Krolewskie wyprowadzone nie będzie.

Przywileie Kadukow na maiątek Cudzoziemcow w Państwach Rzeczypospolitey bezdzietnie i bez testamentu zmieraiących, lubo należące przedtym do praw Krolewskich, dawane napotym nie będą; ale maiątek i puścizna dostać się zmarłego Sukcessorom powinny, potrąciwszy dziesiątą ich część dla Miasta, albo Pana tego mieysca, w ktorym zmarły Cudzoziemiec mieszkał. A gdyby po wyszłych trzech latach, w ktorych corocznie trzy obwieszczenia czynione będą, nie odezwali się Sukcessorowie, i z autentycznemi dowodami przed przyzwoitą Zwierzchnością o bliskości swoiego pokrewieństwa nie popisali, na ów czas maiątek takowy Skarbowi Krolewskiemu przypada. XXIII.

Dawnieysze prawa daleko obszernieysze Kadukow szafowanie zostawiały w ręku Krolewskich, a nawet obowięzywały do rozdawania na nie przywileiow; ale Nayiaśnieyszy STANISŁAW AUGUST szczęśliwie nam panuiący, nad wszelkie inne względy przekładaiąc spokoyność Obywatelow, postanowił wraz z innemi Stanami, na Seymie Roku 1778.

aby żadna Possessya ruchoma i nieru-
choma nie mogła podlegać Kadukowi, ani żadnym Processem Juridycznym być wzruszona, ieżeli od lat pięciudziesiąt zakwestyonowaną nie iest. A gdyby Polski Obywatel, iakiegokolwiek bądź Stanu, swoy maiątek odumarł bez Sukcessorow w stopniu osmym, natenczas dopiero puścizną po dawnemu, do szafunku Krolewskiego należeć będzie. Co się tycze Kadukow po Cudzoziemcach, potwierdza się we wszystkim prawo Kardynalne dopiero wyżey wspomnione.

XXIV. Czas sześcio-niedzielny wyznaczony na Seymy ordynaryine, a dwu-niedzielny na Extra-ordynaryine, nie będzie mogł być przedłużony, ani Seymy wolne limitowane, tylko iednomyślnością.

Poki Krolowie z Senatorami samemi o sprawach Rzeczypospolitey radzili, w iednym i drugim dniu kończyły się obrady. Skoro Stan Rycerski począł mieć uczęstnictwo w radzie, rosł nieznacznie czas Seymow, tak, że pod Zygmuntem Augustem mamy przykład iednego, trwaiącego przez sześć Miesięcy. Konstytucya Roku 1573. ustanowiła wprawdzie, ażeby zwyczayne Seymy odprawiały się przez sześć tygodni; trafiało się atoli, że Seymy prędzey kończone, albo daley nad sześć niedziel przeciągane bywały, w czym po ustanowieniu prawa, zawsze

po-

potrzebne było wszystkich Rzeczypospolitey Stanow zezwolenie.

Lubo zaś przy końcu wymienionych tu praw Kardynalnych, Traktat Roku 1768. przydaie, że one w żadnym czasie, pod żadnym pozorem, przez kogokolwiek, ani przez same Konfederacye nawet podczas bezkrolewia udziałane, ani nakoniec przez iednomyślność, nie będą mogły być wzruszane i odmienione, i ktoby przeciwko nim albo iednemu z nich postępował, poczytany być ma za nieprzyiaciela Oyczyzny, i iako taki karany; iednak Rzeczpospolita, iako udzielna Pani ustaw swoich, poczyniła iuż niektore w nich odmiany na Seymach Roku 1775. i 1776.

ROZDZIAŁ V.

O Materyach Statûs.

DOznawszy Rzeczpospolita okropnych bez-rządu skutkow wynikaiących z niedochodzenia Seymow, ktore pod pozorem użycia wolnego głosu wielą prawami obwarowanego, zrywane były; i z własnego przeświadczenia, i z dane-

go pochopu przez oświeconych Patryotow, ktorzy przeciwko temu bezprawiu pisać odważyli się, poczęła myśleć o skutecznym sposobie dochodzenia Obrad Narodowych. Na Konwokacyinym Seymie Roku 1764. o materyi tey nie możono się ostatecznie umowić, ale ią odesłano do pierwszego Seymu po Koronacyinym, obierania wszystkie większością głosow odprawiać nakazuiąc. Konstytucya więc Roku 1766. zachowuiąc w zupełney swoiey mocy głos wolny, postanowiła, ażeby wszystkie materye Ekonomiczne większością głosow ułatwiane bywały; te zaś, ktore w sobie zamykaią materyą Stanu, iako to: powiększenie podatkow, pomnożenie woyska, zawieranie Traktatow, wydanie woyny, i tym podobne, każdego Obywatela spokoyność i własność tykaiące, nie inaczey, tylko na Seymach wolnych, za wolnym głosem Senatora, Ministra, lub Posła, prawo nie pozwalania maiących. Na ostatek Konstytucya Roku 1768. materye te *Status*, w ktorych iednomyślność na Seymach wolnych iest potrzebna, i ktore pod żadnym pozorem i tłómaczeniem, w żadnym czasie, ani od nikogo pod większość głosow pociągane być nie mogą, następuiącym sposobem wyszczegulniła.

Nie

Nie będzie można na Seymie wolnym bez iednomyślnego zezwolenia Stanow Rzeczypospolitey uchwalać powiększenia lub odmiany podatkow, iako też i taryff raz ustanowionych odmieniać. I.

Skoro Krolowie Polscy wyzuli się z władzy nakazywania podatkow, iuż za każdą pienięDzy potrzebą musiano zgromadzać wszystkie Stany, i całey Rzeczypospolitey zezwolenia szukać. A że wolnym Narodom przykre zawsze iest imię podatku, pełzły częstokroć Seymy na tey materyi; a Rzeczpospolita zostawała bez ratunku, woysko bezpłatne, nawet otrzymane na nieprzyiacielu zwycięstwa bez korzyści, gdy do dalszego woyny prowadzenia sposobow obmyślonych nie było; nakoniec powstawały związki żołnierskie, na wybieranie gwałtem, należącego im żołdu, z zepsowaniem karności woyskowey, z spustoszeniem Kraiu, z osłabieniem powagi rządu. Gdy dla niedochodzących Seymow, Jan III. za wyrokiem Senatu Uniwersałami swoiemi nakazał podatek W. Xięstwu Litewskiemu, Konstytucya Roku 1690. przykazała, aby się to więcey nie działo.

Nie będzie się godziło na Seymie wolnym, tylko za iednomyślnością pomnażać liczbę woyska Rzeczypospolitey raz ustanowioną, w ktoreykolwiek stro- II

nie Krolestwa, i pod iakimkolwiek bądź imieniem albo pozorem.

Już aż nadto okazały się zawodnemi owe nieszczęśliwe maxymy, ktore nie dozwalały Narodowi pomyśleć skutecznie o utrzymaniu w gotowości sił przyzwoitych, zwłaszcza wtedy, gdy potęga Mocarstw Sąsiedzkich coraz bardziey wzrastała. Nie masz iuż nikogo z Obywatelow, ktoryby nie był przekonany, że ani poważania u Sąsiadow, ani bespieczeństwa, ani całości granic, ani spokoyności wewnętrzney, ani powagi Rządu utrzymać nie podobna bez woyska. A lubo pomnożenie iego między materyami *Statûs* iest policzone, iednak zdaie się, żeby się należało iednomyślności spodziewać, ile po tak mocnym, bo z znaczną Rzeczypospolitey stratą, przeświadczeniu. Jakim zaś sposobem dawniey utrzymywano woysko, iak ie potym do tak szczupłey liczby określono, powiemy w Rozdziale: *O Woysku.*

III. Nie będzie można na wolnym Seymie bez iednomyślnego Stanow zezwolenia zawierać żadnego przymierza, ani Konwencyi, związku, przyiaźni, lub handlu z obcemi Mocarstwami.

Przez Konstytucyą Roku 1776. Departament interesow Cudzoziemskich w Radzie Nieustaiącey ma pozwoloną moc negocyowania z Państwami zagraniczne-

mi

mi Traktaty handlowe, dla Kraiu i Obywatelow użyteczne; ktore J. K. Mość za zdaniem Rady Nieustaiącey *in pleno*, między Seymem a Seymem zawierać może.

Wydawanie woyny, i zawieranie pokoiu nie będą mogły być czynione na Seymach wolnych, tylko za iednomyślnością. IV.

Podobnież Jndygenaty i Szlachectwa na Seymach wolnych dawane nie będą bez iednomyślności; a otrzymuiący Indygenat, ma wywieść Szlachectwo swoie od dziada; żeby zaś mogł być przypuszczony do Urzędow i Jurisdykcyi Kraiowych, ma być dobrze osiadły w Państwach Rzeczypospolitey. V.

Konstytucya Roku 1775. przydała warunek, ażeby do Indygenatu za zgodą Stanow Rzeczypospolitey przyięty, poty Dyploma z Kancellaryi Koronney wydanego nie miał, poki Possessyi za dwa kroć sto tysięcy Złotych Polskich w dobrach Ziemskich dziedzicznych, przez siebie niewątpliwie nabytey, nie okaże, a to w przeciągu roku pod nieważnością nadanego zaszczytu; nadto otrzymuiący Indygenat nie będzie mogł przed upłynieniem lat dwudziestu wyzuwać się z possessyi w Kraiach Rzeczypospolitey, pod podobnąż karą utraty Szlachectwa Polskiego; wyiąwszy zasłużonych w

woy-

woysku Narodowym, ktorzy pod prawo to podpadać nie maią. Podobnież, Nobilitowany, za summę pięciudziesiąt tysięcy Zł: Pol: dobra nabyte okazać autentycznie powinien, pod utratą Szlachectwa, ieżeli obowiązku tego nie dopełni.

Indygenat, słowo prawie tylko w Polszcze używane, toż samo znaczy, co w Narodach innych naturalizacya, albo co u dawnych znaczyło *Jus Civitatis*. Szlachta zagraniczni otrzymać tę Prerogatywę chcący, powinni na Seymie od Stanow być zaleceni i przyięci, wywieść autentycznie swoię rodowitość, i inne obowiązki prawem opisane wykonać, a dopiero wszelkich przywileiow Stanu Szlacheckiego w Polszcze zostaią uczęstnikami.

Dawniey Obywatele Kraiow Sąsiedzkich do Polski przechodzący, gdy tu osiedli, iuż tym samym za rodakow bywali poczytani bez żadnego na to przywileiu; i mamy w Polszcze wiele bardzo zacnych familii, z Czech, Węgier, Niemiec, Rossyi, i innych Państw, przychodnich. Z czasem nastał zwyczay nie dawać Indygenatow tylko na Seymach, i za zgodą Stanow. Pierwszy tego przykład na Jędrzeiu i Baltazarze Batorych Synowcach Krola Stefana, ktorzy za zezwoleniem Senatorow i Posłow Ziemskich do Szlachectwa Polskiego prerogatyw na Seymie Roku 1588. byli przyię-

ci,

ci, z obowiązkiem przysiężenia na wierność Krolowi i Rzeczypospolitey. Nastąpiły potym prawa zakazuiące dawać Indygenatow chyba na Seymie za pozwoleniem Stanow, i pod obowiązkami wyżey wspomnionemi. Konstytucye Roku 1662. i 1673. przydały, aby Indygenat otrzymuiący, byli Rzymskiey Katolickiey wiary, albo onę przyięli; lubo w dalszych czasach i inney Religii osobom zaszczyt ten bywał dawany.

Polacy i Cudzoziemcy, ktorzy się Szlachtą nie rodzili, mogą być nobilitowani. Dawnieysi Krolowie kleynot Szlachectwa rozdawali podług woli swoiey, bądź przez rycerskie dzieła, bądź przez inne sprawy zasłużonym. Konstytucya Roku 1578. nakazała, aby Szlachectwo nadawane nie było, tylko na Seymie z wiadomością Panow Rad, albo w woysku, za okazane znakomitego męstwa dowody. Poźnieysze Prawa ostrzegły, aby nikt Szlachcicem nie mogł zostać przez same Listy Krolewskie, ale przez Konstytucyą Seymową zgodnie od wszystkich Stanow uchwaloną, chyba żeby Seym dał na to wyraźne Krolowi pozwolenie, iak dał Nayiaśn: STANISŁAWOWI AUGUSTOWI, R. 1764. Seym koronacyiny na nobilitowanie 10. Neofitow lub od nich pochodzących Stanu Swieckiego; i Seym Roku 1775. do nobilito-

wa-

wania przez sekretne Dyplomata dwudziestu familii. W Konstytucyach Roku 1601. 1613. 1641. ieszcze i to iest przydane, ażeby człowiek nie będący wolnym, nie mogł być nadany Szlachectwem, chyba za pozwoleniem pana, ktorego był poddanym. W reszcie nowo kreowaney Szlachcie, oprocz warunkow o przysiędze na wierność Krolowi i Rzeczypospolitey, i o kupieniu dobr za pięćdziesiąt tysięcy Złotych Polskich, przydawać się zwykło: *præciso Scartabellatu*, (k) to iest, że zaraz staią się zdatnemi do piastowania wszelkich w Rze-

(k) Co byli dawnieyszemi czasami *Scartabelli*, i iaki początek tego słowa, Pisarze nasi nie zgadzaią się; owszem iak o iego znaczeniu, tak o początku rożnie sądzą. Iedni z Greckiego, drudzy z Niemieckiego, inni z Łacińskiego zepsowanego ięzyka wyraz ten wyprowadzaiąc, twierdzą: że znaczy albo nowo uczynionego Szlachcica za woienne zasługi w pieszey służbie; albo z Sołtysow i Kmieci do woyska zapisanego; albo tych, ktorzy urodziwszy się Szlachtą, mieyskie potym przyięli; albo powszechnie, Szlachtą zostaiących z pospolitego Stanu za iakieżkolwtek przysługi. Inni na koniec w Polskim ięzyku słowa tego rod znayduiąc, rozumieią przez Skartabellow Szlachtę z k·rty, albo od Dyplomatow, ktoremi im Szlachectwo nadawano, albo że Hetmani imiona zasłużonych Krolom na Karcie podawali. Cożkolwiek bądź o zdaniach tych niezgodnych, to pewna,

Rzeczypospolitey dostoieństw; albo, *salvis legibus & Statutis Regni de Scartabellis*, to iest, że aż Prawnukowie nowey Szlachty mogą być uczęstnikami tey prerogatywy.

Liga, kurs, i ważność wewnętrzna monety Kraiowey, nie będą mogły być odmienione, ani żadna redukcya lub podwyższenie teyże monety czynione, ani monety zagraniczne, uznane za dobre od Kommissyi Skarbowey, redukowane, tylko za iednomyślnością na Seymach wolnych. VI.

Prawo bicia pieniędzy w Polszcze, dawniey udzielnie Krolom służyło. (1) Kazimierz W. i Władysław Jagiełło w materyi menniczney poczęli zasięgać rady Panow; a Jagiełło nawet za synow swo-

---

że nowi Szlachta, w trzecim dopiero pokoleniu, wszystkich Szlacheckiego urodzenia przywileiow używać mogą; chyba że ich prawo dla zasług iakich uwalnia wyraźnie od Skartabellatu, to iest z dawną Szlachtą w prerogatywach zaraz porownywa.

(1) Twierdzą niektorzy, że dopiero pod Kazimierzem W. monetę w Polszcze kować zaczęto; dawniey zaś tylko zagranicznemi pieniędzmi obchodzono się. Ale i świadectwa Dzieiopisow starych wspominaiących rozmaite gatunki pieniędzy Polskich ieszcze za Kazimierza I.; i Przywileie Władysława Plwacza Xiążęcia Wielko-Polskiego, w R. 1232. nadaiące prawo bicia pieniędzy Arcy-Bisku-

swoich przyobiecał, że napotym nie inaczey pieniądze kuć będą, tylko za zniesieniem się z Radami. Skoro Stan Rycerski począł do obrad wchodzić, iuż i iego względem monety Kraiowey dokładano się. Zygmunt August na Seymie Roku 1550. przyobiecał, że bez Seymowego zezwolenia pieniędzy bić nie będzie; co też poźnieyszemi Konstytucyami i Paktami Konwentami wszystkich prawie Krolow obwarowano.

Należały wszelako dochody menniczne Krolom, poki ich Zygmunt III. na początku Roku 1632. Rzeczypospolitey nie ustąpił. A lubo, iako mowi Piasecki, celem tego ustąpienia była monety lepszość, gdy Rzeczpospolita w biciu pieniędzy tylko wygody Kraiowey, a nie zysku iakiego szukać miała, iednakowoż wcale

---

powi Gnieźnieńskiemu i Biskupowi Poznańskiemu: i starożytne prawa o mennicach, i przeciwko fałszuiącym monetę; pokazuią, że dużo przed Kazimierzem W. musiały być w Polszcze pieniądze Kraiowego kowania. Jaka zaś iest proporcya dawnych pieniędzy do dzisieyszych, i groszy Praskich, tak szerokich, iak pospolitych od Wacława Krola do Polski wprowadzonych, można się dowiedzieć z *Geografii Powszechney czasow teraźnieyszych* wydaney przez Jmć X. Wyrwicża Opata Hebdowskiego; i z Książeczki drukowaney w Krakowie pod tytułem: *Summaryusz umiarkowania starey Monety z dzisieyszą.*

wcale przeciwny skutek nastąpił; bo pod Janem Kazimierzem zaarendowanie mennic więcey ofiaruiącym, Kray złemi pieniędzmi zarzuciło. Arendarze albowiem ci, opieką niektorych Panow możnieyszych, i pozorem wnoszenia do Skarbu większych dochodow, beśpieczni, siebie samych bogacili z powszechną Kraiu i Obywatelow stratą.

Skoro Rzeczpospolita postrzegła szkodę swoią z pofałszowaney monety, rozkazała w Roku 1667. zamknąć Mennice, pokiby od wysadzonych do tego osob bicie pieniędzy rozporządzone nie było. Pod panowaniem Jana III. w Roku 1678. rozpoczęte znowu monety Kraiowey robienie, ktorego w Roku 1685. zaprzestać kazano, z przyczyny, iż dochod z niego dla Rzeczypospolitey nie wielki być zdawał się. Augustowie II. i III. przyrzekli w umowach swoich otworzenie Mennic, i podawano tę materyą kilkakrotnie do namowienia się Stanom na Seymie, ale nic o niey nie uchwalono, iuż dla zrywanych Seymow, iuż dla innych zachodzących trudności. A iak wiele cały Kray szkodował na bitey za granicą monecie, wszystkim pamiętno.

Otworzył zamknięte blisko przez wiek mennice, i Kray złemi pieniędzmi przez wiele lat zarażony, opatrzył sprawiedliwą

i

i naylepszym postronnym w dobroci rownaiącą się monetą Nayiaśnieyszy STANISŁAW AUGUST, ktory maiąc ustąpione sobie od Rzeczypospolitey prawo bicia pieniędzy, należące mu z niego pożytki dla dobra powszechnego zwykłą sobie wspaniałością poświęcił.

Konstytucya Roku 1766. ustanowiła, ażeby czerwone złote bite były podług proby i wagi Prowincyi Hollenderskiey. Co się tycze monety srebrney, ta ułożona iest tym sposobem, ażeby z iedney grzywny Kolońskiey feynu robiono ośmdziesiąt czterogroszowek czyli złotych; a takich szesnaście i trzy grosze sre rne na czerwony złoty, ośm na taler bity, cztery na pułtalarek, dwa na ćwiartkę czyli dwochzłotowkę; cztery grosze srebrne na złoty, albo miedzianych trzydzieści rachować się powinno. Zadne inne gatunki bite być nie mogą, oprocz czerwonych złotych w złocie, a w srebrze talerow, połtalerkow, ćwiartek, złotowek, groszy srebrnych; w miedzi zaś trzechgroszowek, groszowek, połgroszkow, szelągow; tak miarkuiąc, żeby z iednego funta Kolońskiego miedzi wyrabiane były cztery złote.

Nowey tey monety bieg, nie tylko po wszystkich Krolestwa Polskiego Prowincyach nakazany; ale nadto do ligi, proby, ważności, i gatunkow iey stosować

sować się, i Xiążęciu Kurlandzkiemu, i miastom Pruskim zalecono. Massa całey monety srebrney do pięciudziesiąt milionow, a miedzianey do sześciu w początkach opisana, pomnożona potym w dwoynasob została przez Konstytucyą Roku 1768. a Konstytucya Roku 1775. taką nakazała zachować proporcyą, ażeby do ośmiu złotych monety srebrney, bity był dziewiąty w miedzi.

Pomnożyć lub umnieyszyć władzy i prerogatyw Ministrow pokoiu i woyny w Koronie i W. Xięstwie Litewskim, iako też Urzędow Sądowych i Sądow w kraiu; tudzież kreować nowe Urzędy Koronne lub Litewskie, Woiewodzkie czy Powiatowe, nie będzie można, tylko za iednomyślnością na wolnym Seymie. VII.

O materyi tey znaydziesz obszernieysze traktowanie pod osobnemi Rozdziałami: *O Ministrach i rożnych Jurisdykcyach.*

Porządek Seymowania i Seymikowania, przez Konstytucyą teraźnieyszego Seymu uchwalony, nie będzie mogł być odmieniony na Seymie wolnym, tylko iednomyślnością. VIII.

Czytay Rozdziały: *O Seymach i Seymikach.*

Posłuszeństwo należyte każdey Jurisdykcyi, ważność Dekretow, prerogaty- IX.

wy Trybunałow, iako też i moc Dekretow oczywistych w Trybunale W. Xięstwa Litewskiego, we wszystkiey mocy swoiey, iak przedtym, zachowane będą; a ieżeliby w czym odmianę iaką chciano uczynić na potym, wypaść to nie będzie mogło na Seymie wolnym, tylko za iednomyślnością.

Obszerniey o tey materyi znaydziesz w Rozdziale: *O Trybunałach.*

X. Powiększenie albo umnieyszenie władzy i powagi rad Senatu nie będzie mogło być czynione na wolnym Seymie, tylko iednomyślnością; a na nieodbite i nieprzewidziane potrzeby Rzeczypospolitey, będzie na każdym Seymie wyznaczona pewna Summa do rozrządzenia rady Senatu, ktora iuż w żadnym zgoła przypadku porządzać się Skarbem Rzeczypospolitey nie ma.

Rady Senatu dawnieysze, odmienione dzisiay są na Radę Nieustaiącą przy Boku J. K. Mci, o ktorey będzie mowiono niżey.

XI. Trzymaiąc się opisu praw dawnieyszych, Krolowie Polscy w Państwach Rzeczypospolitey nie będą mogli dobr nabywać na swoich Sukcessorow *de lumbis*, tylko za iednomyślnością na Seymie wolnym. A pozwolenie do takowego nabywania Nayiaśnieyszemu Krolowi Jmci panuiącemu w Paktach Konwen-

tach

tach dane, iemu tylko samemu służyć powinno; i maiątek tym sposobem nabyty, spadać ma na Sukcessorow krwi iego.

Ani dobr Stołowych przyczyniać, ani dziedzicznych nabywać nie pozwalaią Krolom prawa. Gdy Krolowa Konstancya Zygmunta III. małżonka kupiła dziedzictwem *Zywiec*; Stany przeciwko bezprawiu temu mocno utyskiwały, i uchwaliwszy na Seymie Roku 1631. aby Klucz Zywiecki mogł być odkupiony przez iakiego Szlachcica, postanowiły, albo raczey ponowiły dawnieysze prawo, ażeby dobra Ziemskie ani kupnem, ani zastawem, ani iakimkolwiek innym prawem nie mogły być nabywane, tylko przez Szlachtę w równości zostaiącą; dobra także na Krola spadaiące Kadukiem, tegoż Roku Konstytucya zaleca rozdawać samey rodowitey i w rowności stanu będącey Szlachcie.

Janowi III. przy dobrach iego dziedzicznych, zostawiono dożywociem Starostwa, ktore dawniey posiadał; pozwolono tudzież wykupić zastawne Ekonomie, i one z dziedzicami swoiemi dopoty trzymać, pokiby Rzeczpospolita pieniędzy nie wrociła.

Augustowie II. i III. przyobiecali Rzeczypospolitey swoim i następcow swoich imieniem, że dobr dziedzicznych

na dom swoy nabywać nie będą. Konstytucya iednak Roku 1726. pozwoliła Augustowi II. trzymać pokupione w Warszawie na Przedmieściu Krakowskim place, i nabycia ich wieczyste prawo, temuż Krolowi i dziedzicom iego potwierdziła.

Nayiaśnieyszemu STANISŁAWOWI AUGUSTOWI pozwoliła Rzeczpospolita nabyć dobr Ziemskich prawem dziedzicznym za piętnaście milionow złotych Polskich.

XII. Pospolite ruszenie nakazane być nie może, tylko mocą Seymu, i za iednomyślnością na Seymie wolnym.

Pod Rozdziałem: *O Woysku*, opiszemy krotko pospolitego ruszenia sposob, a poznamy łatwo, czyli spuszczaiąc się na ten śrzodek, a dostateczney liczby żołnierza gotowego nie maiąc, można skutecznie ziednać beśpieczeństwo Kraiowi, ile doznawszy aż nadto okropnych skutkow bezsilności. Wniesiemy oraz, czyli takowy tryb woiowania rozmaitych nieprzyzwoitości pełen, może być użyteczny; i po zaniedbanym *Okazywaniu Szlachty*, lubo tylą prawami przepisanym, ktore przynaymniey do utrzymania w Narodzie Rycerskiego ducha było przydatne; i osobliwie w tym wieku, gdzie Narody wszystkie w czasie nawet po-

pokoiu liczne i dobrze ćwiczone woyska w gotowości trzymaią.

Nigdy nikomu wolno nie będzie zaieżdżać bezprawnie iakieykolwiek natury dobr bez powagi Sądu, ktorego Jurisdykcyi też dobra podlegaią, i przed przewiedzionym prawem; a to pod utratą pretensyi, w ktorey byłby uczyniony tenże bezprawny zaiazd. Co się zaś tycze pretensyi wynikaiących z kontraktow zastawnych lub arendownych, ustanowiono: że Dzierżawca, ktoremu kontrakt wyszedł, i Zastawnik ktoremu stosownie do zapisu i czasu Summa wyliczona iest i złożona w Grodzie podług praw Koronnych, albo na gruncie podług Statutu w W. X. Lit:, powinien natychmiast ustępować z possessyi. Gdyby zaś Arendarz albo Zastawnik do Dziedzica, lub wzaiemnie ten do tamtych mieli iakie pretensye, rozprawić się o nie będą mogli w Sądzie przyzwoitym; w ktorym Sprawy, o pretensye z arend i zastawow dobr pochodzące, przed wszystkiemi innemi, bez appellacyi sądzone być powinny. Pod bezprawny zaiazd nie mogą być pociągane ani rugowania Arendarzow i Zastawnikow po wyszłym czasie kontraktu, i złożoney summie; ani zaiazdy dobr czynione na fundamencie karty lub tranzakcyi roborowanych. Odmiana tey całey ustawy XIII.

w Koronie, albo w Litwie opisanego Statutem w takowych sprawach porządku, należeć ma do iednomyślności na Seymie wolnym.

Zaiazdy i wypędzania z dobr, przedtym u nas nieszczęśliwie praktykowane, były przyczyną częstych gwałtow i zaboystw; zabytkiem dawney owey dzikości, ktora przyznawała prawo mocnieyszemu; zniewagą Narodowey zwierzchności; oznakiem słabości rządu; dowodem niedoskonałości Kraiowego prawodawctwa; nadwerężeniem własności i bespieczeństwa Obywatelow. Zniesienie tak dzikiego bezprawia, iako i wielu innych tym podobnych, winien iest Narod panowaniu STANISŁAWA AUGUSTA. Spodziewać się należy, iż Rzeczpospolita raczy zupełniey ieszcze zapobieżeć wypędzaniom z dobr i zaiazdom; a wynaleść skuteczne śrzodki do odięcia wszelkich pozorow przemocy i gwałtowności, oraz wdrożenia wszystkich Obywatelow, żeby bez naymnieyszego oporu byli posłusznemi prawu.

Te są trzynaście materyi Stanu, pod iednomyślnością w czasie seymowania wolnego zostawione, pod ktore iak wiele innych pociągać można, każdy widzi, i poznaie łatwo, czyli dosyć iest zabeśpieczone dochodzenie Seymow; Widzielismy wprawdzie po kilkudzie-

siąt

siąt latach bez-radnych doszłe dwa Seymy wolne; ale ktoż wie, coby się było stało, podawszy takie do obradowania materye, w ktorych iednomyślność rownie iest potrzebna iak trudna? Cożkolwiek bądź, przynaymniey Konstytucya Roku 1768. obmyśliła skutecznie, iak zobaczemy w Rozdziale: *O Seymach*, aby zrywanie Seymow nie mogło tyle, iak przedtym, przynosić szkody Oyczyźnie.

ROZDZIAŁ VI.

O KROLU, Jego Prerogatywach i Prawach, Dochodach, Tytułach, Powinnościach.

KROL Polski, ieden z Europeyskich Krolow przez wolne całego Narodu obranie panuiący, ma wszystkę powagę i okazałość Maiestatu Krolow dziedzicznych. Panowanie iego prawami opisane, ciaśnieysze wprawdzie iest, niżeli udzielnych Monarchow władza; ale też tym pewnieyszy nad innych Krolow Krol Polski przywiązania i miłości Narodu. *Ciesz się*, mowił do Henryka,

obranego Krola Polskiego Konarski Biskup Poznański: *ciesz się, że masz krolować w tym Państwie, gdzie podzielaiąc z drugiemi dwoma Rzeczypospolitey Stanami władzę naywyższą, powinieneś sobie obiecywać, iż kochaniem poddanych będziesz. Wolny lud, wolnemi głosami obranego, szanować cię będzie iak dziedzicznego Pana, i co samych prawie Krolow Polskich iest chlubą, na każdego Polaka łonie będziesz mogł bespiecznie zasypiać.*

Kiedy Krol bywa obierany.

Nie bywa obierany Krol, tylko po śmierci panuiącego; bo iakośmy wspomnieli wyżey, nie pozwalaią prawa o następcy wspominać za życia Krola. Pod panowaniem Jana Kazimierza, kilku postronnym Panom czyniono wprawdzie nadzieię następstwa na tron, atoli kroki te, lubo bez-prawne, iednak okolicznościami i potrzebą, ktorey prawa nawet ustępować nie kiedy muszą, wymowne, zniszczyła potym, do władzy swoiey powrociwszy, Rzeczpospolita. Gdy Henryk porzuciwszy Krolestwo Polskie, do Francyi odiechał, i powrotu iego doczekać się ani spodziewać nie można było; gdy Jan Kazimierz z pozwoleniem Rzeczypospolitey lubo nie chętnym złożył Koronę; musiano w dwoch tych przypadkach nowe obierania składać. Ale zaraz Roku 1669. stanęło prawo, ażeby

by Krolem obrany do śmierci tron posiadał, ani mu wolno nie było z Stanami o iego ustąpieniu traktować. Prawo to swoim i następcow imieniem potwierdził w przysięgach swoich Krol Michał; i Seym Lubelski Roku 1703. ponowił toż samo wydaną Konstytucyą, aby Krol dożywotnie panował. Na koniec przypadek wypowiedzenia posłuszeństwa nie zdarzył się, bo ani Narod na wyborze swoim, ani Krolowie na wierności Narodu nigdy się nie zawiedli.

Kandydat do tronu.

Dawnieysze Prawa żadnego Narodu Kandydatowi starać się o Koronę nie bronią. Ztąd iest, że w następnych po wygasłym Domie Jagiellońskim bez-krolewiach, rozmaitych Narodow odzywali się Kandydaci. Piastow nawet, tak nazywaią Obywatelow o tron staraiących się, nie wyłączaią prawa. Zaraz po Zygmunta Augusta śmierci, byli niektorzy Piasta na Krolestwo życzący; i po odieździe Krola Henryka, gdy się przeciwne strony zgodzić względem obrania nie mogły, większa część Szlachty Obywatela Krolem mieć żądała. Krolowie Michał i Jan III. wzięci byli na tron z łona Narodu. Po śmierci dopiero Jana III. Konfederacya Roku 1696. po zerwanym Konwokacyinym Seymie, ustanowiła z naprawioney podobno od

Kro-

Krolowy, przeciwko Krolewiczom niechęci, aby za nieprzyiaciela Oyczyzny był poczytany, ktokolwiek z Obywatelow starać się o tron, albo rodakowi do tronu pomagać będzie. Przeciwnie znowu tey ustawie na Seymie konwokacyinym Roku 1733. uchwalono, aby nie kto inny Krolem był obrany, tylko rodowity Polak; i do tego przysięgą nawet obowiązały się Stany seymuiące. Ale żądanie to nieuskutecznione na ów czas; dopiero w ostatnim bezkrolewiu dopełnione zostało, przez wolne i iednomyślne panuiącego nam dziś Monarchy z pośrzodka Obywatelow wybranie. Na ostatek Konstytucya Roku 1775. chce mieć za wieczyste prawo, aby na potym nie kto inny mogł osiadać tron Polski, tylko Piast rodowity; o czym iuż się mowiło pod prawami Kardynalnemi.

Kto ma prawo obierać Krola.

Prawo głosowania na Krola, maią wszyscy Senatorowie i Szlachta w Koronie, Litwie, i przyłączonych Prowincyach znayduiący się. Szlachta nawet nie tylko Posłow wyprawiaią na Elekcyą, ale i sami, ktorym się podoba, zieżdżać mogą. Ieszcze przed obieraniem Henryka wniesiona była ta o Stanie Rycerskim wątpliwość, gdy Senat chciał, ażeby wybrani tylko po Woiewodztwach Posłowie należeli z nim do

Ele-

Elekcyi. Ale za przełożeniem wiekopomney pamięci Jana Zamoyskiego Posła na ów czas Bełzkiego, że sprawiedliwa rzecz iest, ażeby naycelnieyszey tey wolnego Narodu prerogatywy byli rownie wszyscy Szlachta uczęstnikami, iako wszyscy rownie przykładać się muszą do bronienia Oyczyzny; co też i Statutem Zygmunta I. Stanowi Rycerskiemu iest ostrzeżono; zdanie to przeważyło, i nie tylko zwyczaiem nieprzerwanym, ale i prawami zostało potwierdzone. Woysko ile woysko, nie należy do obierania Krola; chyba że służący w nim Szlachta przybywaią na Elekcyą wraz z swoiemi Woiewodztwami. Tak uchwaliły Konstytucye R. 1632. 1648. 1668. 1674. Miasta także znacznieysze, to iest Krakow, Poznań, Wilno, Lublin, Warszawa, Gdańsk, i Toruń, maią przywiley dawania głosu przez Posłow swoich na Krola; na Elekcyi Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, i Kamieniec Podolski głosował.

Dawnieyszemi czasy obierania czyli uznawania Krolow, odprawiały się zazwyczay w Krakowie albo w Piotrkowie, bo te były nayczęściey mieysca ziazdow. Gdy przy końcu panowania Zygmunta Augusta, Warszawę na Seymy wyznaczono, iuż i Krolowie pod tym miastem bywaią obierani; w polu, bo przyieżdża- Mieysce obierania.

ią-

iących Obywatelow mnostwo, trudnoby inaczey pomieścić. W. Roku 1573. Litwa zalecała do Elekcyi Parczow Miasteczko niby wygodnieysze, że w śrzodku między Polską i W. Xięstwem leżące, ale prozno, bo na obranie Henryka ziazd pod Warszawę u Wioski Kamieni wyznaczono. Poźnieysi wszyscy Krolowie, oprocz Augusta III. obranemi byli w polu między Warszawą i Wolą, i ażeby tam zawsze odprawiały się Elekcye, prawami ostrzeżono. W reszcie bespieczeństwo placu elekcyinego mocno iest obwarowane, a iadącym na obranie Krola Obywatelom przykazuią prawa surowie, ażeby się spokoynie zachowali, i wstrzymywali od czynienia krzywd po drogach.

Porządek Elekcyi.

Sposobu obierania Krola, nie mamy dostatecznie prawami opisanego; ale zachowany na Henryka Elekcyi porządek iest prawidłem, chyba że Konwokacyine Seymy co szczegulnego nakażą. Za życia ieszcze Zygmunta Augusta mowiono o tym, ale nic nie uradzono. Ziazd Jędrzeiowski na poparcie Elekcyi Stefana, materyą tę pierwszemu Seymowi po koronacyinym zalecił, wszakże i wzmianki o niey nie było aż do Roku 1588. w ktorym, gdy, iako świadczą Piasecki i Solikowski, iedni dom Austryacki od Korony Polskiey wieczyście od-

oddalić, inni żadnego Kandydata nie wyłączaiąc, sposob tylko wolney Elekcyi dokładnie opisany mieć chcieli, zostały obrady bezskuteczne. W początkach i przy końcu panowania Zygmunta III. znowu tę materyą traktowały na Seymach Stany; ale, (słowa są Stanisława Kobierzyckiego.) bądź przez podeyźrzenia i trwożliwość o wolne obieranie, bądź przez interes tych, ktorzy w nieopisanych prawem bezkrolewiach spodziewali się zyskiwać; znowu ią do dalszego czasu zwleczono. Pod czas Elekcyi Krola Michała, Prymas Prażmowski zachęcał Stany Rzeczypospolitey, aby w tak ważney materyi co pewnego ustanowiły, utyskuiąc, że Przodkowie zawsze o niey, ale tylko bezskutecznie myśleli; wszelako aż do naszych czasow porządek Elekcyi Krola zwyczaiem szczegulnie utwierdzony iest, nie prawem.

Obierany bywa Krol na Seymie, ktory przeto nazywa się Seymem Elekcyi; ale do seymowych Obrad sami Senatorowie i Posłowie należą, inni zaś Szlachta na swoie Woiewodztwa podzieleni, w polu pod namiotami, na mieyscach od Marszałka W. sobie wyznaczonych, czasu głosowania czekaią. Mieysce zasiadania Senatorow, iest budynek drewniany, naprędce i umyślnie do

tego

tego zrobiony, ktory nazywaią *Szopą*. Posłowie zaś blisko tego mieysca maią swoie Koło, gdzie Marszałka, zwyczaiem innych Seymow, obrawszy, łączą się z Senatem.

Po obmyślonym bespieczeństwie placu elekcyinego, złączone Stany daią audyencye Posłom Dworow Cudzoziemskich, i Kandydatow do tronu, ktorym Prawa zabraniaią znaydować się w polu. Prymas imieniem Senatu, Marszałek Poselski imieniem Stanu Rycerskiego, daią odpowiedzi Posłom, ktorzy w mowach i listach swoich dawać powinni Rzeczypospolitey tytuł Nayiaśnieyszey; i mamy przykłady przerwaney Posłom mowy, gdy tego tytułu nie dawali.

Skoro przychodzi dzień głosowania na Krola; Prymas w mowie swoiey Kandydatow tronu wymieniwszy, i zachęciwszy Stany do zgodnego obrania; Senat i Poselską Izbę do swoich Woiewodztw rozsyła. Tam pierwszy w każdym Senator, Kandydatow znowu wspomniawszy, głosy zbiera; zebrane znoszą na mieysce seymowych Obrad; a po zebraniu i przeczytaniu ich w przytomności wszystkiego Rycerstwa, ktore zbliżywszy się, otacza Szopę i Koło Seymuiących; Prymas obieżdża Woiewodztwa, pytaiąc się po trzykroć, czyli iest zgoda wszystkich na obranego Krola, i gdy się nikt nie

sprze-

sprzeciwia, oznaymuie go; a Marszałek W. Koronny obranego i oznaymionego ogłasza u wszystkich trzech bram okopow placu Elekcyinego, z ktorych iedna iest na zachod, dla Obywatelow Wielkiey Polski; druga na południe dla Małey-Polski; trzecia na wschod dla Litwy. Nakazuią zaś prawa, ażeby nie oznaymiać i nie ogłaszać Krola, tylko za nastąpionym iednostaynym wszystkich zgodzeniem się. Trafia się czasem, że przez rozdwoienie umysłow, niezgodna bywa Elekcya, iak były Krolow: Stefana, Zygmunta III. Augusta II. i Augusta III. ale potym do iedności Rzeczypospolitey przystaiąc wszyscy, obranego Krola uznaią iednomyślnie, chociaż przy obieraniu zdaniami rożnili się. Skoro przez przytomnych na Elekcyi Obywatelow Krol zgodnie iest obrany, nieprzytomni obraniu takowemu sprzeciwiać się nie mogą; i ieszcze Konfederacya Roku 1573. poczytuie ich za nieprzyiacioł Oyczyzny.

Obrany Krol podpisuie przez swoich Pełnomocnikow, umowione między niemi, a Rzeczypospolitey Deputatami, *Pacta Conventa*; w ktorych oprocz obowiązkow wszystkim Krolom, zacząwszy od Henryka wspolnych, znaydować się zwykły i niektore szczegulne, według potrzeby Rzeczypospolitey; odbiera Dy-

ploma

ploma Elekcyi swoiey przez Prymasa i Marszałka Stanu Rycerskiego podpisane; wykonywa Stanom Rzeczypospolitey przysięgę na *Pacta Conventa*. Po czym wszystkim, naznaczywszy dzień na Koronacyą Krola, kończy się Seym; a obranie, oznaymienie, i ogłoszenie obranego Krola, *Pacta Conventa*, ich podpisanie, i zaprzysiężenie, Dyploma Elekcyi, i nazwiska tych wszystkich, ktorzy głosowali, drukuią się w iednę księgę, aby miały mieysce między prawami kraiowemi.

Koronacya Krola.

W czasie przez Seym Elekcyi wyznaczonym, obrany Krol i Stany Rzeczypospolitey zieżdżaią na koronacyą do Krakowa; ktora od czasow Władysława Łokietka statecznie w tym mieście bywać zwykła; dawniey zaś bywała w Gnieźnie. Nayiaśnieyszy STANISŁAW AUGUST za ustawą Seymu konwokacyinego był koronowany w Warszawie; co ażeby na potym prawom miasta Krakowa nie ubliżało, i nadgrodzone było złożeniem tam extra-ordynaryinego Seymu, gdy czas i Zamku wyporządzenie dozwoli, a okoliczności i potrzeby Rzeczypospolitey wyciągać będą, ostrzeżono.

Trwa bezkrolewie aż do koronacyi Krola, ktory poki tylko obranym iest, nie ma prawa żadnych tronu prerogatyw uży-

używać. Samemu Janowi III. dla trwaiącey w ten czas z Turkami woyny, pozwolono i rządy Państwa zaraz po obraniu swoim obiąć, i lata panowania od Elekcyi rachować, i woysko na nieprzyiaciela prowadzić, i pospolite ruszenie Szlachty w przypadku potrzeby nakazać, i do listow wszelkich, Rzeczypospolitey interesow tyczących, pieczęci gabinetowey używać, wyiąwszy do Cara Moskiewskiego, do ktorego korrespondencya powinna była Litewską pieczęcią być pieczętowana.

Prawo koronowania Krolow, ma zabeśpieczone sobie zdawna Arcy-Biskup Gnieźnieński Prymas; a w iego niebytności Kuiawski Biskup; o czym będzie niżey. Koronacyą nowego Krola, uprzedza pogrzeb zmarłego, nakładem Rzeczypospolitey. Obrządki koronacyi pomiiamy, gdyż są obszernie opisane od Gwagnina, Lengnicha, i wielu innych. Przy koronacyi przysięga Krol na *Pacta Conventa*, na prawa Rzeczypospolitey, swobody, wolności, i przywileie Narodowi nadane od dawnieyszych Krolow, wyliczaiąc wszystkich od Kazimierza W. aż do ostatniego swoiego poprzednika; Narod wzaiemnie Krolowi na wierność i posłuszeństwo przysięga. Po skończonych koronacyi obrządkach, następuie Seym, Koronacyinym zwany, o ktorego

G po-

porządku iako i Elekcyinego wspomniemy pod Rozdziałem : *O Seymach.*

PrawaKrolewskie.

Po koronacyi Krol panowanie swoie iuż zaczyna, i wszystkie godności swoiey służące prawa i prerogatywy sprawuie. Lubo wolnie obranego, i prawami określoną władzę maiącego, szanuią Polacy równie, iak w innych kraiach szanowani są Monarchowie udzielni. Dostoieństwo iego, nie tylko właściwy Narodowi Polskiemu zaszczyt, że czcić i kochać Krolow naszych umiemy, ale nadto i prawa dostatecznie waruią, sądzić i karać surowie nakazuiące tych, ktorzyby przeciwko Maiestatowi Krolewskiemu odważali się co zamyślać; i tego, nie tylko tronu beśpieczeństwo, ale nad to spokoyność kraiowa, całość rządu, i szczęśliwość Obywatelow wymaga. Obszerniey o tym mowić przypadnie pod Rozdziałem: *O Sądach Seymowych.*

Głową Narodu, i pierwszym z trzech Rzeczypospolitey Stanow całość powszechną składaiących będąc Krol Polski, ma niektore prawa sobie samemu właściwe, insze z dwoma drugiemi Stanami wspolne; do ktorey wspolności Senat i Stan Rycerski przyszedł, iuż to dobrowolnym Krolow ustąpieniem praw swoich; iuż Paktami Krolom po Zygmuncie Auguście obieranym podawanemi,

ktore

ktore do rozszerzenia wolności i swobod Narodowych dziwnie były sposobne.

A naprzod co się tycze prerogatyw Krolowi samotnie służących; sam ma prawo zwoływać przez swoie Uniwersały Seymy tak ordynaryine co dwa lata przypadaiące, iak extra-ordynaryine w czasie potrzeby przez siebie lub przez Radę Nieustaiącą (ktorey żądaniu i większości głosow nie będzie się mogł sprzeciwić, Konst. R. 1775.) uznaney; tudzież zwyczayne przed-Seymowe Seymiki Obywateiom po Woiewodztwach nakazywać; zasięgaiąc zawsze zdania, przedtym Rady Senatu, a teraz Rady Nieustaiącey, względem materyi, ktore na Seymach traktowane byc maią.

W posiadaniu tego prawa zostawali nieprzerwanie Krolowie Polscy, i przywłaszczać go sobie nie pozwolili nikomu. W początkach panowania Zygmunta Augusta, gdy po spełzłym pierwszym Piotrkowskim Seymie, Szlachta domagali się drugiego, a Krol z iego złożeniem ociągał się, widząc przeciwko sobie niechęci i praktyki rozmaite, świadczy Bielski, że Prymas Dzierżgowski groził Krolowi, iż sam zgromadzi Stany; wszakże nie śmiał się tknąć prawa Krolewskiego. Gdy na Bernarda Macieiowskiego Prymasa nalegano pod Zygmuntem III. ażeby w trudnych Rze-

czypospolitey okolicznościach Seym złożył; odpowiedział, że to iest samego Krola właściwe prawo. Pod tymże Krolem ważyli się Rokoszanie bez Krolewskich Uniwersałow ziazdy odprawiać; pod Augustem II. Radzieiowski Prymas Radę Senatu naprzod, a potym i Seym zwołał; ale takowe ziazdy, iako bezprawne, i powadze Krolewskiey ubliżaiące, zganiła Rzeczpospolita, i ażeby na potym nic podobnego nie działo się, ustanowiła.

Nie tylko zaś żadne obrady publiczne bez Krolewskiego na to obwieszczenia składane być nie powinny; ale nawet i na prawnie złożonych nic się postanowić nie może, tylko w przytomności Krola. Gdy w Roku 1652. Seym przypadł, a Jan Kazimierz w Uiazdowie chorował, ziechały tam do Pałacu Stany; a Krol leżąc na łożku Marszałka Izby Poselskiey słuchał, i materye obrad Seymowych przez iednego z Pieczętarzow oznaymił Stanom; ktore o nich naradziwszy się w Zamku Warszawskim, znowu do Pałacu Uiazdowskiego wrociły, i tam w Krolewskiey przytomności postanowiwszy, czego wymagała Rzeczypospolitey potrzeba, Seym skończyły. Tenże Jan Kazimierz gdy na Seymie w początkach Roku 1668. złożonym, że Sessya długo się w noc

prze-

przewlekła, odszedł do pokoiu swoiego, za pozwoleniem Senatorow, po mimo woli Posłow; wzięli to Posłowie, iak gdyby Krol Seym zerwał. I w Roku 1733. gdy August II. umarł, Seym zaczęty zaraz się rozszedł.

Trafiało się atoli, że czasem bez przytomności Krola, ale zawsze za iego pozwoleniem, Senat i Stan Rycerski obrady swoie na Seymie odprawowali; a to wtedy gdy postrzegaiąc iakie ubliżenie prawom, chcieli mieć większą w naradzaniu się wolność; i żeby w przypadku potrzeby ostrzeżenia w czym Krola, nikt osobiście nienawiści nie popadł. Pozwolili takowych Stanowi Rycerskiemu z Senatem obrad, Krolowie: Zygmunt August, Zygmunt III. Władysław syn iego i następca. Ale Jan III. iako świadczy w Listach swoich Jędrzey Załuski Biskup Warmiński i Kanclerz W. Koronny, nigdy na takowe rady zezwolić nie chciał, lubo był o to proszony.

W dawnieyszych czasach znayduiemy przykłady odprawionych bez przytomności Krolewskiey Seymow, ale zawsze z wolą Krolewską. Dwa takowe ziazdy pod Jagiellonem, i dwa pod synem iego Władysławem, gdy do Węgier odiechał, odprawiły się. Alexander w R. 1503. nie mogąc z Litwy na Seym wy-

znaczony ziechać, mianował Senatorow, ktorzyby nim zawiadywali; i co tam postanowiono, za ważne przyiął. Z podobneyże przyczyny zabawienia się Krolewskiego w Litwie, Seymy Roku 1534. i 1542. bez bytności Zygmunta I. odprawione, ktory dopiero potym ustawy Seymowe potwierdził. Lecz po wspomnionym Roku 1542. nie masz przykładu żeby kiedy był Seym bez Krola.

Wszystkie Prawa i Konstytucye Seymowe, Uniwersały, Dekreta, Przywileie, Akta publiczne, Expedycye Rady Nieustaiącey, wychodzą i ogłaszane są pod imieniem Krolewskim; podobnież odprawiaią się wszystkie Sądy, a niektore nawet sam Krol sądzi; o czym obszerniey mowić będziemy, traktuiąc o rożnych w Polszcze Jurisdykcyach Sądowych.

Głową iest i Prezyduiącym w Radzie przy Boku swoim Nieustaiącey, i wszystkie na niey ułożone expedycye podpisuie, nie mogąc podpisu odmowić, skoro co ustanowi większość głosow.

Daie audyencye wszelkiego gatunku Posłom od Dworow Cudzoziemskich; nic iednak zawierać z niemi nie może bez dołożenia się Rady Nieustaiącey, albo Seymu w materyach tych, ktore zezwolenia całey Rzeczypospolitey wymagaią. Cudzoziemskich Panow Posło-

wie

wie wysyłani bywaią do Krola, i całey razem Rzeczypospolitey, ale do samych dwoch niższych Stanow, pominąwszy Krola, chyba w bez-krolewiu, być wysyłani nie mogą; gdyżby to było rozrywać tę iedność, ktorą się utrzymuie Rządu i Narodu Polskiego powszechna całość.

Wybiera i mianuie osoby na Poselstwa do Państw postronnych, ale wysłanie ich i opisanie instrukcyi należy do Seymu albo Rady Nieustaiącey w czasie między Seymem a Seymem. Więcey o tey materyi będzie w Rozdziale: *O Posłach i Poselstwach.*

Pospolitego ruszenia nie może nikt zwołać, tylko sam Krol, z wolą atoli całey Rzeczypospolitey, i za iednomyślnością na Seymie wolnym; o czym iuż było wyżey. Gdy w Roku 1676. Prymas Olszewski za naleganiem Krolowy i radą Senatu naznaczył Pospolite ruszenie na ratowanie Krola Jana od Turkow i Tatarow oblężonego; uraził się Krol o to prerogatywy swoiey przywłaszczenie, chociaż Prymasa wymawiało niebespieczeństwo Krolewskie.

W czasie woyny, ile razy Krol iest przytomny wyprawie, przy nim zostaie naywyższa władza nad woyskami Rzeczypospolitey. Pominąwszy dawnieysze czasy, w ktorych panowanie Krolow było

ło obszernieysze; Stefan i następcy iego, prowadząc sami na nieprzyiaciela woysko, zawsze naywyższe rządy w nim trzymali.

Rowność, o czym iuż mowiliśmy, nie dozwalaiąc Szlachcie Polskiey używać nazwisk Hrabiow, Margrabiow, Baronow; może Krol Polski dawać przywileie na takowe tytuły Cudzoziemcom, czego są i dawnieysze i poźnieysze przykłady.

Oycem iest i Opiekunem nauk i Szkoł Narodowych Krol Polski; za swoiemi przywileiami zakładał przedtym Akademie i Szkoły publiczne; teraz zaś po ustanowieniu przez Rzeczpospolitą Kommissyi Edukacyi Narodowey, iakie w tey mierze prawa służą Krolowi, powiemy pod osobnym Rozdziałem: *O Kommissyi Edukacyiney.*

Podobnież co się tycze kunsztow, rękodzieł, i rzemiosł; ma prawo nadawania przywileiow, Miastom, Kompaniom, i Cechom; ktore iednak nie powinny być z krzywdą cudzą, ani prawu pospolitemu przeciwne.

Podpisuie i wydaie gleyty, czyli listy zaręczaiące bespieczeństwo do stawienia się w Sądzie, osobom oskarżonym o kryminalny występek; z tym iednak warunkiem, że ani przeciwko Dekretom być wydawane, ani więcey trwać

nad

nad sześć miesięcy, ani od wzdawania w Sądach ochraniać obwinionego nie mogą. *Pacta Conventa Nayiaśn: STANISŁAWA AUGUSTA, na fundamencie praw dawnieyszych.*

Nayznakomitszym Krola Polskiego prawem, poki w zupełności swoiey zostawało, było przedtym rozdawanie krzeseł Senatorskich, Ministeryow, Urzędow wszelkich Swieckich i Duchownych, Starostw i Krolewszczyzn. Ale prerogatywa ta Maiestatu naycelnieysza, przez Konstytucyą Seymu Delegacyinego Roku 1775. a ustąpienie Krola Jmci panuiącego, znacznie została ścieśnioną. Starostw albowiem i Krolewszczyzn nie ma iuż Krol w swoim szafunku, lecz o nich inaczey rozrządziła Rzeczpospolita, iak zobaczemy w osobnym Rozdziale. Do zawakowanego krzesła lub Ministerium, Rada Nieustaiąca trzech Kandydatow obiera, a Krol iednego z obranych przywileiem nadaie. Podskarbiow tylko Nadwornych Koronnego i Litewskiego, na wspomnionym dopiero Seymie do Ministerium podniesionych, udzielne kreowanie, tudzież wszelkich Stanu Rycerskiego i Duchownych Urzędow, Prelatur, Opactw, i Probostw do Krolewskiey nominacyi należących, rozdawnictwo, zostawione iest w całości Krolowi.

O wszy-

O wszystkich tych Urzędach niżey traktować w szczegulności będziemy, gdzie oraz powiemy co w dawaniu ich każą zachować prawa; tu ieszcze należy wspomnieć, że Krolowie Polscy maią prawo, rownie iako i inni Monarchowie, mianowania do Kardynalstwa; (m) przestrzeganie iego i zachowanie w swoiey całości, zalecaią Krolom *Pacta Conventa*. Zwyczay także iest, iż Polska przykładem innych Narodow Katolickich, ma iednego z Kardynałow mieszkaiących w Rzymie, swoim Protektorem, kto-

(m) Pierwszy z Polakow ozdobiony był Purpurą Kardynalską Zbigniew Oleśnicki Biskup Krakowski pod panowaniem Kazimierza Jagiellończyka. Ale gdy z przyczyny tego dostoieństwa wszczęła się kłotnia o pierwszeństwo między nim i Arcy-Biskupem Gnieźnińskim; stanęło prawo, żeby bez pozwolenia Krola i Senatu nie ważył się nikt z Prałatow Polskich Kardynalstwa przyimować. Poźnieysi Krolowie wszyscy używali tego prawa, zalecaiąc Papieżowi na to dostoieństwo, iuż to Polakow, iuż Cudzoziemcow: i zalecenie ich zawsze musiało być skuteczne, inaczey odmowienie byliby poczytali za uszczerbek swoiey prerogatywy. Z nominacyi panuiącego nam Krola Jmci został Kardynałem Ludwik Xiążę de Rohan dzisieyszy Biskup Strasburski. Mianowany także iest do Kardynalskiego Kapelusza, Margrabia Antici Minister J. K. Mci i Rzeczypospolitey przy Dworze Rzymskim.

ktory w interessach sobie poleconych u Dworu Papieskiego wdaie się, umocowany do tego listem Krolewskim.

Orderow: Białego Orła, i S. Stanisława, Krol iest Wielkim Mistrzem i Rozdawcą.

Dwor Krolowie Polscy trzymaią przyzwoity dostoieństwu i okazałości tronu; a ten składać się powinien z samey Szlachty Kraiowey, iak ostrzegaią wszystkie *Pacta Conventa*; wyiąwszy pomnieysze usługi, do ktorych wszelkiego Stanu i Kraiu osoby mogą być przyimowane. O Nadwornych Urzędnikach mowić będziemy w innym Rozdziale.

Do wszystkich Szarży woyskowych, Oboyga Narodow, aż do naymnieyszego Officyera, przez Konstytucyą R. 1776. Krol mianuie i patentuie; ktoremu Szefowie Regimentow z doniesieniem o wakansie przysyłać powinni opisanie starszeństwa, oraz zalecenie zasług i zdolności. Rotmistrzom Chorągwi Polskich, ktorych Krol kreuie, zostawione iest dawne prawo mianowania Towarzyszow i Officyerow, ale patentowanie rzeczonych Officyerow Krolowi należy; iako też i mianowanie Officyerow w czterech Chorągwiach Polskiego autoramentu chodzących pod imieniem Krolewskim.

Dwa Regimenta Gwardyi Koronney, i dwa podobnież Litewskiey, oddane są

pod

pod udzielną Krola władzę przez Konstytucye 1764. i 1776. z warunkiem, aby naywyższa ich Kommenda nie była powierzana, tylko Szlachcie Polskiey lub Litewskiey, albo przyłączonych Prowincyi.

Nadworna Krola Jmci Milicya, Paktami Konwentami do tysiąca dwochset ludzi, a Konstytucyą Roku 1775. do dwoch tysięcy pozwolona, iako z własnych dochodow Krolewskich iest płatną, tak od rozkazow Krola iedynie ma zależeć. Kommenda iednak ich powierzona być nie może, tylko Polskiemu albo Litewskiemu Szlachcicowi. Konstytucya Roku 1776. ustanowiła, aby taż Nadworna Krola Jmci Milicya poczytana była za żołnierstwo Rzeczypospolitey zarowno z Komputowemi; i to dla niey obwarowała, ażeby po nierychłym zeyściu panuiącego Monarchy, płaconą być nie przestała z dochodow Krolewskich Ekonomicznych, do poki nowo obrany Krol nie oświadczy woli swoiey, czy tęż Milicyą daley zachować, czyli rozpuścić zechce.

Prawo bicia pieniędzy Kraiowych, od Zygmunta III. Stanom Rzeczypospolitey uśtąpione na zawdzięczenie opatrzonego przystoynie przez Rzeczpospolitą Krolewskiego potomstwa, powrocone iest panuiącemu dziś Krolowi Jmci, z

temi

temi iednak warunkami, ktore wyżey pod materyami Statûs opisaliśmy.

Krola Polskiego tytuł z czasem stał się obszernieyszym przez przyłączenie do Krolestwa Litwy i innych Prowincyi. Dzisiay Krol, lubo Prowincye niektore są utracone; o czym powiedzieliśmy w Rozdziale II. pisze się: Krolem Polskim, W. Xiążęciem Litewskim, Ruskim, Pruskim, Mazowieckim, Zmudźkim, Kiiowskim, Wołyńskim, Podolskim, Podlaskim, Inflantskim, Smoleńskim, Siewierskim, i Czerniechowskim. Przedtym Krolowie po tytułach Prowincyi, Polskę składaiących, używali tego słowa *Dziedzic*; ale po śmierci Zygmunta Augusta ustanowiła Rzeczpospolita, i w przysięgi Krolewskie włożyła, aby tego nazwiska zaniechali. Tytuły Krolewskie.

Poki Skarb Krolewski nie był oddzielony od Skarbu Rzeczypospolitey, i razem dostarczał na potrzeby Dworu i Kraiowe; poki dostatkami zwyciężonych lub zawoiowanych Narodow sami się Krolowie bogacili; poki na Krola wybierano wszelkie podatki, od ktorych nie byli wolnemi ani Szlachta, ani Duchowni, i ktorych rozliczne były gatunki, iuż to w gotowych pieniądzach, iuż w daninach, iuż w rozmaitych powin- Dochody Krolewskie.

no-

nościach; (n) poki wszelakie pieniężne kary szły na Krola; naostatek poki Krolowie panami byli wielu miast i włości; dochody Krolewskie nierównie były niżeli dziś znacznieysze. Lecz z czasem uwolnienia Duchownych i Szlachty od podatkow, danin, i powinności; nadania dobr Krolewskich iuż to dożywociem, iuż dziedzictwem, częścią na pobożne fundusze, częścią przez nadgradzanie zasłużonym, częścią przez politykę i potrzebę uymowania sobie więtszych i możnieyszych Obywatelow, a niekiedy i przez rozrzutność panuiących, znacznie dochodow Krolewskich umnieyszyły.

Nie można pewnie wiedzieć, iak wielkie były te dochody po oddzieleniu Skarbu Krolewskiego, i Dobr Stołowych od intrat Rzeczypospolitey, ktore dawniey, iako powiemy w swoim mieyscu, nie były stałe, i tylko ie w potrzebie obmyślano. Fredro w mowie Ko-

---

(n) Wyliczenie ich, znaydziesz w Kromerze, i w innych Autorach, a osobliwie w Tomie I. Historyi Narodu Polskiego, *na karcie* 85. *w Nocie* u. *i karcie* 253. *w Nocie* i. oraz dokładne opisanie, iakie mieli dawnieysi Krolowie dochody, i iakiemi sposobami powoli z nich wypadli. Co się tycze Krolewszczyzn na chleb zasłużony obroconych, mowić o tym będziemy pod osobnym Rozdziałem.

Konarskiego do Henryka, wynosi ie do trzech milionow; ale o dokładności tego rachunku sprawiedliwie powątpiwaią niektorzy. Summa albowiem ta wynosiłaby na dzisieyszą monetę dwadzieścia kilka milionow. To pewnieysza, co mowi *Heidenstein*, że tenże Henryk przez kilka miesięcy panowania, rozrzutnością swoią uronił z dochodow Krolewskich na trzydzieści tysięcy czerwonych złotych.

Za panowania Zygmunta III. chcąc Rzeczpospolita obmyślić na zawsze przyzwoite Stanowi Krolewskiemu opatrzenie, oraz zapobieżeć, *ne Rex aliquando egeat*, a przez to powaga Maiestatu ubliżenia iakiego nie poniosła; wyznaczyła, zkąd dostarczaiące intraty, wieczyście, i niezawodnie, do Skarbu Krolewskiego wchodzić miały. A naprzod Konstytucyą Roku 1589. wyszczegulniono w W. Xięstwie Litewskim na Stoł Krolewski, Ekonomie: Grodzieńską, Szawelską, Brzeską, Kobryńską, Olitską, i Mohilowską, i dawne z ceł dochody. W Koronie zaś na Seymie Roku 1590. wyznaczono dla Krola, Wielkorządy Krakowskie, Zupy Solne Krakowskie i Ruskie, Miny Olkuskie; Ekonomie: Sandomirską, Samborską, Malborską, Rogozińską, i Czczewską; Cła Koronne i Ruskie, tudzież z miast Gdańska, Elblą-

bląga i Rygi; zostawuiąc przy tym w całości dawnieysze intraty z Mennic, i za podwody. (o)

Po ostatnim Prowincyi Polskich zaborze, wszystkie Ekonomie Pruskie, Mohilowska w Litwie, Samborska na Rusi, Zupy Solne tak Krakowskie iako i Ruskie, ledwo nie całe Wielkorządy, i Ekonomii Sandomirskiey część znaczna, do obcych Panow zagarnione, zeszczupliły dużo Krolewskiego Stołu dochody.

Kruszce Olkuskie były przedtym częścią Krolewskiego dochodu. Przychodzące z nich Krolowi srebro wystarczało i na bicie pieniędzy, i na insze potrzeby; a przytym i kompania koszt na robotnikow łożąca, i Mieszczanie Olkuscy znacznie zyskiwali, i Kray cały miał dobrą monetę z domowego srebra robioną. W poźnieyszych latach zaniedbanie tych domowych dostatkow wielką szkodę Rzeczypospolitey przyniosło. Za-

(o) Była dawniey powinność wszystkich Miast i włości, przystawiać bez zapłaty konie i wozy dla tych, ktorych Krolowie z listami swoiemi po Prowincyach rozsyłali. Z czasem dań ta, nazwana *Podwody*, zamieniła się na podatek pieniężny; a w R. 1647. po ustanowieniu i rozporządzeniu Poczt w całym Kraiu na sposob Cudzoziemski, zupełnie ustała.

Zawalone i wodami zalane Szyby Olkuskie coraz trudnieyszemi do dobywania stały się. August II. i August III. obiecywali Rzeczypospolitey staranie swoie na dobycie tego Kraiowego Skarbu, i sprowadzenie naybiegleyszych w Europie gornikow z Saxonii; ale tego do skutku przywieść nie mogli. Dziwna rzecz, mowi Lengnich, że Polacy maiąc w domu tak szacowne bogactwa, zaniedbywaią z nich korzystać, gdy Narody inne szukaiąc ich, morza przebywać, i świat okrążać nie lenią się.

Wszakże panuiący nam Krol Jmć, iak przyrzekł w swoich Paktach Konwentach, iż się starać będzie, ażeby Gory Olkuskie uczynić dla Rzeczypospolitey pożytecznemi, tak zaczął iuż przywodzić do skutku, lubo tak trudną imprezę, przez uprzywileiowanie kompanii z samych Kraiowych Obywatelow złożoney, ktora acz mały koszt na dobywanie zaniedbanego Kruszczu, iednak dosyć szczęśliwie dotąd łożyła. Obfitych z tego przedsięwzięcia dla całego Kraiu pożytkow możnaby się spodziewać przy większych nakładach, ktore tam nieuchronnie są potrzebne.

Dzisieysze Krola Polskiego dochody zależą na reszcie pozostałych w Koronie i Litwie Ekonomii; na czterech milionach Złotych Polskich, ktore Rzeczpo-

spolita Krolowi Jmci corocznie płacić obowiązała się, nadgradzaiąc poniesione przy zaborze Kraiu intraty; i ktore z nayczystszych i naypewnieyszych intrat wypłacane być maią, w dwoch częściach z Skarbu Koronnego, a w trzeciey z Litewskiego; na Pocztach, ktore dawniey za przywileiami Krolow na pożytek Generałow Pocztmistrzow chodziły, a przez *Pacta Conventa* Krolowi Jmci panuiącemu na pomnożenie dochodow Stołowych są oddane; na Mennicach, o ktorych wyżey mowiliśmy; i na trzecim groszu z ceł od wszelkich towarow Kupieckich w Koronie i Litwie, bo dwa na Skarb Rzeczypospolitey idą.

Względem Ekonomii ostrzegaią wszystkie prawa dawnieysze i poźnieysze, żeby ani zmnieyszane, ani przyczyniane, ani obciążane długami, ani przywileiami żadnemi, w intratach zeszczuplane być nie mogły; a ich administracya lub arenda nie ma być dawana, tylko Szlachcie Polskiey, Koronnym Obywatelom w Koronie, a Litewskim w Litwie. Krolowi Jmci panuiącemu pozwoliła Rzeczpospolita przez Konstytucyą Roku 1775. przykupić do Ekonomii Litewskich dobr za pułtora miliona złotych; a Summy tak wydaney powrocenie, iako też remanentow wszelkich, Jnwentarzow i sprzętow, w Ekonomiach

pod

pod panowaniem Jego Krolewskiey Mości sporządzonych, Sukcessorom Nayiaśnieyszego Pana zabeśpieczyła.

Taż ieszcze Konstytucya przyłączyła do Ekonomii Grodzieńskiey i Brzeskiey, wioski niektore, na fundusz Edukacyi Narodowey po zgaszonym Zakonie Jezuickim spadłe, z obowiązkiem wypłacania corocznie do Kassy Kommissyi Edukacyiney 13150. Złotych, i z temiż warunkami, ktore są dla innych Obywatelow podobne dobra trzymaiących, postanowione.

Konstytucya Roku 1776. dała moc Kommissyi Skarbowey Koronney sprzedać, z wolą i wiadomością Krola Jmci, pozostałe Wielkorządow Krakowskich i Ekonomii Sandomirskiey części, a inne dobra, w dochodach im wyrownywaiące, zakupić; sprzedane tak, zamienią się w dobra Ziemskie, waruiąc dla mieszczan i miast, całość ich przywileiow; a na to mieysce kupione nabędą istoty dobr Stołowych Krolewskich, i onym we wszystkich prawach zrownaią się.

Skarbu Krolewskiego, i Dobr Stołowych Ekonomicznych administracyą trzymali przedtym Podskarbiowie Nadworni; Urząd tych przez Konstytucyą Roku 1775. podniesiony iest na Ministerium; a przez reskrypt J. K. Mci, dnia 30. Maia Roku 1781. wydany, ustanowiona

iest Kommissya Ekonomiczna, zawiadywać maiąca wszystkiemi dochodami, wydatkami, i interesami prawnemi, tak Stołu Krolewskiego, iako i Dobr dziedzicznych Krola Jmci tyczącemi się.

Powinności Krola.

Jako prawa i prerogatywy swoie, tak też i powinności względem Narodu ma Krol Polski. Odnoszą się wszystkie ogolnie do rządzenia Rzecząpospolitą podług Kraiowych ustaw, zachowania w całości praw, swobod, wolności, przywileiow Narodowych, ktore przy Koronacyi swoiey uroczyście potwierdza i zaprzysięga; wykonywania Paktow Konwentow, ktore na każdym Seymie, w przytomności wszystkich Stanow, powinny być głośno, wyraźnie, i nic nie opuszczaiąc czytane, z wolnością dla każdego Seymuiącego przymowienia się do nich. W szczegulności zaś, co Krol Polski czynić i zachować iest obowiązany, względem nie używania nazwiska Dziedzica, ubeśpieczenia wolney na zawsze Krolow Elekcyi, spokoyności i beśpieczeństwa Dyssydentow, składania Seymow Ordynaryinych co dwa lata z prawa, a Extra-ordynaryinych w potrzebie i za zdaniem Rady Nieustaiącey, rozdawania Urzędow, nadawania przywileiow, obierania małżonki lub z nią rozwodzenia się, nie używania do Rady ani Dworu Cudzoziemcow, zachowania

Tra-

Traktatow z obcemi Mocarstwami, wysyłania Poselstw i traktowania z Dworami postronnemi, nie wprowadzania Woysk cudzoziemskich w Kraie Rzeczypospolitey, ani wyprowadzania Polskiego żołnierza za granicę, nie czynienia nic przez siebie samego w sprawach do całey Rzeczypospolitey, albo do Rady przy boku swoim Nieustaiącey należących, doglądania ażeby wszystkie Magistratury powinności Urzędow swoich wykonywały, przychylania się do większości głosow w Sądach i wszelkich decyzyach, i względem innych wielu materyi; albo się iuż powiedziało, albo powie na swoim mieyscu.

Głową Narodu będąc Krol Polski, iest oraz pierwszym praw strożem; i iako sam one zachować, tak też przestrzegać, ażeby od inszych gwałcone nie były, ma powinność. Ze zaś prawa wszystkim Obywatelom waruią beśpieczeństwo, i nie dozwalaią, aby możnieyszy uciemiężał słabszego, przeto obowiązkiem Krolewskim iest, a raczey przywilciem naypięknieyszym, naywyższą powagą swoią zasłaniać niewinność od goruiącey przemocy. *Rex datus est in subsidium oppressis*, mowią *Pacta Conventa* Nayiaśnieyszych: Augusta II. i panuiącego nam Krola Jmci. Dla czego i bywała przedtym, iak czytamy w

 dzi

dzieiach Kraiowych, i zawsze iest w Krolu, ucieczka dla tych, ktorych potężnieysi chcą cisnąć. Krol zaś, iak niewinność ocalać, tak przestępcow prawa nie bronić obowiązany, ratuie uciśnionych przeciwko zapędom przemocy, iuż to rozkazem swoim do tych, ktorzy są ciężkiemi słabszym, iuż zaleceniem do Urzędow, ktorym z prawa przynależy sądzić krzywdzących.

Jeszcze Krola iest powinnością nie tylko nie dozwalać, ażeby iaka część Kraiow Rzeczypospolitey miała od Krolestwa odpaść, ale nad to starać się i o tych odzyskanie, ktore odpadły. Wspomniony obowiązek przyimuią na siebie wszyscy Krolowie począwszy od Ludwika, i zaprzysięgaią w swoich umowach z Narodem. Ktore Prowincye utraciła Polska, i dawniey, i w ostatnich czasach, powiedzieliśmy iuż wyżey w Rozdziale II. Ale że Kraie te utracone są albo przez woynę i Traktaty od Krolow i całey Rzeczypospolitey potwierdzone, albo ustąpieniem lubo przez potrzebę i okoliczności wyciśnionym; że Krol nie może ani zaciągow czynić, ani woyny podnosić bez pozwolenia innych dwoch Stanow; oczywista iest, że obowiązek ten rozumieć się ma tym sposobem: iż Krol upatrzywszy porę sposobną do odzyskania Kraiow, bądź mocą

wy-

wydartych, bądź Traktatami wymuszonemi ustąpionych, powinien ostrzedz o sposobności Rzeczpospolitą, i za iey dopiero zezwoleniem też Kraie odzyskiwać.

Nie podobało się Stanom, że August II. z Radą tylko Prymasa i Senatorow przy boku swoim przytomnych, ale bez wiedzy Seymu, woynę Krolowi Szwedzkiemu Karolowi XII. wydał dla odzyskania Inflant, lubo i okoliczności pomyślność obiecuiące, i potrzeba utaiemnia zamysłow, ktore duszą iest spraw woiennych, zdawały się usprawiedliwiać Krola. Synowi i następcy iego Augustowi III. dołożono w Paktach Konwentach, ażeby woyny dla odebrania Kraiow straconych, nie podnosił bez dołożenia się wprzod i uchwały całey Rzeczypospolitey. W podobnymże rozumieniu i Nayiaśnieyszemu STANISŁAWOWI AUGUSTOWI, artykuł ten do podpisania i zaprzysiężenia iest podany.

ROZDZIAŁ VII.

O KROLOWY; Potomstwie Krola; i Krewnych Krolewskich.

Krolowa. KROLOWA Polska godność swoię winna Krolowi, ktorego iest małżonką. Jadwigę przez dopełnienie obietnicy Oycu iey Ludwikowi uczynioney; Annę przez wdzięczność i przywiązanie ku Domowi Jagiellońskiemu, Narod sam za Krolowe obrał; pierwszą, aby sobie małżonka z wolą Panow Rad przybrała, obowiązawszy; drugiey Stefana Batorego wyznaczywszy.

Wolno Krolowi, z wiadomością iednak Rzeczypospolitey na Seymie, albo Rady przedtym Senatu, a teraz Nieustaiącey, obrać sobie za małżonkę bądź Polkę, bądź Cudzoziemkę. Krol Jmć panuiący przyobiecał w swoich Paktach Konwentach, preferować w tey mierze krwie Polskiey zaszczyt. Wszystkie iednak Krolowe Polskie były Cudzoziemki, oprocz Elżbiety Pilecki Wdowy po Granowskim, trzeciey Władysława Jagiellona małżonki; i Barbary Radziwiłłowny, także Wdowy po Gastołdzie, ktorą Zygmunt August po śmierci pierwszey żony swoiey taiemnie poiął.

Oba-

Obadwa te ożenienia były bez wiadomości Senatu; a drugie dało przyczynę do wielkiey na Seymie Piotrkowskim wrzawy, gdy Stany z usilnym naleganiem dopraszały się Krola o rozwod. Po śmierci więc Zygmunta Augusta uchwalone wieczyste prawo, ażeby Krolowie ani obierać sobie małżonki, ani się z nią rozwodzić, bez pozwolenia Senatorow nie mogli. Pierwsze i drugie Zygmunta III. śluby, nie podług życzenia Stanow zawarte, sprawiły nieukontentowanie w Narodzie. Narzekano i na Michała, że przeciwko zdaniu niektorych z Rady, pośpieszył swoie ożenienie z Arcy-Xiężniczką.

Chcą prawa i dawnieysze i ostatnie, ażeby Krolowa Katolickiey Rzymskiey była Religii, inaczey koronowaną być nie może; ale o tym iuż mowiliśmy.

Krolowa bywa koronowaną albo razem z Krolem, gdy iuż iest zamężna, albo sama osobno, ieżeli za Krola iuż koronowanego idzie. Obrządek ten odprawia Prymas, i mieysce iego, rownie iak koronacyi Krola, iest w Krakowie, chyba że Stany na iaki raz prawa tego uchylą. Cecylia Renata, i Eleonora, koronowane były w Warszawie. Może być koronowaną Krolowa, lubo wdowa Krolowa żyie. Za życia Zofii po Władysławie Jagiellonie wdowy, była koronowa-

nowa-

nowaną Synowa iey Elżbieta, lubo się temu sprzeciwiała Zofia, twierdząc, że dwie Krolowe Polskie być nie powinny. Barbara Zygmunta Augusta, i Marya Jana III. małżonki były koronowane, lubo dawnieysze Krolowe Bona i Eleonora ieszcze żyły.

Wszakże prerogatywa ta nie daie Krolowom Polskim żadney władzy wpływania do interesow Kraiowych. Krolowi i Stanom należy całe o Rzeczypospolitey staranie; Krolowy zaś powinności domowe tylko są, a nie publiczne. Pięknie ie odmalował Olszewski, (p) wychwalaiąc Krolowe, ktore z domu Austryackiego mieliśmy.

Szemrał Narod na Krolowe: Bonę, Ludwikę, Maryą, że Radami Senatu, Seymami, Sądami, rozdawaniem Urzędow, i wszystkiemi Rzeczypospolitey sprawami rządzić chciały; a intrygami swoiemi wielu nierządow, zamieszania Kraiowego, i zmartwienia Krolow przyczyną były. Po śmierci Krolowy Ludwiki i złożeniu berła przez Jana Kazimierza, stanęło prawo w Roku 1669. że Krolowa w materye Rzeczypospolitey mieszać się nigdy nie powinna. Co

też

(p) W Dziele swoim maiącym za tytuł: *Censura Candidatorum Sceptri Polonici*, wydanym w bez-krolewiu przed obraniem Michała.

też Michał, i dalsi po nim Krolowie w Paktach Konwentach za swoie małżonki warowali.

Ma Krolowa Dwor osobny, dostoyności swoiey przyzwoity, i Urzędnikow; znacznieysi są: Marszałek, Kanclerz, Koniuszy, Podskarbi, Podczaszy, Kraycy. Między temi pierwszym iest Marszałek, a ten zawsze bywa z Senatorow. Powinności iego są: Dworem Krolowy rządzić, i laskę przed publicznie wychodzącą nosić; chyba że idzie wraz z Krolem, bo na ów czas Marszałkowie Koronni i Litewscy przed niemi idą. Kanclerzem Krolowy bywa zazwyczay kto z Prałatow; (q) do niego należy mowić od Krolowy, Kancellaryą iey zawiadywać, i pieczęć trzymać; ktora także iest, iak pokoiowa Krolewska, herby Koronne i Litewskie po bokach, a na tarczach w śrzodku, Krola i Krolowy wyrażaiąca. O inszych Urzędnikach i Dworzanach Krolowy więcey nie wspominamy, tylko że powinni być Szlachta Narodu Polskiego, wyiąwszy osoby do niższych posług używane.

Frau-

(q) Krolowa Ludwika Jana Kazimierza małżonka Kanclerzem swoim miała swieckiego, Władysława Reia Podskarbiego Nadwornego Koronnego.

Fraucymer także Krolowy składać się powinien z Polek rodowitych, a Dworu Ochmistrzynią bywać zwykła Pani ktora z Senatorskiego rzędu. Pozwalaią atoli prawa Krolowom Cudzoziemkom trzymać na Dworze swoim kilka Dam z swoiego Kraiu, ale tylko do usług pokoiowych, z warunkiem dla wszystkich, ażeby Damy Dworskie nic się nie wtrąciały do spraw Rzeczypospolitey, ani do rozdawania Urzędow, pod karą oddalenia od Dworu; w czym dozor Marszałkom, Kanclerzom, i Podkomorzym Wielkim polecony; a Posłom Ziemskim dana moc upomnienia się o to na Seymie. *Konstytucya Roku* 1669, Pacta Conventa *Michała i poźnieyszych Krolow.*

Krolowa nie ma osobnych dochodow, ale na Dwor i potrzeby iey z swoiego Skarbu Krol dostarcza; oprocz dwoch tysięcy czerwonych Złotych podarunku ślubnego, (*donum nuptiale* nazywa Konstytucya) ktore przedtym corocznie Krolowom z Zup Krakowskich były płacone. Dobr Ziemskich ani Krolewskich posiadać nie mogą, gdyż prawo to samey Szlachcie w rowności zostaiącey służy. O kupnie Dobr Zywieckich przez Krolową Konstancyą wyżey mowiliśmy. Taż Krolowa trzymała dane sobie od Zygmunta III. Starostwa: Golubskie i Brodnickie; z pozwoleniem iednak Rze-

czy-

czypospolitey, lubo dopiero w kilka lat otrzymanym. Krolowy Maryi Jana III. Małżonce potwierdziły Stany dożywocie na Dobrach Krolewskich miane pierwey, niżeli Krolową została.

Oprawa czyli Reformacya, są dochody na wiano i przywianek od Krola i Rzeczypospolitey na Starostwach i Dzierżawach dla Krolowy zabe pieczone. Przedtym sami ią Krolowie naznaczali. Zygmunt I. zapisał Krolowy Bonie oprawę na Mazowszu, z niemałym nieukontentowaniem Stanow, ktore żądały od Krola aby ie na inne dobra chciał przenieść. Corka iego Krolowa Anna, lubo tamże swoię miała oprawę, atoli i z pozwoleniem Stanow, i z dołożeniem, aby na potym nigdy Mazowsze dawane tym sposobem nie było. Od czasow Zygmunta III. wyznaczać poczęto oprawę na Krolewskich Dobrach; określony z razu był dochod do pięciudziesiąt tysięcy złotych na wiano, i tyleż na przywianek, ale dla Krolowy Ludwiki summę tę w dwoynasob pomnożoną, i poźnieyszym Krolowom potwierdzała Rzeczpospolita, zachowuiąc w całości dawny podarunek ślubny dwoch tysięcy czerwonych złotych. Ieżeliby zaś dobra na oprawę naznaczone wolne nie zostały od possessyi, ktorey prawo zawsze iest warowane, opatruie Rzeczpospolita Krolowy

zkąd

zkąd inąd wyrownywaiącą intratę. Dobrami oprawnemi zawiadywać imieniem Krolowy powinien Szlachcic osiadły, w Koronie, Polski, a w Wielkim Xięstwie, Litewski; a prawa Rzeczypospolitey względem Dobr tych całe być maią.

Do oprawy Krolowy, nie ma nic iey potomstwo; sama dochodow sobie wyznaczonych używa dożywotnie, chyba że mieszkać w Kraiu przestanie. Jeszcze Krolowy Bonie trudniono (r) wyiechać z Polski, nie tylko ztąd, że wywoziła za granicę wielkie bogactwa, (s) w Kra-

(r) Nie należy tu zamilczeć, że naygorliwiey i statecznie odiazdowi temu sprzeciwiał się Jan Przerębski, wtedy Podkanclerzy Koronny, na koniec Arcy-Biskup Gnieźnieński. Nie miał on inszego w tym powodu, tylko dobro powszechne; a patryotyzm iego tak był wiadomy, że nawet czynić mu oświadczeń nie ważono się. Mowę iego w tey okoliczności mianą, czytay w Gornickim. Lubo przeciwnego sobie, nie mogła nie szacować Krolowa Bona; i gdy iey potym żal przyszedł, że porzuciła Polskę, o iednym Przerębskim wspominała, że ten sam prawdziwy był Krola i Rzeczypospolitey miłośnik; co zaś mowiła o drugich, niechay powie tenże Gornicki.

(s) Z bogactw wywiezionych z Polski, pożyczyła Krolowa Bona znaczney summy Filipowi II. Hiszpańskiemu i Neapolitańskiemu Krolowi, na dochodach niektorych Krolestwa

Kraiach Rzeczypospolitey zebrane, ale nadto, że znaczną maiąc zapisaną sobie oprawę na Mazowszu, na Starostwach kilku i dzierżawach, obawiano się aby zapisow tych, ktoremu z obcych Panow nie ustąpiła. Musiała więc dla otrzymania pozwolenia wyiazdu, oddać wszystkie przywileie i zapisy, waruiąc sobie ich odebranie, skoro do Polski, iak obiecywała, powroci. Krolowa Eleonora straciła swoię oprawę przez odiazd do Austryi, i zamęście z Xiążęciem Lotaryńskim. Krolowy Maryi, że z pozwoleniem Stanow wyiechała z Polski, zostawiła w całości używanie dochodow oprawnych Rzeczpospolita.

Nie

Neapolitańskiego zapisaney. Dziedzictwo tey summy zlało się po śmierci Krolowy na Zygmunta Augusta, i Siostry iego. Zygmunt III. z Katarzyny Jagiellonki zrodzony, części na siebie przypadaiące darował Rzeczypospolitey, i ztąd urosło prawo Krolestwa Polskiego do Summ Neapolitańskich. Pożytku z nich używali ieszcze Synowie Zygmunta III. Władysław i Jan Kazimierz. Ale pod panowaniem poźnieyszych Krolow prożno o ich odzyskanie starała się Rzeczpospolita. Nayiaśnieyszemu STANISŁAWOWI AUGUSTOWI zaleciły Stany w Paktach Konwentach dochodzenie tychże summ, oraz pozwoliły używać z nich pożytkow; ale i Krola Jmci staranie lubo kosztowne, było w tym nadaremne. Zaczym prawo to można iuż poczytać za nieodzyskalne.

Nie oznacza prawo mieysca do mieszkania Krolowy Wdowie; za zwyczay obiera sobie zamek iaki w dobrach swoiey oprawy, lub iedno z miast w Koronie albo Xięstwie Litewskim. Samey Krolowy Eleonorze, inne Miasta na mieszkanie wymieniwszy, Krakow wyięto.

Pogrzeb Krolowy bywa w Krakowie, kosztem Krola, ieżeli za życia iego Krolowa zmiera; albo kosztem Rzeczypospolitey, ieżeli iest razem z Krolem chowana.

Potomstwo Krolewskie.

Potomstwo Krolewskie ma tytuł: Nayiaśnieyszych. Utrzymywanie iego sami przedtym podeymowali Krolowie, poki Panami byli wielu Prowincyi, i daleko znacznieysze mieli dochody. Z czasem wzięła na siebie to staranie Rzeczpospolita, nadane od Krola z wiadomością i zgodą Stanow Krolewskie Dobra trzymać im pozwalaiąc, Kraiowe zaś dostoieństwa nie inaczey posiadać, tylko ażby na wierność Krolowi i Rzeczypospolitey przysięgli. Tym sposobem opatrzone było Zygmunta III. potomstwo. Jana III. potomkowie dobrze zostawieni od Oyca, nie potrzebowali opatrzenia. Augustowie II. i III. przyobiecali za swoich, że ciężkiemi Rzeczypospolitey nie będą. Wdzięczni iednak i przychylni Krolom swoim Polacy, Nayiaśnieyszym Krolewiczom Xiążętom Saskim Xawere-

mu

mu i Karolowi wyznaczyli roczney oprawy każdemu po dwanaście tysięcy czerwonych złotych, Konstytucyą Roku 1768. Podobneż opatrzenie przyszłemu męskiey płci potomstwu Krola Jmci panuiącego, a przez połowę dla Krolewien, tąż ustawą było zabespieczone. Na Seymie Roku 1776. pensya całkowita dla Krolewiczow Xiążąt Saskich zmnieyszona do 268000. złotych; ktora w dwoch częściach z Koronnego, a w trzeciey z Litewskiego Skarbu ma być corocznie wypłacana.

Po ugruntowaniu wolnego na tron obrania, Krolowie Polscy przyrzekaią w umowach swoich, że ich Synowie żadnego prawa przywłaszczać sobie do następstwa nie będą; mogli iednak przedtym starać się o tron, i obieranemi bywali; ale Konstytucya Roku 1775. inaczey rosporządziła; O czym iuż było pod Kardynalnemi prawami.

Nie mogą Krolewiczowie Dobr Ziemskich posiadać, chyba dziedzictwem na siebie po Oycu spadłe; ani Krolewskich chyba z wiedzą i wolą Stanow; ani do obrad wchodzić, chyba przysięgę na wierność Krolowi i Rzeczypospolitey wykonawszy. Dozwalano bywać przytomnym na Seymie, i siedzieć obok tronu, synowi Zygmunta III. Władysławowi; poruczano temuż Krolewiczowi

woienne niektore wyprawy, lubo zawsze Hetmańskiey powagi, i przydaney Woyskowey Rady całość warowano. Dway iego bracia Biskupi, byli Senatorami, bo równość przyiąwszy, Stanom na wierność przysięgli. Przeciwnie źle to wzięli Senatorowie, że w Roku 1687. Krolewicz Jakub na Radzie Senatu obok Krola zasiadał, a gdy toż samo miało być i na Seymie, świadczy w Listach swoich Załuski, że Stany sprzeciwiły się. Cała Rzeczpospolita, a osobliwie Hetmani urażeni byli, że przeciwko prawom, temuż Krolewiczowi część woyska pod władzę Krol oddawszy, szturmować do Kamieńca rozkazał.

Ma potomstwo Krolewskie tę szczególną prerogatywę, że w sprawach osoby tyczących się, odpowiada w Sądach Seymowych przed Krolem i Stanami. Prawo to Krolewiczom Jana III. Synom obwarowały *Pacta Conventa* Augusta II. i Traktatem Warszawskim Roku 1717. ostrzegła Rzeczpospolita. Sprawy zaś z Dobr czyli dziedzicznych, czyli Krolewskich, ktore Krolewiczowie za pozwoleniem Stanow trzymaią, i ktorych administracya nie ma być powierzana, tylko Szlachcie Kraiowey, należą do Sądow przyzwoitych.

Przy

Przy herbie domu swoiego mogą Krolewiczowie herbow Koronnego i Litewskiego używać.

Wszystkie te prerogatywy warowali dla potomstwa swoiego w Paktach Konwentach Krolowie, zacząwszy od Michała, zawsze iednak przy całości praw Rzeczypospolitey.

Krewni Krolewscy.

Co się tycze innych Krolewskich krewnych, ci, ieżeli Krol z pośrzodka Narodu iest obrany, zostawać powinni w zupełney z innemi Obywatelami rowności; tak przyobiecali za swoich, Nayiaśnieysi: Michał, Jan III. i STANISŁAW AUGUST. Konstytucyą Seymu Koronacyinego Roku 1764. Domowi panuiącego nam Krola Jmci przyznała Rzeczpospolita tytuł Xiążęcy, nie ubliżaiąc w niwczym rowności Szlacheckiey, ani od podległości Prawu pospolitemu tegoż Domu Krolewskiego nie wyłączaiąc.

ROZDZIAŁ VIII.

O Senacie Narodu Polskiego w ogólności.

PRzyzwoicie do wspaniałości Narodu, i rozległości Prowincyi, nazwał Cycero Senat Rzymski, Swiątynią nieskażytelności, powagi, mądrości, rządu, rady Narodowey, głową Państwa, a zatym i całego świata, ktory na ów czas, podług rozumienia Rzymianow, ledwo nie wszystek im był posłuszny, ołtarzem Sprzymierzeńcow, ucieczką i schronieniem Narodow wszystkich: *Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput orbis, ara sociorum, portus omnium gentium.* W opisaniu tym, nie tylko wyraża się cel ustanowienia Senatu; ale nadto pochwała sprawiedliwa osob, ktore w czasach kwitnącey Rzeczypospolitey Rzymskiey to Zgromadzenie składały.

Senat Polski iest drugim z trzech Rzeczypospolitey Stanow całowładność Kraiową składaiących; wierną Narodu i Krola radą; strożem całości Oyczyzny, praw, i swobod Obywatelskich; pośrzednikiem między powagą tronu, i Narodową wolnością; pomocnikiem Krola w odbywaniu

spraw

spraw niektorych publicznych, i w czynieniu sprawiedliwości.

Kiedy w Polszcze był ustanowiony Senat, nie można mieć pewności z Dzieiow Narodowych. Baieczne czasy pominąwszy, czytamy w naszych Dzieiopisach, że Bolesław Chrobry Monarchą zostawszy, przybrał sobie dwunastu Poradnikow, ktorzy zdaie się, że byli obrazem i początkiem dzisieyszego Senatu. Tych on do rady w trudnieyszych okolicznościach, tych w sądzeniu do pomocy używał; tym części niektore rządu do sprawowania poruczał; tych zdaniem rządzić się następcy swoiemu zalecił. Że ci Poradnicy byli z Swieckiego Stanu, można wnieść oczywiście z świadectwa Kromera, i innych Pisarzow Polskiey Historyi, wspominaiących, że Bolesław, gdy chciał rozerwać umysł pracami panowania strudzony, Poradnikow tych z żonami do Stołu swoiego wzywał. Można wnieść i ztąd, że w początkach przyiętey od Polakow Religii Chrześciańskiey, sami Cudzoziemcy Biskupie Katedry osiadali. Myli się więc Łubieński, utrzymuiący, że Duchowni w Polszcze pierwsi do rady Krolewskiey byli wezwani. Lubo to pewna, że z czasem, gdy Narod przyszedł do tego, iż mogł wszystkie Duchowne urzędy swoiemi rodakami osadzać, tym dano pier-

wszeństwo w Krolewskiey radzie, przez wieku owego pobożność, i Biskupiego dostoieństwa uszanowanie.

Dawna Rada Krolewska.

Wchodzący do dawnieyszey Rady Krolewskiey, nazwani są w Kronikach i Statutach, *Prælati & Barones*; przez pierwszych oznaczali się Biskupi, a podobno i niektorzy z Prałatow choć nie Biskupow; przez drugich celnieysi Panowie i pierwsi Urzędnicy. Ze zaś owych czasow na Ziazdach, na Przywileiach, na Traktatach, i innych Aktach publicznych, pisani są, iuż tylko: *Prælati & Barones*; iuż to: *Prælati, Senatores, Barones, & Nobiles*; iuż: *Prælati, Principes, Barones, Nobiles, & alii Terrigenæ*; iuż: *Prælati, Comites, Barones, Milites, Proceres, Nobiles, Burgenses*; iuż nakoniec: *Senatores, Consiliarii, Prælati, Barones, Milites, Nobiles*; wnieść ztąd należy, że wchodzili do obrad Xiążęta z Domu Piastow idący; bywali także wzywani, nie tylko Woiewodowie, Kasztelani, i Urzędnicy więksi, ale ieszcze znacznieysi z bez-urzędnych Szlachty, i woyskowych; a czasem nawet i niektore Miasta.

Władza Jey.

Wszyscy ci nie mieli przedtym inney władzy, iak tylko radzenia, moc zaś czynienia zupełna zostawała przy Krolach. Tak właśnie iak dziś w Państwach iednowładnie rządzonych składaią Monarcho-

chowie Rady Ministrow; przy nich iednak stanowienie zostaie. Na potwierdzenie tego mamy wiele przykładow z Historyi Narodowey, ktore pokazuią, że Ziazdy za panowania Piastow, zwoływane były, raczey dla oznaymienia Narodowi woli panuiącego, niżeli dla potrzeby zezwolenia zasiadaiących w Radzie. Prawda, że za osłabieniem władzy Monarchow, przez podział Prowincyi między rozrodzone Piastow głowy, wzrastała nieznacznie Polskiego Senatu, a osobliwie możnieyszych niektorych Panow powaga; ale niemniey pewna, że ieszcze i Kazimierz Wielki, i Władysław Jagiełło, wiele rzeczy wolą swoią czynili przeciwko zdaniom Rady.

Pod dalszemi Krolami, Senat ugruntował swoię w sprawach powszechnych władzę, i stał się Stanem Rzeczypospolitey osobnym. W Roku 1505. na Seymie Radomskim za panowania Alexandra, stanęło wieczyste prawo, ażeby na potym nic stanowionego być nie mogło, bez wspolnego Senatorow i Posłow Ziemskich zezwolenia. Zygmunt August w Sprawach nawet pomnieyszych nie czynił nic wprzod się z Senatorami nie zniosłszy; i następca iego Henryk przyobiecał swoim i przyszłych Krolow Polskich imieniem, zasięgać zawsze Senatorow rady, w materyach trafić się mo-

Rada Senatu poźnieysza.

gących krom Seymu, nie tykaiąc nigdy tych, ktore do całey Rzeczypospolitey należą.

Senatorowie Rezydenci.

Swiadczy Długosz, że ieszcze w Roku 1453. był Statut, aby czterech Senatorow przy Krolu zawsze mieszkali, bez ktorych wiadomości i zgody, nic Krol czynić nie miał w sprawach znacznieyszych; ale to na ów czas skutku nie wzięło. W Roku dopiero 1573. nie chcąc Rzeczpospolita zostawiać Krola bez Rady zawsze przytomney, prawo dawniey nie uskutkowane wskrzesiła, postanawiaiąc, ażeby oprocz Ministrow, wyznaczono było na każdym Seymie szesnastu Senatorow, z ktorychby czterech co puł roka w przeciągu między Seymem a Seymem przy boku Krolewskim nieustannie mieszkali, karę przydawszy na tych, ktorychby sprawiedliwe przyczyny nie wymawiały od bytności na swoię koley przy Dworze. Liczba tych Senatorow Rezydentow, w Roku 1641. pomnożona była do dwudziestu ośmiu na dwa lata; czterech między niemi Biskupow, ośmiu Woiewodow, i szesnastu Kasztelanow, tak byli mieszkaniem przy boku Krolewskim podzieleni, że Biskup co puł roku, Woiewoda zaś, i dwoch Kasztelanow co trzy miesiące odmieniali się.

Z

Z tych to wyznaczonych na Seymie do boku Krolewskiego Senatorow i Ministrow przytomnych, składała się dawnieysza Rada Krolewska; ktorey powinnością było ułatwiać z Krolem wszelkie zdarzaiące się okoliczności w czasie między Seymem a Seymem, nigdy iednak wdawać się nie mogąc w te sprawy, ktore do wszystkich Stanow należą. Henrykowskie artykuły obowięzywały Krola, ażeby niezgodne Senatorow zdania, starał się do iednomyślności przywodzić, a w przypadku rożności, przychylać się do tych, ktorych rada z prawami, i dobrem Rzeczypospolitey, naylepiey zgadzać się będzie. Zwyczay atoli był, a Traktatem Warszawskim, i Konstytucyą Roku 1717. potwierdzony został, że uchwały takowych Rad podług większości głosow wychodziły. Oprocz Senatorow do mieszkania przy Krolu wyznaczonych, mogli i inni, przytomni na ów czas u Dworu, wchodzić do Rady, owszem zawsze wzywani do niey bywali. Wszystkich zaś obowięzywały prawa, ażeby zdania swoie podawali do Kancellaryi z podpisami własnemi. Uchwały rad Senatu na każdym Seymie czytano i roztrząsano w przytomności wszystkich Stanow; gdzie, gdyby się co znalazło dostoieństwu Krola, albo prawu pospolitemu przeciwnego,

go,

go, dać sprawę byli powinni ci, ktorzy się na owey Radzie znaydowali.

Oprocz tey Senatu Rady, ktora niby nieustaiącą przy boku Krolewskim była; składano czasem i inne wielkiemi albo walnemi zwane; a to po Seymach doszłych albo zerwanych; w czasie Konfederacyi, w potrzebie złożenia Seymu nadzwyczaynego, lub innych okolicznościach gwałtownego zaradzenia potrzebuiących. Wzywanemi byli na takowe rady, nie tylko przytomni Senatorowie i Ministrowie, ale i inni z Prowincyi, a nawet i z Rycerskiego Stanu niektorzy. Wszakże ani walne te Rady nie mogły sobie więcey władzy przywłaszczać, niżeli pierwsze. Po ustanowieniu i ułożeniu na podziałowym Seymie Rady Nieustaiącey przy boku J. K. Mci, ustały zupełnie wszystkie dawnieysze Rady Senatu.

Senat dzisieyszy.

Dzisiay powinności Senatorow ogolne są: w Radzie Nieustaiącey, i Kommissyach przez wybranie zasiadać, a na Seymie z urzędu, wraz z Krolem w Izbie Senatorskiey o Sprawach Rzeczypospolitey zaradzać; na Seymikach prezydować, i Sądy niektore sądzić; o czym obszerniey pod osobnemi Rozdziałami mowić będziemy, iako też o szczegulnych każdego Senatora i Ministra powinnościach. Nie może być Senatorem, tylko Katolik

lik Rzymski, Szlachcic Kraiowy, i w swoim Woiewodztwie osiadły. Dwoch krzeseł, ani dwoch Ministrostw, ani krzesła z Ministrostwem, lub innym urzędem, trzymać nie wolno; lubo to czasy dawnieyszemi bywało, iak świadczą niektore z Historyi przykłady; wyiąwszy Biskupow, ktorzy oprocz Krakowskiego i Kuiawskiego, mogą być razem Pieczętarzami w Koronie. Nie mogą także dwa Ministerya w ieden Dom być oddane.

Składa się Senat z Biskupow, Woiewodow, Ministrow, i Kasztelanow. Skoro więc kto otrzyma iedno z pomienionych dostoieństw, przez obranie Rady Nieustaiącey, a Krola mianowanie, tym samym zostaie Senatorem; do rad iednak wchodzić nie może, do poki przysięgi nie wykona. Rota przysięgi ieszcze w Statucie Krola Alexandra opisana, zawiera w sobie wierność Krolowi, dawanie zbawienney rady, dotrzymywanie sekretu, przestrzeganie pożytkow Krola i Rzeczypospolitey, a odwracanie tego wszystkiego, cobykolwiek dostoieństwu Krolewskiemu, albo dobru Oyczyzny szkodliwego być mogło. Za Zygmunta III. w Roku 1588. przydano do przysięgi dawnieyszey słowa: o dawaniu w Sądach sprawiedliwego zdania. Koronnym Senatorom ieden z Pieczętarzow Koronnych,

a Litewskim ieden z Litewskich, Rotę przysięgi czyta, ktora iednaż iest dla oboyga Narodow. Ministrow przysięga odmienna iest stosownie do każdego urzędu, iak zobaczemy niżey.

Nie było wolno przedtym Senatorom i Ministrom, iako tez Urzędnikom Wielkim i Starostom Grodowym, wyieżdżać za granicę bez pozwolenia Krola, albo Stanow na Seymie; ale Prawa te Konstytucyą Roku 1775. zostały uchylone.

Tytuł Senatorow Duchownych, iest Przewielebny, a Prymasa Nayprzewielebnieyszy; Woiewodow, Ministrow, i Kasztelanow wszystkich, ktorych wspomniona dopiero Konstytucya w dostoieństwie porownała, Wielmożny; Kasztelana Krakowskiego i Woiewody Wileńskiego, Jaśnie Wielmożny.

Nie iedna zawsze była Senatorow liczba, ale po złączeniu z Koroną, i przyięciu do wspolnictwa praw i przywileiow Wielkiego Xięstwa Litewskiego, i innych Prowincyi, tudzież po kreowaniu nowych krzeseł, i podniesieniu urzędow niektorych na Ministrostwa, została powiększoną. Dzisiay zasiadaiących w Senacie osob iest sto pięćdziesiąt i trzy, nie licząc iuż Arcy-Biskupa Lwowskiego, tudzież Biskupow Warmińskiego, Przemyskiego, i Chełmińskiego, ktorych Dyecezye zupełnie od Polski odpadły.

W

W porządku zasiadania w Senacie, trzymaią pierwszeństwo Biskupi po obudwoch stronach tronu Krolewskiego. Ieszcze za czasow Krola Alexandra domagali się Swieccy Senatorowie, ażeby iednę stronę całą im zostawiwszy, po drugiey Duchowni siedzieli; ale gdy ci obstawali mocno za zwyczaiem, Krol też Biskupow przy dawney prerogatywie zostawił. Pod Zygmuntem Augustem na Seymie Lubelskim Roku 1569. ustanowiony był Senatu porządek, ale gdy i ten z czasem pomieszany został, ponowiła go Konstytucya Roku 1768. przydawszy kreowane poźniey krzesła i Ministerya, do ktorych Konstytucya Roku 1775. przydała Podskarbich Nadwornych Oboyga Narodow, i trzy Kasztelanie.

PO-

PORZĄDEK
SENATOROW I MINISTROW.

SENAT DUCHOWNY.

Arcy-Biskup Gnieźnieński.

BISKUPI.

Krakowski.
Kuiawski.
Wileński.
Poznański.
Płocki.
Łucki.
Zmudzki.
Chełmski.
Kiiowski.
Kamieniecki.
Inflantski.
Smoleński.

SENAT SWIECKI.

Kasztelan Krakowski.

WOIEWODOWIE.

Krakowski.
Poznański.
Wileński.
Sandomirski.
Wileński Kasztelan.
Kaliski.
Trocki.
Sieradzki.
Trocki Kasztelan.
Łęczycki.
Zmudzki Starosta.
Brzeski Kuiawski.

Kiio-

Kiiowski.
Inowrocławski.
Ruski.
Wołyński.
Podolski.
Smoleński.
Lubelski.
Połocki.
Bełzki.
Nowogrodzki.
Płocki.
Witebski.
Mazowiecki.
Podlaski.
Rawski.
Brzeski Litewski.
Chełmiński.
Mścisławski.
Malborski.
Bracławski.
Pomorski.
Miński.
Inflantski.
Czerniechowski.
Gnieźnieński.

MINISTROWIE.

Marszałkowie WW. Oboyga Narodow.
Hetmani WW. Oboyga Narodow.
Kanclerze Oboyga Narodow.
Podkanclerze Oboyga Narodow.
Podskarbiowie WW. Oboyga Narodow.
Marszałkowie Nadworni Oboyga Narod:
Hetmani Polni Oboyga Narodow.
Podskarbiowie Nadworni Oboyga Narod:

KASZTELANOWIE.

Poznański.
Sandomirski.
Kaliski.
Woynicki.
Gnieźnieński.
Sieradzki.

Łę-

Łęczycki.
Zmudzki.
Brzeski Kuiawski.
Kiiowski.
Inowrocławski.
Lwowski.
Wołyński.
Kamieniecki.
Smoleński.
Lubelski.
Połocki.
Bełzki.
Nowogrodzki.
Płocki.
Witebski.
Czerski.
Podlaski.
Rawski.
Brzeski Litewski.
Chełmiński.
Mścisławski.
Elbląski.
Bracławski.
Gdański.
Miński.
Inflantski.
Czerniechowski.
Mazowiecki.
Sandecki.
Międzyrzecki.
Wiślicki.
Biecki.

Rogoziński.
Zawichostski.
Lędzki.
Srzemski.
Zarnowski.
Małogoski.
Wieluński.
Przemyski.
Halicki.
Sanocki.
Chełmski.
Dobrzyński.
Połaniecki.
Przemęcki.
Krzywiński.
Czechowski.
Nakielski.
Rospierski.
Biechowski.
Bydgoski.
Brzeziński.
Kruszwicki.
Oświecimski.
Kamieński.
Spicymierski.
Inowłodzki.
Kowalski.
Santocki.
Sochaczewski.
Warszawski.
Gostyński.
Wizki.

Ra-

Raciążki.	Lubaczewski.
Sierpski.	Konarski Sieradzki.
Wyszogrodzki.	Konarski Łęczycki.
Rypiński.	Konarski Kuiawski.
Zakroczymski.	Buski.
Ciechanowski.	Łukowski.
Liwski.	Zytomirski.
Słoński.	Owrucki.

ROZDZIAŁ IX.

O Biskupach; Woiewodach; Kasztelanach.

O czasie założenia pierwszych Biskupstw w Polszcze nie można nic pewnego znaleść w Historyi. Dzieiopisowie naydawnieysi, ktorzy przeto naywięcey powagi mieć powinniby, o iednym szczegulnie Biskupstwie Polskim, ktorego Katedra była w Poznaniu, pod panowaniem Mieczysława I. wzmiankę czynią. Bolesław Chrobry miał założyć Arcy-Biskupstwo Gnieźnińskie, i kilka Biskupstw; inne poźniey daleko przybyły. Biskupstwa te w nowo nawroconym do wiary Kraiu, posiadane z razu były przez Cudzoziemcow od Papieża dawa-

nych, poki Narod, (iako mowi Autor Historyi Narodu Polskiego) długo za gruby i niezdatny poczytywany przez obcych na bogate Biskupstwa Polskie wdzieraiących się, nie przyszedł do tego staraniem i powagą Krolow swoich, że na łonie własnym zdolne do Kościelnego rządu osoby mogł znaydować. Twierdzą starzy Kronikarze, iż Bolesław Smiały naypierwszy zakazał Cudzoziemcow na Biskupstwa obierać.

Zdaie się, że od tegoż czasu, Polscy Biskupi, ktorych przedtym Papieże sami naznaczali, obieranemi od Kapituł być zaczęli; zawsze iednak z względem na Osoby zalecane od Krolow, ktorzy przeciwko woli swoiey obranego Biskupa częstokroć nie przyimowali. Na początku dwunastego wieku Papież Paschalis II. w liście do Marcina Arcy-Biskupa Gnieźn: pisanym, uskarża się na Biskupow Polskich, że z iedney na drugą Katedrę nie za powagą Stolicy Apostolskiey, ale podług woli Krolewskiey przechodzili. W dalszym czasie prawo nawet Kapituł słabieć poczęło. Ludwik i Władysław Jagiełło mianowali często Biskupami nie obranych przez Kapituły. Pod Kazimierzem Jagiellona synem, wiadome są o Biskupstwo Krakowskie spory, między Sienińskim od Papieża, Gruszczyńskim od Krola, mianowanemi; i Łutkiem od

Kapi-

Kapituły obranym; Gruszczyńskiego iednak Krol utrzymał. Mikołay V. chcąc przynaymniey resztę dawney Papieżow władzy ocalić, pozwolił temuż Kazimierzowi mianowania do dziewięciudziesiąt Urzędow Kościelnych; atoli Biskupstwa iuż wszystkie sam Krol rozdawał, cień tylko obierania, i to nie zawsze, zostawuiąc Kapitułom.

Rozdawanie Biskupstw, i innych Urzędow Duchownych, stawszy się prawem Krolewskim, Jan Albert i Alexander kary postanowili przeciwko tym, ktorzyby gwałcić ie odważyli się, wyrabiaiąc sobie u Dworu Rzymskiego, mimo woli Krolewskiey, dostoieństwa Kościelne w Polszcze. Prawa tego całości przestrzegać, Krolowie w swoich Paktach Konwentach przedtym obiecywali. Dzisiay, iak do Krzeseł, tak do Biskupstw, Rada Nieustaiąca trzech Kandydatow obiera, a Krol iednego z obranych mianuie. Mianowany Biskup nie zasiada w Senacie, i rządow Biskupstwa swego nie obeymuie, poki od Papieża nie otrzyma potwierdzenia, ktorego odmowienie ledwo się kiedy trafiło.

Chcą prawa, ażeby mianowanemi do Biskupstw być nie mogli, tylko Polacy, i Szlachta rodowici; atoli te zgwałcone były na Gamracie, Hozyuszu, Kromerze, i ieszcze niektorych innych. Ja-

ko dwoch krzeseł, tak ani dwoch Biskupstw nie wolno trzymać iednemu, ale postępuiąc na wyższe, opuszczać pierwsze potrzeba. Trzymali iednak razem z Arcy-Biskupstwem Gnieźnińskim Krakowskie Biskupstwo: Kardynał Fryderyk, Piotr Gamrat, i Bernard Macieiowski. Nie masz wprawdzie nic opisanego prawem, ile razy można Biskupstwo odmienić, atoli nie należy tu zamilczeć, że w Roku 1699. Stanisławowi Dąbskiemu mianowanemu Biskupowi Krakowskiemu, że to iuż na czwarte szedł Biskupstwo, nie chciał przywileiu pieczętować Kanclerz Jerzy Denhoff.

Chcąc Rzeczpospolita więcey Szlachty chlebem duchownym obżywić, a razem Krolowi do nadgradzania zasłużonych więcey sposobow opatrzyć, ustanowiła Konstytucyą Roku 1607. ażeby z Biskupstwami nie było wolno Opactw ani Probostw trzymać; ale prawo to w Roku 1633. zwolnione zostało, i do Biskupstw szczupleysze dochody maiących pozwolono przyłączyć po iednym Opactwie lub Probostwie. W dalszym atoli czasie y z naymaiętnieyszemi Biskupstwami trzymywano Opactwa i Beneficya Kościelne, często nawet więcey niż po iednemu.

Kan-

Kanclerzem mogł przedtym bywać każdy Biskup; ale Roku 1504 stanęło prawo, ażeby pieczęć z Arcy-Biskupstwem Gnieźnińskim, i z Biskupstwami Krakowskim, Kuiawskim, Poznańskim, Warmińskim, Płockim, trzymywaną nie była. Konstytucya Roku 1768. samego Arcy-Biskupa Gnieźnińskiego, i dwoch szczegulnie Biskupow pierwszych wyłącza.

Mogą mieć Biskupi Koadiutorow; ale ci nie są Senatorami, aż skoro na mieysce swoich Koadiutow nastąpią. Mianowani bywali przed tym od Krola na prozbę Biskupa; ale po ustanowieniu Rady Nieustaiącey, gdyby ktory z Biskupow za życia swego obrać sobie Koadiutora żądał, Krol Jmć prawem Roku 1776. obowiązał się nie dać pozwolenia co do wyboru osoby, tylko za zdaniem teyże Rady przez iednomyślność albo większość głosow. Cel obrania Koadiutora, a nawet i sam wyraz, oznacza potrzebę pomocnika do spraw Duchownych podeszłemu w lata Biskupowi. Zacząwszy od Arcy-Biskupa Gnieźnińskiego, na wszystkie Biskupstwa bywały dawane Koadiutorye. Jan Łaski został Arcy-Biskupem Gnieźnińskim w Roku 1510. bywszy wprzod Koadiutorem Jędrzeia Borzyszewskiego; Jakuba Uchańskiego Koadiutorem był Czarnkowski; ale że przy-

wiley iego dany był iuż po wyieździe Henryka z Polski, i że tenże Czarnkowski upornie strony Austryackiey trzymał się, Koadiutoryą iego osądził za nieważną Krol Stéfan, a po śmierci Uchańskiego dał Arcy-Biskupstwo Karnkowskiemu.

Biskupow prawa i powinności, co się tycze ogolnie Senatorskiego ich dostoieństwa, iednež są, ktore i Swieckich Senatorow, wyiąwszy, że od prezydowania na Seymikach są uwolnieni. Co zaś należy do rządu Kościelnego, i Zwierzchności Duchowney, o tych na tym mieyscu nie wspominamy. Zobaczmy teraz co w szczegulności Biskupowi ktoremu służy, podług prawa Kraiowego.

Arcy-Biskup Gnieźniński. W rzędzie Biskupow pierwszym iest Arcy-Biskup Gnieźniński. Pierwszeństwa brać mu nie może nawet Purpurą Kardynalską ozdobiony Biskup; i Konstytucye Roku 1633. i 1641. waruią, ażeby Biskupi Kardynali, nie mogli sobie nic takiego przywłaszczać, coby było z uymą godności i praw Arcy-Biskupa Gnieźnińskiego. Jest Metropolitą Polskim, ktorą prerogatywę ieszcze w początkach założenia swoiey Katedry pozyskał, i Posłem urodzonym Papieskim (*Legatus natus*) ktorą godność Jan Łaski dla siebie i następcow swoich u Pa-

Papieża na Soborze Lateraneńskim otrzymał. Do niego przeto należy Synody czyli ziazdy Duchowieństwa Polskiego nakazywać, sprawy przez odwołanie od Sądow Biskupich przychodzące sądzić, iako i inne do Jurisdykcyi Nuncyuszow Rzymskich idące, ktore tylko w ich nieprzytomności sądzą. W używaniu tego ostatniego prawa mieli przeszkody Arcy-Biskupi Gnieźnińscy od Nuncyatury, ale prerogatywę ich utrzymywali zawsze Krolowie i Rzeczpospolita; Dawniey mieli ieszcze prawo potwierdzania i święcenia nowych Biskupow Polskich. Jest Kanonikiem Płockim i panem Xięstwa Łowickiego Arcy-Biskup Gnieźnieński, z ustanowienia i podarunku Konrada Xiążęcia Mazowieckiego, ktory za odebrane Czapli Kanclerzowi swoiemu, a Scholastykowi Płockiemu życie, nadaniem tym chciał zadosyć Kościołowi uczynić.

W Rzeczypospolitey i w politycznym iey rządzie prawa Arcy-Biskupa Gnieźnińskiego są następuiące: Iest naprzod Prymasem i pierwszym Xiążęciem Krolestwa; drugi tytuł ma sobie nadany ieszcze od Kazimierza W. w Roku 1360. iako potwierdza Uchański w mowie swoiey u Bielskiego; i Olszowski w swoiey Książce: o Arcy-Biskupstwie Gnieźnińskim, w ktorey wypisuie Ka-

zi-

zimierza Przywiley. Nazwisko także Prymasa dawnieysze iest, przynaymniey rzecz sama w Polszcze, niżeli ie Mikołay Trąba dla siebie i dla swoich następcow u Papieża wyiednał. (t) *Habet etiam*, mowi Kromer, *Primatis honorem à Sede Apostolica, absque eo, quòd est antiquô gentis institutô, & prærogativâ, Primas Regni, & primus Princeps.* Nie pisali się przedtym Arcy-Biskupi, tylko Koronnemi, albo Krolestwa Prymasami; ale Prażmowski podobno pierwszy pisać się począł Prymasem Korony, i Wielkiego Xięstwa Litewskiego, z tey przyczyny, że Jerzy Białozor Biskup Wileński pod panowaniem Jana Kazimierza chciał sobie bezprawnie tę prerogatywę w Litwie przywłaszczać, czego atoli odstąpił zapozwanym do sądow Krolewskich będąc.

W Senacie Prymas pierwsze po Krolu mieysce zasiada, i naypierwszy głosuie; w Radzie Nieustaiącey co dwa lata

(t) Pobudką było Trąbie do otrzymania tego tytułu, że w niebytności iego Arcy-Biskup Lwowski koronował trzecią Władysława Jagiellona małżonkę; chciał więc tym wyrobieniem zapobieżeć, aby napotym przywileiom Arcypiskupa Gnieźnińskiego żaden z Biskupow ubliżać nie mogł. Ale przywileie te mocniey daleko obwarowane są prawami Kraiowemi, niż Papieskim nadaniem.

ta zasiada z prawa, a na ów czas sześć miesięcy w Roku mieszkać przy niey powinien, i ułożone na niey expedycye podpisuie pod Krolewskim podpisem. Powinnością iego głownieyszą iest, przestrzegać całości praw, i upomnieć Krola, gdyby ie gwałcącego w czym widział. Podobno przed tym obszernieysze były Prymasow prawa, bo nawet, ieżeli wierzyć mamy Uchańskiemu, i Radę Senatorow, i Seymy, za życia nawet Krola, gdyby tego w potrzebie uczynić nie chciał, mogł zwoływać. Zaden iednak Prymas tey prerogatywy nie ważył się sobie przywłaszczyć, oprocz Karnkowskiego i Radzieiowskiego, ktorych postępek sprawiedliwie zganiła Rzeczpospolita.

W bezkrolewiu naycelnieysza iest przy Prymasie powaga; On niby Styr rządu na ów czas trzyma; prezyduie w Radzie Nieustaiącey, mimo dwuletnią koley swoiego w niey zasiadania; śmierć Krolewską ogłasza; Seymiki i Seym Konwokacyiny za zdaniem Rady swoiemi Uniwersałami naznacza; na tymże i Elekcyinym prezyduie; a mianowanie Krola, tudzież iego i Krolowy Koronowanie, zabeśpieczone iest Prymasom i dawnieyszemi i poźnieyszemi prawami. Ale o prerogatywach Prymasa w czasach bezKrolewia obszerniey mowić przypadnie

pod

pod Rozdziałem: *O Seymach*. Tu wspomnieć należy, że w bez-Krolewiu po Zygmunta Augusta śmierci, poczęli niektorzy przeczyć tak wielkiey Prymasowi powagi, i obawiać się, ażeby kiedy niebespieczną Rzeczypospolitey nie była. Ale Uchański w mowie swoiey, ktorą u Bielskiego czytamy, i przywileie Prymacyalney godności, i potrzebę iey w Polszcze mocno wywiodł; okazał razem że godność ta, lubo znamienite prerogatywy maiąca, nie może być szkodliwą, skoro iest z Arcy-Biskupstwem złączona; i że daleko prędzey szwankowałaby wolność, gdyby też same prawa ktoremu z Swieckich Senatorow służyły.

Należy i to do powagi Prymasa, że ma swoiego Marszałka, ktorym zazwyczay bywa ieden z Kasztelanow; laskę przed idącym publicznie niesie, i Dworem Prymasowskim zawiaduie. Gdyby iednak w mieyscu mieszkania Krola popełnili co Prymasowscy Dworzanie, sprawiedliwość czynić należy do Marszałkow Koronnych lub Litewskich. Podobnież laski Prymasowskiey nie podnoszą nigdy przy Krolu, a lubo dawniey Marszałek Prymasa zastępował mieysce Marszałkow Wielkich i Nadwornych w noszeniu laski przed Krolem, teraz iednak w ich nieprzytomności powinność tę z

Mi-

Ministrow ieden sprawuie. Ma tenże Prymas Krucyfera, iednego z Kanonikow, ktory krzyż przed nim nosi. Wieżdżaiącemu do Rezydencyi Krolewskiey Prymasowi, Panowie Karety swoie naprzeciw dla większey wspaniałości wysyłać zwykli; a na każdym Seymie raz publicznie do pokoiow Krolewskich iadącego, przyimuią przy wschodach Zamkowych Podkomorzowie, wprowadzaią do pokoiu Krolewskiego Marszałkowie, sam Krol z mieysca swoiego trzy kroki przeciwko niemu czyni. Konstytucya Seymu Konwokacyinego R. 1764. pomnażaiąc Prymasow prerogatywy, pozwoliła im w Łowiczu, ktory zdawna miał Grodu imię, wszelkie tranzakcye doczesne i wieczne Prymasa tyczące się zapisywać i czynić, ktore tey wagi i trwałości być maią, iak gdyby przed Księgami Ziemskiemi lub Grodzkiemi zeznane były. Dawny Statut kary pieniężne ustanowił przeciwko tym, ktorzyby w przytomności Prymasa oręża dobyć, albo co nieprzystoynego mowić odważyli się. Pozwala także Prymasom sprawy swoie wszelkiego gatunku, i u wszelkiego Sądu przez Prokuratora sprawować. Mieli dawnieyszemi czasy Arcy-Biskupi Gnieźnińscy pozwolone sobie prawo bicia pieniędzy, i inne niektore przywileie, ktorych albo nie używali nigdy, albo z czasem zgi-

nęły,

nęły, lub niepożytecznemi stały się.

BISKUP Krakowski. Przed ostatnim Prowincyi Polskich odpadnieniem, szedł w porządku po Prymasie Arcy-Biskup Lwowski; teraz idzie Biskup Krakowski, i pierwsze mieysce po lewey stronie tronu Krolewskiego w Senacie trzyma. Jest oraz Xiążęciem Siewierskim, i posiada wszystkę naywyższą Zwierzchność w tymże Xięstwie, kupionym, i do Biskupstwa Krakowskiego wieczyście przyłączonym przez Zbigniewa Oleśnickiego; ktory żołnierską ieszcze służąc, miał szczęście Krolowi swoiemu życie ocalić w bitwie z Krzyżakami u Grunenwaldu; Kapłanem potym zostawszy, wziął od Krola Biskupstwo Krakowskie, daley i Kardynalski Kapelusz od Papieża otrzymał. Ciało iego leży w Sandomierzu, gdzie wdzięczny Poprzednikowi niegdyś swoiemu J. O. Kaietan Sołtyk Biskup Krakowski Xiążę Siewierski, wspaniałą mu stawia pamiątkę. Jest Kanclerzem Akademii Biskup Krakowski, z nadania Urbana V. Papieża, a potwierdzenia Krolewskiego. Lubo w iego Katedrze odprawiaią się Koronacye y pogrzeby Krolow, nie może atoli prawom Prymasowskim ubliżać. Lipski i obrzędy pogrzebowe Krolow Jana III. i Augusta II. odprawił, i Augusta III. Koronował; bo ani Prymas, ani Kuiawski Biskup przytomnemi nie byli. Z teyże

sa-

samey przyczyny Trzebicki Jana III. Krolem mianował.

Biskup Kuiawski nazywał się dawniey Kruszwickim, gdzie miał Katedrę swoię, ktora że potym do Wrocławka była przeniesiona, od tego Miasta nazywa się po łacinie *Vladislaviensis*. Jest oraz Biskupem Pomorskim; bo Pomerellia Woiewodztwo przedtym Prus Koronnych, iako też i Gdańsk do iego Dyecezyi należy. Podczas bezkrolewia gdy Prymasa nie masz, Kuiawski Biskup powinności iego zastępuie, a w Senacie zaraz przy nim zasiada. Kuiawski.

Biskup Wileński od Władysława Jagiellona kreowany zaraz po nawroceniu Litwy do Wiary Chrześciańskiey, na Seymie Lubelskim Roku 1569. otrzymał w porządku Senatorow mieysce po Biskupie Kuiawskim, zachowuiąc alternatę przodkowania z Poznańskim. Na Konfederacyi Generalney Warszawskiey Roku 1764. żądały Litewskie Stany, ażeby Wileńskie Biskupstwo na Arcy-Biskupią godność było podniesione, lecz Interes ten odwleczony wtedy do Seymu Koronacyinego, nie był więcey wznowiony. O przywłaszczanym przez Białozora nazwisku Prymasa Litewskiego, iuż wspomnieliśmy. Wileński.

Naydawnieyszy podobno z Polskich Biskupow iest Poznański. Do iego Dyecezyi Poznański

zyi należy także Warszawa, mieysce Seymow i rezydencyi Krolewskiey. Od dawnych Wielko-Polskich Xiążąt miał znaczne przywileie sobie nadane, dzisiay gdy ani Prymas, ani Kuiawski Biskup przytomni nie są, on zawiadywać powinien obraniem Krola.

Płocki. Biskup Płocki, dawniey Mazowieckim zwany, ma w swoiey Dyecezyi Powiat Pułtuski, ktorego iest panem udzielnym. Proboszcz Płocki podobnymże prawem posiada Sieluński Powiat, i Xiążęciem Sieluńskim nazywa się.

Łucki. Biskup ten zowie się razem Brześciańskim, że Woiewodztwo Brzeskie Litewskie do iego Dyecezyi należy.

Zmudzki. Nazywał się przedtym Miednickim, że w Miednikach miał swoię Katedrę; teraz zowie się Zmudzkim, całe albowiem to Xięstwo iego iest Dyecezyą.

Chełmski. Ma swoię Katedrę w Krasnymstawie.

Kiiowski. Nazywa się razem Czerniechowskim; a Katedra iego iest w Żytomierzu.

Kamieniecki. Katedrę swoię ma w Kamieńcu Podolskim.

Jnflantcki. Pisał się naydawniey Kurlandzkim albo Kurońskim, potym Wendeńskim; daley Jnflantskim i Piltyńskim; ale o Powiecie Piltyńskim wyżey iuż mowiliśmy. Po ustąpioney Państwu Rossyiskiemu na Seymie Podziałowym, reszcie Jnflant do Polski przedtym należących,

ty-

tytuł szczególnie Biskupowi Jnflantskiemu z dochodem szczupłym pozostał.

Ostatnim iest w rzędzie Biskupow, bo iego Biskupstwo dopiero od Zygmunta III. założone, a pierwszy Biskup od Władysława Syna i nas:ępcy iego, mianowany. Dawna Biskupa Smoleńskiego Dyecezya ledwo nie cała zostaie teraz pod panowaniem Rossyiskim. Smoleński

Przodkuie przed wszystkiemi Senatorami Swieckiemi od czasow Bolesława Krzywoustego Kasztelan Krakowski. Przyczyna wziętego Woiewodzie pierwszeństwa, nie iest dosyć z Historykow wiadoma. Jedni mowią, że kara ta włożona iest na Urząd za iakieś przewinienie Skarbimierza Woiewody, przeciwko Monarsze swemu; inni, że za sromotną z placu ucieczkę Woiewody podczas bitwy z Haliczanami. Oprocz pierwszeństwa i tytułu *Jaśnie Wielmożny*, prawa i obowiążki Kasztelana Krakowskiego wspolne są z innemi Senatorami. Dobra Krzesłowe do Kasztelanii dawniey należące, odpadły przy ostatnim Prowincyi Polskich zaborze. KASZTELAN Krakowski.

Wyraz ten *Woiewoda*, nie toż samo przedtym znaczył, co *Palatinus*, chociaż nazwiska te iuż za iedno biorą. Palatyn był cywilnym Urzędem, Woiewoda woyskowym, acz często w iedneyże osobie łączyły się obadwa. Zwyczaie WOIEWODOWIE.

są-

sąsiedzkich Niemcow przechodząc do Polski, tych, ktorzy na Dworze Monarchow zostawali przybrani do pomocy w czynieniu sprawiedliwości, do rządzenia Dworem i Prowincyami, do rady i odbywania zleconych sobie spraw Kraiowych, nazywano *Comites Palatinos*. Nie na Woiewodztwa, ale na Ziemie dzieliła się dawniey Polska, i zwały się Ziemia Krakowska, Sandomirska, Lubelska, i t. d. Rządy ich polecane były od Monarchow *Comitibus Palatinis*; tak, że potym Palatyn oznaczał niby Rządzcę iakiey Prowincyi; Woiewoda Hetmana woyskowego; a *Comites Castellani* nazywali się ci, ktorych straży poruczano zamki i miasta obronne. Po rozrodzeniu się Piastow, i podzieleniu na wiele części Prowincyi Polskich, przybyło i Palatynow. ktorzy że pospolicie woyskami przywodzili, iako naywięcey wiary i powagi u Panow swoich maiący, nazwano ich z czasem Woiewodami, a Prowincye Woiewodztwami. Wybierani z naycelnieyszych w Narodzie osob, naybliżsi boku Krolewskiego, znamienici Kredytem i bogactwami, lubo do Krolewskich rad i wszystkich spraw publicznych wchodzili, poźniey iednak daleko Senatem być poczęli, iako się powiedziało wyżey.

Powin-

Powinności Woiewodow, oprocz wspolnych z innemi wszystkiemi Senatorami są: prezydować na Seymikach wszystkich, a te na ktorych się obieraią Ziemskie Urzędy, swoiemi Uniwersałami zwoływać; w czasie Pospolitego Ruszenia Szlachtę Woiewodztw swoich na wyprawę prowadzić, dawać baczenie, ażeby cena rzeczy przedaynych, wagi, miary, i łokcie podług ustanowienia Kommissyi Skarbowey, były sprawiedliwe, do czego mianuią i przywileiami nadaią Podwoiewodzych, ktorzy powinni być Szlachta osiadłość w Woiewodztwie maiący, i przysięgli. Maią także Sądy swoie Woiewodzkiemi zwane, do ktorych i Zydzi należą, i ktore przez Sędziow od siebie wyznaczonych sprawuią.

Między Woiewodami maią mieysce, oprocz Kasztelana Krakowskiego, Kasztelanowie Wileński, Trocki, i Starosta Zmudzki; Kasztelanowie z tey przyczyny, że dawniey oni tylko z dwiema tychże nazwisk Woiewodami w Litwie byli postanowieni, inni zaś Senatorowie Litewscy poźniey nastali; ktorym przeto iako poźnieyszym, chociaż Woiewodom, mieysce biorą, iako też i Koronnym niektorym, co im przy łączeniu Senatu Oboyga Narodow, w ustanowieniu porządku Senatorow iest ostrzeżo-

L ne.

ne. Dla tegoż i Starosta Zmudzki mieysce trzyma między Woiewodami, bo dawniey od nich do rady bywał wzywany, gdy Xięstwem tym rządził z osobliwszą powagą; ktorą i dzisiay ma rowną, iak w Woiewodztwach swoich Woiewodowie; chociaż nie zbywa na przykładach, że Starostwo Zmudzkie trzymane bywało z innym Krzesłem.

Lubo przedtym wszystkie Senatorskie Krzesła Krolowie rozdawali, a dzisiay Rada Nieustaiąca Kandydatow obiera; Starosty iednak Zmudzkiego, i Woiewodow Połockiego i Witebskiego obranie przy potwierdzeniu Krolewskim, tegoż Xięstwa i Woiewodztw Obywatelom, Konstytucyami iest utwierdzone.

Woiewodowie niektorzy, iako to: Kiiowski, Ruski, Mazowiecki, Rawski, Czerniechowski, nazywaią się Generałami, z tey podobno przyczyny, że wszystkie Ziemie tych Prowincyi, ktorych oni Woiewodami, do nich należą. Dla tegoż i Starosta Zmudzki pisze się generalnym. Ale tytuł ten nic im szczegulnego do godności i powagi Senatorskiey nie przydaie.

W Koronie ani Woiewoda, ani Kasztelan, nie mogą Starostw Grodowych trzymać w tych Woiewodztwach, ktorych są Senatorami, wyiąwszy Kasztelana i Woiewodę Krakowskich, ktorym te-

tego samym pozwala Prawo. W Prusiech przeciwnie, niżeli ustąpione zostały Krolowi Jmci Pruskiemu, Starostwa Grodowe razem były z Woiewodztwami złączone, co samo i w Litwie teraz dzieie się.

Lubo w dawnym Senatorow porządku, i w ponowionym Roku 1768. kładzie się alternata między Woiewodami Krakowskim i Poznańskim; atoli ta między Prowincyami tylko, a nie między Woiewodami zachowuie się. Są wprawdzie niektore z dawnieyszych czasow przykłady, że Woiewoda Poznański pisał się przed Krakowskim, ale od czasow Alexandra nie znayduiemy, żeby kiedy Krakowski nie miał pierwszeństwa.

Woiewodowie maiący klucze osobne do Skarbu Krakowskiego, w ktorym ozdoby Krolewskie, i niektore kleynoty Rzeczypospolitey chowaią się: Krakowski, Poznański, Wileński, Sandomirski, Kaliski, Trocki; z Kasztelanow zaś sam Krakowski.

Kasztelanowie.

Kasztelanow nazwisko wzięte od Łacińskiego wyrazu *Castellum*, albo od Słowiańskiego *Kasztel*, oznaczało w początkach Urzędnikow Krolewskich, ktorych obowiązkiem było mieć w swoiey straży obronne Miasta, Sądy imieniem panuiącego odprawować, i dochody Skarbu Krolewskiego wybierać, w obrębach

swoiey Kasztelanii, czyli Ziemi albo Powiatu, ktore przedtym Kasztelaniami nazywano. Uwolnieni z czasem od tych powinności zostali, skoro dochody Krola i Rzeczypospolitey inaczey rozrządzono, a Sądowa Juryzdykcya, i staranie o Zamkach, do Starostow Grodowych przeniesiona. Poki zaś tak ważne zlecenia sprawowali, używali ich do rad swoich Krolowie, i członkami Senatu razem prawie z Woiewodami być zaczęli. Ile razy przeto wzmianka iest o Baronach do rady panuiącego zwołanych, zawsze rozumieć potrzeba Woiewodow z Kasztelanami; chociaż często wyraźnie i osobno są wspomnieni.

Pomnożyła się Kasztelanow liczba, z rozmnożeniem Miast warownych, i po zdrobnieniu domu Piastow, a naywięcey po przyłączeniu do Krolestwa innych Prowincyi. Podział na *większych* i *mnieyszych* istotną przedtym czynił rożnicę; Drudzy albowiem poźniey do Rady Krolewskiey przypuszczeni, nie zaraz do wszystkich spraw Rzeczypospolitey, ale do niektorych tylko należeli; nawet Posłami Ziemskiemi dawniey obierani na Seym bywali, iako świadczy Warszewicki, ktory też z tey okoliczności powiada, gruntuiąc się na Padniewskiego powadze, że Zygmunt August zamyślał ustanowić rożnicę, nawet co do stroiu

mię-

między Woiewodami, Kasztelanami, i Posłami Ziemskiemi. Rożnili się ieszcze mnieysi od większych Kasztelanow tytułem, bo tych Wielmożnemi, a tamtych Urodzonemi mieniono; mieyscem w Senacie, bo więksi na Krzesłach, i ztąd krzesłowemi zwani; a mnieysi na ławkach za pierwszemi siedzieli; rozległością nakoniec Jurysdykcyi, ztąd pierwszych Prowincyalnemi, drugich Powiatowemi zwano, wyiąwszy niektorych umieszczonych między większemi, choć tylko Powiatowemi byli. Wszakże podział ten Konstytucyą Roku 1775. zupełnie iuż zniesiony, a Kasztelanowie wszyscy w tytule porownani, iak iuż rowni są w powadze i dostoieństwie, oprocz pierwszeństwa porządku. Że zamiast Kasztelana, używamy czasem tego wyrazu *Pan*, wszystkim wiadomo; naprzykład: Pan Krakowski, zamiast Kasztelan Krakowski.

Odkąd Kasztelanowie składać poczęli Senat, Prawa i powinności ich też same są, ktore i innych Senatorow. W Radzie i Kommissyach przez obranie, na Seymach z Urzędu zasiadaią; na Seymikach w niebytności Woiewodow przodkuią. Sądy niektore z Krolem sądzą; na pospolite ruszenie Rycerstwo swoich Powiatow i Woiewodztw prowadzą; naywyższa atoli władza zawsze przy Wo-

iewodach, ktorych oni są niby Namiestnikami, zostaie.

ROZDZIAŁ X.

O Ministrach Rzeczypospolitey tak w ogulności, iak w szczegulności o każdego Prerogatywach i powinnościach.

KTorych wziętym od Cudzoziemcow wyrazem zowiemy teraz Ministrami, nazywali się dawniey Urzędnikami Senatorskiego rzędu, że oni sami z Urzędnikow mieysce mieli pomiędzy Senatorami. Szli przedtym w ułożonym Senatorow porządku po Kasztelanach, ale Konstytucya Roku 1768. umieściła ich zaraz po Woiewodach. Liczba tych Ministrow, porządek, powaga, prerogatywy, i powinności do Urzędu przywiązane, (bo inne wspolne są ze wszystkiemi Senatorami) nie zawsze były iedne, ale rożnych doznawały odmian, ktore osobno pod każdym Ministrostwem wymieniemy.

Krzesło albo Urząd z Ministrostwem łączone, ani dwa Ministerya w ieden dom, a tym bardziey iedneyże osobie dane,

ne, być nie mogą; Starostwa iednak Grodowe, wolno iest Ministrom posiadać. Urzędy Ministrow, rownie iak inne wszystkie są dożywotnie; lubo nie raz troskliwych o całość wolności Obywatelow były życzenia, ażeby Magistratury tak potężne, wszystkie rządu Kralowego części obeymuiące, a do zdawania sprawy przed Rzecząpospolitą nie obowiązane, określone zostały pewnym i to kratkim czasu przeciągiem. Pod panowaniem Jana Kazimierza mowiono o tym, aby Ministerya i Buławy tylko do lat trzech bywały trzymane. Pod Krolem Michałem na Konfederacyi Gołębiowskiey dwuletni czas naznaczono, z obowiązkiem dla Ministrow i Hetmanow, aby na każdym Seymie Ordynaryinym sprawiwszy się z Urzędow swoich, one składali. Na Seymie Roku 1673. gdzie Konfederacya była rozwiązana, i rozruchy domowe uspokoione, z wielką żwawością o teyże materyi naradzano się, i że nie była odrzucona, ale i owszem przyięta z odłożonym tylko do dalszego czasu potwierdzeniem, domyślać się każą słowa Konstytucyi: *A lubo* cessat Confœderatio ab intra, exceptô reservatô punctô *o Urzędach na tymże Zieździe, &c.* Sam nawet Jan III. ktory Laskę wraz z Buławą trzymał, niżeli go życzliwe Narodu chęci na tronie osadziły; układ ten

do skutku przywieść zamyślał. Zostały wszelako Ministerya dożywotniemi, lubo, iako się niżey powie, dużo w dawney powadze i władzy swoiey zeszczuplone.

Prawa Polskie chcąc zabeśpieczyć wolność Narodową przeciwko zamysłom Krolow, nadały umyślnie tak znakomitą władzą niektore w Rzeczypospolitey Urzędy, aby pośrzedniczą nieiako były powagą między Narodem i tronem. Same zaś Urzędy od złego tak wielkiey władzy użycia, czyli były dosyć obwarowane, osądzi każdy, zważywszy, iż Ministrowie nie sprawiali się z czynow swoich Rzeczypospolitey, wyiąwszy samych Podskarbich; ieszcze i ci przez zrywanie Seymow wolnemi częstokroć od tego obowiązku bywali. Przyznać wszelako należy na pochwałę Obywatelstwa Ministrow naszych, że prawie nie mamy przykładu, ażeby kiedy powierzoney sobie władzy użyli na uszczerbek Krola albo Oyczyzny.

Ministrow ile Senatorow, iedneż są Prawa i obowiązki z wszystkiemi Senatorami wspolne: na Seymach z Urzędu zasiadaią w Senacie, gdzie mieysce od innych Senatorow osobne na przeciw tronu trzymaią, porządkiem wyżey wyrażonym, a do Rady Nieustaiącey wybrani, każdy w Departamencie swoiego działu

przod-

przodkuie. Co się tycze szczegulnych każdemu powinności, o tych krotko wspomniemy.

Marszałkowie Wielcy i Nadworni.

W porządku Ministrow, pierwszemi są Marszałkowie Wielcy, Koronny y Litewski. Ustanowił ich Kazimierz W. w Koronie, a Władysław Jagiełło w Litwie. Znakiem ich dostoieństwa iest laska przy Urzędzie imieniem Krolewskim oddawana przez iednego z Pieczętarzow. Wykonywaią przed obięciem Urzędu swego przysięgę, ktorey treść iest: że Krolowi i Rzeczypospolitey będą wiernemi, w sprawowaniu Urzędu nie zysku własnego, ale dostoyności i dobra Krola i Oyczyzny upatrywać; radzić wiernie; taiemnic sobie powierzonych nie wydawać; o niebeśpieczeństwach powszechnych ostrzegać, i one według możności odwracać; z każdym się obchodzić podług iego godności, a przytym podług mieysca i czasu; na Dworze Krolewskim, na Seymach i ziazdach publicznych, spokoyności, beśpieczeństwa, i przystoyności przestrzegać; słowem, wszystkie Urzędu swoiego części podług prawa wiernie i pilnie wykonywać będą, nie bez porady i zgody innych Senatorow i Urzędnikow, ktorzyby na ów czas przytomnemi u Dworu byli.

Prawa i powinności Marszałkow są iuż po części wymienione w Przysiędze; obszer-

szerniey zaś wyszczegulnione były w Statucie Krola Alexandra Roku 1504. ale poźniey niektore są odmienione, innych przybyło. Wewnętrzne Dworem Krolewskim rządzenie, należało przedtym do Marszałkow, owszem celem było pierwszego ich ustanowienia; lecz Konstytucya Roku 1766. iako wielą już sprawami zatrudnionych uwolniła od tego obowiązku, Sąd iednak tegoż Dworu przy Jurysdykcyi Marszałkowskiey, iak bywał dawniey, zostawiwszy.

Naycelnieyszym Marszałkow obowiązkiem iest przestrzeganie beśpieczeństwa Osoby Krolewskiey, a przy niey wszelkiego stanu ludzi pod bokiem Krola znayduiących się; do czego maią naywyższą Zwierzchność Sądową, od ktorey odwołania nie idą, i w ktorey sądzone i karane bywaią śmiercią nawet i niesławą, podług praw i miary przewinienia, wszelkiego stanu i godności Osoby, przeciwko uszanowaniu Krola, i beśpieczeństwu powszechnemu wykraczaiące, w mieście Rezydencyi Krolewskiey, i na milę w iey okolicach. Do samych przedtym Marszałkow należały Sądy spraw kryminalnych pod bokiem Krola popełnionych, ale gdy z władzy tey samotney wyzuli się dobrowolnie na Seymie Roku 1766. postanowiono, żeby sobie do sądzenia takowych spraw przybie-

rali

rali Assessorow z Senatu i Rycerstwa, co też Konstytucya Roku 1776. potwierdziła; moc iednak aresztowania osob występnych, samym Marszałkom zostawiona. Ale o Sądach Marszałkowskich, sprawach, ktore tam należą, sposobie sądzenia, i czynnościach z Assessorami wspolnych, obszerniey mowić będziemy pod osobnym Rozdziałem.

Artykuły Marszałkowskie, w ktorych się wymienia, czego się każdy ma wystrzegać w mieyscu Rezydencyi Krolewskiey, i za co kara iaka przewiniaiących czeka, bywały przedtym na każdym Seymie odnawiane, i Stanom Rzeczypospolitey czytane. Lecz skoro powagą Seymu Roku 1678. zostały wpisane do Konstytucyi, a poźnieyszemi ustawami ztwierdzone, czytywanie ich pod czas Seymow iako niepotrzebne, iuż ustało.

Jurysdykcya Marszałkowska ma swoich Officyalistow, na ktorych Skarb Koronny wypłaca corocznie 36,000. złotych w Koronie, a Litewski dla swoich przez sześć lat, po sześć tysięcy co rok odkłada na przypadaiącą koley trzeciego Seymu. Maią także Marszałkowie pod władzą swoią do potrzebney usługi iednę Chorągiew Piechoty w Koronie, i iednę w Litwie; na pierwszą 67,461. złotych; na drugą 28,000. Rzeczpospolita corocznie płaci. Departament zaś

Woy-

Woyskowy, dwie Chorągwie lekkie pod dyspozycyą laski Marszałkowskiey, dla opatrywania wszelkiego pod bokiem Krolewskim bespieczeństwa, przydaie.

Jeszcze do Marszałkow należy w mieście Rezydencyi Krolewskiey stanowić wraz z przybranemi Assessorami cenę na żywność, trunki, i towary, wyiąwszy zboża i produkta Szlacheckie; mieć w naywyższym dozorze wagi, miary, i łokcie sprawiedliwe, ochędostwo ulic, kanałow i brukow; ostrożność od ognia; baczność na ludzi tak przybywaiących iak zamieszkanych, rodakow i Cudzoziemcow, iako też i na osoby podeyrzane; słowem do iego pieczy i powagi należy to wszystko, cokolwiek się tycze policyi czyli dobrego porządku.

Marszałek W. będąc nieiako gospodarzem Miasta Rezydencyi Krolewskiey, Posłowie Dworow Cudzoziemskich iemu naypierwey o przyieździe swoim donoszą, iego przed wszystkiemi innemi Ministrami odwiedzaią, i Listy swoie Kredencyalne iemu oddaią; Ktorych Marszałek na audyencye wprowadza, i ażeby wszelkie dla osob i Dworow swoich mieli beśpieczeństwo, przestrzega. Podobnież na Inwestyturach Xiążąt Kurlandzkich, wiazdach, i wszelkich Ceremoniałach Dworskich, pierwsze staranie o porządku należy do Marszałka.

Za-

Zapisywanie tego wszystkiego do Aktow Marszałkowskich, i oddawanie ich do publicznego Archivum, złożonego w Pałacu Rzeczypospolitey dla czterech Jurysdykcyi kupionym, zalecone iest Marszałkom przez Konstytucyą R. 1768.

Przed Krolem publicznie idącym, niosą Marszałkowie laski; między niemi a Krolem, nikt iść nie może; Krolowa nawet, i dzieci Krolewskie nie obok, ale za Krolem idą. Żądanie Krolowy Maryi Kazimiry, ażeby Krolewiczowie Synowie iey szli zaraz po Marszałkach przed Krolem Augustem II. sprawiedliwie za nieprzyzwoite poczytał, i skutecznie się iemu oparł Stanisław Lubomirski Marszałek na ów czas W. Koronny. *Czytay Załuskiego List* 91. *Tom II.* gdzie wyrażone są i insze podobneż domagania się Krolowy, oraz odpowiedź na nie wspomnionego Lubomirskiego.

W czasie Seymu Marszałek W. porządku w Senacie i spokoyności pilnuie, głosy Seymuiącym rozdaie, uciszenie się nakazuie, i ażeby winne uszanowanie czynione było Maiestatowi i Stanom obraduiącym przestrzega, a ktoby z granic foremności wykraczał, takiego upomnieć ma prawo. Pod Janem III. w Roku 1690. skarżył się przed Krolem i Stanami Lubomirski Marszałek W. Koronny, że na ostatnim Seymie wiele wy-

kro-

kroczono przeciwko porządkowi i powadze obrad, groził oraz użyciem władzy swoiey przeciwko tym, ktorzyby się podobnych zdrożności dopuścili.

W bezkrolewiu nie ustaie powaga i Jurysdykcya Marszałkowska, obwarowana i owszem iest prawami. Podczas obierania Krola, o placu elekcyinym staranie, wyznaczanie mieysc dla Szlachty z Woiewodztw zgromadzoney; przestrzeganie porządku, spokoyności i beśpieczeństwa; po zniesieniu Sądow Kapturowych przez Konstytucyą Roku 1768. sądzenie z przybranemi Assessorami i karanie wykraczaiących, przyimowanie i wprowadzanie Posłow Cudzoziemskich, oraz baczność, aby się intrygami swoiemi do obierania nie mieszali, na koniec ogłoszenie obranego i mianowanego Krola, należy do Marszałka Wielkiego. Po śmierci Zygmunta Augusta, Firley Marszałek W. Koronny prawo nawet mianowania Krola, i zwoływania Seymu i Seymikow sobie chciał przywłaszczać, ale to Prymasowi Stany przysądziły. Przed obranym Krolem niosą Marszałkowie laski na doł spuszczone, ktorych nie podnoszą, aż po iego koronacyi; tey zaś obrządki, iako i pogrzeb zmarłego Krola, ich pieczy szczegulniey są poruczone.

Prawo Roku 1775. chce, ażeby Marszałkowie przez sześć Miesięcy przy boku

ku krolewskim mieszkali, skoro im pensya będzie wyznaczona, ktorą Konstytucya R. 1776. opisała 60,000. Złotych dla W. Koronnego, 50,000. dla W. Litewskiego; a dla Nadwornych (u) Oboyga Narodow po 40,000. Powinności Marszałkowskie przy boku Krola, w Koronie pod niebytność Marszałka W. Koronnego wykonywa W. Litewski, po nim Nadworny Koronny, nakoniec Nadworny Litewski; w Litwie wzaiemnie Marszałkow Litewskich nieprzytomność zastępuią Koronni, a w przypadku niebytności wszystkich, Urząd ich sprawuie Pieczętarz Swiecki.

Hetmani Wielcy i Polni.

Dawniey Krolowie do czasu tylko i na szczegulne wyprawy Hetmanow wyznaczali. Pod Zygmuntem I. Kamieniecki, Firley, Tarnowski i pod Zygmuntem Augustem, dożywotnie hetmanili woyskiem Koronnym. W Litwie ieszcze na Piotrze Białym, ktory umarł w Roku 1496. zaczęły dożywotniemi być Hetmaństwa. Krol Stefan zaczynaiąc woynę z Moskalami uczynił Hetmanem W. Mieleckiego, ktory wkrotce Urząd ten zło-

(u) Lubo Konstytucya Roku 1569. w ustanowieniu porządku Senatorow, Marszałkom Nadwornym ostatnie mieysce między Ministrami wyznaczyła, nie chcieli iednak Kanclerzom Litewskim ustępować, poki prawem Roku 1635. spor ten uspokoiony nie został przez utwierdzenie dawnieyszego porządku.

złożył iuż to dla słabości zdrowia, iuż dla niesforności Węgrow, ktorym Krol dawał potuchę. Nastąpił po nim na Buławę Wielką Jan Zamoyski, ktory iako i wszyścy po nim następcy do życia Urząd ten piastowali, wyiąwszy Sobieskiego na tron wyniesionego.

Hetmanow Polnych dostoyność początek ma w Koronie w Roku 1539. na Stanisławie Sieniawskim Woiewodzie Bełzkim, ktory po śmierci Tarnowskiego, sam woyskiem władnął; w Litwie zaś kilką latami pierwey na Stanisławie Kiszce. Powinnością ich było dawniey granic od nieprzyiaciela pilnować, a osobliwie od Tatarow w Koronie, a w Litwie od Moskalow, i ztąd Hetmanami Granicznemi nazywali się. Po śmierci Mikołaia Sieniawskiego Kasztelana Kamienieckiego i Hetmana Polnego, Krol Stefan nie oddał nikomu Buławy mnieyszey. A lubo w bezkrolewiu po iego śmierci Strona Zamoyskiemu przeciwna władzę nad Zołnierzem granicznym oddała Herburtowi, dopiero iednak od Stanisława Zołkiewskiego, ktorego Zygmunt III. Hetmanem Polnym mianował, Urząd ten statecznie począł być dawany, i rząd woyska w niebytności Hetmanow Wielkich przy Polnych zawsze zostawał.

Nie były przedtym hetmaństwa Senatorskiemi godnościami, lubo wyiąwszy

nie

nie wiele przykładow, prawie zawsze z krzesłami łączone były; dopiero Konstytucya Roku 1768. policzyła ie między Ministeria Stanu, i mieysce w Senacie po Marszałkach WW. Hetmanom WW., a po Marszałkach Nadwornych Hetmanom Polnym oboyga Narodow wyznaczyła. Wszakże znamienita Hetmanow władza tak z czasem urosła, że o iey ukroceniu i pod Janem Kazimierzem, i w bezkrolewiu po iego abdykacyi, i pod panowaniem Michała Krola, i na Seymie Koronacyinym Jana III. mocno myślano. Zostawali iednak przy dawney powadze Hetmani, ktorą im dopiero w Roku 1717. cokolwiek określono, znaczniey daleko w Roku 1764. przez ustanowione Kommissye Woyskowe, a nayznaczniey po skassowaniu tych, przez Departament woyskowy w Radzie Nieustaiącey, i obiaśnienie iego powinności i władzy na Seymie Roku 1776. postanowione. Ale o tym mowić będziemy pod Rozdziałami: *O Radzie Nieustaiącey, i o Woysku Kraiowym.*

Hetmani Oboyga Narodow oprocz pensyi od Rzeczypospolitey wyznaczoney po 60,000. dla Wielkich, a po 40,000. dla Polnych, maią każdy po iednym Regimencie iezdnym i iednym pieszym, ktore się nazywaią Wielkiey i Polney Buławy. Przysięga Hetmanow, ktorą Kon-

stytucya R.1717. opisała, zdaie się, żeby powinna być odmieniona, skoro takie władzy ich określenie nastąpiło.

Kanclerze i Podkanclerze.

Kanclerze z Polskich Ministrow podobno naydawnieysi, ustanowieni są od Władysława Łokietka. Pod panowaniem tego Krola, i pod Kazimierzem W. znayduiemy w Dzieiopisach wspomnienie o Kanclerzu i Podkanclerzym Krakowskim, tak nazwanych, że na ów czas Xięstwo Krakowskie nayznacznieyszą było Krolestwa Polskiego Prowincyą. Urzędy te na wzor obcych Kraiow do Polski wniesione, z razu samym Duchownym dawane były, podobno dla tego, że potrzebowały nauki, a o tę nie starali się ieszcze wtedy Swieccy Panowie. Pod Zygmuntem I. Roku 1507. stanęło prawo, ażeby ieden z Kanclerzow bywał Duchowny, a drugi Swiecki, i zachowuie się między niemi alternata do Pieczęci Wielkiey. Na wzor Koronnych Kanclerzow ustanowieni są Litewscy. Pod panowaniem Alexandra znayduiemy pierwszym Kanclerzem Litewskim Mikołaia Radziwiła Woiewodę Wileńskiego; a poźniey pierwszym Podkanclerzym Eustachiego Wołłowicza; obiema zaś bywaią za zwyczay Swieccy. Nazywaią się Pieczętarzami od Pieczęci Kraiowych, ktore od Krola przy urzędzie biorą, y ktore większe są dla Kanclerzow Wielkich,

mniey-

mnieysze dla Podkanclerzych. Powaga atoli rowna iest obudwoch, oprocz pierwszeństwa mieysca. Koronni do Koronnych, Litewscy do Litewskich spraw należą. Jednęż wszyscy czynią przysięgę: że będą Krolowi i Rzeczypospolitey wiernemi; że bez wiedzy Krolewskiey nie wydadzą żadnych Przywileiow, Dyplomatow, Listow, ani zgoła iakichkolwiek Papierow, dostoieństwu Krola, prawu pospolitemu, lub wolnościom Narodowym przeciwnych; że wiernie radzić i sprawiedliwie sądzić, taiemnic nie wyiawiać, o niebeśpieczeństwach Krolowi i Rzeczypospolitey grożących przestrzegać, i one ile możności odwracać będą.

Powinności Urzędu Kanclerskiego, oprocz wyrażonych w przysiędze, są liczne. Przyłuski nazywa Kanclerzow oczyma, ustami, ręką, tłomaczami woli i myśli Krola; a Rzeczpospolita procz tego chciała ażeby byli pierwszemi nieiako strożami praw Narodowych, i całości powszechney. Że dostoieństwa te potrzebuią osobliwszego wyboru osob, dla tego Statut Alexandra chciał, żeby Pieczęci nie inaczey dawane były, tylko na Seymie, za radą i zaleceniem Senatorow. Kiedy Janowi Zamoyskiemu Pieczęć dawał Krol Stefan, cała Izba Poselska swoim podziękowaniem oświadczyła, że wybranie Krolewskie zgadzało się

z zdaniem i chęciami Narodu. Są przykłady oddanych Pieczęci krom Seymu, zawsze iednak na radach Senatu; od Roku 1775. Ministerya te sposobem innych Krzeseł do obrania Rady Nieustaiącey, a potwierdzenia Krolewskiego należą.

Kanclerzow obowiązkiem iest, imieniem Krola mowić na Seymie do Stanow, i materye do obradowania podane czytać; na Audyencyach od tronu odpowiadać; wszystkie Przywileie, Dyplomata, Reskrypta, Listy i Uniwersały Krolewskie pieczętować, każdy do swoiego Narodu. Dawniey do nich należało traktować z Ministrami Dworow Cudzoziemskich, Noty i Deklaracye odbierać, i na nie za zdaniem Krola i Senatorow przytomnych odpowiadać; ale od Roku 1775. ustanowiony iest w Radzie Nieustaiącey Departament Jnteresow Cudzoziemskich, w ktorym ieden z Pieczętarzow zasiada i prezyduie.

Dawnieysze Prawa i Konstytucya Roku 1717. potwierdzaiąca Traktat Warszawski, chcą po Kanclerzach, ażeby osobliwszą baczność dawali, żeby się nic przeciwnego prawom nie działo; a w szczegulności żeby Krolewskie dostoieństwo żadnego nie ponosiło uszczerbku; żeby Krol według Narodowych Ustaw rządził Państwem, i *Pacta Conventa* zachowywał;

wał; żeby bez wiadomości całey Rzeczypospolitey woyna nikomu nie była wydana; żeby nikt więzionym nie był tylko prawem przekonany w Sądzie przyzwoitym; żeby się Cudzoziemcy nie mieszali do spraw Rzeczypospolitey; żeby Urzędy nie były rozdawane tylko podług opisu prawa; żeby wszystkim Obywatelom, ich swobody i przywileie, były dochowywane w całości; słowem: ażeby wszystkie prawa, i upoważnione w Rzeczypospolitey zwyczaie w niczym naruszone nie były.

Mogli Kanclerze czynić swoie przełożenia Krolowi, gdy im do pieczętowania co takiego podano, co było prawom przeciwne. Względem przywileiow, tudzież pism tyczących się interesow z Dworami postronnemi w Radzie udecydowanych, postanowiła Konstytucya Roku 1775. że Kanclerze mogą swoie remonstracye czynić przy prawie w tychże samych przypadkach, w ktorych mogli Krolowi; i że one do Aktow publicznych podać powinni; pieczętowania iednak odmowić nie mogą, skoro taż Rada przy rezolucyi swoiey na pismie oznaymioney przestawać zechce.

Odprawiaią Kanclerze pod imieniem Krolewskim Sądy Assessorskie, o ktorych pod osobnym Rozdziałem mowić będziemy. Maią każdy osobnych Sekre-

tarzow Pieczęci, i osobne Kancellarye, z ktorych żadne listy dostoieństwu Krola albo prawu pospolitemu przeciwne, lub sprawiedliwość w sądach wstrzymuiące, wychodzić nie powinny. Wszystkie zaś Dyplomata, Przywileie, Dekreta i znaczniéyszey wagi papiery, zapisywane do Ksiąg publicznych być powinny, ażeby każdy mogł wyiąć extrakt, gdy będzie potrzebował. Znosić się maią Kanclerze z Podkanclerzami, i oznaymować sobie wzaiemnie o wychodzących z Kancellaryi iednego albo drugiego, Przywileiach, Dyplomatach, i Krolewskich Listach, ażeby w obudwoch Metrykach wiadome i zapisane były. Metryki, czyli składy takowych papierow publicznych, i prywatnych Obywatelow, zostaią pod dozorem Metrykantow przysiężnych, ktorym Rzeczpospolita, iako i Pisarzom Dekretowym Sądow Assessorskich, wyznaczyła roczney pensyi po 6000. Złł: a Regentow Kancellaryi Oboyga Narodow, mieysce między Urzędnikami maiących po Oboźnych Polnych, przywileiowanie oddała Krolowi, przez Konstytucyą Roku 1776.

Obowiązani są Kanclerze przez sześć miesięcy przy Boku Krolewskim mieszkać, i za zwyczay nigdy Dwor nie iest bez ktorego z Pieczętarzow. Wyznaczyła im Rzeczpospolita pensyi po

60,000.

60,000. Złł: dla Kanclerzow Wielkich, a po 40.000. dla Podkanclerzych. Duchowny Pieczętarz pensyi z Skarbu nie bierze, chyba gdy nie iest duchownym chlebem opatrzony. Płaci się za brane z Kancellaryi przywileie, ale nie podług taxy, ktorą Zygmunt I. w Roku 1511. dla Szlachty ustanowił, a Zygmunt August w Roku 1550. potwierdził, lecz tylko podług poźnieyszego zwyczaiu.

O Urzędzie Podskarbiego Wielkiego pierwszą znayduiemy wzmiankę pod Kazimierzem W. a powinności iego w Statucie Alexandra opisane czytamy: że ma Koron Krolewskich (w) i Skarbu publicznego trzymać naywyższy dozor, mieć Podskarbiowie WW. i Nadworni.

(w) Skarbiec, w ktorym się chowaią ozdoby Krolewskie, i niektore Rzeczypospolitey Kleynoty, a dawniey chowane były i Papiery publiczne, niżeli ie przeniesiono do Warszawy za uchwałą Seymu Koronacyinego r. 1764. iest na Zamku Krakowskim. Oprocz siedmiu Senatorow maiących do niego osobne Klucze, potrzebna bywała i Kustosza Koron przytomność, a wszystkich Stanow na Seymie zgoda, ile razy do niego otwierać miano. W Xięstwie Litewskim Skarb był na Zamku Wileńskim, gdzie Kleynoty niektore, i Papiery Xięstwa Litewskiego tyczące się, chowano; do ktorego miał Klucz sam Podskarbi W. L. a w bezkrolewiu Deputatow z trzech Narodow do iego przeyzrzenia wyznaczała Rzeczpospolita.

staranie o biciu pieniędzy, zawiadywać dochodami i wydatkami Kraiowemi, i tego wszystkiego regestra pisać dla zdania sprawy przed Rzecząpospolitą na Seym zgromadzoną. Stosownie do tych obowiązkow ułożona była dawna Podskarbich przysięga. Na wzor Koronnych, ustanowiono i w Litwie Podskarbiow Wielkich pod Zygmuntem Augustem, do ktorych należało dochodami i wydatkami swoiey Prowincyi zawiadywać z podobnąż władzą iak Koronni. Zasiedli w Senacie Podskarbiowie WW. Koronny za Alexandra, a Litewski za Zygmunta Augusta. O dawnym sposobie administracyi Skarbu Rzeczypospolitey, ktorego niedoskonałość poznawali Przodkowie nasi, i o iego ulepszeniu kilkokrotnie choć bezskutecznie radzili; namieniemy pod Rozdziałami: *O Kommissyi Skarbowey*; i *O Dochodach Skarbu Publicznego.*

Podskarbiowie Nadworni zwani przedtym z Łacińskiego *Vice-Thesaurarii* razem prawie nastali z Podskarbiemi Wielkiemi. Powinnością ich było wyręczać nieprzytomność Podskarbich Wielkich; w szczegulności zaś dobrami i dochodami Stołu Krolewskiego zawiadywać. Poki byli Urzędnikami Stanu Rycerskiego, trzymali mieysce naprzod po Podkomorzych, potym po Pisarzach Wielkich,

lecz

lecz Konstytucya Roku 1775. Urzędy te na Ministrostwa podniosłszy, umieściła ich w Senacie po Hetmanach Polnych; stanowienie i przywileiowanie tychże Podskarbich Nadwornych Krolowi Jmci panuiącemu i następcom Iego bez dokładania się Rady Nieustaiącey waruiąc.

Dawniey Podskarbiowie Wielcy żadney pensyi roczney nie mieli; dopiero Janowi Moszyńskiemu Podskarbiemu W. Koronnemu w R. 1736. wyznaczyła Rzeczpospolita 120,000. O maiących na Podskarbstwo nastąpić i wtedy nic nie wspomniano, i potym ustanowić nie było można dla niedochodzących Seymow. Na Konwokacyi R. 1764. przy stanowieniu Kommissyi Skarbowych Koronney i Litewskiey tęż samę pensyą dla żyiących Podskarbich zabeśpieczono, a dla następcow ich na tym urzędzie, po 80,000. opisano, zniosłszy wszystkie dochody przypadkowe, ktore dawniey mieć mogli. Konstytucya Roku 1775. zmnieyszyła ią do 60,000. pierwszemu tylko J. W. Wessla następcy, 120,000. warowawszy; lecz to na Seymie Roku 1776. uchylono, a Oboyga Narodow Podskarbim WW. naznaczono po 60,000.

Podskarbiowie Nadworni, iako Skarbem Krolewskim, i Dobrami Stołowemi zawiadywali, tak też pensye swoie odbierali przedtym z Kassy Krolewskiey. Te-

raz-

od Konstytucyi Roku 1776. iuż nie Skarb Krolewski, ale Rzeczpospolita wspomnionym Ministrom płaci, Koronnemu tylko 32,000. a Litewskiemu 40,000. lubo obudwoch iednakie są obowiązki.

O prerogatywach i powinnościach służących podług ostatnich praw Podskarbim Oboyga Narodow tak Wielkim, iako i Nadwornym, powiemy mowiąc o *Kommissyach Skarbowych* i o *Radzie Nieustaiącey*.

ROZDZIAŁ XI.

O Stanie Rycerskim i Jego Prerogatywach.

Szlachcic, albo Ziemianin, Obywatel.

PRzez Stan Rycerski znaczy się u nas wszystka Szlachta, ktora nie iest w Senacie, osobnym Rzeczypostolitey Stanie, koniecznie iednak z Szlachty samey złożonym, umieszczona. Wyrazy *Eques*, albo *Miles* i *Nobilis*, iedno dawniey znaczyły, gdy Szlachty Polskiey zabawą i zaszczytem było woyskową służyć. Nazywaią się inaczey Ziemianami, a Posłowie ich Ziemskiemi, iuż to, że po wioskach swoich, ktore też maią nazwisko

sko Dobr Ziemskich, mieszkaiąc, uprawy ziemi pilnuią; iuż że dawniey Polska dzieliła się na Ziemie; z tąd każdey Szlachtę zwano Ziemianami przydaiąc nazwisko Prowincyi, naprzykład: Ziemianie Krakowscy, Sandomirscy i. t. d. Onych także samych Prawa nasze rozumieią właściwie przez Obywatelow, tak dalece, że cokolwiek się mowi o prawach, swobodach, wolnościach Obywatelskich, ściśle należy do samey Szlachty, czy to w Senatorskim, czy w Rycerskim Stanie, w Swieckim czyli w Duchownym będącey. Niżeli więc o Szlachcie, ile osobnym Rzeczypospolitey Stanie, mowić będziemy, należy coś wspomnieć o samym Szlachectwie Polskim.

Szlachtą w Polszcze są, ktorzy się urodzili z oyca Szlachcica Polskiego, bo matki Szlachectwo tylko do niektorych przypadkow, iako w swoim mieyscu powiemy, dzieciom iest potrzebne. Cudzoziemscy Szlachta, iako i rodacy nieszlachta, mogą nabyć Szlachectwa Polskiego; pierwsi przez Jndygenatu; drudzy przez Nobilitacyi otrzymanie; o czym iuż mowiliśmy *w Rozdziale V.*

Wspomnieliśmy także w Rozdziałach wyższych, o rowności, nayprzednieyszym Szlachty Polskiey zaszczycie, i że oni tylko sami posiadać mogą tak dobra Ziemskie i Krolewskie, iako i wszystkie w Rze- Przywileie Szlachty.

Rzeczypospolitey Urzędy, Swieckie i Duchowne. Ktorym Miastom pozwolono iest Dobra Ziemskie posiadać, i że w Kapitułach mogą się mieścić osoby pewne nie Szlacheckiego urodzenia, powiemy *w Rozdziałach: o Stanie Duchownym; i o Stanie Mieyskim.* Powiedzieliśmy nie mniey, że ani więzić Szlachcica prawem nie przekonanego, ani dostoieństw lub łask danych odbierać, ani własności nad dobrami dziedzicznemi umnieyszać lub odeymować, ani tychże Dobr na Skarb Krolewski albo Rzeczypospolitey konfiszkować bez przewiedzenia sądu nie można. Ktore wszystkie prawa służą rownie Duchownym, iak Swieckim.

Głos wolny na Seymach, Seymikach, Ziazdach publicznych, i obieraniach Krolow; a prawem Roku 1775. wstęp nawet do Tronu Polskiego, samey tylko kraiowey Szlachcie iest dozwolony. Czytay Rozdziały: *O Seymach* i *Seymikach.*

Maią ieszcze i te Przywileie Szlachta Polscy, że Dobra ich wolne są od leż i stanowisk żołnierskich; że odkryte w ich gruntach Kruszce, lub iakiegokolwiek rodzaiu miny dziedzicom zyskuią, a nie Krolowi ani RzeczyPospolitey; że w Miastach mogą nabywać placow i domow byleby ciężarom mieyskim i Jurysdykcyi tychże Miast podlegali; że maiątek Szlachcica bezpotomnie i bez testa-

stamentu zmieraiącego pod prawo Kaduka nie podpada, ale podług Ustawy Roku 1778. o ktorey było *pod Kardynalnemi Prawami*; należy sukcessorom aż do osmego stopnia; że z Domu Szlacheckiego brać winowaycy nie można bez pozwolenia dziedzica, ale go aresztować potrzeba, i prawnie o iego wydanie dochodzić; że o zdanie swoie w materyach rządu tyczących się, choćby też nie na ziazdach publicznych, wolnie otworzone, nikt nagabanym, ani do sądu pociąganym być nie może; a gdyby kto z pomienioney przyczyny, a ieszcze z potwarzą czci Obywatelskiey odważył się kogo zapozwać, takowy iako ciemiężyciel wolnego Obywatela, potwarca, i wewnętrzney spokoyności burzyciel zapozwany przed Sądy Seymowe, karany być ma dwoma Tysiącami grzywien i siedzeniem wieży *in fundo* przez rok sześć niedziel podług Ustawy Roku 1775. potwierdzoney Roku 1776. O prawie Szlacheckim do Soli zwaney Suchedniową nic się nie wspomina, bo to z utraconemi Zupami Solnemi iuż zginęło.

Te i tym podobne Przywileie, częścią iuż wyżey wspomnione, częścią w dalszych Rozdziałach do opisania przypadaiące, iuż to przez samychże Krolow są nadane Szlachcie, ktorą Zygmunt I.

nay-

nayprzednieyszą Narodu cząstką nazywa; a Krol Alexander przyznaie, że ona maiątkiem i życiem własnym w niebespieczeństwach wszelkich zasłaniała zawsze Krolow swoich i Rzeczpospolitą; iuż to samiż Obywatele, zwłaszcza podczas Bez-Krolewiow, rozprzestrzeniaiąc swobody swoie, one sobie zyskali.

Mieszkowski w Książce swoiey lubo dziwacznie pisaney, pod tytułem: *Polonus Jure Politus* pięknie odmalował Szlachectwa Polskiego zacność: „ Szla„chta Polska, *mowi on*, iest Elektorką „Krolow, matką i zarodem Senatu, sta„nowicielką Praw, sprawczyną Sądow, „mocą woyska, ozdobą pokoiu, tarczą „wolności. Zaszczytow tych zazdroszczą „iey sąsiedzi, nie poymuią barbarzyńcy, „lękaią się nieprzyiaciele. O gdyby swo„bod swoich strzegąc Polacy, źle ich „używać nie chcieli!

Utrata Szlachectwa.

Przywileiow Stanowi Szlacheckiemu służących używać nie może nikt, tylko prawdziwy Szlachcic; przestaie zaś być ich uczęstnikiem, skoro traci Szlachectwo; co stać się może, albo przez infamią za iakie zbrodnie poniesioną, albo przez niedopełnienie obowiązkow przy Indygenacie, lub Nobilitacyi przyłączonych; albo przez odebranie poźnieyszym prawem źle otrzymanego zaszczytu, iak się trafiło pod panowaniem Jana III. gdy Nobilitowanych nie-

niektorych na Seymie Koronacyinym Roku 1676. przez Konstytucyą Roku 1678. od Szlachectwa odsądzono; albo przez przyięcie mieyskiego, i bawienie się rzemiosłami Stanu Szlacheckiego nie zdobiącemi; dawniey handel albo szynk w Miastach trzymaiący utracali szlachectwo, ale Konstytucya Roku 1775. warowała, iż na potym Kupiectwo dostoyności Szlacheckiey uwłaczać nie ma. (x) Ponieważ Szlachectwo nie może być nikomu dane tylko na Seymie powagą wszystkich Stanow; przeto prawa Roku 1602. 1633. stanowią utratę Szlachectwa i na tych, ktorzyby nie Szlachcica do herbu swoiego przyimować, za powinowatego udawać, i za iego Szlachectwem świadczyć odważyli się.

Ktoby się Szlachcicem być mienił i udawał nie będąc nim, taki podług Konstytucyi Roku 1589. dobra swoie wszystkie iako nieprawnie nabyte i posiadane utraca, ktorych połowa na Skarb, a dru-

---

(x) Lubo sam dawniey pisałem za wolnością handlowania dla Szlachty, atoli zdaie się iż dawne Prawa nasze, ocalaiąc Stanowi Szlacheckiemu przedaż wszelkich gruntowych produktow, bacznie zabroniły handlu mieyskiego. I gdyby Szlachta chcieli korzystać z danego sobie Konstytucyą Roku 1775. pozwolenia, nastąpiłoby podobno zniszczenie mieyskiego stanu ile dobr Ziemskich posiadać nie mogącego.

druga na Delatora iść powinna; ieżeliby zaś dobr żadnych takowy nie miał, tedy siedzeniem wieży przez sześć miesięcy karany będzie.

Wywod Szlachectwa.

Komuby sądownie zadano nieszlachectwo, nie może prerogatyw tego Stanu używać, dopoki się z zarzutu nie oczyści. Sposob zaś oczyszczenia takowy przepisuią mu prawa; ażeby na Seymiku swoiego Woiewodztwa lub Ziemi, rodowitość swoię świadkami, krewnemi, działami, reformacyami, i innemi autentycznemi dokumentami dowiodł, i wywod ten w Trybunale okazał, ktory tamże przez krewnych wywodzącego się ma być zaprzysiężony. Zadaiący nieszlachectwo a nie dowodzący, popada karę grzywien 60. stronie i Sądowi przez połowę ieżeli sam iest Szlachcicem; ieżeli zaś pozwany na wzaiem o swoie Szlachectwo oskarżyciel onego nie wywiedzie, w Koronie śmiercią karany bywa, a w Litwie smagany u pręgierza i wyświecony. Pozywać atoli nie może oskarżyciela, kto się sam wprzod nie oczyści. Wreszcie Konstytucya R. 1717. uchwala, ażeby niepewni i podeyźrzani Szlachta Miast i wsi od swoich imion nie nazywali, niby na okazanie tym sposobem dawności swoich familii; w czym Kanclerzom pilność zalecona, i ostrożność

żność w niewydawaniu Przywileiow na takowe nowo założone osady.

Stan Rycerski.

Że w naydawnieyszych nawet czasach, Panowie i znacznieysi Szlachta używani byli do rady panuiących, i że zdania ich zasięgano w sprawach całego Narodu tyczących się, iuż się wyżey mowiło; wywiodło się oraz, kiedy i iakiemi stopniami Stan Rycerski przyszedł do uczęstnictwa rządow i prawodawctwa kraiowego, i kiedy począł być osobnym Rzeczypospolitey Stanem, a iednym z trzech całość powszechną w Narodzie składaiących.

Wolność tego Stanu osobliwie na tym zależy, iż nie zna inszego Krola, tylko ktorego sobie głosami wolnemi sam obiera; nie ponosi żadnych ciężarow, i podatkow nie płaci, ktorychby nie uchwalił; do Jurysdykcyi Sądowych, w ktorych się rozprawiać ma, po większey części sam osoby mianuie; i nie iest posłuszny żadnemu prawu, ktoreby od niego uchwalone nie było, iuż to rostrząsaniem wprzod iego proiektu na osobnych Seymikach, iuż wybieraniem z pomiędzy siebie i umocowaniem Posłow na Seym Walny, ktorzyby imieniem pozostałych Braci po Woiewodztwach, podług danych sobie przepisow, wspolnie z innemi Rzeczypospolitey Stanami radzili i stanowili.

Przez tych to upoważnionych Reprezentantow swoich sprawuie władzę prawodawczą na Seymach Stan Rycerski; tych ustami swoiemi, i składem woli Obywatelskich czyni; tym przepisuie Instrukcye, ktorych się nieodstępnie trzymać powinni; od tych nakoniec po każdym zakończonym Seymie wymaga sprawy z odprawionego Urzędu. Ale w tey materyi iuż się mowiło nieco w Rozdziałach wyższych, i mowić ieszcze będzie w następuiących; żeby więc nie powtarzać iednego, tam się Czytelnikow odsyła.

ROZDZIAŁ XII.

O Urzędach Stanu Rycerskiego w Koronie i W. X. Litt.

Urzędnicy WW. i Nadworni

Urzędy Stanu Rycerskiego, są naprzod Wielkie i Nadworne, Koronne i Litewskie, tym sposobem idące, że po każdym Koronnym następuie takiż Litewski. Porządek ich nie był statecznie ieden, i liczba z czasem przybyła. Konstytucya Roku 1768. opisała raz na zawsze tych Urzędnikow porządek, ktory tak na Dwo-

rze

rze Krolewskim, iako na wszystkich ceremoniach, wiazdach, i funkcyach publicznych zachowany być powinien. Przydanym poźniey Urzędnikom wyznaczyły mieysce ostatnich Seymow Konstytucye. Niżeli o każdym z tych Urzędnikow powiedzieć co szczegulnego przyidzie, kładzie się ich porządek teraźnieyszy:

PORZĄDEK
URZĘDNIKOW

Wielkich i Nadwornych Koronnych i Litewskich.

Marszałek Rady Nieustaiącey.
Sekretarze Duchowni.
Sekretarze Swieccy.
Referendarze Duchowni.
Referendarze Swieccy.
Podkomorzowie.
Pisarze Wielcy; ktorych 4. w Koronie, i tyleż w Litwie, po iednemu Duchownym, a po trzech Swieckich.
Chorążowie.
Miecznikowie.
Koniuszowie.
Kuchmistrzowie.
Stolnikowie.
Podczaszowie.
Krayczowie.
Podstolowie.

Cześnikowie.
Łowczowie.
Pisarze Polni.
Strażnikowie.
Oboźni.
Generałowie Artylleryi.
Generałowie Jnspektorowie.
Jnstygatorowie.
Chorążowie Nadworni.
Podkoniuszowie.
Łowczowie Nadworni.
Strażnikowie Polni.
Oboźni Polni.
Kustosz Koronny.
Regenci Kancellaryi Większych.
Regenci Kancellaryi Mnieyszych.

Marszałkowi Rady Nieustaiącey, pierwsze między Urzędnikami WW. mieysce wyznaczyła Konst: Roku 1775.

Sekretarze WW. Urząd Sekretarzow WW. postanowił Krol Alexander w Koronie Roku 1504. a Zygmunt August w Litwie; w obudwoch Narodach posiadali go sami Duchowni. Konstytucya Seymu Koronacyinego Roku 1764. przyczyniła Sekretarzow Swieckich w Koronie i Litwie. Z Urzędu swoiego Sekretarze są uczestnikami taiemnic Rzeczypospolitey; na Seymach Krolewskie umowy, i inne publiczne Pisma, Stanom czytaią; w Sądach Assessorskich zasiadaią *cum voto decisivo*; Sekretarzami Rady Nieustaiącey i De-

i Departamentu Jnteressow Cudzoziemskich, z nich tylko, tudzież z Referendarzow i Pisarzow, obierani być mogą; o czym niżey będzie mowiono.

Referendarze w Polszcze ustanowieni są od Zygmunta I. Roku 1507. ieden Duchowny i ieden Swiecki, co podobnież i w Litwie nastało poźniey. Powinnością ich było dawniey, przy Dworze zawsze mieszkać, spraw słuchać, i one Krolowi, albo Kanclerzom donosić. Pod Zygmuntem III. postanowiono ich Sędziami spraw niektorych, o czym będzie osobny Rozdział. Podług ostatnich praw, są Prezesami Sądow Referendarskich; zasiadaią *cum voto decisivo* w Assessorskich; a w Relacyinych po Senatorach i Ministrach głosuią, i sami sprawy przywodzą. W Radzie i Departamencie Jnteressow Zagranicznych, Sekretarzami przez obranie być mogą. W sprawowaniu Jurysdykcyi, ten iest Referendarz mieyscem pierwszy, ktory przywileiem dawnieyszy. Referendarze.

Godność ta w Polszcze iest iedną z naydawnieyszych, bo wzmiankę o niey znayduiemy ieszcze pod Władysławem Łokietkiem. Są naywyższemi Krolewskiego Gabinetu Rządzcami, dozor maią, aby Szambelani usługi swoie należycie czynili, i ażeby na Pokoiach Krolewskich działo się wszystko przystoynie Podkomorzowie Wielcy.

i porządnie, a nic z uszczerbkiem Rzeczypospolitey. Zmartwiony był taiemnym Henryka odiazdem Tenczyński Podkomorzy Koronny, boiąc się, aby go nie obwiniano o niedbałe urzędu sprawowanie. Na Audyencyach publicznych, Posłow Cudzoziemskich, i Prymasa pierwszy raz w czasie Seymu na powitanie Krola iadącego, przyimuią, i do pokoiu tego, w ktorym są Marszałkowie, prowadzą; na prywatne Audyencye do Krola wprowadzaią; przez nich także proźby i żądania Obywatelow bywaią Krolowi donoszone. Znakiem Podkomorskiego dostoieństwa, iest Klucz złocisty przy Urzędzie oddawany. W dawney przysiędze, oprocz wierności Krolowi, dochowania sekretu, pilności w Urzędzie, mieli ieszcze Artykuł o strzeżeniu granic Rzeczypospolitey, gdyby kiedy kłotnia z Sąsiadami o nie zaszła; ale teraz sprawy graniczne z Mocarstwami Sąsiedzkiemi, przez wyznaczone od Stanow osoby bywaią traktowane.

Pisarze Wielcy. W Litwie z dawna czterech było Pisarzow WW., w Koronie dopiero Konstytucya Seymu Koronacyinego R. 1764. dwoch Swieckich przyczyniła; że teraz w obudwoch Narodach zarowno ieden iest Duchowny, a trzech Swieckich; wykonywaią przed Krolem przysięgę rownie iak Sekretarze i Referendarze; są

Asses-

Assessorami z prawa *cum voto decisivo* Sądow Assessorskich; i podobnież iak Sekretarze i Referendarze, Sekretarzami Rady i Departamentu Cudzoziemskich Jnteressow być mogą.

Pierwszą o Chorążych WW. wzmiankę czytamy dopiero na końcu wieku piętnastego. Długosz w opisaniu pogrzebu Kazimierza W. wspomina o dwunastu Chorążych, ale ci byli tylko Woiewodztw. Nazwisko same daie znać o Chorążych WW. urzędzie, że Koronny Koronną, a Litewski Litewską Chorągiew nosi; co bywać zwykło na koronacyach i pogrzebach Krolow, podczas odbierania przysięgi od miasta po koronacyi nowego Krola, przy Jnwestyturze Xiążąt Kurlandzkich, i w przypadku Pospolitego Ruszenia. Chorążowie Nadworni pierwszych nieprzytomność zastępuią. Chorążowie WW. i Nadworni.

Epoka ustanowienia Miecznikow WW. i czasy sprawowania Urzędu też same są, co i Chorążych. Nowo koronowany Krol po odebraney od Miasta przysiędze, Szlachtę czyniąc, mieczami ich w plecy, Koronnym i Litewskim dotyka. Miecznikowie Wielcy.

Urzędnicy ci w Koronie iuż byli za Kazimierza W. a w Litwie pod Zygmuntem I. nastali. Koniuszowie, Podkoniuszowie.

Kuchmistrzowie, Stolnikowie, Podczaszowie, Krayczowie, Podstolowie, Kuchm: Stolnik: i t. d.

Cześnikowie, do Stołu Krolewskiego należące Urzędy, sprawuią w ten czas, kiedy Krol po koronacyi swoiey ie publicznie. Łowczowie WW. i Nadworni, nazwani od dozoru polowania Krolewskiego.

Pisarze Polni. Urzędu tego powinności były, przepatrywać woysko, piesze co miesiąc, iezdne co trzy miesiące, przez siebie lub swoiego Namiestnika; być zawsze przytomnym na woiennych wyprawach, i okazowaniach generalnych; woyska regestr wiernie spisany, co kwartał Skarbowi Rzeczypospolitey oddawać. Przysięga ich od czasow ieszcze Zygmunta I. zawiera w sobie wierność Krolowi i Rzeczypospolitey, przestrzeganie szkod wszelkich w woysku, rzetelne zapisywanie koni tak skaleczonych i straconych, iako zakupionych, o uszczerbkach wszystkich Krolowi albo Hetmanowi donoszenie. Po odmienionym woysk porządku, i ustanowionym Departamencie Woyskowym w Radzie, mogą Pisarze Polni na Sądach tegoż Departamentu zasiadać; Koronny ma pensyi roczney 20000. Litewski 15000. Zł.

Strażnicy. Oboźni. Strażnicy i Oboźni Oboyga Narodow tak Wielcy iako i Polni mogą na tychże Sądach woyskowych zasiadać. Strażnik i Oboźny Wielcy, w Koronie pensyi żadney nie biorą; w Litwie Strażni-

żnikowi W. naznaczono 14000. Konstytucyą Roku 1776. Strażnikom Polnym: Koronnemu 8000. Litewskiemu 6000. Obożnym Polnym: Koronnemu 6000. Litewskiemu 4000. Strażnicy Polni, i Obożni Polni Oboyga Narodow, dopiero Konstytucyą Roku 1768. między Urzędnikami są umieszczeni; ale mianowanie i przywileiowanie ich, Hetmanom tamże zostawione, oddane iest Krolowi Jmci na Seymie Roku 1776.

Generałowie Artylleryi.

Dawniey Krolowie staranie o Artylleryi i potrzebach woiennych, ktoremu z Generałow zwykli byli poruczać. Dopiero pod Władysławem Zygmunta III. następcą, Urząd Generałow Artylleryi w Roku 1637. postanowiony. Przysięgaią obeymuiąc Urząd, że wyznaczone na Artylleryą dochody, nie na inszy użytek obracać będą. W dozorze ich są Zbroiownie, Ludwisarnie, Prochownie, i wszystkie woienne sprzęty; koszt na nie łoży Rzplita, lubo i dawnieysi Krolowie wiele się do ich pomnożenia z własnych dochodow przyczyniali, i osobliwie Nayiaśnieyszy STANISŁAW AUGUST przyczynia. Zostawali przedtym pod władzą Hetmanow; dziś od Departamentu Woyskowego zależą. Mogli przedtym Krzesła i Urzędy Cywilne trzymać; ale Konstytucyą Roku 1776. umieszczeni są między Urzędnikami po

Obo-

Obcźnych WW. Tegoż Roku Ustawą naznaczono pensyi roczney, Koronnemu 30000. a Litewskiego zostawiono przy Dobrach Lipniszki, Gieranony, Nostwicze, Remizow, i Antokol, z przyległościami. Krolewszczyzny te trzymaiąc Michał Pac Woiewoda Wileński Hetman W. Lit. wyiednał u Stanow Rzpltey w Roku 1670. ażeby na Artylleryą Litewską wiecznemi czasy były oddane, i zostawały pod rządem Generała, ktory z nich na każdym Seymie oddawać miał rachunek. Konstytucya Roku 1775. samego Xiążęcia Kazimierza Sapiehę dzisieyszego Artylleryi Litewskiey Generała, od czynienia rachunku uwolniwszy, dla inszych obowiązek ten potwierdziła, pensya iednak Generała Artylleryi Litewskiey iest 40000. bo Konstytucya Roku 1776. ponawia tamtę Roku 1775.

Generałowie Inspektorowie.

Generał Jnspektor w Koronie ieden iest Kawaleryi, drugi Jnfanteryi; w Litwie ieden tylko do Woysk Litewskich; Przez Konstytucyą Roku 1776. między Urzędnikami policzeni z pensyą po 20000. dla Koronnych, a 12000. dla Litewskiego. W Sądach Departamentu Woyskowego, rownie iako i Generałowie Artylleryi, zasiadać mogą.

Jnstygatorowie.

O Urzędzie Instygatorow naypierwsze prawo czytamy pod Zygmuntem Augustem Roku 1565. Co w innych Państwach

Pro-

Prokuratorowie Krolewscy, to w Polszcze Jnstygatorowie znaczą. Z ustanowienia swoiego są dochodzicielami krzywd Krolowi albo Rzeczypospolitey wyrządzonych, albo i prywatnemu Obywatelowi, gdyby inszego donosiciela nie było; iako też czynienia o dobra Krolewskie; przestępcow takowych zapozywać do Sądu właściwego, i sprawy przeciwko nim popierać z mocy Urzędu, nakazały im prawa. Iak Koronny tak Litewski, mieli Kollegow czyli Vice-Jnstygatorow, ale Konst: R. 1775. dwoch Instygatorow w Koronie, i tyleż w Litwie, z rowną powagą i iednemiż obowiązkami ustanowiono. Zasiadaią w Sądach Assessorskich *cum voto consultivo*, a w Referendarskich *cum decisivo*. Pensyi przez Rzeczpospolitą wyznaczoney maią po 6000.; dzisieyszym tylko Jnstygatorom Koronnym, pierwszemu 10000. i *Votum decisivum* w Kommissyi Skarbowey, drugiemu 8000. zabeśpieczono.

Kustosz Koronny.

Urząd Kustosza Koronnego, czyli Koron, iak się nazywał dawniey, dopiero w siedmnastym wieku ustanowiony, zawsze posiadali Duchowni; o iego obowiązkach wspomniało się pod Artykułem o Podskarbich; Konstytucyą Roku 1776. umieszczony między Urzędnikami, ma w Sądach Assessorskich *Votum consultivum*, a w Referendarskich *decisivum*.

Re-

Regenci Kancellaryi.

Regentow Kancellaryi większych i mnieyszych, sami przedtym Kanclerze y Podkanclerze mianowali; a do nich należało pilnować, aby z Kancellaryi nie wychodziło nic prawom i zwyczaiom Kraiowym przeciwnego; lubo pilność ta samychże Kanclerzow głownieyszym iest obowiązkiem, ile że na nich spada wina, gdyby co nie podług prawa Kancellarye wydały. Przez Konstytucyą R. 1776. mianowanie i przywileiowanie Regentow Krolowi Jmci iest oddane; pozwolone im oraz *votum decisivum* w Sądach Referendarskich, a *consultivum* w Assessorskich.

Urzędy Ziemskie w Koronie.

Oprocz Urzędow Stanu Rycerskiego Wielkich i Nadwornych, w Koronie i Wielkim Xięstwie Litewskim, są znowu inne w każdym Woiewodztwie i Ziemi, zkąd Urzędami Ziemskiemi nazywaią się. Kiedy Polska przez rozrodzenie się Piastow, na wiele części osobnych podzieliła się, Dygnitarze ci na Dworach Panow swoich Urzędy sprawowali; i choć potym Prowincye i Ziemie te w iedno były ciało złączone, zostały atoli każdey dostoieństwa. Niżeli wszystek Stan Rycerski począł wchodzić do uczestnictwa rządow i prawodawctwa, iuż ci Urzędnicy bywali do Rady Krolow wzywani, i Ziazdow powszechnych uchwały,

iako

iako i Traktaty podpisywali po podpisach Prałatow i Baronow.

Ziemskie Urzędy za swoiemi przywileiami Krol rozdaie, wyiąwszy Podkomorstwo, Sęstwo, Podsędkowstwo, Pisarstwo, na ktore Szlachta na Seymiku po czterech Kandydatow wybiera, a Krol iednego z nich przywileiuie i potwierdza. Powinni zaś być Szlachta i w swoiey Ziemi osiedli. Dyssydentom Konfederacya Roku 1733. zabroniła Urzędow Ziemskich i Grodzkich posiadać, ale im tego dozwoliły Seymy Traktatowe Roku 1768. i 1775.

Oprocz niektorych z tych Urzędnikow maiących pewne obowiązki prawem sobie oznaczone, iako się zaraz powie, inne honorem tylko są bez żadnych szczegulnych powinności y prerogatyw, procz pierwszeństwa na Seymikach i Ziazdach; w przypadku iednak tym, gdzieby się Krol znaydował w iakim Woiewodztwie, a Wielkich ani Nadwornych Urzędnikow nie było, funkcye publiczne za nich podobnoby Ziemscy owego Woiewodztwa Urzędnicy zastępowali.

Porządek tych Urzędnikow ustanowiony iest Konstytucyą Roku 1611. w Roku 1635. Skarbnik przydany, co samo na Seymie Roku 1638. i poźnieyszych stwierdzono. W Litwie i w Urzędach

i w porządku ich, odmienne iest ustanowienie od Koronnego, zaczym o nich osobno mowić się będzie.

PORZĄDEK

URZĘDNIKOW ZIEMSKICH W KORONIE.

Podkomorzy.
Starosta Sądowy.
Chorąży.
Sędzia Ziemski.
Stolnik.
Podczaszy.
Podsędek.
Podstoli.
Cześnik.
Łowczy.
Woyski Większy.
Pisarz Ziemski.
Miecznik.
Woyski Mnieyszy.
Skarbnik.

Podkomorzy. Podkomorzowie między Ziemskiemi Urzędnikami, i w Stanie Rycerskim swoich Woiewodztw naypierwsi, ieszcze pod Kazimierzem W. sprawy graniczne między Dobrami Ziemskiemi sądzili. Konstytucya Roku 1588. przepisała im rotę, podług ktorey Urząd obeymuiąc, przysięgać maią. Kreuią Komornikow Grani-

nicznych, niby Namiestnikow swoich, ktorzy także osiedli w Woiewodztwie, i przysięgli być powinni, i ktorzy wraz z Podkomorzemi, albo na mieyscu ich rozgraniczenia odprawuią. Z obowiązkow tego Urzędu wynika potrzeba umieiętności Geometryi praktyczney. *O Sądach Podkomorskich, czytay szczegulny Rozdział.*

Starostow tak Sądowych iako i nie Sądowych przedtym Krol przywileiował; iakie w tey mierze rosporządzenie uczyniła Rzeczpospolita na Seymie R. 1775. zobaczysz zaraz w następuiącym Rozdziale. Sami Sądowi umieszczeni są między Urzędnikami Ziemskiemi, i maią Sądy Grodzkie, do ktorych odprawowania Namiestnikami Starostow są, Podstarostowie, Sędziowie, i Pisarze Grodzcy, od Starostow mianowani, a wszyscy przysięgli i osiedli. Urzędy Grodzkie mogą być trzymane z Ziemskiemi, a nawet i z Krzesłowemi. Minąwszy insze przykłady, nie dawno był Sędzią Grodz: Krakow: Jozef Jakliński Kasztelan Oświecimski. W niektorych Woiewodztwach Sędziowie razem są Podstarostami; w Wielko-Polskich nazywaią się Surrogatorami; w Mazowieckim Xięstwie Pisarze Ziemscy są oraz Grodzkiemi. Są ieszcze Grodzkiemi Officyalistami Regenci, Vicesgerenci, i Vice-Re-

Starosta Sądowy.

ce-Regenci. Burgrabiowie Grodzcy, ktorzy w niektorych Woiewodztwach nazywaią się Subdelegatami, exekwuią Dekreta, odbywaią Kondescensye, i Dobra prawem przekonane traduią. *Czytay Rozdział o Sądach Grodzkich.*

Chorąży. Chorążych godność iedna iest z naydawnieyszych, Konstytucya Roku 1573. przypomina im urzędową powinność, aby się na pogrzebie Krola z Chorągwiami swoich Woiewodztw znaydowali. Miała albowiem zdawna każda Ziemia swoię Chorągiew, ktorą nosić na pogrzebach Krolow, i na pospolitey wyprawie, należało do Chorążego. Na pogrzebie Kazimierza W. dwunastu Woiewodztw Chorągwie trzymali Chorążowie. W Litwie także każda Ziemia miała swoie Chorągwie i Chorążych pod Władysławem Jagiellonem, iako o tym uczy wyprawa Litwy przeciwko Krzyżakom w R. 1410. podięta. Woiewodztwa Sieradzkie i Łęczyckie, po dwoch maią Chorążych. Powiatowe także Urzędy gdzie prawem są pozwolone, zaczynaią się od Chorążego.

Sędzia, Podsędek, Pisarz. Sędzia, Podsędek, i Pisarz Ziemski, są między Urzędnikami w takim porządku, iak się namieniło wyżey, tylko że w Woiewodztwie Wołyńskim i Powiatach do niego należących, Łowczy idzie zaraz po Podczaszym przed Podsędkiem, a w Bracławskim przed Cze-

śni-

śnikiem. Komornicy Ziemscy i Regent są Officyalistami Sądu Ziemskiego, ktory iakim się sposobem odprawuie, będzie mowiono w osobnym Rozdziale. Pisarz Ziemski nie może być razem Grodzkim, wyiąwszy Xięstwo Mazowieckie, iako się iuż wyżey wspomniało.

O innych Urzędnikach Ziemskich nie masz nic szczegulnego powiedzieć nad to, co się iuż krotko wyżey wspomniało. Woyskich powinność była przestrzegać beśpieczeństwa w swoich Woiewodztwach i Ziemiach, skoro Szlachta wyciągnie na Pospolite Ruszenie; dla czego uwolnieni są od takowych wypraw, i w Zamkach pod ow czas mieszkać obowiązani. Są zaś Więksi i Mnieysi; przedtym nazywano iednych Ziemskiemi, drugich Zamkowemi albo Grodzkiemi; że tamci pod czas wypraw powszechnych, całey Ziemi, ci Zamku szczegulnego straż trzymali. Wspominaią także Prawa nasze Woyskich *beneficiatos*, i *non beneficiatos*; zkąd wnieść należy, że przedtym pierwsi pensyonowanemi byli. Woyski.

W Woiewodztwie Krakowskim, oprocz wyliczonych Urzędnikow Ziemskich, są ieszcze Burgrabiowie Zamku Krakowskiego, ktorych iest dziś dwunastu; Kromer za swoich czasow tylko o dziesięciu wspomina, i przydaie, że Urząd ten tak był powabny, że się o niego wie- Burgrabiowie Zamku Krak.

lu dobiiało. Prawa pod Zygmuntem Augustem zabroniły Urzędu tego Kasztelanom; a nawet wszelkim Dygnitarzom i Urzędnikom Ziemskim, *Konst: Roku* 1563. Ustanowieni oni byli dla straży Krakowskiego Zamku, i powagi mieszkaiących tam Krolow. Powinnością ich było w pokoiu i pod czas woyny, Zamku nieustannie pilnować; oddalać się na dłużey nie mogąc iak na trzy miesiące w Roku; i w tedy na mieyscu swoim, godnego Szlachcica oddalaiący się miał zostawiać. Byli pod zwierzchnością Starosty Krakowskiego; ale o niedbałe Urzędu sprawowanie, donoszono ich na Seym, i tam odebraniem przywileiu karano. Od Kazimierza W. mieli sobie naznaczoną na Zupach Krolewskich pensyą, pomnożoną potym przez Władysława Jagiellona, i uwolnienie dla obowiązkow swoich od Pospolitego Ruszenia. Lubo za przeniesioną do Warszawy Krolow rezydencyą, Burgrabiow powinności ustały; Urzędy atoli te przez długi potym czas przy pensyach swoich utrzymywały się, i dotąd za Krolewskiemi przywileiami oddawane bywaią. O mieyscu Burgrabiow Krakowskich nie ustanowiła nic Rzplta; zdaie się atoli, że należą do Urzędow Ziemskich, i zaraz po Skarbniku idą; co się potwierdza nie tylko zwyczaiem Woiewodztwa, ale i podpisa-

mi na Konfederacyach Generalnych, i Elekcyach Krolow.

PORZĄDEK
URZĘDNIKOW ZIEMSKICH
W Wielkim Xięstwie Litewskim.

Urzędy Ziemskie w W.X.L.

Ciwun.
Marszałek.
Podkomorzy.
Starosta Sądowy.
Chorąży.
Czterech Sędziow Ziemskich.
Woyski.
Stolnik.
Podstoli.
Pisarz Ziemski.
Podwoiewodzy Sądowy *albo* Podstarosta.
Trzech Sędziow Grodzkich.
Pisarz Grodzki.
Podczaszy.
Cześnik.
Horodniczy.
Skarbnik.
Łowczy.
Miecznik.
Koniuszy.
Oboźny.
Strażnik.
Krayczy.
Mostowniczy.
Budowniczy.

Ciwun. Wileński i Trocki Ciwunowie, bo insze Woiewodztwa Litewskie tego Urzędu nie maią, obierani są na Seymikach, a potwierdzani od Krola. Zmudzkie zaś Ciwunowstwa, ktorych iest czternaście, za samym przywileiem Krolewskim chodzą. Tamtych prerogatywa zależy na przodkowaniu przed Urzędnikami Ziemskiemi, i zagaianiu Seymikow; tym procz tego, pozwolono przez Konstytucyą Seymu Koronacyinego Roku 1764. sprawy graniczne, wykonawszy przysięgę podług roty Podkomorskiey, w obrębach szczegulnie Xięstwa Zmudzkiego odbywać, i swoich Komornikow mianować; appellacya od ich Sądow idzie do Starosty lub Kasztelana Zmudzkiego; a Sędziami Ziemskiemi ani Grodzkiemi być nie mogą.

Marszałek Powiaty Woiewodztw W. X. Lit. maią swoich każdy Marszałkow, ktorzy na Seymikach prezyduią, a w czasie Pospolitego Ruszenia też maią powinności, ktore w Koronie Kasztelanowie Powiatowi.

Starosta. Starostami Sądowemi w Stolicach swoich Woiewodztw są Woiewodowie; dla tego Namiestnicy ich Podwoiewodzemi Sądowemi nazywaią się, iak Starostow Powiatowych Podstarostami; ci rownie iako Sędziowie i Pisarze Grodzcy, między Urzędnikami Ziemskiemi są umieszczeni.

Sę-

Sędziow Ziemskich po trzech bywało przedtym, a czwarty Podsędek; ale Konstytucya Seymu Konwokacyinego Roku 1764. zniosłszy tytuł Podsędka, czterech Sędziow ustanowiła, z ktorych pierwszy w porządku, na Sądach prezydować powinien. Wspomniona dopiero Konstytucya przepisuie, ażeby Marszałek, Podkomorzy, Chorąży, Sędziowie i Pisarz Ziemscy, obierani bywali na Seymikach większością głosow, nie czterech Kandydatow, ale po iednemu na każdy Urząd wybieraiąc; a tak obranemu Krol Jmć przywileiu nie odmowi. Sędziowie

Horodniczy od straży Grodow czyli Zamkow warownych; Mostowniczy od starania o mostach; Budowniczy o budynkach publicznych; Leśniczy od dozoru lasow, o ktorym Statut Litewski wspomina; są nazwiska pożytecznych Urzędow, gdyby tak były czynne, iak w pierwiastkowym ustanowieniu swoim. Horodniczy i t. d.

ROZDZIAŁ XIII.

O Starostwach i Krolewszczyznach.

Początek Starostw.

DObr Krolewskich nazwisko przypomina dawnieyszą dzisieyszych Starostw i Krolewszczyzn istotę. Należały wszystkie do Krolow, ktorzy z nich brali dochody, i niemi przez wyznaczone od siebie osoby rozrządzali. Dawali niektore prywatnym Obywatelom, iuż do kilkoletniego dzierżenia, iuż dożywociem, iuż nawet i wieczyście. W nagłych potrzebach mogli na też dobra zaciągać długi, wyiąwszy Starostwo Sandomirskie, ktore ani zastawą, ani wieczną dzierżawą puszczone być nie mogło. Zbytnią panuiących hoynością tak zostały rozszafowane Starostwa, że potym na obeyście Krolewskie i wydatki publiczne, (bo ieszcze skarb Krolewski od skarbu Rzeczypospolitey nie był oddzielony) wystarczyć dochody nie mogły. Statut Alexandra o przywroceniu do Korony dobr Krolewskich, ktorych znaczną bardzo część rożnym prawem posiadali prywatni, dopiero pod Zygmuntem Augustem, i to nie bez wielkich trudności, przyprowadzony do skutku. Pod tymże Krolem w Roku 1562. wyznaczono do wszy-

stkich

stkich dobr Krolewskich Lustratorow, ktorzyby dochody pomiarkowawszy, część iednę zostawili na obeyście Starostow i Dzierżawcow, z reszty zaś na skarb Krolewski iść maiącey czwartą część na żołnierza granic Rzeczypospolitey strzedz maiącego oddzielili. Skład tego podatku kwartą nazwanego był w Rawie, a Zołnierz z niego płatny Kwarcianym nazywał się. W Wielkim Xięstwie Litewskim kwarta miała nazwisko donatywy, że w początkach Litwa, nie prawem żadnym, ale dobrowolnie na pomnożenie dochodow Krolewskich, i to na ieden szczegulnie raz podatek ten przyięła; lubo potym w płaceniu iego ze wszystkich dobr Krolewskich, została porownana z Koroną. Ale o Kwarcie z Starostw i Krolewszczyzn przypadnie ieszcze mowić w Rozdziale: *O Dochodach Skarbu Publicznego.*

Skoro pod Zygmuntem III. dobra pewne i dochody na Stoł Krolewski raz na zawsze oddzielono, pozostałe z tego wydziału stały się właściwie dobrami Rzeczypospolitey, ale zamiast obrocenia ich na Skarb publiczny, oddano ich szafunek Krolom, pod tytułem nadgradzania zasłużonych, zkąd chlebem wysłużonym (*panis bene merentium*) są nazwane. O dawnych Polakach mowi Kromer, że honor sam i sławę poczytywali za obfitą Chleb wysłużony.

zasług i chwalebnych czynow nadgrodę, bez żadney zapłaty, owszem z nieoszczędzaniem własnego nawet maiątku; gdy mniey wspaniałe umysły bardziey się częstokroć za zyskiem uganiaią. *Honorem Poloni satis amplum & luculentum virtutis & honestorum laborum præmium esse duxerunt, etiam sine compendio, quod minus generosi animi plerumque magis consectantur.*

Między Starostwami są iedne Grodowe czyli Sądowe, drugie bez Jurisdykcyi, i tenutami albo dzierżawami nazywaiące się. Pierwszych Starostow powinnością iest Sądy Grodzkie sprawować, beśpieczeństwa drog, i spokoyności w Starostwach swoich pilnować, Zamkow całości przestrzegać, a ostatni ten obowiązek należy rownie i do Starostow pogranicznych choć bez Jurisdykcyi; lecz iak mało był zawsze wykonywany, pokazuie powszechna prawie miast i Zamkow Polskich ruina.

Generał Wielko-Polski.

O Staroście Wielko-Polskim, ieszcze na początku trzynastego wieku wzmiankę znayduiemy; nazywano go Wielkim Sędzią od obszernieyszey nad innych Starostow Jurisdykcyi, potym Generałem Wielko-Polskim zwać się począł. Siedm Grodow do iego władzy należy, Poznański, Kaliski, Gnieźnieński, Kcyński, Koniński, Kościański, i Pyzdrski. Lubo

pięć

pięć ostatnie maią swoich Starostow, Sądy iednak wszędzie do Generała Wielko-Polskiego należą. Przed zaszłym prawem, aby Woiewoda i Kasztelan Starostwa Grodowego w swoim Woiewodztwie trzymać nie mogł, nayczęściey urząd Generała posiadał ieden z pierwszych Wielkopolski Senator.

Generał Mało-Polski.

Poźniey nastał Generała Mało-Polskiego tytuł, bo ieszcze wsrzod szesnastego wieku, Starostą tylko Krakowskim nazywał się, poźniey Starostą Generalnym dla rościągaiącey się na kilka Powiatow iego Jurisdykcyi. Pod Janem Kazimierzem, Jerzy Lubomirski Generałem Małopolskim i Starostą Krakowskim, w pismach publicznych pierwszy podobno był zwany, i poszło potym w zwyczay oba te tytuły łączyć z sobą.

Generał Podolski.

Starosta Kamieniecki nazywa się także Generałem Podolskim, że oprocz Kamienieckiego Grodu, należy do iego Jurisdykcyi i Latyczewski.

Starostowie Grodowi powinni być Szlachta w Woiewodztwie osiedli, wieku i rozsądku doyźrzałość maiący, iako przeciwnie Starostwa nie Sądowe, oprocz pogranicznych, mogą trzymać nie osiedli, dzieci nawet, i płeć żeńska. Pierwsi wykonywaią przysięgę tak względem Sądowego urzędu, iako i względem zachowywania Zamkow. Dwoch Starostw Są-

do-

dowych trzymać nie wolno, pod karą utraty dobr i dwochset grzywien; ani więcey nad dwa bez Jurisdykcyi, lubo w tey mierze nie raz było zgwałcone Prawo.

Po Starostwach Sądowych i nie Sądowych, idą między dobrami Krolewskiemi Dzierżawy, (*Tenutæ*) Woytostwa, (*Advocatiæ*) Sołtystwa (*Scultetiæ*) w dawnych Statutach zwane. Woytostw zakazały Prawa do Starostw przyłączać, ale zawsze osobno chodzić powinny, i dostawać się przed innemi tym, ktorzyby woyskową służąc mieli zalecenie od Hetmanow. Zadnemi zaś z rzeczonych dobr nikt rozrządzać nie może na dziedzictwo, przedaż, lenność, zamianę, łub zastawę, tylko zgromadzona na Seymie Rzeczpospolita.

Szafunek Starostw.

Wreszcie, lubo z dobr Krolewskiemi nazywaiących się, a własnych Rzeczypospolitey, miał Kray korzyści, iuż to przez nadgradzanie zasłużonych, iuż przez dochody ktore z nich na Skarb płacono, iuż przez powinności ktore w potrzebie czynić były obowiązane; lubo rozdawnictwo tychże dobr w ręku Krolewskich zostaiące niektoremi prawami obwarowane było dość przezornie, nie można atoli przeczyć, aby szafunek ten wielu nieprzyzwoitości nie był źrzodłem. Nie tylko albowiem Rzeczpospolita nie odniosła przyzwoitego pożytku z dobr tak znacznych,

cznych, na założenie stałych skarbu publicznego dochodow, bez ktorych gotowizny szwankowała częstokroć całość i spokoyność powszechna; i na ulżenie Narodowi podatkow, ktoremi nie raz przeładowanemi być musieli mniey maiętni; ale nadto nayszkodliwsza wolnym Narodom zaraza chciwość, chwytała się serc Obywatelow; ktorzy więc albo dostawszy czego, i więcey ieszcze spodziewaiąc się, zbyt powolnemi częstokroć, a na całość wolności i praw mniey czułemi; albo znowu od innych ubieżeni, zazdrosnemi, nieukontentowanemi i niespokoynemi stawali się. Wynikaiące ztąd porożnienia, i między możnieyszemi familiami zawiści, ile złego nie raz Rzeczypospolitey przyniosły, wiadomo iest z dzieiow Narodowych. Dawały się słyszeć i Krolow niektorych narzekania, że nayokazalszy ten Maiestatu przywiley, za każdym wakansem, iednego im wdzięcznego, wielu niechętnych czynił; i znowu Obywatelow skargi, że chleb wysłużony nie dostawał się zawsze zasłużeńszym, ale częstokroć Dworowi milszym. Czasem nawet aż uszkodzeniem Oyczyzny przez zrywanie Kraiowych obrad, aż wzruszeniem domowey spokoyności, mściła się niechęć z tey przyczyny zaięta; albo przeciwnie z uszczerbkiem Oyczyzny wysługiwała się prywata.

Wszakże

Wszakże za czasow iuż swoich patrzali i ubolewali na to, Kromer, i Bielski, iako o tym w Kronikach ich na wielu mieyscach czytać można. Coż mowić o spustoszeniu miast, Zamkow, i wsi, ktore naypięknieysze w dobrah Krolewskich, były przedtym ozdobą Kraiu Polskiego? co o zniszczeniu mieszczan i rolnikow? czyliż to nie były skutki na obecne tylko pożytki bacznego i nieludzkiego gospodarstwa? Ale ktoż wyliczyć potrafi wszystkie szkody, ktore na Oyczyznę z tego nieszczęśliwego zdroiu spłynęły? Cnotliwi, oświeceni, i nie interessowani Obywatele, żądali kilkokrotnie, aby im było zaradzić, lecz trudno było uskutecznić dzieło, w ktorym i tronu Krolewskiego nayznakomitsza prerogatywa, i wielu Obywatelow nadzieia zainteressowaną była.

Rosporządzenie Starostw w R. 1775.

Na ostatek w naykrytycznieyszych na Polskę czasach, kiedy ią na mocy pretensyi przez sąsiedzkie Mocarstwa założonych, ogołacano z naypięknieyszych Prowincyi, a na pozostałe o ustaleniu rządu myślano, Krol Jmć panuiący ustąpił wspaniale Maiestatycznego prawa swoiego, a Obywatele szczegulne korzyści chcieli poświęcić większemu dobru Oyczyzny. Ustanowiono więc na Seymie Roku 1775. pod tytułem: *Starostwa i Krolewszczyzny, na karcie* 39. ażeby

w

w konieczney pomnożenia dochodow publicznych potrzebie, ochraniaiąc ile być może powszechność od ciężaru podatkowego, wszystkie Starostwa, Krolewszczyzny, i iakiegożkolwiek bądź nazwiska dobra Krolewskie, tudzież przyłączone do niektorych krzeseł Senatorskich dzierżawy, skoro z pod prawa aktualnych i uprzywileiowanych Possessorow wyniydą, były prawem emfiteutycznym na lat 50. puszczane przez licytacyą tym, ktorzy z nich naywięcey dochodu ofiarować będą Skarbowi publicznemu. Ustanowiono tegoż Seymu uchwałą w Koronie i Litwie Kommissye Emfiteutyczne z obowiązkiem wysyłania Lustratorow do zawakowanych Krolewszczyzn, i onych kontraktowania; ale Kommissye te w R. 1776. uchylone, a powinności ich Kommissyom Skarbowym są oddane.

Uroczystości i warunki, podług ktorych nadawać się powinno do Krolewskich dobr emfiteutyczne prawo, tąż Konstytucyą R. 1775. są przepisane 1. Zaraz po śmierci uprzywileiowanego Possessora, Kommissya Skarbowa, Koronna w Koronie, albo Litewska w Litwie, wyśle do wakuiącey Krolewszczyzny Lustratora przysięgłego, ktory utrzymuiąc lustracyą Roku 1765. stan dobr wiernie spisze, wartość ich ustanowi, intratę wyciągnie, i całe dzieło iak naydokładniey

uło-

ułożone, w sześciu naydaley tygodniach odeśle do Kommissyi Skarbowey. Zawakowana tym sposobem, zlustrowana, i oszacowana Krolewszczyzna, zostawać będzie, aż do oddania iey w prawo emfiteutyczne w ręku Sukcessorow zmarłego Possessora, ktorzy wybrane z niey dochody w czasie wakancyi, do Kommissyi Skarbowey oddawać będą. Zatym Kommissya ogłosiwszy w gazetach publicznych wakans, w czasie trzech miesięcznym na publiczney licytacyi odda go w pięćdziesiątletnią dzierżawę więcey ofiaruiącemu. 2. Nabywaiący takowego prawa, powinien okazać niezawodną ewikcyą na dobrach lub summach własnych, albo ręczyciela swoiego, ktoraby trzecią przynaymniey część dobr kontraktowanych wartała; i na nich bespieczeństwo zapisać, z obowiązkiem płacenia rocznego czynszu po pięć od sta. Raty do wypłacania przez Konstytucyą Roku 1776. wyznaczone są Marcowa i Septembrowa; ale przy odbieraniu z Kancellaryi Dyplomatu, połowę zaraz płacić należy. Ani od punktualnego płacenia żaden pozor, i żadna klęska wymawiać nie może Emfiteuty, ktory gdyby się do drugiey Raty pokazał nierzetelnym, tracić prawo swoie powinien. 3. Dobra takowe nie mogą być długami żadnemi obciążane, pod utratą sum-

my

my na nie wniesioney, ani dzielone między braci lub krewnych, ale zawsze zostawać powinny w całości nierozdzielney. 4. Summy wszelkie na dobrach Krolewskich komużkolwiek prawnie przyznane, iako i zwyczayne Rzeczypospolitey ciężary prawami uchwalone, w zupełności swoiey zachowane będą. 5. Prawa i przywileie tymże dobrom służące, zostaną nienaruszone, a Forum w Sądach Assessorskich iak dawniey zapewnione. 6. Staraiący się o takowy Kontrakt, powinien okazać świadectwo Ziemstwa albo Grodu o dostateczney ewikcyi swoiey lub Ręczyciela, pod utratą urzędu na fałszywe świadectwo wydaiących. 7. Skoro kto Possessorem Emfiteutycznym Krolewszczyzny iakiey deklarowany będzie przez decyzyą od Kommissyi z wyrażeniem summy i dobr za nią zkontraktowanych wydaną; powinien naydaley w tygodniach sześciu pod utratą nabytego prawa dopełnić wszystkie uroczystości, zacząwszy od Zapisow summy i ewikcyi, ktore w mieyscu licytacyi uczynione, a w Grodzie własnego Powiatu oblatowane być powinny. 8. Jeden Obywatel nie może prawem Emfiteutycznym więcey dobr Krolewskich trzymać, iako na 50000. roczney intraty, bądź z iedney, bądź z kilku Krolewszczyzn wynikaiącey. W szafunku tym żeby sprawiedliwy

udział

udział był zabespieczony, każdy dostępuiący wakansu przez licytacyą ma przed odebraniem Kontraktu dać Kommissyi zapewnienie na piśmie, iako prawo Emfiteutyczne dla siebie albo swoiego pryncypała bierze, i że imienia swoiego nikomu nie pożycza; w czym oszukuiący utraca tym samym prawo swoie.

Ponieważ zaś w tey Konstytucyi wszystkie ogolnie Starostwa pod prawo Emfiteutyczne są poddane; ustanowiono zaraz o Starostach Grodowych, ażeby po śmierci dzisieyszych, Woiewodztwa, Ziemie i Powiaty, zwyczaiem elekcyi Podkomorskich i Ziemskich, obierały czterech Kandydatow z pomiędzy Obywatelow tamże dobrze osiadłych, z ktorych iednego Krol Jmć przywileiować będzie; a dawne Starostow Grodowych prerogatywy, iakich do tych czas używali, nienaruszone zostaną.

Takie było na Seymie Roku 1775. o dobrach Krolewskich rozporządzenie; atoli poniższa tegoż Seymu Konstytucya wstrzymała po części spodziewane dla Narodu pożytki z odebrania ich na Skarb publiczny, gdy pod tytułem: *Nadgroda Zasłużonych* tak w Koronie, iako i Litwie, przywileiami na przeżycie, i prawami Emfiteutycznemi, Osobom tamże wymienionym Krolewszczyzny z nazwisk swoich wyrażone rozdała. A że i w poźniey-

znieyszym czasie tenże przykład *Nadgradzania Zasłużonych* znowu naśladowany być może, wnieść należy, iż korzyści z rosporządzenia tego dla powszechności zamierzone, ieszcze w dalekim widoku pozostały.

ROZDZIAŁ XIV.

O Seymikach.

NIżeli o początkach Ziazdow Narodowych, celu ich, i sposobie obradowania tak dawnieyszym, iak teraźnieyszym, mowić będziemy w Rozdziale następuiącym *O Seymach*; wprzod Seymikow początek, rożne ich czynności, i porządek odprawowania opiszemy.

Początek Seymikow.

Że od naydawnieyszych czasow wchodzili do rady panuiących Obywatele maiętnieysi, i urzędami albo zasługami wziętsi, że z czasem z Prałatow, Baronow, i Urzędnikow niektorych znakomitsze powinności u Dworu odprawuiących, utworzył się Senat, iużeśmy wyżey wspomnieli. Stan iednak Rycerski, Stanem Rzeczypospolitey osobnym, uczestnictwo w Kraiowym rządzie i prawodaw[illegible]

maiącym nierychley został. Bywali niektorzy Szlachta na Ziazdach, zaradzali wraz z Krolem i z Panami, o powszechnych sprawach; ale nie od Woiewodztw obierani i umocowani na Prowincyalnych Seymikach, lecz od panuiącego wezwani.

Początku Seymikow Ziemskich nie można wyżey dochodzić, iak w Roku 1404. pod Władysławem Jagiellonem, ktory potrzebuiąc pieniędzy na wykupienie od Krzyżakow Ziemi Dobrzyńskiey, a nie maiąc iuż mocy nakazania podatkow Narodowi, wyznaczył Woiewodztwom szczegulne Ziazdy, żeby na nich wybrawszy Posłow, iak Pełnomocnikow swoich, onych na Ziazd powszechny do Korczyna wysłały, i tam wiele każdey Prowincyi Obywatele złożyć maią, przez nich umowiły się.

Gdy potym częściey trafiała się taż pieniędzy potrzeba, częstsze też bywały Seymiki; a wybrani Pełnomocnicy Woiewodztw, od stanowienia podatkow do inszych rządu materyi moc swoię pówoli rozszerzali. Na Ziezdzie Nieszawskim w Roku 1454. Krol Kazimierz obiecał, że ani *żadnych praw nowych stanowić, ani Ziemianow na woynę ruszać nie będzie, bez poprzedzaiących w każdey Ziemi Seymikow.* Pod Janem Olbrachtem, w ktorego Statutach pierwsza

iest

iest Posłow Ziemskich wyraźnie wzmianka, stawały prawa *za radą i wolą nie tylko Prałatow i Baronow, ale i Posłow z każdey Ziemi na Seymikach wybranych.* Na koniec pod Alexandrem w Roku 1505. stanęło wieczyste prawo, *aby na potym nic nowego nie stanowiono bez wspolnego Panow Rad i Posłow Ziemskich zezwolenia.* I ten iest początek Seymikow przed-Seymowych dla obierania Posłow, ktore Zygmunt I. i Zygmunt August przed każdym Seymem naznaczać Woiewodztwom przyobiecali; co też w bezkrolewiu przed obraniem Henryka, i poźnieyszemi prawami potwierdzono.

Mieysca gdzie Woiewodztwa seymikuią, i liczba Posłow, ktorych wysyłaią na Seym, są wyznaczone prawem, w następuiący sposob:

MAŁA-POLSKA.

Woiew: Krak: seymikuie w Proszowicach, obiera Posłow - 8.
- Sendomirskie, w Opatowie 7.
- Lubelskie, w Lublinie - 6.
- Podlaskie z 3. Ziem, z ktorych 2. seymikuią u siebie, a Bielska w Brańsku, z każdey po dwoch - - - 6.
- Kiiowskie, w Zytomierzu 6.
- Ruskie, *teraz tylko Ziemia Chełmska* w Chełmie - 2.

Woiew: Wołyńskie, w Łucku - 6.
- Podolskie, w Kamieńcu - 6.
- Bracławskie, w Winnicy - 6.
- Czerniech: w Włodzimierzu 4.

WIELKA-POLSKA.

- Poznańskie - - - 8.
- Kaliskie - - - - 8.
- Gnieźnieńskie - - - 4.

Trzy te Woiewodztwa, lubo osobnych Posłow obieraią, razem iednak seymikuią w Srzodzie.

- Sieradzkie, w Szadku - 4.

Ziemia Wieluńska, w Wieluniu 2.
- Łęczyckie w Łęczycy - 4.
- Brzeskie-Kuiawskie, w Radzieiowie - - - - 2.
- Jnowrocławskie, w Radzieiowie 2.

Ziemia Dobrzyńska w Lipnie - 2.

Woiew: Płockie, w Raciążu - - 4.

Xięstwo Mazowieckie z dziesięciu Ziem osobno u siebie seymikuiących, po dwoch - - 20.
- Rawskie z trzech Ziem po dwoch, Gostyńska seymikuie w Gąbinie, inne u siebie - - - 6.

W. X. LITEWSKIE.

Woiew: Wileń: i cztery Powiaty osobno u siebie seymikuiące, po dwoch - - - - 10.

Wo-

Woiew: Trockie i trzy Powiaty, Upitski seymikuie w Poniewieżu, inne w swoich Stolicach - - 8.

Xięstwo Zmudzkie, w Rosienny - 6.

Woiew: Smoleńskie i Powiat Starodubowski, seymikuiące osobno w Wilnie - - - - 4.

- Połockie - - - - 2.

- Nowogrodzkie i dwa Powiaty osobno u siebie seymikuiące 6.

- Witebskie tylko z Powiatu Orszańskiego seymikuiącego w Chołopieniczach - - - 2.

- Brzeskie Litewskie i Powiat Piński seymikuiące w swoich Stolicach - - - - - 4.

- Mińskie i Powiaty dwa; Rzeczycki seymikuie teraz w Bobruysku - - - - - 6.

Po odpadłym zupełnie od Polski Xięstwie Jnflantskim, Krol Jmć Posłow na tę Prowincyą wyznacza, dwoch z Korony, dwoch z Litwy, dwoch z Jnflant - 6.

Naypierwey tedy dla obierania Posłow na Seymy walne, są ustanowione po Woiewodztwach Seymiki. Przez nie iak się poczęła, tak urosła wolność Polska. Z istoty swoiey do utrzymania Rzeczypospolitey, i ocalenia swobod Narodowych zmierzaiące, opisali bacznemi Prawami Przodkowie nasi. A naprzod iak zwo- Zwoływanie Seymikow.

zwoływanie Seymow walnych, tak Seymikow przed-Seymowych wyznaczanie, zabeśpieczono Krolom, ktorzy Ziemskie te Ziazdy na 6. tygodni przed zwyczaynym, a przynaymniey na trzy przed nadzwyczaynym Seymem, Uniwersałami swoiemi nakazywali. Bez Uniwersałow Krolewskich tak nie wolno było Seymikow Poselskich składać, że gdy w R. 1688. Uniwersał w drodze zaginął, a Woiewodztwa Poznańskie i Kaliskie pewne będąc o iego z Kancellaryi wysłaniu, Seymik swoy odprawiły, i na nim Posłow obrały; nie przyięto ich na Seymie, iako nieprawnie wysłanych, bo od Seymiku, ktory nie za Uniwersałem Krolewskim był złożony. A lubo dawnieyszemi prawami dość mocno obwarowane było składanie Seymow, zwyczaynych co dwa lata, a nadzwyczaynych w czasie przypadaiącey potrzeby; atoli Konstytucya Roku 1775. tit. *Ubeśpieczenie Seymow Ordynaryinych*; uchwala, iż Krol Jmć przed każdym Seymem Listy cyrkularne, iak był zwyczay, do Senatorow roześle, a responsa na nie kommunikować będzie Radzie Nieustaiącey; z nią się zniosłszy, Uniwersały na Seymiki przed-Seymowe ułoży, i wydać do Woiewodztw rozkaże; ktore gdyby wydane nie były, Rada sama powinna to uczynić; a gdyby i Rada uchybiła,

tedy

tedy Woiewodztwa, Ziemie, i Powiaty w czasie na Seymiki oznaczonym ziechawszy, Posłow obrać, i onych na Seym Ordynaryiny wysłać powinny, ktorzy do czynności prawem opisanych przystąpią. Prawem Roku 1717. i dawnieyszemi wszelkie Seymiki i Ziazdy prywatne bez Uniwersałow Krolewskich, wyiąwszy zwyczayne w prawach oznaczone, nieważnemi i bezprawnemi są uznane.

Senatorow powinność.

Oprocz Rycerstwa, ażeby na Seymikach Ziemskich swoich Woiewodztw bywali Biskupi, Woiewodowie, i Kasztelanowie, ostrzegaią prawa, karę nawet za nieprzytomność bez przyczyny prawney stanowiąc. Statut Zygmunta I. Roku 1510. nie zieżdżaiącym na Seymiki Biskupom, po 40. grzywien; Woiewodom i Kasztelanom Większym po 20. Mnieyszym po 10. do Skarbu Krolewskiego płacić rozkazał. Konstytucya Roku 1768. Biskupow od tego obowiązku uwolniła, a na Senatorow Swieckich został się dawnieyszy rygor.

Głos maiący na Seymiku.

Jako zaś w Polszcze sami Szlachta są członkami udzielności, sami szczycą się nazwiskiem Obywatelow, tak głos na Seymikach im tylko służy. Ieszcze na czystość krwi Szlacheckiey oglądne prawa, nie dopuszczaią do zaszczytow Obywatelskich nowego Szlachcica, chyba

że dla osobliwszych ku Rzeczypospolitey zasług uwolnionym zostanie od obowiązku *Scartabellatûs*. Nadto dawnieysze Konstytucye, a mianowicie R. 1611. lubo ią niektore tylko Ziemie i Woiewodztwa przyięły, przepisuią, ażeby tylko osiadłego w Woiewodztwie Szlachcica głos na Seymiku miał wagę. Gdy w dalszym czasie wielu nieprzyzwoitości doznano z niedostatku wyraźnego prawa, ktorym Obywatelom głos na Seymiku należy, obiaśniła to Konst: Roku 1768. stanowiąc: iż głos na Seymiku maią sami Woiewodztwa owego albo Ziemi Szlachta urodzeni lub *Indigenæ*, possessye maiący dziedziczne, dożywotne, lub zastawne, albo nakoniec prawo Emfiteutyczne na Dobrach Stołowych lub Duchownych; podobnież tychże Obywatelow w Woiewodztwie osiadłych Synowie, iako przyrodzeni na maiątek Oycow następcy; także bracia Obywatelow osiadłych z Oyca possessyonata w Woiewodztwie zrodzeni, i dawni w Woiewodztwie Familianci, chociaż osiadłości własney nie maiący, iednak od Possessyonatow tegoż Woiewodztwa za imiennikow przyznani. Ci wszyscy byleby lat ośmnaście dopełnili, maią głos na Seymiku; żeby zaś być obranym na funkcyą albo Urząd, potrzeba mieć lat 23. skończonych, i possessyą dziedziczną.

Oso-

Osoby stanu żołnierskiego nie maiące possessyi w Woiewodztwie, na Seymikach iego znaydować się nie mogą, *Konstytucya Roku* 1775. A mieysca Seymikow w czasie swoich obrad, wolne być maią od stanowisk woyska Narodowego, wyiąwszy miasta Rezydencyi Krolewskiey, Fortecę Kamieńca Podolskiego, i prezydya Trybunałow.

Po zagaieniu Seymiku przed południem przez Senatora Swieckiego, albo w iego niebytności przez pierwszego Urzędnika, przystępuią Obywatele do obrania większością głosow Marszałka Seymikowego, i Assessorow podług Powiatow; obrani wykonywaią przysięgę na wierne zapisywanie kresek, i proiektow do Instrukcyi i do *Laudum*. Porządek Seymikowania.

W W. X. Lit. nie obieraią Seymikowych Marszałkow, ani Assessorow, ale w każdym Woiewodztwie pierwszy w porządku Senator lub Urzędnik, a w Powiecie Marszałek Powiatowy, Dyrektora Seymiku powinność zastępuie; czterech zaś Urzędnikow przytomnych, w porządku pierwszych, zasiadaią przy prezyduiącym iak Assessorowie, i głosy wraz z nim zapisuią; wszyscy przysięgli być powinni na wierność w zbieraniu i ogłaszaniu kresek. Prawo Roku 1573. chce, ażeby Krolowie przez Posłow swoich na Seymiki wyznaczonych, podług dawne-

go

go zwyczaiu oznaymiali Obywatelom o przypadaiących na Seym potrzebach. Ale zwyczay ten iest dzisiay czczym obrzędem, nayczęściey przez ludzi młodych, ledwo co Szkoły kończących, sprawowanym. Po wysłuchaniu Posła Krolewskiego, Marszałek regestr Kandydatow do Poselstwa, nikogo maiącego po sobie prawo, wyłączać nie mogąc, przeczyta; i dopytywać się będzie zdania Obywatelow; a gdy iednomyślności nie znaydzie, głosy wraz z Assessorami zbierać i zapisywać będzie, a potym obranych według większości kresek ogłosi; toż samo zachowa względem proiektow do Instrukcyi i do *Laudum*; zgoła wszelkie materye na Seymikach, osobliwie Poselskim, gdy iednomyślnością ugodzone nie będą, większością głosow *per turnum* traktowane być maią, nie wtrącaiąc żadnych innych, ktoreby ułatwienię zaczętey przerywały.

Konfederacya Generalna Roku 1764. chcąc zapobieżeć przedawaniu i zakupowaniu kresek na Seymikach, ustanowiła, ażeby rownie zakupuiący iak przedaiący, do Ziemstwa albo Grodu własnego Woiewodztwa zapozwany, skoro mu dowiedzione będzie przestępstwo, oprocz kar osobistych i pieniężnych, ogłoszony był niezdatnym do wszelkich na potym funkcyi.

Do-

Dochodzenie Seymikow, zdaie się być dosyć zabeśpieczone, iuż to po przywroconey w nie głosow większości, iuż po ustanowionym prawie, ażeby rozrywaiący Seymiki, i oddzielaiący się od widocznie większey wspoł-Obywatelow osiadłych liczby, karani byli siedzeniem wieży przez puł roka, i zapłaceniem tysiąca grzywien. *Konst: Seymu Konwokacyi R.* 1764.

Beśpieczeństwo Seymikow

Podobnież obwarowane iest beśpieczeństwo Seymikow, na ktorych przedtym mieysce obrad zamieniało się częstokroć w teatr okropnych gwałtow, z pogardą Kraiowych ustaw, z hańbą Narodu, z pogorszeniem publicznym, z szkodą Oyczyzny. Seym nayprzod Konwokacyiny Roku 1764. chcąc iak nayskuteczniey zapewnić, rownie mieyscom na obrady Narodowe poświęconym, iak osobom do nich wchodzącym winne poszanowanie i beśpieczeństwo, wznowił surowość Statutu Zygmuntowskiego (y) Roku 1507. stanowiącego karę śmierci, bez żadnego wzglę-

(y) Choć to wolne zawsze było Szlachcie Polskiey noszenie broni, iednakże świadczy Kromer, że dawniey nie godziło się nikomu na Sądy ani Seymy zbroyno przychodzić. *Cum liberrimus sit Nobilitati Polonæ armorum usus, ad Judicium tamen Terrestre & Castrense, & ad Comitia nemini armato venire licuit anti-*

względu na osoby lub dostoieństwa przeciwko gwałcicielom Sądow i Ziazdow Narodowych, tak Walnych, iak Woiewodzkich. Konstytucya Roku 1768. rowneż beśpieczeństwo Seymikom, iakie Sądowym Jurisdykcyom obwarowane było, ostrzegaiąc, przydaie: że każdy ważący się hałas na Seymiku wzniecić, ranić, dopieroż zabić kogo, zaraz na pierwszych Sądach Grodzkich lub Ziemskich sądzony, i podług surowości w danych

---

quitùs. Kara nawet 14. grzywien wyznaczona była Statutem Roku 1496. na wchodzących tylko do Sądowey Izby z orężem, na dobywaiących grzywien 60. na raniących kara śmierci. Prawo to rozciągnione potym do Seymow i Seymikow, względem nieprzychodzenia z bronią na obrady Narodowe, z czasem w zaniedbanie poszło. Zwyczay ten chwalebny, a dla powagi, beśpieczeństwa, i spokoyności Narodowych Ziazdow użyteczny, a do zapobieżenia wszelkim gwałtownościom, prawie sam ieden skuteczny; możnaby beśpiecznie wskrzesić, nie obawiaiąc się (iak się obawiaią niektorzy) ani obrażenia Szlacheckiego Stanu, bo ten nie iest tak przesądnie do zaszczytu noszenia szabli przywiązany, żeby się bez niey i na obradach obeyść nie mogł, ani żeby przez to nie ostygnął w Polakach duch rycerski; bo Rzymianie dawni, albo i Przodkowie nasi, nie byli przeto mniey walecznemi od dzisieyszych Polakow, że oręża tylko na obronę własną, albo przeciw nieprzyiacielowi Oyczyzny używaiąc, na obrady publiczne bez broni przychodzili.

wnych prawach opisaney, karany być powinien.

W Statucie Litewskim beśpieczeństwo Seymikow porownane iest z beśpieczeństwem Sądow; Konstytucya tegoż Xięstwa Seymu Konwokacyinego Roku 1764. wszystkich mieszaiących Seymiki, drugie Elekcye na mieyscu nieprzyzwoitym robiących, gwałty na Seymikach, albo po ulicach lub domach w czasie Ziazdow czyniących, Szlachtę obcych Woiewodztw albo Zołnierzy do miasta sprowadzaiących, z bronią ognistą, w kaftanach zbroynych, w pancerzach albo zbroiach na Sądy lub Seymiki wchodzących, na pierwszey Kadencyi Sądow Grodzkich, lub Ziemskich, za powodztwem każdego Szlachcica, sądzić i karać podług przepisu dawnieyszych praw rozkazuie. Wspomnioną Konstytucyą ponowiono na Seymie Koronacyinym, z przydatkiem: ażeby żaden z Obywatelow gdziekolwiek bądź, ale osobliwie na Seymikach i Ziazdach, nie ważył się nikogo lżyć słowami pod karą sześciu niedziel wieży cywilney; ani szabli pod czas Seymiku dobywać, lub na poiedynki prawami Boskiemi i świeckiemi, (z) a osobliwie Sta-

(z) Nic dawniey zwyczaynieyszego nie było między Szlachtą Polską, iako spory prywatne, nie Sądem, ale bronią i poiedynkami

Statutem W. X. Lit. zakazane przez siebie albo osoby nastroione wyzywać, pod karą dwunastu Niedziel wieży *in fundo* w Sądzie Grodzkim.

Seymiki Generalne.

Po Seymikach Powiatowych Poselskich, bywały ieszcze przed Seymem Generalne czyli Prowincyalne Seymiki, ktore Wielko-Polanie w Kole, Mało-Polanie w Korczynie odprawiali. Zwyczay tych Seymikow statecznie zachowany pod Zygmuntem I. iako świadczy Bielski, potwierdzony został pod Zygmun-

---

rostrzygać. Długosz świadczy, że pod Bolesławem Chrobrym często tym sposobem rozsądzały się Obywatelow kłotnie. Krol Alexander w Statucie swoim R. 1505. Artykuły Prawa Saskiego o poiedynkach potępił. A Konstytucya Roku 1588. uchwaliła, aby się nikt nie ważył wyzywać na poiedynek, ani wyzwany stawać, chyba żeby tego komu Krol dozwolił; przeciwko postanowieniu temu czyniący, ma siedzieć puł roka wieży, i zapłacić 60. grzywien, o co *forum* w Ziemstwie. Kromer opisawszy Jurisdykcye Sądowe w Polszcze, przydaie: *Hìs ferè forìs atque rationibùs, Nobilitatis Judicia peraguntur. Nam barbaricus ille mos, & à Religionis Christianæ institutis alienus, provocandi adversarium ad singulare certamen, & ferrò usque ad necem vel deditionem de jure & injuria, veroque & falso decernendi, nihil habet commune cum judicio.* Zygmunt I. raz ieden za panowania swego dozwolił poiedynku, iako tenże Kromer świadczy: *Quod tamen nostra memoria semel tantùm à Sigismundo Seniore admissum est.*

gmuntem Augustem prawami R. 1563. i 1565. Xięstwo Mazowieckie Generał swoy odprawiało w Warszawie. Litwa także po ostatnim złączeniu i porownaniu w prawach i przywileiach wszystkich z Koroną, Seymik swoy generalny miewała naprzod w Wołkowyskach, potym go do Słonima przeniosła. Celem ustanowienia tych Generałow było, ażeby Senatorowie i Posłowie zniosłszy się i naradziwszy z sobą, łatwiey pożytek powszechny upatrzyć, wolą wszystkich Obywatelow porozumieć, i prędzey się na iedno zgodzić mogli; żeby tym sposobem na Walnych Seymach, wszystkich rzeczy ułacnienie i odprawa prędsza była. Zaniechano z czasem Prowincyalnych Ziazdow, ani prawo Roku 1673. wskrzesić ie rozkazuiące, nie pomogło. Litwa ieszcze przed Seymem Roku 1685. odprawiła swoy Generał w Słonimie, ale po nim iuż żadnego nie było. Slad tylko nieiaki tych Ziazdow pozostał się w Prowincyalnych Sessyach, ktore bywać zwykły pod czas Seymow; iako o tym będzie w następuiącym Rozdziale.

Stan Rycerski wszystek do władzy Prawodawczey należąc, a nie mogąc iey sprawować, iak Senat, w zupełnym Zgromadzeniu swoim na Seymie, lecz tylko przez wybranych od siebie Posłow działać musząc, tych woli swoiey składem Jnstrukcye dla Posłow.

dem

dem czyni, tym przepisuie Instrukcye, ktorych się nieodstępnie trzymać powinni. Bywaią zaś układane stosownie do potrzeb Rzeczypospolitey, o ktorych zaradzać maią na Seymie, a ktore Woiewodztwom przez Uniwersały i Posłow Krolewskich są oznaymione; przydaią i inne interesa tak publiczne iako i prywatne, ktore Obywatele żądaią mieć uchwalonemi. Żeby w Instrukcye nie wchodziło nic, tylko na co się wszyscy Obywatele iednomyślnie, a przynaymniey większością głosow ugodzą, ostrzegło prawo Roku 1768. nakazuiąc, ażeby zaraz w czasie i na mieyscu seymikowania umowione, spisane, głośno wszystkim czytane, i podpisane były przez Marszałka wraz z Assessorami. W początkach po ustanowieniu Seymikow ziemskich, Woiewodztwa Posłom swoim moc zupełną dawały na Seym, iako o tym na wielu mieyscach Historyi czytać można; daley poczęły ią określać, albo przynaymniey do większey części Woiewodztw stosować się nakazywały. Bielski w swoiey Kronice pod Rokiem 1521. pisze: „Wielcy Polacy na swoim Sey„miku we Srzedzie dobrze się nie po„siekli około zamierzoney mocy Posłom „dania: zaczym się on Seymik roz„chwiał, tak, iż Krol musiał go drugi „raz przez Listy swe im złożyć; na kto-

rym

„rym przed się Posły z zupełną mocą „z strony poboru obrali tym sposobem, „aby ieśliby większa część Woiewodztw „nań pozwoliła, żeby też i oni pozwo-„lili."

Ze Posłowie mocą tylko i w imieniu swoich Woiewodztw, podług przepisanych sobie Instrukcyi działać powinni, dla tego obowiązani są zdawać sprawę Obywatelom z tego, co uczynili na Seymie; i ztąd Seymiki po-Seymowe Relacyinemi nazywaią się. Zwyczay ich dawnieyszy w Polszcze, iako świadczą Kroniki Narodowe, potwierdzony został prawem Roku 1589. rozkazuiącym, aby z każdego Seymu powrociwszy Posłowie, dawali przed Bracią sprawę z tego, co tam postanowiono. Czas takowych Seymikow, lubo wyznaczony był w tymże prawie po obraniu Deputatow na Trybunał; często atoli bywał inny, iuż to podług żądania samychże Posłow, iuż podług Krolewskiego naznaczenia. Seymiki Relacyine.

Zbawienne to postanowienie, obowiązuiące Posłow do zdawania rachunku z czynności swoich, a tym samym do trzymania się ściśle danych sobie zleceń od współ-Ziomkow, zaniedbane z czasem zostało, osobliwie z przyczyny częstego w poźnieyszych latach zrywania Seymow. Wskrzesiły ie Seymy Konwokacyiny i Koronacyiny Roku 1764. utrzymały na-

Q stę-

stępuiące, a Konstytucya R. 1778. Seymikom Relacyinym, w Koronie, i w Wielkim Xięstwie Litewskim, wyznaczyła czas pierwszych obrad w Woiewodztwie, Ziemi, lub Powiecie. Jeden z Posłow imieniem wszystkich relacyą zgromadzonym Obywatelom czyniący, opowiada Seymowe uchwały, tudzież własne, i swoich Kollegow zdania. Nie przepisuią prawa żadney kary na Posłow, ktorzy przez niedostatek potrzebnego oświecenia, lub boiaźń, interes, albo insze pobudki, zdradzaią dane sobie od Woiewodztw zlecenia. Dla zacnie i poczciwie sprawuiących ten Urząd, podchlebną iest nadgrodą chwała i szacunek powszechny.

Wszakże chociażby co nie do upodobania Woiewodztwa ktorego uchwalono na Seymie, nie może tego nie przyiąć, gdyżby to było słabić powagę Seymow, to iest naywyższą Rzeczypospolitey udzielność. Szkodliwy to był i gorszący przykład w Roku 1590. kiedy Woiewodztwa Wielko-Polskie, na swoim po-Seymowym Zieździe (dokąd, iako mowi Piasecki, wielu bardzo Senatorow i Szlachty na przyiemne hasło zniesienia podatkow zgromadziło się) za poduszczeniem Karnkowskiego Prymasa i Gorki Woiewody Poznańskiego, obudwoch naywiększych Jana Zamoyskiego nieprzyiaciol,

cioł, nie tylko uchwalony na Seymie pobor, ale i inne ustawy władzę znacznieyszą Hetmanowi Zamoyskiemu daiące, zkassowały. A lubo insze Prowincye nie poszły za tym przykładem, ale i owszem bezprawie to zganiły, iednakowoż na bliskim Roku 1591. Seymie, i pobor ow został zniesiony, i prawa niektore z okoliczności grożącego Narodowi od Turkow niebespieczeństwa uchwalone cofniono.

Seymikom na obranie Deputatow na Trybunał wyznaczony iest dzień 15. Lipca w Koronie, choćby nawet Święto przypadło; wyiąwszy Woiewodztwo Sieradzkie, ktoremu dzień 22. Konstytucya Roku 1776. przepisała; a w W. X. Lit. Poniedziałek po Nayświętszey Pannie Gromniczney. Porządek Seymikowania tenże iest co i na obieraniu Posłow. Jak Deputat Posłem, tak ani Poseł Deputatem obrany być nie może. Nakazuią zaś prawa obierać ludzi zdatnych, umieiętność praw i possessye niezmyślone dziedziczne lub zastawne od roku przynaymniey maiących. Pod processem zostaiący, albo notowani i przekonani o przestępstwo (*crimine notati & convicti*) obieranemi być nie mogą. Obrani Deputaci nie iuż przy zagaieniu Trybunałow, iak dawniey, ale dla uniknienia tumultow i nieprzyzwoitości przed- Seymiki Deputackie.

tym zdarzanych, zaraz na mieyscu obrania swego, w przytomności zgromadzonych na Seymik Obywatelow wykonywaią przysięgę, ktorey treść iest następuiąca: „iako kreski na tym Seymiku „ani przez nich samych, ani przez kogożkolwiek na nich z ich wiadomością „uymowane nie były; iako na Sądzie „Trybunalskim zasiadaiąc, sprawiedliwie i podług praw, wykonywaiąc ie, a „nie tłomacząc, bez żadnych względow „sądzić; Stron rosprawy, i sporow pilnie „słuchać będą; żadnemi się pogrożkami, instancyami, promocyami, ani obietnicami nie uwodzić; podarunkow „nie brać ani w przeciągu funkcyi, ani „też po niey skończoney, a z przyczyny tey obiecanych; Tranzakcyi w czasie trwaiącey funkcyi ani przez siebie, „ani przez nastroione osoby nie zawierać; sekretu nie wydawać; praktyk żadnych nie czynić; w obieraniu Marszałka nikomu nie podlegać; na ostatek „że o żadney na sobie kondemnacie, „ktoraby im do funkcyi przeszkadzała, „nie wiedzą."

Mieysca tym Seymikom i liczbę Deputatow oznaczyły Konstytucye, mianowicie R. 1768. 1775. i 1776. Woiewodztwa: Krakowskie w Proszowicach; Poznańskie, Kaliskie, i Gnieźnieńskie, w Srzodzie; Sandomirskie w Opatowie;

Sie-

Sieradzkie alternatą z Ziemią Wieluńską, to iest dwa razy z Woiewodztwa, a trzeci raz z Ziemi Wieluńskiey, w Piotrkowie; Łęczyckie w Łęczycy; Brzeskie - Kuiawskie razem z Jnowrocławskim w Radzieiowie; Kiiowskie w Zytomierzu; Woiewodztwa Ruskiego Ziemia Chełmska zachowuiąc alternatę z Powiatem Krasnostawskim w Chełmie; Wołyńskie alternatą raz w Łucku, drugi raz w Włodzimierzu, trzeci w Krzemieńcu; Podolskie w Kamieńcu Podolskim; Lubelskie zachowuiąc alternatę z Ziemią Łukowską w Lublinie; Płockie w Raciążu; a Ziemia Dobrzyńska w Lipnie; Woiewodztwo Mazowieckie na Generale Warszawskim zachowuiąc Ziem alternatę; Podlaskie zachowuiąc Ziem alternatę, raz w Drohiczynie, drugi raz w Mielniku, trzeci raz w Brańsku; Rawskie na swoim Generalę w Bolemowie zachowuiąc między Ziemiami alternatę; Bracławskie w Winnicy; Czerniechowskie w Włodzimierzu. Każde iednego Deputata obiera, wyiąwszy Mazowieckie, ktore dwoch obieraiąc, co pięć lat Ziem swoich alternatę odbywa.

Woiewodztwa i Powiaty W. X. Litewskiego w mieyscach Seymikow Poselskich obieraią po dwoch Deputatow, iednego na Grodzieńską, drugiego na Wileńską Kadencyą; a Xięstwo Zmudzkie

czterech. *Czytay Rozdział o Trybunałach.*

Seymiki Gospodarskie.

Po Seymikach Deputackich, ktore naydaley trzeciego dnia kończyć się powinny, następować zaraz zwykły Gospodarskie, ktore przedtym czynnieysze były, teraz o wewnętrznym u siebie porządku umawiaią się na nich Woiewodztwa.

Seymiki Elekcyine Urzędow Ziemskich

Urzędnicy Ziemscy, ktorzy na Seymikach obierani bywaią, w Koronie są: Podkomorzy, Sędzia, Podsędek, i Pisarz Ziemscy, z dawnego Prawa i zwyczaiu, a po Konstytucyi Roku 1775. ieszcze i Starosta Grodowy. W Litwie oprocz tych, Ciwun, (tylko Wileński i Trocki) Marszałek, i Chorąży. Po śmierci lub postąpieniu na wyższą dostoyność ktorego z tych Urzędnikow, Woiewoda albo Kasztelan w sześć naydaley tygodni wydaie Uniwersał, ktory do Oblaty w Grodzie własnym Woiewodztwa, Ziemi lub Powiatu, gdzie Urząd zawakuie, na Niedziel dwie przed wyznaczonym dniem Seymiku, podany być powinien. Ziechawszy się Obywatele, i wykonawszy obrządki wyżey pod Seymikami Poselskiemi opisane, większością głosow, (a) i sposobem elekcyi Po-

(a) Na wszystkich Seymikach, tak podczas elekcyi, iako w Proiektach do Jnstrukcyi i do Laudum, gdyby rowność kresek zachodziła, Marszałek Seymiku drugą kreską swoią uławiać będzie *paritatem. Konstytucya R. 1768.*

Poselskich, do każdego wakuiącego Urzędu obieraią po czterech Kandydatow, z ktorych potym iednego Krol potwierdza, i przywileiem nadaie. Że w W. X. Litewskim nie Kandydatow czterech iak w Koronie, ale aktualnych Urzędnikow iest elekcya, iuż się mowiło *pod Rozdziałem* XII.

Opisane tu uchwały przywracaiące porządek, spokoyność, beśpieczeństwo, i dochodzenie Seymikom, a Obradom Narodowym winną waruiące powagę, po długim zaniedbaniu wskrzeszone są, a po wielkiey części i postanowione pod panowaniem Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA. Jeżeli więc zdarzą się ieszcze kiedy na Seymikach podobne, iak bywały dawniey, nieprzyzwoitości i bezprawia, przynaymniey ie nie praw niedostatkowi przypisać będzie należało.

ROZDZIAŁ XV.

O Seymach.

Początek Seymow.

CAłowładność Narodowa w Polszcze w trzech Rzeczypospolitey Stanach, Krolewskim, Senatorskim, i Rycerskim zamknięta będąc, na Seymach okazuie się. Lubo w Dzieiopisach naszych często iest pod panowaniem Piastow o Ziazdach wzmianka, atoli ich kształt, cel zwoływania, i powaga, daleko od dzisieyszych Seymow insze były. Wzywali niekiedy panuiący Biskupow, możnieyszych Panow, i Urzędnikow znacznieyszych, albo żeby przytomnym wolą swoię w czym oznaymili, albo żeby w trudnieyszych sprawach zasiągnęli od nich porady, albo nakoniec, żeby w odbywaniu Sądow, ktore przez długi czas sami Monarchowie sprawowali, pomoc z nich mieli; władza atoli Ziazdow tych nie była insza, tylko ta, ktorą im panuiący chciał udzielić. Zieżdżali się podobnież Biskupi, przednieysi Panowie, i Urzędnicy, po każdego prawie Monarchy śmierci, ale nie tak dla obierania, iako raczey dla uznania następcy na tron. Potwierdzaią oczywiście tę prawdę dawni Kronikarze Polscy, byleśmy w nich

na

na rzecz raczey, niżeli na wyrazy zważać chcieli.

Częstsze zaczęły bywać te Ziazdy, skoro po rozrodzeniu się Domu panuiącego, i rozerwaniu na wiele części Kraiow Polskich osłabiała Monarchia; a ściśnieni w drobnieyszych udziałach Xiążęta, iako mowi Autor Historyi Narodu Polskiego, nie mogli się obeyść bez kredytu możnieyszych Obywatelow. Wszakże Ziazdy te długo ieszcze nie były ani prawem żadnym ustanowione, ani powagą Narodowych Seymow nadane, lubo za tak potężnych Konsyliarzow zdaniem częstokroć Krolowie iść musieli. Pod Jagiellońskim Domem, gdy nie tylko iuż Biskupow i Panow do rady Krolewskiey zdawna wchodzących, ale i wszystkiey Szlachty zezwolenie potrzebne było naprzod do samych podatkow stanowienia, a potym i do wszystkich ważnieyszych spraw, iako się iuż wyżey nie raz wspomniało; i gdy żaden Ziazd walny nie mogł być prawnie złożony bez przytomności Posłow Ziemskich, wtedy dopiero Seymy całowładności nabyły.

Zwoływanie Seymow będąc zawsze prawem Maiestatycznym, składali ie Krolowie dawniey podług uznaney przez siebie potrzeby częściey lub rzadziey, tak iednak, że co rok prawie Seym przypadał.

Czas składania Seymow.

padał.

padał. W bez-Krolewiu po śmierci Zygmunta Augusta stanęło Roku 1573. wieczyste prawo, ażeby Seymy zwyczaynie co dwa lata zwoływane były, pozwalaiąc Krolowi za radą Senatu prędzey zgromadzić Stany w przypadku nagłey na Rzeczpospolitą potrzeby. Konstytucyą Roku 1775. *tit: Ubeśpieczenie Seymow Ordynaryinych*, iużeśmy w Rozdziale przeszłym wspomnieli.

Dzień zaczynania Seymow Ordynaryinych dawniey wyrażany bywał w Uniwersałach Krolewskich; dopiero w Roku 1717. postanowiono, aby się zawsze zaczynały w Poniedziałek po S. Michale. Konstytucya Roku 1768. dzień ten przeniosła była na Poniedziałek po S. Bartłomieiu, ale w Roku 1776. znowu dawny czas Seymom przywrocono.

Czas trwania Seymow.

Kromer w swoim opisaniu Polski mowi, że w dawnych Rzeczypospolitey czasach prościeyszych ale lepszych, drugiego lub trzeciego dnia naypoźniey, Obrady Seymowe kończyły się, daley zaś więcey nieco zabierać czasu poczęły; tak iednak, że iak o rzeczy nadzwyczayney wspomina Długosz, iż Seym Roku 1453. całe dziewięć dni był ciągniony. Wspomniało się wyżey, iż pod Zygmuntem Augustem, iako świadczy Bielski, przez sześć Miesięcy raz seymowano. Prawo Roku 1573. przepisało

sześć

sześć tygodni na Seymy Ordynaryine, ktorego czasu lubo nie było wolno ani uiąć, ani przyczynić; mamy atoli przykłady Seymow iednych prędzey, drugich nierychley skończonych. To było rzeczą osobliwszą, że Seym Roku 1681. piątego Miesiąca był zerwany; Seym zaś Roku 1717. odprawił się w siedmiu godzinach, że na nim przeczytano tylko umowione wprzody uchwały, i Traktat, ktory domowe niezgody zaspokoił; nazwano go *Niemym*, że wszyscy w milczeniu czytania słuchaiąc, nie mieli wolności odezwać się ani sprzeciwiać. Traktat Roku 1768. między Kardynalnemi prawami policzył i to, ażeby czas sześcio-niedzielny na Seymy Ordynaryine, a dwu-niedzielny na extra-Ordynaryine nie mogł być przedłużony, ani Seymy limitowane, tylko za iednomyślnością w czasie wolnego seymowania.

Co się tycze mieysca Seymow, to przedtym od wyznaczenia Krolewskiego zupełnie zależało; nawet Krol Ludwik, dwa Seymy Polskie w Węgrzech odprawił. Władysław Jagiełło postanowił, ażeby Seymy, ktore miały być Polakom i Litwie wspolne, odprawiały się w Lublinie lub w Parczowie; bo inne tak pod tym Krolem, iako i pod Następcami iego składano w rożnych miastach, a nayczęściey w Piotrkowie; prawo na- Mieysce Seymow.

wet

wet postanowiono w Roku 1540. ażeby nie gdzie indziey, tylko tam Seymy bywały, chyba z przyczyny iakiey sprawiedliwey od Krola i Senatorow uznaney. Po ostatnim Litwy z Koroną złączeniu w Roku 1569. Warszawę na Seymy wyznaczono, chybaby zaszły iakowe okoliczności, iak się dopiero wspomniało. Nakoniec w Roku 1673. stanęła Konstytucya, żeby każdy trzeci Seym bywał składany w Grodnie, (b) wyłączaiąc od tey kolei Seymy Konwokacyiny i Elekcyi, ktore zawsze w Warszawie, i Koronacyiny, ktory w Krakowie, odprawować się były powinny. Lubo zaś postanowieniu temu nie raz ubliżono, prawo atoli W. X. Lit. zostało się w swoiey całości. Jan III. w swoich z Narodem Umowach przyobiecał, że co trzeci rok miał mieszkać w Litwie. Sey-

(b) Załuski w Listach swoich odkrywa prawdziwą przyczynę tey Ustawy, ufarbioney pozorem zupełnieyszey między W. X. Litewskim i Koroną rowności. Krzysztof Pac Kanclerz W. Litewski, trzymaiący na ów czas Ekonomią Grodzieńską, a chcąc z niey dochodow pomnożyć, wniosł ten proiekt, i zagroziwszy zerwaniem Seymu, ieżeli przyięty nie będzie, utrzymał go, mimo protestacye Trzebickiego Biskupa Krakowskiego, ktory potym nigdy się skłonić nie dał, aby kiedy na Seym w Grodnie odprawuiący się przyiechał.

Seymy w Polszcze są albo Ordynaryine, co dwa lata z prawa przypadaiące; albo Extra-Ordynaryine, w przypadku potrzeby nagłey, przedtym za poprzedzaiącą Radą Senatu, a teraz za zdaniem Rady Nieustaiącey zwoływane; albo Konwokacyi, Elekcyi, i Koronacyi, o ktorych iuż się cokolwiek mowiło wyżey, i więcey pod ogolnym seymowania porządkiem mowić będzie. Też znowu Seymy są albo wolne, na ktorych materye *Statûs* decyduią się iednomyślnością; albo Konfederackie, na ktorych większość głosow ma wszystkę moc rozkazywania i stanowienia. Wielorakie Seymy.

Składa się Seym z Krola, Senatorow z Ministrami, i Posłow Ziemskich. Że Krol sam wydaie Uniwersały przed-Seymowe, i że bez przytomności Krolewskiey nie odprawiaią się Stanow obrady, wyiąwszy bez-Krolewie, iuż się powiedziało. Procz Uniwersałow, wychodzą z Kancellaryi do Senatorow i Urzędnikow okolne Listy Krolewskie, ostrzegaiące o Seymie i Seymikach. Czas na wysyłanie takowych Listow, Konstytucya Roku 1717. wyznaczyła trzy Miesiące przynaymniey przed zaczęciem Seymu. Sessye w Izbie Senatorskiey zagaiane i solwowane bywaią powagą i imieniem Krola. Mowiący Senatorowie i Posłowie, głosy swoie do Krola naprzod, Osoby Seymuiące. KROL.

przod, a potym do Stanow obracaią. Krol zaś mowić maiący, wzywa do siebie Ministerium, ktore pod czás Krolewskiego głosu tron otacza. Kromer opisuiąc sposob seymowania za czasow swoich, powiada, że na wszystkich obradach Krol ostatni głosuie, a zdanie iego wyrokiem Seymowym iest i prawem, skoro się w czym nie sprzeciwia albo dawnieyszym ustawom, albo prerogatywom Szlachty lub Duchowieństwa. Wtedy bowiem nie tylko Senator, ale i Poseł mą wolność oparcia się. I dla tego w takowych okolicznościach za zwyczay Krol, zdanie swoie zawiesiwszy, czeka, aż się Posłowie z Senatorami, a przynaymniey większa ich część na iedno zgodzą. Słowa Kromera są: *In omnibus consiliis postremus omnium dicit Princeps; & quod ei placuit, decreti Comitialis & legis habet vigorem, dummodò prioribus legibus, nobilitatisque aut Sacri ordinis prærogativis ne adversetur. Tunc enim refragari placito Principis, non solùm Senatui, sed etiam Nuntiis fas est. Itaque in ejusmodi consultationibus suspendit ferè sententiam suam Rex, donec inter Nuntios & Senatores majoremve eorum partem conveniat.* Ale teraz materye *Statûs* na Seymach wolnych iednomyślnością, inne wszelkie większością głosow uchwalane bywaią.

Se-

Senatorowie i Posłowie na Seym, maią przywiley Suspensy dawnieyszemi prawami sobie nadany, a Roku 1764. na Konwokacyinym Seymie potwierdzony, że Sprawy ich w żadnym Sądzie nie sądzą się ani w czasie Seymu, ani w tygodniach sześciu przed Seymem i po Seymie. Konstytucya nawet R. 1678. karę tysiąca grzywien wyznaczyła na ważącego się otrzymywać Dekret lub Kondemnatę na Senatorze albo Pośle, przeciwko temu przywileiowi. Statut Zygmunta I. Roku 1510. waruiąc beśpieczeństwo osobom do Narodowych obrad wchodzącym, krzywdy czyniących Senatorowi lub Posłowi, w przeciągu cztero-niedzielnym przed Seymem i po Seymie, dopieroż w czasie samego Seymu, karać iak o występek zelżonego Maiestatu rozkazał; co samo ponowił Seym Konwokacyiny Roku 1764. Surowości tey wykonaney mamy przykład w Roku 1710. na Generale pewnym, ktory że Posła ranił, wyrokiem Marszałkowskiego Sądu, na rostrzelanie był skazany. Sami zaś Posłowie gdyby w czym przewinili na Seymie, albo też ich służący, od Izby Poselskiey sądzeni i Marszałka Seymowego bywaią. Gdy w Roku 1722. dwoch Posłow wyieżdżało na poiedynek pod Uiazdow, sąd przeciwko nim złożyła Poselska Izba; ale za wdaniem

Senatorowie i Posłowie.

niem się Senatu, dał się Krol przebłagać; winni zaś, Krola, Senat, i Izbę Poselską przeprosiwszy, Marszałka także W. Koronnego przepraszać musieli za swoie przeciwko iego Urzędowi wykroczenie.

Dawniey Senatorowie i Posłowie na Seym przyieżdżaiący, stancye miewali bez płacy, wyznaczane sobie od Marszałkow Koronnych albo Litewskich, podług mieysca Seymu w Koronie albo Litwie; zkąd częste przeciwko Marszałkom skargi Posłow o niewygodne gospody; w Roku 1669. wyznaczono kilka osob z Poselskiey Izby, na uznanie czyli uskarżania się niektorych Posłow były sprawiedliwe. Miewali także dawnieyszych czasow Posłowie od Woiewodztw swoie opatrzenie na Seym, czyli iak Statut Litewski nazywa strawne, ktore dalekością drogi, i drogością czasow miarkowano.

Porządek Seymowania.

Sposob seymowania i dawnieyszemi ieszcze Konstytucyami, i mianowicie Roku 1633. 1673. 1690. 1699. 1736. był przepisany. Na Seymie Konwokacyi R. 1764. przywodząc do skutku powyższe prawa, przydano im niektore obiaśnienia. A naostatek Konstytucya R. 1768. raz na zawsze seymowania porządek, nigdy i niczym niewzruszony, uchwaliła; ktoremu po ustanowioney Radzie Nieusta-

ustaiącey małe tylko przybyły odmiany. Treść iego iest następuiąca:

Dniem albo dwiema przed zaczęciem Seymu, do Marszałka starey Laski, lub gdyby się ten nie znaydował, albo otrzymanym na sobie processem od zagaienia Seymu był oddalony, do pierwszego Posła z tey Prowincyi, w ktorey zostawała Seymu przeszłego Laska, powinny być oddawane na piśmie i za rewersami zarzuty przeciwko Posłom, iako to Manifesta w czasie należytym o nieważność elekcyi autentycznie zaniesione, i Kondemnaty prawnie otrzymane. Nie można zaś pomienionych zarzutow czynić, tylko przez siebie, albo przez specyalnych Plenipotentow, albo tych, ktorzy z przewiedzionego processu prawa od kogo nabyli przez ustąpienie Grodowe. W tymże samym czasie i sposobie do Marszałka W. podawane bywaią zarzuty przeciwko Senatorom i Ministrom. Zarzuty.

Dzień otwarcia Seymu poczyna się od Mszy przez iednego z Biskupow miewaney, i Kazania. Po nabożeństwie, Krol do Izby Senatorskiey wchodzi, gdzie zasiadłszy na tronie i Ministrami otoczony, przyimuie Marszałka przeszłego Seymu; ktory zbliżywszy się ku tronowi, prosi Krola o pozwolenie udania się z Stanem Rycerskim do Poselskiey Izby dla odprawienia tam Rugow, i obrania

Marszałka Seymowego. Na co Krol przez Kanclerza zezwoliwszy, po wyiściu Marszałka z Posłami, do pokoiow swoich odchodzi.

Rugi. Skoro się do Izby swoiey Posłowie zniydą, Marszałek przeszłego Seymu, lub w niebytności iego pierwszy w porządku Poseł z teyże Prowincyi, Laskę podnosi, i Seym zagaia głosem do okoliczności stosownym. Po zagaieniu, i ustąpieniu Arbitrow, w przytomności iednak tych, ktorzy zarzuty podali, następuią zwyczayne Rugi, bez dopuszczania żadnych głosow pod iakimkolwiek bądź pozorem zabieranych; a ktory Poseł przekonany będzie większością głosow, albo o nieważność swego obrania, albo że processu prawnie otrzymanego, a w Izbie zarzuconego nie zaspokoił, takowy oddalony zostaie od funkcyi. Ustanowieniu temu i nieprzytomni na Rugach Posłowie podlegaią, chyba że dowiodą chorobę prawdziwą. Gdy dawniey aż po obraniu Marszałka bywały Rugi, a prawo nie opisało wyraźnie, kto ma zagaiać Seym, ieżeli Marszałek starey laski Posłem nie iest; ztąd też większe wrzawy, trudności, i wycieńczania czasu Obradom Narodowym poświęconego, trafiały się.

Obranie Marszałka. Po zakończonych drugiego dnia naydaley Rugach, przystępuie Izba do obrania

brania Marszałka, ktore w trzecim dniu naypoźniey zakończyć się koniecznie powinno, ieżeli nie iednomyślnością, to większością głosow; ani przerywane być może żadnemi kontradykcyami. Gdy przedtym dla rożnych kłotni i zabiegow spoźniane bywało aż do kilku tygodni to obranie, nakazała Konstytucya Roku 1678. odprawiać go w pierwszym dniu seymowania. A lubo prawo to wielą poźnieyszemi ztwierdzone było, nie raz atoli wszystek czas Seymu zchodził nawet bez obrania Marszałka.

Odkąd Posłowie Ziemscy bywać poczęli na Seymach, obierali sobie zawsze Oratorow, ktorzyby do Krola albo Senatu, imieniem ich wszystkich o Rzeczypospolitey mowili. Mamy tego przykłady w Kronice Orzechowskiego, pod panowaniami Zygmunta I. i Zygmunta Augusta. Na Seymie Konwokacyi Roku 1573. każdego Woiewodztwa Poseł koleią Urząd Dyrektora Izby sprawował. Na Seymie Koronacyi Henryka obrany był Marszałkiem Agryppa Poseł Litewski, ktorego zastępował w mowieniu Stanisław Czarnkowski mąż wymowny, i w Stanie Rycerskim bardzo wzięty; od tego iuż czasu zawsze Poselska Izba Marszałkow swoich miewała; czasem nawet i Kasztelani, poki ie- Kiedy nastało.

szcze Posłami bywali na Seym, Urząd ten sprawowali.

Sposob obierania.

Obierany Marszałek bywa z Posłow, i to alternatą z Prowincyi Wielko-Polskiey, Mało-Polskiey, i Litewskiey. Koley ta lubo ieszcze pod Zygmuntem III. w zwyczaiu była, dopiero atoli Roku 1673. prawem ztwierdzona, gdy każdy trzeci Seym w Grodnie odprawiać uchwalono. Głosować na Marszałka to Woiewodztwo zaczyna pierwsze, na ktorego Prowincyą przypada koley do laski; inne porządkiem; co się nazywa obierać *per turnum.* Gdy iednomyślności głosuiących nie będzie, większością głosow obranego, Marszałek dawny oznaymuie. Czasem gdy ieden szczegulnie do laski iest Kandydat, obranie to czyni się przez słowo *zgoda;* o ktorą po trzykroć zapytana Izba, na podaną osobę iednostaynie zezwala.

Przysięga Marszałka

Obrany Marszałek po przypuszczeniu do Izby Poselskiey Arbitrow, w przytomności wszystkich odbiera laskę, wykonawszy przysięgę, ktorey treść iest: „że żadney Konstytucyi, ktoraby w ma„teryach *Status* iednomyślnością, o kto„rą po trzykroć zapytywać się powinien „będzie, a w innych większością gło„sow podług prawa, uchwalona nie by„ła, nie przyimie, nie podpisze, i do „Aktow, ani do *Volumen Legum* nie

„po-

„poda; że po zaszłey Kontradykcyi w „iakiey materyi *Statûs*, choćby tylko od „iednego Posła tamuiącego *activitatem* „seymowania, żadnych więcey proie„ktow nie przyimie; dependencyi od „nikogo, tylko od całey Rzeczypospo„litey na Seym zgromadzoney mieć nie „będzie; większość głosow w mate„ryach Ekonomicznych wiernie zapisy„wać; przyiętey i podpisaney Konsty„tucyi wypis mieć żądaiącym, wyda„wać z własnym podpisem będzie; a „po skończonym Seymie, uchwalone „Konstytucye, zaraz wyszedłszy z Izby „Senatorskiey, do Grodu poda; słowem, „we wszystkich powinnościach Marszał„kowskich sprawować się będzie według „Boga, prawa, i sumnienia."

Przed Rokiem 1669. Marszałkowie Seymowi nie przysięgali, chyba na Seymach Elekcyi Krolow; w Roku 1678. rota ich przysięgi włożona do *Volumen Legum*, a Roku 1768. z małą tylko odmianą ponowiona.

Wykonawszy przysięgę, i laskę odebrawszy Marszałek, Izbie za obranie swoie dziękuie, i Sekretarza Seymowego, ktory powinien być Szlachcic rodowity, wyznacza. Konstytucya Seymu Koronacyi Roku 1764. przepisała dla Sekretarza rotę przysięgi, ktorey dawniey nie było: „że podane sobie od laski Sekretarz Seymowy

„proiekta do czytania, nic nie przydaiąc, ani umnieyszaiąc, czytać będzie, „a podpisane przez Marszałka Seymowego, i Deputatow do Konstytucyi, a „sobie do przepisania dane, wiernie do „druku poda, i dopilnuie, nie przydaiąc nic ani uymuiąc."

Dalsze obrządki Seymu.

Zatym Marszałek mianuie z każdego Narodu po czterech Posłow, ktorzyby Krolowi i Senatorom o iego wybraniu oznaymili. Dawniey tylko po iednemu, daley po dwoch, na koniec po czterech wyznaczano. W Roku 1744. Ogiński Pisarz W. W. X. Lit. Marszałek Grodzieńskiego Seymu, aż po siedmiu naznaczył. Delegowani doniosłszy Krolowi o Marszałku obranym, a przez iednego z Kanclerzow odpowiedź od tronu odebrawszy, powracaią do swoicy Izby; gdzie Marszałek wyznacza Deputatow: do *Konstytucyi*, po dwoch z każdego Narodu; do roztrząsania czynności *Rady Nieustaiącey*, po trzech; *Departamentu Woyskowego*, *Kommissyi Skarbu Koronnego*, *Kommissyi Skarbu W. X. Litewskiego*, po czterech; a *Kommissyi Edukacyi Narodowey*, po dwoch. Wszyscy ci Deputowani, przysięgi do powinności swoich stosowne, a prawami Roku 1768. i 1775. przepisane, wykonywaią.

Po

Po wysłuchaniu delegowanych od Krola Senatorow, z ktorych ieden z każdego Narodu wyznaczany bywa; udaie się Izba, porządkiem Woiewodztw przez Sekretarza Seymowego czytanym, do powitania Krola, co naypozniey drugiego dnia po obraniu Marszałka ma nastąpić. Złączywszy się Izba Poselska z Senatorską, Marszałek imieniem koła Rycerskiego, Krola wita; Kanclerz imieniem Krolewskim odpowiada; zaczym Marszałek naprzod, a potym Posłowie według porządku Woiewodztw, na koniec Sekretarz Seymowy, do ucałowania Krolewskiey Ręki przystępuią.

Złączenie Izb.

Na teyże samey, albo zaraz na następuiącey Sessyi regestr Kandydatow do Rady Nieustaiącey, Senatorow wszystkich i Ministrow, Sekretarz W. a z Stanu Rycerskiego, Sekretarz Seymowy przeczytawszy, regestra tychże Kandydatow drukowane Seymuiącym rozdaią. Jeden z Kanclerzow mianuie z Senatu wyznaczonych od tronu Deputatow do Konstytucyi, i Delegatow do examinowania czynności Magistratur kraiowych, po czterech, to iest: po iednym Biskupie, a po trzech Senatorow Swieckich, iednym z każdego Narodu; ktorzy wszyscy przysięgę zaraz wykonywaią na tęż samę rotę, co i Delegaci Izby Poselskiey. Wnet podług przepisu Konstytu-

Obierania Rady i Kommissarzow.

cyi Roku 1775. zaczyna się obieranie Konsyliarzow do Rady Nieustaiącey, Marszałka, i Sekretarza teyże Rady; a na Sessyach Prowincyalnych obierani bywaią Sędziowie Seymowi z koła Rycerskiego, ktorych obranych regestr przeczytawszy Sekretarz Seymowy, wzywa ich do wykonania przysięgi; ale o obraniach tych pod osobnemi Rozdziałami mowić się obszerniey będzie. Idzie potym czytanie *Pactorum Conventorum*, ktore od Roku 1669. nastało; ale nie w krotkim tylko zebraniu, iak tegoż roku Konstytucya opiewa, lecz tak zupełnie iak były napisane, czyta ie Sekretarz W. a każdy Seymuiący ma wolność przymowienia się do nich. Po skończeniu tych, Kanclerz czyta Propozycye Stanom od tronu do seymowania podane; daley Kandydatow do Kommissyi Skarbowych Koronney i Litewskiey, z Senatu Sekretarz W. z Stanu Rycerskiego Sekretarz Seymowy, wymieniaią; a regestra ich, iako i propozycye od tronu rozdaią się Senatorom i Posłom.

Konstytucya R. 1768. stanowi, ażeby relacye Posłow Polskich do Dworow Cudzoziemskich, ieżeliby iakie zachodziły, czynione zaraz były *in pleno* Stanow, i to bez Arbitrow, podobnież ieżeliby Ministrowie obcych Monarchow

żą-

żądali mieć u Rzeczypospolitey audyencyą, na słuchanie ich obiedwie Izby złączone być powinny.

Delegowani do roztrząsania czynności Magistratur, odbieraią od nich sprawę, ktorą zakończywszy, relacye czynią Stanom Rzeczypospolitey. Po wysłuchaniu tych, i danym zaświadczeniu Radzie Nieustaiącey, a czasem i pierwey, iak było na Seymie Roku 1780. Przystępuią do obierania Kommissarzow oboyga Skarbow, tymże porządkiem, co i Konsyliarzow do Rady; i Kommissarzow Edukacyi Narodowey, lubo powtore iuż Stany, Krolowi Jmci mianowanie tych na drugie sześć lat oddały. Na ostatek na Kadencye Sądow Seymowych, z Senatu Krol, z koła Rycerskiego Marszałek Seymowy, osoby wyznacza i rozdziela. Te wszystkie roboty, nie przerywaiąc zabieraniem głosow, ani przyimowaniem żadnych proiektow, ażeby w drugim tygodniu Seymu skończone były, chce prawo; a Izb rozłączenie na początku trzeciego tygodnia naydaley ustanawia. Atoli gdy teraz do dawnieyszych robot Seymowych, elekcya Rady iest przydana, ledwo na końcu trzeciego tygodnia przychodzi Posłom do Izby swoiey powracać; coż dopiero, gdyby ieszcze Assessorow Marszałkowskich i Kanclerskich obierać tymże

spo-

sposobem przyszło, iak przepisuie Konstytucya Roku 1775.

Rozłączonych Izb działania.

Pożegnawszy Krola Marszałek, powraca z Posłami do swoiey Izby, gdzie zażalenia przeciwko Radzie zaniesione znowu rostrząsnąwszy, uchylaią iey rezolucye, ktore osądzą być prawu przeciwne. Po danych kwitach Departamentowi Woyskowemu, Kommissyom oboyga Skarbow, i Edukacyiney; odbywaią inne Materye Ekonomiczne, między ktoremi żadne *Statûs* materye wnoszone być nie mogą. Proiekta wszelkie oddawane być powinny do laski; a Marszałek żadnego nie może nie przyiąć, nawet choćby w ktorym co oboiętnego, albo dawnieyszym prawom przeciwnego, z Deputatami do Konstytucyi upatrzył, a podaiący go ostrzeżony o tym nie chciał poprawić, powinien dać do czytania nic w nim nie odmieniaiąc. Ma iednak oznaymić Izbie, co w Proiekcie albo przeciwnego, albo potrzebuiącego obiaśnienia, albo szkodliwego znalazł.

Każdy proiekt przeczytany przez Sekretarza Seymowego, powinien rozdany być na dwa dni do namyślenia się, tak Senatorom iak Posłom. Obiedwie Izby w iednymże czasie o nim decyduią, wotuiąc *per turnum*, ieźliby iednomyślna zgoda nie zaszła; a *turnus* na każdego Seymuiącego żądanie bywa do trzech

razy

razy czyniony, z trzecim wotowaniem sekretnym. Senatorska Izba z Poselską donoszą sobie przez Delegatow o większości głosow na każdy proiekt, a dopiero ta złączona większość tworzy decyzyą. Ogłaszanie iednomyślney zgody, albo większości głosow, razem w obudwoch Izbach następuie. W przypadku rowności z całkowitego głosow zbioru wynikłey, Krola Jmci zdanie *paritatem* ułatwia. Udecydowane tym sposobem proiekta podpisuią Marszałkowie z Deputatami do Konstytucyi.

Po zakończonych większością głosow materyach Ekonomicznych, biorą do traktowania materye *Status*, w ktorych iednomyślność koniecznie tak iest potrzebna, że każda osoba Seym składaiąca ma moc zatamowania *activitatis* Seymu przez swoie nie pozwalam, (*Liberum veto.*) Skoro więc czy to przez głos, czy przez Manifest zaydzie oppozycya w takowych materyach, iuż na ow czas żadnego rodzaiu interessa daley traktowane być nie mogą; ale choćby nawet przed ostatnim dniem piątego tygodnia wstrzymane były obrady, kończy się Seym zwyczaiem i sposobem innych dochodzących, to iest przez złączenie się Poselskiey Izby z Senatorską, i wykonanie dalszych obrządkow.

Jeżeli

Złączenie Izb ostatnie.

Jeżeli materye wszystkie zgodnie zakończone będą, i żadna kontradykcya Seym tamuiąca nie zaydzie; pierwszego dnia ostatniego tygodnia Seymu wolnego Ordynaryinego, ktorego ani przewlec nad Niedziel sześć, ani limitować bez iednomyślnego zezwolenia Stanow nie można, Marszałek z Posłami do Senatu powraca, gdzie czytaią Stanom zgromadzonym ułożone podług proiektow podpisanych Konstytucye, ktore po przeczytaniu i zniesieniu z oryginalnemi proiektami, Marszałek Seymowy i Deputaci do Konstytucyi z Senatu i Stanu Rycerskiego podpisuią w obecności tychże Stanow. Od czasu złączenia się Izb, żadnych proiektow przyimować więcey nie wolno.

Gdyby dla zaszłey kontradykcyi nic nie było ułożonego w materyach *Statûs*, czytaią szczegulnie te Proiekta, ktore w Ekonomicznych większością głosow stanęły, ktorych nie niszczy bynaymniey nieprzytomność tamuiącego obrady. Na ostatek po pożegnaniu Krola przez Marszałka Seymowego od Stanow, i Stanow imieniem Krolewskim przez Kanclerza, kończy się Seym; a Marszałek zaraz do Grodu mieysca tego, gdzie się Seym odprawia, Konstytucye podaie. Gdyby kiedy Marszałek Seymowy umarł, albo przez chorobę funkcyi swoiey spra-

wo-

wować nie mogł, na ow czas pierwszy w porządku Poseł z tey Prowincyi, w ktorey iest laska, przysięgę Marszałkowską wykonawszy, mieysce iego zastąpi.

Seymy Extra-Ordynaryine wolne czas dwuniedzielny maią sobie wyznaczony; porządek na nich, co do Rugow Poselskich, obrania Marszałka, traktowania materyi tak *Status* iak Ekonomicznych, i wszelkich seymowania obrządkow, tenże sam zachowuie się, co i na Seymach wolnych Ordynaryinych, wyiąwszy, że na dwa dni przed kończącym się Seymem łączyć się nieuchybnie Izby powinny; i że na nich nie obieraią Konsyliarzow do Rady Nieustaiącey, i Kommissarzow, ani Deputatow do examinowania dawnieyszych nie wyznaczaią. Seymy Extra-Ordynaryine

W bez-Krolewiu Prymas śmierć Krolewską i wakancyą tronu ogłosiwszy, wydaie za zdaniem Rady Nieustaiącey, Uniwersały na Seym Konwokacyiny, i na Seymiki Ziemskie, ktorym iako i Seymowi dzień naznacza; prezyduie na Seymie; Posłowie zwyczaiem innych Seymow obieraią Marszałka; łączą się z Senatem, i z nim wspolnie radzą o przyszłym obraniu Krola, o beśpieczeństwie domowym i zewnętrznym, i o innych Rzeczypospolitey potrzebach. Mate- Seymy Konwokacyi.

terye *Status* nawet i na tym Seymie Konstytucya Roku 1768. przykazuie decydować iednomyślnością. Ustawy Seymu Konwokacyinego zowią się Generalną Konfederacyą Stanow; podpisuią ie Prymas, Senatorowie, Marszałek Seymowy, i Posłowie, i do Aktow podaią.

Dawniey na Seymikach przed Seymem Konwokacyi, Obywatele obierali Sędziow Kapturowych, ktorzyby wszelkie sprawy kryminalne, iako to: zaboystwa, naiazdy, rabunki, i tym podobne, w przeciągu bez-Krolewia sądzili, na mieyscu Sądow ustaiących śmiercią Krolewską. Ale Konstytucyą Roku 1768. Sądy Kapturowe są zniesione, wszystkie zaś Jurisdykcye Rzeczypospolitey w zwyczayney swoiey formie utrzymywać, nie dozwalaiąc nigdy stanowić się Kapturom, poleciła Radzie Nieustaiącey Konstytucya Roku 1775.

Czasu, w ktorym się ma zakończyć Seym Konwokacyiny, prawem opisanego nie masz, ale podług interessow i okoliczności zachodzących, trwa dłużey lub krodzey. W Roku 1575. skończył się we dwa dni; a w Roku 1696. po upłynionym dwuniedzielnym czasie, był ieszcze przewleczony, a na koniec zerwany; iedynym przykładem, bo Seymy takowe zawsze dochodziły.

O obieraniu Krola mowiliśmy iuż pod Rozdz: VI. Przydać tu należy, że prawa chcą, ażeby nie dłużey trwał Seym Elekcyiny iak Ordynaryiny. Lubo do obrad koła Rycerskiego sami Posłowie należą, na Elekcyi iednak Augusta II. pozwolono wszystkiey Szlachcie na Marszałka głosować, czym stało się, że ledwo czternastego dnia zakończono zbieranie głosow, ktoremi Marszałkiem stanął Kazimierz Bieliński Podkomorzy W. Koronny. Obrany Marszałek wykonywa przysięgę, że Listow Krolewskiey Elekcyi nie wyda, tylko prawnie i zgodnie od wszystkich obranemu. Na rozdwoionych Elekcyach każda Strona swoiego Marszałka miewała, iak przy obieraniach Zygmunta III. i Augusta III. Jeszcze na Seymach Elekcyi o poprawieniu bezprawiow, *Exorbitancyami* nazywaią, traktowanie bywa; do czego Senatorow i Posłow z każdego Narodu wyznaczaią; ktorzy ułożywszy co w tey mierze, dzieło gotowe Stanom do potwierdzenia podaią. Wszakże na iedney tylko Michała Elekcyi praca wysadzonych do tey roboty nie była prożna. Seymy Elekc: Krolow.

Po Koronacyi Krola, nazaiutrz Seym następuie, zwany Koronacyinym. Czas na Koronacyą wyznaczaią Stany pod czas Elekcyi, a Prymas Uniwersały na Seymiki Seym ten poprzedzać maiące wydaie; Seymy Koronacyine.

daie; trwa dwa tygodnie, chyba żeby się podobało Stanom na iego przedłużenie zezwolić. Porządek tego Seymu iest tenże co Extra-Ordynaryinych; wyiąwszy że Marszałek Seymowy z Posłami do Izby Senatorskiey wszedłszy, Krolowi berła winszuie; Deputaci Miast maiących prawo głosowania na Krola, przystępuią do pocałowania Ręki Krolewskiey zaraz po Posłach; Prymasowi za podięte w bez-Krolewiu trudy dziękuią Stany; poprawiaią odesłane z poprzedzaiących Seymow Exorbitancye; potwierdzaią *Acta Interregni.* Przykład tego potwierdzania pierwszy był na Koronacyi Krola Stefana. W Ustawach Seymow Koronacyi Zygmunta III. i Augusta II. potwierdzenie to nie znayduie się. Za Krola Michała aż na trzecim Seymie nastąpiło, dla zerwanych dwoch pierwszych. Za Augusta III. niektore tylko w Konstytucyą Seymu *Pacificationis* Roku 1736. włożone, inne odrzucone zostały. Seym Koronacyi Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, dwoch poprzedzaiących Seymow Ustawy wszystkie w zupełney swoiey mocy i całości zostawił.

O Seymach pod związkiem Konfederacyi mowić będziemy pod osobnym Rozdziałem; teraz ieszcze wszystkich ogolnie Seymow tyczące się rozporządzenia niektore wspomniemy. Da-

Dawnieysze prawa nie pozwalały obradować przy świecach; wiele iednak przykładow mamy, że się Seymy w nocy kończyły; dla czego za dozwoleniem Stanow przynoszono na Stolik Marszałka świecę, dla doczytania Seymowych uchwał; lubo i to bywało czasem pozorem do zrywania Seymow. Konstytucya Roku 1768. stanowi, ażeby Sessye Seymowe nigdy nie mogły trwać dłużey, iak do osmey wieczorney, chyba żeby *turnus* był zaczęty, to na ów czas Sessya nie ma być przed iego skończeniem solwowana tak w Senatorskiey Izbie, iak w Poselskiey.

Trwanie Sessyi Seymowych.

Gdy Posłowie w rzeczach ważnieyszych zgodzić się między sobą nie mogli, bywały osobne każdego Narodu Rady, za pozwoleniem Krolewskim przez Marszałka Seymowego uproszonym. Obrady te osobno odprawowali Wielko-Polanie, Mało-Polanie, i Litwa; pierwszy każdey Prowincyi Senator u Polakow, a u Litewskich Kanclerz albo Pod-Kanclerzy na Sessyach tych prezydowali; i do iednomyślności naprowadzić zdania starali się. Czyli iednak ugodzili się na co, czyli nie, powinni byli do Izb swoich w czasie wyznaczonym powracać. Rzeczą nadzwyczayną i nieprzyzwoitą mieniono, gdy Jan III. Sessyi Prowincyalnych w Roku 1695.

Sessye Prowincyalne.

dozwolił ieszcze przed obraniem Marszałka. Teraz Sessye Prowincyalne w czasie wolnego Seymowania prawie tylko dla obrania Seymowych Sędziow bywaią.

Scripta ad Archivum. Niżeli rozdawnictwo Ministeryow i Dobr Krolewskich wyięte było z praw Maiestatycznych, powinny były wakanse wszelkie oddane bywać w początkach Seymu; o co dopomnieć się, i zalecać Krolowi osoby, mieli prawo Posłowie Ziemscy. Czytywano także Uchwały Rad Senatu, i skrypta *ad Archivum* dane. Skrypta te były uchwały do czasu pewnego wymagaiące taiemnicy, do ktorych ułożenia Senatorska i Poselska Izby wyznaczały pewne podług wyboru swego osoby; Prymas, albo pierwszy z przytomnych Senatorow, i Marszałek Poselski, podpisywali ie, a Stany potwierdzały tak iak gdyby z ich wiadomością były zrobione; na bliskim zaś Seymie, gdy iuż potrzeba ustała dłuższego utrzymywania sekretu, bywały Stanom czytane. Wreszcie Skryptow tych nie chowano w Krakowie, gdzie skład był papierow Rzeczypospolitey, ale zostawały u Kanclerzow, poki do wiadomości Stanow nie doszły.

Nadgroda Marszałka Seymowego. Ze Marszałkowska Funkcya nie tylko z pracą wielką, ale i kosztem znacznym iest złączona; że od Marszałka spra-

sprawności zależy po większey części pomyślny skutek Seymowych obrad; naznacza mu Rzeczpospolita za iego usługi nadgrodę. Ta przedtym była 40000. w Roku 1736. do 60000. powiększona, czasem daleko znacznieysza, gdy Seymy nad czas zwyczayny przedłużone bywały. Oprocz zaś tey nadgrody pieniężney, ktorą częstokroć na potrzeby Rzeczypospolitey wspaniale poświęcali, czego i naszych czasow przykłady widzieliśmy, pewni byli Marszałkowie przedtym, dostąpienia Urzędow i Dobr Krolewskich. Konstytucya Roku 1776. w Tabelli wydatkow Rzeczypospolitey wyznaczyła raz na zawsze Marszałkom Seymowym nadgrody 40000. Zł. ktora w dwoch częściach z Koronnego, a w trzeciey z Litewskiego Skarbu wypłacana być powinna.

Dla Sekretarza Seymowego nadgrody wyznaczyła Konstytucya R. 1776. dziesięć tysięcy z Skarbu Rzeczypospolitey. Podpisuią się i ci na Konstytucyach, co dopiero od Roku 1620. nastało; Był dawniey zwyczay na końcu Konstytucyi Seymowych kłaść te słowa: *Na własne rozkazanie Krola Jmci*, ktory zwyczay dopiero pod Władysławem IV. w R. 1638. ustał; na czele ich zawsze się imię Krolewskie kładzie. Czasem iednegoż Seymu Konstytucye dzielą się na Koronne

Nadgroda Sekretarza Seym: &c.

i Litewskie, że pierwsza część zawiera w sobie Uchwały do Korony, druga do Litwy ściągaiące się.

Drukowanie Konstytucyi.

Koszt na ich drukowanie idzie z Skarbu Rzeczypospolitey a wydrukowane rozsyłaią do Grodow Woiewodztw, Ziem, i Powiatow. W drukowaniu żadney nie wolno czynić odmiany przez uięcie czego, albo przydanie. Skarżono się nie raz, że Konstytucye inaczey były wydrukowane, niżeli ie na Seymie uchwalono; a zwłaszcza sławny tego był przykład w Roku 1658. gdzie uchwały Seymowe po dwakroć nierzetelnie przedrukowane, nie małe w Rzeczypospolitey zamieszanie sprawiły. Rozkazał ie trzeci raz przedrukować, niszcząc i znosząc pierwsze wydawania, Seym R. 1659. podług Exemplarza oryginalnego podpisanego ręką Marszałka i Deputatow do Konstytucyi, a do Grodu podanego; przydaiąc aby zawsze tym sposobem, a nigdy przez uchwałę Rady Senatu, każdego Seymu Konstytucye drukowane były.

Arbitrowie.

Odprawiaią się Seymowe Obrady w przytomności Arbitrow; co iak pożyteczna iest dla tych, ktorzy do Rzeczypospolitey zrodzeni potrzebuią wczesnego do Spraw Narodowych sposobienia się; tak znowu przez nacisk osob częstokroć mniey tam potrzebnych, zacie-

śniaią

śniaią się Izby, pomnaża hałasu i wrzawy, i wiele innych nieprzyzwoitości trafia się.

Skoro prawo głosu wolnego używane być poczęło na zrywanie Seymow, a zostawiana bez rady Rzeczpospolita widocznie szwankowała, uskarżali się na ten zbytek wolności dobrzy i oświeceni Obywatele. Kromer i Bielski ieszcze za czasow swoich złe ztąd dla Oyczyzny wrożyli. Poźnieyszych Pisarzow narzekania częstsze były, za powtarzanym częściey zrywanych Seymow przykładem. Na Seymie R. 1658. za Jana Kazimierza zaleciła Rzplita obmyślanie skutecznego sposobu na dochodzenie Seymow. Gorliwy o powszechne swoiey Oyczyzny dobro Olszewski Podkanclerzy Koronny, podawał na Seymie Koronacyinym Krola Michała ułożony od siebie proiekt celem ubeśpieczenia Seymow. Konfederacya Gołembiowska zapozwała do swoiego Sądu tych, ktorzy pod panowaniem tegoż Krola Seymy zerwali. Wszakże ani te, ani inne podawane śrzodki nie były dość skuteczne; a iedynego, ktory mogł zapewnić Seymow dochodzenie, doyźrzeć czyli raczey wskazać nie śmiano. O tym iedynie skutecznym Rad sposobie ośmielił się pisać *Stanisław Konarski.* A panowaniu Nayiaśnieyszego STANISŁAWA

AUGUSTA zostawiona była ta chwała, że po ulepszonych wszystkich rządu Kraiowego częściach, po ustanowieniu większości głosow w obieraniach wszelkich i w materyach Ekonomicznych; wolnego niepozwalania prawo tylekroć tak szkodliwie użyte, określone iest do samych materyi *Status*, a tych wyraźnie wyszczegulnionych; przez co przynaymniey po wielkiey części zapobieżano wzmagaiącemu się po każdym Seymie zerwanym, nierządowi.

ROZDZIAŁ XVI.

O Radzie Nieustaiącey.

POnieważ Seym tylko co dwa lata przypada, a w przeciągu tym trafiaią się rożne okoliczności, ktorym zaradzać należy, i ktorych ani odwlec bez szkody lub niebeśpieczeństwa, ani też Seymu nadzwyczaynego zwoływać dla nich nie można; chciała Rzeczpospolita mieć zawsze trwaiącą przy boku Krolewskim Radę z Senatorow złożoną, z ktorąby Krol wszelkie takowe sprawy między Seymem a Seymem przypadaiące, ułatwiał,

twiał, nie tykaiąc nigdy walnieyszych, i do władzy Rzeczypospolitey zupełney w trzech Stanach Zgromadzoney, należących. Rada ta lubo wielą prawami dawnemi obwarowana od Roku 1573. nie będąc iednak z trzech Stanow złożoną, ani władzy przyzwoitey zwłaszcza względem dozoru exekucyi praw nie maiąc, nie mogła tyle być pożyteczną Oyczyźnie, ile się spodziewać każe nowe iey ułożenie na Seymie Roku 1775. postanowione, od trzech Sąsiedzkich Mocarstw zagwarantowane, a Konstyt. R. 1776. obiaśnione.

Osoby składaiące Radę Nieustaiącą.

Składa się Rada Nieustaiąca przy boku J. K. Mci z trzech Rzeczypospolitey Stanow; Krola, ktory iako głowa Narodu, zawsze w niey prezyduie; Senatu i Stanu Rycerskiego, z ktorych co dwa lata trzydzieści sześć Osob wybieraią na Seymie, tak ażeby iuż to z Senatu i Ministerium, iuż z Rycerskiego Stanu rowna na każdą Prowincyą Konsyliarzow liczba wypadała. Z Senatu obieranych bywa trzech Biskupow; Prymas dwa lata iedne wakuiąc, drugie dwa z prawa zasiadać powinien w Radzie; a w czasie bez-Krolewia nawet krom przypadaiącey na siebie alternaty prezydować; iedenastu Senatorow świeckich, między ktoremi mogą się mieścić dwoch *ex Ministerio*; czterech Mi-

nistrow po iednemu z każdey Jurisdykcyi, i ośmnastu Konsyliarzow z Stanu Rycerskiego. Sekretarz Rady obierany bywa z liczby Sekretarzow, Referendarzow, i Pisarzow Wielkich Oboyga Narodow, a oprocz niego i drugiego Sekretarza do Departamentu Interesow Cudzoziemskich, dwoch tylko z tychże Urzędnikow do Rady za Konsyliarzow obieranemi być mogą.

Kandydaci do Rady Nieust:

Pierwszy Stan Rzeczypospolitey, Krol, nieodmiennie prezyduie. Prymas co dwa lata bez obierania zasiada z prawa; lubo w Roku 1780. w przypadaiącey na siebie alternacie był obierany. Senatorowie i Ministrowie wszyscy są Kandydatami z prawa i z Urzędow swoich. Z Stanu Rycerskiego żądaiący wniść do Rady, udaią się do Marszałka przeszłego Seymu, albo pierwszego z teyże Prowincyi Posła laskę podnosić maiącego; a to na trzy dni przed zaczęciem Seymu, bądź osobiście, bądź przez Memoryały podpisami rąk własnych, i pieczęciami ztwierdzone.

Obowiązki dla osob Stanu Rycerskiego, pod ktoremi mogą być obrane do Rady, są: żeby staraiący się zasiadał wprzod w iakiey Jurisdykcyi Rzeczypospolitey, był Deputatem na Trybunał, albo Posłem na Seym, lub za granicę.

Po

Po obraniu Marszałka w Izbie Poselskiey, i odbytych początkowych Seymu obrządkach, w przeszłym Rozdziale opisanych, czytaią publicznie regestra Kandydatow do Rady. Senatorow i Ministrow wszystkich czyta ieden z Sekretarzow WW. albo Referendarzow, lub Pisarzow, w nieprzytomności pierwszych; podane z Stanu Rycerskiego osoby Sekretarz Seymowy. Ktokolwiek okaże potrzebne własności i obowiązki do dostąpienia Konsyliarstwa przepisane, wyłączonym być od Kandydacyi nie może. Za odrzucenie Senatora lub Ministra; Sekretarz, Referendarz, albo Pisarz; za osoby Stanu Rycerskiego Marszałek Seymowy sprawić się zaraz powinni, a przekonani o dobrowolne ktorego Kandydata opuszczenie oddaleni od funkcyi być maią. Wydrukowane wszystkich Kandydatow regestra oddaią każdemu z Seymuiących do namyślenia się.

Sposob obierania.

Nazaiutrz następuie obieranie Konsyliarzow do Rady przez kreski sekretne w ten sposob: Senatorowie naprzod i Ministrowie, a potym Posłowie, przystępuią porządkiem do Stolika firankami osłonionego, gdzie na rozdanych sobie stęplowanych regestrach podkreślaią tych z Kandydatow, ktorych chcą obrać, a tak podkreślone regestra wkładaią do wazonu na to przygotowanego, i trzema

zam-

zamkniętego kluczami, z ktorych ieden Krolowi, drugi Marszałkowi W. trzeci Seymowemu oddaią. Skoro się koley obieraiących skończy, dziewięciu Delegowanych i przysięgłych na rzetelność do examinowania tychże regestrow, trzech z Senatu od Krola, a sześciu z Poselskiego koła od Marszałka Seymowego mianowanych, kazawszy wazon przynieść na śrzodek Izby Senatorskiey, publicznie go trzema kluczami otwieraią, a liczbę regestrow z liczbą Seymuiących osob rowną znalazłszy, kreski rachuią, i większość głosow pierwszy w porządku Delegowany ogłasza.

Wszyscy maiący większość kresek, chociażby w rowney liczbie z drugiemi, zostaią obranemi do Rady; gdyby zaś rowność kresek zachodziła w osobach ieszcze do kompletu potrzebnych, na ten czas Krol kreską swoią rozwięzywać będzie.

Pierwsze mianowanie osob do Rady, woli i wyborowi Krola Jmci było oddane; w obieraniu zaś, iakie przepisane iest prawem, i iakie przez trzy iuż Seymy mieliśmy, należy zachować następuiące opisy: żeby na każdym regestrze nie wiecey ani mniey podkreślonych było iak trzydzieści sześć osob; żeby trzecia część między podkreślonemi była z zasiadaiących w przeszłey

Ra-

Radzie, to iest sześciu z Senatorow i Ministrow, i tyleż z Rycerskiego Stanu, w rowney zawsze liczbie na każdą Prowincyą; żeby w liczbie podkreślonych trzydziestu sześciu, trzech było Biskupow, albo dwoch kiedy prawo alternaty na Prymasa przypadnie, iedenastu Senatorow Swięckich, czterech po iednemu z każdey Jurisdykcyi Ministrow, i ośmnastu z Stanu Rycerskiego, zawsze rowną z każdey Prowincyi liczbę zachowuiąc; żeby dwoch osob z iednego Domu i nazwiska podkreślonych nie było z iednegoż Stanu; na ostatek z pamięcią na to, iż prawo przepisuie, że nikt wciąż dłużey zasiadać w Radzie nie może, nad cztery lata. Każdy Regestr, w ktorym opisy te, bądź zupełnie, bądź w części dokonane nie będą, odrzuconym przez Delegowanych zostaie.

Otrzymane i zarzucone Kondemnaty wprzod niżeli obrany Konsyliarz wykona przysięgę, przeszkadzaią mu do Funkcyi; ale skoro ią sprawować zacznie, iuż żadna Kondemnata oddalić go od Rady nie może.

Wybrany na Seymie, a przyiąć niechcący przytomny czy nieprzytomny powinien się namyślić i odpowiedzieć w czasie sześciu tygodni, po ktorym upłynionym, Rada *in pleno* przystępuie do obrania sekretnemi kreskami Kandydatow z tegoż

sa-

samego Stanu i Prowincyi z ktorych był nieprzyimuiący, a Krol iednego z trzech podanych mianuie. Zaden zaś z osob składaiących Radę, przyiąwszy raz tę Funkcyą, składać iey nie może pod iakimkolwiek bądź pozorem.

W przypadku śmierci ktorego z Konsyliarzow, mieysce zawakowane osadzone być powinno w tygodniach sześciu, obieraniem osoby przez kreski sekretne sposobem niżey wyrażonym; z pomiędzy Biskupow lub Senatorow Swieckich, albo z pomiędzy Ministrow, albo z Stanu Rycerskiego; zawsze z tego Stanu i Prowincyi, z ktorych był zmarły Konsyliarz.

Przysięga Konsyliarzow Rady. Wybrani do Rady Konsyliarze przed objęciem Funkcyi wykonywaią przysięgę: „że będą wiernemi Krolowi i Rze„czypospolitey; że w sprawowaniu Kon„syliarstwa wykonaią dokładnie to wszy„stko, cokolwiek przepisuią prawa; że „się uwodzić nie będą datkami, o„bietnicami, prozbami, lub pogrożka„mi, ani mieć od nikogo dependencyi „w zdaniach swoich; że wszystko czy„nić będą podług prawa i sprawiedli„wości ku naylepszemu dobru Oyczy„zny; że cokolwiek postrzegą ku poży„tkowi albo szkodzie Rzeczypospolitey, „doniosą wiernie Krolowi albo Radzie „Nieustaiącey, i podług możności złe

„od-

„odwracać będą; że taiemnic żadnych „sobie powierzonych nie wydadzą."

Z pomiędzy Konsyliarzow Stanu Rycerskiego obierany bywa na każdym Seymie Ordynaryinym Marszałek Rady, tymże samym sposobem, co i inne osoby Radne. Senator ani Minister Marszałkiem być nie może, chyba złożywszy pierwey swoy Urząd. Wykonywa na Seymie przysięgę w tęż prawie treść, co i Konsyliarze; przydaiąc, że wierność zachowa w rachowaniu kresek i ogłaszaniu ich większości. Przysięga Marszałka Rady.

Po obraniu Konsyliarzow i Marszałka, obieraią zaraz Sekretarza Rady tymże sposobem co wyżey, i z pomiędzy wymienionych iuż Urzędnikow. Obrany przysięga na tęż samę rotę co Konsyliarze, z przydatkiem, że bez pozwolenia Rady Nieustaiącey nie powierzy i nie wyda nikomu Papierow sobie oddanych i w Archiwie złożonych. Przysięga Sekretarza Rady.

Jnstygatorowie Oboyga Narodow, zostawieni przy dawnych prawach i obowiązkach, dependować powinni od Rady Nieustaiącey, i wchodzić do niey gdy wezwani będą. Przysięgi ich treść iest: „że będą wiernemi Krolowi i Rze„czypospolitey, że w sprawowaniu Urzę„du czynić będą dokładnie, cokolwiek „prawo opiewa; że toż prawo pisane, „sprawiedliwość, i naywiększe dobro Przysięga Instygatorow.

Oy-

„Oyczyzny będzie dla nich prawidłem, „ktorego dla datku, obietnic, prozb, „pogrożek, ani względow żadnych nie „odstąpią; że nie na żadną instancyą, „ale tylko za zleceniem Rady Nieu„staiącey, z mocy Urzędu swoiego „pozywać będą; że taiemnic sobie „powierzonych nie wydadzą; że prze„strzegać i donosić będą Radzie Nie„ustaiącey o wszystkim, dowiedzia„wszy się, iż się co knuie przeciwne„go Rządowi, spokoyności, i beśpie„czeństwu powszechnemu.

Officyaliści Rady.

Archiwista, Sekretarze Departamentow, Kancellarzyści, Kopiści, obierani bywaią przez Radę Nieustaiącą. Wszyscy powinni być Szlachta Narodowa; a ustanowienie ich, iako też przepisanie obowiązkow ściągaiących się do każdego funkcyi, zostawione iest rosporządzeniu Rady Nieustaiącey. Tłomaczow do ięzykow Oryentalnych iest dwoch; a ieden do Ruskiego; wszyscy pod dependencyą Rady, a osobliwie Departamentu Interesow Cudzoziemskich, zostaią.

Pensya Konsyliarzow Rady.

Prymas, Biskupi, i Ministrowie, maiąc przyłączone do swoich Urzędow dochody, pensyi żadney nie biorą. Konsyliarzom innym tak z Senatu iako i z Stanu Rycerskiego wyznaczyła była Rzeczpospolita na Seymie Roku 1775. tudzież Sekretarzowi Rady, i Sekreta-

rzowi Departamentu Interessow Cudzoziemskich, po czternaście tysięcy złotych; Marszałkowi Rady trzydzieści; ale Konstytucya Roku 1776. zmnieyszyła tę pensyą do dziesięciu tysięcy dla Konsyliarzow i dwoch Sekretarzow, a dla Marszałka do dwudziestu. Oprocz pensyi tych na osoby Radę składaiące idących, płaci corocznie Rzeczpospolita na Officyalistow, Subalternow, Kancellaryą, i inne potrzeby Rady Nieustaiącey, ośmdziesiąt tysięcy z Skarbu Koronnego, a trzydzieści z Litewskiego.

Prerogatywy, prawa, i powinności Krolewskie, opisaliśmy pod osobnym Rozdziałem: *O KROLU.* Prawa i powinności Osob Radnych.

O Prymasie także iuż mowiliśmy na innym mieyscu; przydać tylko należy, że w czasie alternaty swoiey powinien przynaymniey przez sześć Miesięcy w roku znaydować się przy Radzie, i podpisywać wszystkie wychodzące z niey expedycye i rezolucye pod Krolewskim podpisem; co w niebytności Prymasa zawsze pierwszy w porządku Senator wykonywa.

Marszałek Rady mieysce ma przed wszystkiemi Urzędnikami Oboyga Narodow. Jmię swoie podpisuie na wszystkich expedycyach i rezolucyach Rady po podpisach Krola i Prymasa, albo pierwszego w rzędzie Senatora. Pieczęć Ra-

dy

dy do pieczętowania expedycyi w niebytności Kanclerza zasiadaiącego, przy nim zostaie. Posłem na Seym, ani Marszałkiem Seymowym, ani Marszałkiem Rady powtore być nie może, chyba po upłynieniu lat czterech, od skończenia funkcyi swoiey. Na Seymach Ordynaryinych mieysce ma w Senatorskiey Izbie po lewey ręce Marszałka Seymowego; a po zdanym usprawiedliwieniu czynow Rady, wraz z Konsyliarzami Stanu Rycerskiego odchodzi. Na Sessyach Rady tymże Konsyliarzom głosy rozdaie; gałki lub kartki przy Deputowanych zbiera, i większość onych ogłasza. Może rownie iako i każdy z Konsyliarzow, ostrzegać Radę o nie zachowaniu praw przez kogożkolwiek, i zachodzące do obradowania Interesa podawać. Dogląda, ażeby Protokuły Rady porządnie były trzymane; a Officyaliści wszyscy żeby swoię powinność doskonale pełnili. Przestępuiący władzy swoiey granice, podobnież iako i każdy Konsyliarz, odpowiada w Sądach Seymowych. W nieprzytomności Marszałka, mieysce i funkcyą iego zastępuie pierwszy w porządku Konsyliarz z Stanu Rycerskiego z teyże Prowincyi.

Zaden z Konsyliarzow, bądź Senator, bądź Minister, bądź z Stanu Rycerskiego, nie może się znaydować na Seymi-

kach

kach Deputackich i Poselskich, i na reazumpcyach Trybunałow, ani się podeymować żadney funkcyi w czasie Konsyliarstwa swoiego, lub na nie być obieranym. Suspensy w Sądach dla Konsyliarzow nie idą, ale w Sprawach wszelakich odpowiadać, i kary Sądowe dopełniać powinni, nie mogąc się funkcyą swoią zasłaniać. Gdyby iednak w sprawie ktorego Konsyliarza przysięga osobista wypadała, na wykonanie iey odsyłany bywa do Grodu Warszawskiego, lub tam, gdzieby się na ów czas Krol Jmć z Radą Nieustaiącą znaydował. Konsyliarze z Senatu i z Ministrow, w czasie Seymu zwyczayne swoie mieysca w Izbie Senatorskiey zasiadaią, a z Stanu Rycerskiego, tylko przy usprawiedliwianiu Rady, po Posłach Ziemskich. Są obowiązani sześć miesięcy w Roku zostawać przy Radzie, i bywać regularnie na Sessyach, oprocz przypadku prawdziwey choroby; dłuższey niebytności nad Miesięcy sześć żądaiący, proszą Rady o pozwolenie, ktore większością głosow dawane bywa. Nie czyniących zadosyć powinnościom swoim, pierwszy raz ostrzega pierwszy w porządku Senator Senatorow, a Konsyliarzow z Stanu Rycerskiego Marszałek Rady; drugi raz przez Radę *in pleno* na piśmie upomnieni bywaią; za trzecim razem zostaią odda-

leni od funkcyi, na ktorych mieysce Rada sposobem zwyczaynym obiera innych, podług Stanu, z ktorego tamci byli, i Prowincyi. W interesie własnym Konsyliarz ma tylko moc czynienia remonstracyi, czyli *vocem repræsentativam*. Podpisaniu rezolucyi Rady większością kresek ułożonych, żaden z składaiących Radę opierać się nie może; gdyby kiedy Krol, pierwszy z Senatorow, i Marszałek podpisać ich nie chcieli, na ów czas inni Konsyliarze, każdy za siebie podpiszą, a podpisow tych większość na expedycyi wyrażona, uczyni ią tym samym ważną.

Sekretarz Rady po podpisie Marszałka podpisuie się na wszystkich expedycyach; *vocem* tylko ma *informativam*. Konsyliarzom gałki albo kartki do wotowania rozdaie. Memoryały sobie odsyłane przyimuie, a treść z nich wyciągnąwszy, Radzie oznaymia. Rezolucye i odpowiedzi Rady wydaie bez zapłaty. Odbiera od Sekretarzow Departamentowych rapporta, dla doniesienia Radzie o tym wszystkim co na Sessyach rożnych Departamentow udziałane iest i w Protokuły wciągnione. Więcey o Sekretarza urzędzie, iako i powinnościach osob Radnych, będzie w dalszym ciągu tego Rozdziału. Pod iego niebytność inny obierany tym czasem bywa większością kresek.

Dzie-

Dzieli się Rada Nieustaiąca na pięć Departamentow. 1. Interesow Cudzoziemskich. 2. Policyi czyli dobrego porządku. 3. Woyskowy. 4. Sprawiedliwości. 5. Skarbowy. Skoro wybrani przez Seym Konsyliarze funkcyą swoię zaczynaią, na pierwszey zaraz *in pleno* Sessyi podzielaią się na Departamenta, wybieraiąc do każdego po ośm osob, a do Interesow Cudzoziemskich tylko cztery. Wybieranie to ieżeli nie nastąpi za powszechną zgodą, przez większość głosow słowną odprawia się.

Podział Rady Nieustaiącey.

W Departamencie Interesow Zagranicznych ieden z Pieczętarzow być powinien, ktory iest do Rady *ex Ministerio* obrany, i ten w nim pod niebytność Krola prezyduie; ieden przynaymniey z Prowincyi W.X. Lit. i dwoch z Rycerskiego Stanu. Sekretarz do tego Departamentu przydawany bywa z Sekretarzow, Referendarzow, lub Pisarzow Narodowych; ma tylko *vocem informativam*; pod iego dozorem iest expedycya wszelkich Interesow Zagranicznych. Wykonywa przysięgę: „że „wiernie donosić będzie Departamento„wi o każdey expedycyi pod iego a„dresem przychodzącey; że na żadną od„powiedzi nie da bez ukazania iey De„partamentowi i bez iego approbacyi; „że expedycyi żadney nie zrobi bez po„przedzaiącego w Departamencie nara-

„dzenia się o niey i iego rezolucyi; że „wszystkie tegoż Departamentu czyny „w Protokule zapisywać będzie wiernie „i pilnie; słowem, że funkcyą Sekre„tarza sprawować będzie sumiennie, „poczciwie, i po Obywatelsku."

W Departamencie Policyi prezyduie Marszałek z liczby Ministrow zasiadaiący w Radzie; w Departamencie Woyskowym Hetman; w Departamencie Sprawiedliwości ieden z Biskupow; w Departamencie Skarbowym Podskarbi, rownie iako i inni Ministrowie, obrany do Rady *ex Ministerio*. W każdym zaś gdy się znaydować nie będzie prezyduiący z Urzędu, mieysce iego zastępuie pierwszy w porządku z Senatu lub Stanu Rycerskiego Konsyliarz.

Władza i Powinności Rady Nieust.

Rada Nieustaiąca, po Seymuiącey Rzeczypospolitey naywyższa w Kraiu Magistratura, reprezentuiąca Narodową całość między Seymem a Seymem, ustanowiona iest dla utrzymywania w przeciągu tym porządku w Państwach Rzeczypospolitey, spokoyności wewnętrzney i zewnętrzney, bespieczeństwa powszechnego, całości rządu, i zupełney praw exekucyi; dla zaradzania o powszechnym dobru Oyczyzny; dla odbierania Memoryałow od uciśnionych czyią przemocą Obywatelow, albo też za uciśnionemi do siebie zanoszonych, a bronienia krzy-

wdę

wdę cierpiących; dla doglądania ażeby wszystkie Jurisdykcye powinność swoię jak nayzupełniey wykonywały; dla baczenia iak naypilnieyszego, ażeby Soiusze i Traktaty Rzeczypospolitey zachowane w całości były; nakoniec dla gotowania proiektow na Seym ku ulepszeniu praw, i większemu Rzeczypospolitey dobru zmierzaiących.

Do władzy Rady Nieustaiącey należy ieszcze obierać Kandydatow do zawakowanych Biskupstw, Krzeseł, i Ministrostw; wyiąwszy Podskarbstwa Nadworne Oboyga Narodow, ktorych oddawanie bez dokładania się Rady Nieustaiącey zostawione iest na zawsze Krolowi Jmci, i następcom Jego, przez Konstytucyą Roku 1775. Tegoż Roku Ustawa na ieden szczegulnie raz pozwoliła Krolowi Jmci mianowania i przywileiowania do Lasek Marszałkowskich Nadwornych Koronney i Litewskiey, Osob podług wyboru swego, z uwolnieniem ich nawet od prawa, ktore zakazuie w iednym Domu i imieniu dwa Ministerya umieszczać. Wydawanie assygnacyi do funduszu na expensa nieprzewidziane wyznaczonego; wysyłanie Posłow i wszelkiego charakteru Ministrow od Rzeczypospolitey do Dworow Cudzoziemskich, zachowuiąc Krolowi wybor i mianowanie Osob; opisywanie

potrzebnych Jnstrukcyi dla tychże Posłow, i odpowiadanie na ich doniesienia, tykać nigdy nie mogąc Seymowi samemu należących materyi; negocyowanie z Mocarstwami zagranicznemi o Traktaty handlowe nayużytecznieysze dla Kraiu, mocy i powadze Rady Nieustaiącey są oddane.

Na Seymie Roku 1776. Konstytucya obiaśniaiąc ustanowienie teyże Rady, a oraz chcąc ią mieć czynnieyszą, i do dopełnienia poruczonych sobie obowiązkow dzielnieyszą, stanowi: ażeby Rada pilnuiąc exekucyi i posłuszeństwa Prawu od wszystkich Jurisdykcyi i Obywatelow, nikomu onegoż tłomaczyć pod pozorem oboiętności nie dozwoliła; ale sama iako zwierzchnia nad wszystkiemi Jurisdykcyami Magistratura, rozwięzywała wątpliwości, i prawo do skutku przywodziła. Wszystkie Ministerya, Jurisdykcye, i wszelkiego stanu Obywatele Rzeczypospolitey, wypadłych od niey rezolucyi, listow upominalnych i rekwizycyonalnych, iak nayzupełniey słuchać powinni, pod karą *suspensionis ab Officio*, gdyby kto po listach rekwizycyonalnym i upominalnym trwał w nieposłuszeństwie. Karze tey nie podlegaią Sędziowie *ex judicato*; ani listy upominalne wychodzić nie powinny względem sentencyi w sprawach i dekre-

kre-

kretach sądowych; nawet w innych dozwolonych przypadkach wydawane być nie mogą bez dołożenia się Krola Jmci.

Określenie władzy Rady Nieúst.

Nie może Rada nic stanowić i czynić w materyach należących do mocy trzech Stanow na Seymie zgromadzonych, nic przeciwko swobodom i przywileiom iakimkolwiek prawnie nadanym; nie może się wdawać w żadnym przypadku w moc Prawodawczą ani Sądową, ale tylko zachowania praw pilnować powinna. W czymby zaś kto postrzegł przestępstwo prawa, albo uciśnienie siebie lub kogożkolwiek przez Radę, albo że z granic nadaney sobie władzy i mocy wykroczyła; ma na Seymie następuiącym zaskarżenia swoie Seymuiącey Rzeczypospolitey na piśmie podać; a wszystkie zażalenia takowe, o rezolucye, listy napominalne i rekwizycyonalne, iako też o tłomaczenie praw, należą do tych materyi, ktore na Seymach wolnych decyduią się większością głosow.

Kończy się przeszłey Rady władza, po obraniu nowey; Delegowani od Rzeczypospolitey z Senatu i Stanu Rycerskiego, i przysięgli podług roty Konstytucyą Roku 1776. przepisaney, rostrząsaią dwuletnie iey czyny, i zdaią sprawę Stanom Seymuiącym, ktore wysłuchawszy usprawiedliwienia Rady prze-

ciwko skargom, ieżeli są iakie zaniesione, i te albo niesłusznemi uznawszy, albo ieżeli są ważne, sprawiedliwość uczyniwszy, daią publiczne zaświadczenie Radzie, ktorę w Konstytucyach Seymowych bywa umieszczone. Że granicę władzy swoiey przestępuiący Konsyliarze sprawiać się powinni iak *pro crimine Statûs*, iuż się wyżey wspomniało.

Władza i Powinności Departamentow.

Oprocz władzy i obowiązkow całey Radzie Nieustaiącey służących, ma ieszcze każdy Departament osobne, i sobie szczegulne, Konstytucyami R. 1775. i 1776. oznaczone.

Interesow Cudzoziemskich.

Departament Interesow Cudzoziemskich Sessye swoie podług potrzeby odprawia. Czytane w nim bywaią wszystkie expedycye zagraniczne, i na nie odpowiedzi; układane Noty, Memoryały, Deklaracye, podawszy wprzod na piśmie materyą rostrząśnioną do rezolucyi Rady Nieustaiącey; Instrukcye dla Posłow od Rzeczypospolitey za granicę wysłanych, ktore także Radzie do decyzyi podawane być powinny. Tenże Departament przez Konstytucyą Roku 1776. ma sobie nadaną moc negocyowania i traktowania z zagranicznemi Mocarstwami o Traktaty handlowe tylko, z naywiększą korzyścią dla Kraiu, i dla wszystkich Obywatelow, nie mo-

gąc

gąc ich handlowi naymnieyszey czynić przeszkody; a takowe Traktaty za zdaniem Rady Nieustaiącey *in pleno* międzdy Seymem a Seymem, nie inaczey, tylko w przytomności Krola zawierane być powinny. Sekretarza tego Departamentu, Krol sam mianuie, rownie iako i wszystkich innych Subalternow do tegoż Departamentu należących.

Departament Policyi ma moc examinowania rachunkow wszystkich Miast Krolewskich, i obracania dochodow na rosporządzenia do porządku dobrego naystosownieysze. Może zawierać Kontrakty z Kompaniami w zamiarach do Policyi ściągaiących się, co do Miasta Warszawy tylko, i to za zdaniem Rady Nieustaiącey *in pleno*, bez uszczerbku handluiących w Kraiu Obywatelow, i bez wyciągania nowych podatkow. Gdy Departament ten uzna potrzebę Protokułu Marszałkowskiego, powinien mu być kommunikowany. Marszałek zasiadaiący w Radzie, gdyby przeciwko niemu zaskarżenie było zaniesione, nie może być przytomnym, gdy w tey okoliczności rezolucya wydawana będzie. Policyi.

Departament Woyskowy w pierwotnym ustanowieniu swoim nie miał tey władzy i powagi, ktorą go nadał Seym Roku 1776. stanowiąc, ażeby reprezentował Kommissye Woyskowe tak, iak Woyskowy.

były na Seymach Konwokacyinym i Koronacyinym Roku 1764. ułożone i opisane; przydaiąc nadto obiaśnienie w następuiących artykułach:

1. Wszyscy Hetmani Oboyga Narodow maią prawo zasiadać na Departamencie Woyskowym; ale *in pleno* Rady ten tylko z Hetmanow ma mieysce, ktory na Seymie do niey był obrany. Z niemi wspolnie Departament ten wydaie ordynanse potrzebne do służby Woysk Oboyga Narodow, co się tycze musztry i karności woyskowey na kwaterach; ale żadna Kommenda z mieysca swoiego ruszana być nie może, tylko za zdaniem Rady *in pleno*. Ordynanse pierwszego gatunku podpisuie sam Hetman na Sessyi Departamentowey przytomny do Woysk Oboyga Narodow; Jeżeli Oboyga Narodow Hetmani znayduią się, to Koronny do Koronnego, a Litewski do Litewskiego Woyska. W nieprzytomności Hetmanow pierwszy w porządku Konsyliarz prezyduie.

2. Płaca Woysku Narodowemu czyni się przez Kommissye Skarbowe, ktorym ten Departament odsyła na każdą Ratę Stan Woyska zaprzysiężony przez Kommendantow rożnych Korpusow Rzeczypospolitey, albo ich Plenipotentow.

3. Departament ten rozsądza wszelkie między Woyskowemi sprawy z służby

wy-

wynikaiące; sprawy także między Obywatelem i Woyskowym, ieżeli są o służbę i excessa, naprzod w Regimentach i Partyach Woysk Oboyga Narodow sądzone bywaią w *Kriegs-Rechtach*, a potym przez appellacyą do Departamentu Woyskowego należą. W Sądach Departamentowych mogą zasiadać Pisarze Polni, Strażnicy i Oboźni WW. Generałowie Artylleryi, Generałowie Jnspektorowie, Strażnicy i Oboźni Polni. Do kompletu przynaymniey pięciu osob potrzeba. Sprawy Cywilne między Obywatelem a Woyskowym, należą według stanu osob do Sądow Ziemskich, Grodzkich, lub Mieyskich, z wolnością apellowania do ostatnich Instancyi podług powszechnych praw Krolestwa.

4. Wydaie Ordynanse do Woysk Oboyga Narodow dla Exekucyi Dekretow wszystkich Jurisdykcyi, nie mogąc ich odmowić.

5. Nie tylko dwa razy do roku, iak przepisała Konstytucya Roku 1775. ale w każdym czasie, kiedy Rada Nieustaiąca wymagać będzie, powinien Departament oddawać iey rapporta. Nie może iednak Rada odmieniać ani uchylać Dekretow w tym Departamencie wypadłych w sprawach do Woyskowych Sądow należących.

6. Czte-

6. Cztery Regimenta Gwardyi Koronney i Litewskiey, powrocone są pod zwierzchność Krola, iak były w R. 1764.

7. Mianowanie i patentowanie do wszystkich Szarży Woyskowych Oboyga Narodow i Autoramentow, aż do naymnieyszego Officyera Subalterna, Krolowi Jmci iest oddane. Szefowie Regimentow za każdym wakansem przysyłaią opis starszeństwa i rekommendacye dla więcey zasług i zdolności maiących; a Departament Patenta Krolewskie publikować Woysku rozkazuie. Rotmistrze Chorągwi Polskich zostawieni przy dawnym prawie mianowania Towarzyszow i Officyerow, ktorych Krol patentuie; forsztelacyi nominowanym odmowić Departament nie może.

8. Przysięga posłuszeństwa, ktorą Woysko uczyniło Hetmanowi W. Koronnemu w Roku 1775. zniesiona, a całe Woysko Rzeczypospolitey przysięgło podług roty w Roku 1764. przepisaney.

9. Rewizye Woysk wszystkich Rzeczypospolitey w ten czas się odprawiaią, kiedy osądzi potrzebę Rada Nieustaiąca *in pleno*, ktora też osoby na ten koniec wyznacza i mianuie.

10. Nowy Regulament Woyska ogłoszony przez Hetmanow w Roku 1775. od-

oddany do rostrząśnienia Radzie Nieustaiącey *in pleno* z mocą odmienienia i poprawienia, co się iey zdawać będzie nayużytecznieyszego dla całego Kraiu, osobliwie względem lokacyi woyska, od ktorey uwolnione na zawsze są Dobra Ziemskie i Stołowe Krolewskie, chyba gdzieby sami Dziedzice w dziedzicznych, albo Administratorowie Dobr Stołowych o nie prosili; pograniczne zaś Dobra choćby Ziemskie, podpadaią lokacyi według potrzeby. *Czytay Rozdział osobny o Woysku Kraiowym.*

Sprawiedliwości.

Departament Sprawiedliwości, nie mogąc sobie w żadnym przypadku mocy Sądowey przywłaszczać, rostrząsa wszelkie Memoryały i skargi Obywatelow, iako też odpowiedzi z iedney i drugiey strony do Rady Nieustaiącey zanoszone, wyłączaiąc sprawy i Processa między Obywatelami względem Dobr Ziemskich i Krolewskich, ktore do Jurisdykcyi przyzwoitych należą, dla rozsądzenia tych Memoryałow i skarg przez Sądy Seymowe; podaie oneż do Rady *in pleno*, ktora wydaie rezolucye swoie podług opisu prawa i Ordynacyi Sądow Seymowych, tudzież warunku dla Prowincyi W. X. Litewskiego względem tey Ordynacyi osobną Konstytucyą opisanego. *Czytay Rozdział o Sądach Seymowych.* Procz tego baczność mieć powi-

winien tenże Departament, ażeby Jurisdykcye Marszałkowska i Assessorskie przybierały sobie Assessorow z Senatu i Stanu Rycerskiego podług prawa Roku 1766. ażeby ciż Assessorowie powinnościom swoim dosyć czynili, i żeby sprawy Mieyskie między Mieszczanami w Assessoryach Oboyga Narodow brane nie były, tylko pod czas regestrow, do ktorych Assessorowie należą.

Skarbowy Departament Skarbowy nie ubliżaiąc w niczym prawom i powinnościom, ktore właściwe są Kommissyom Skarbowym Oboyga Narodow, rostrząsa i podaie do potwierdzenia Radzie *in pleno* Kontrakty, oprocz Monopoliow wszelkich, z rożnemi Kompaniami, ktore się do niego nadgłoszą z przedsięwzięciem iakim dla Kraiu użytecznym, albo do wynalezienia wszelkiego gatunku kruszcow i rzeczy kopalnych, nie czyniąc żadney przeszkody Dziedzicom, Dobrom Stołowym, i Possessorom Dobr Krolewskich w rozrządzeniu fabryk zaczętych lub zaczynać się maiących, tudzież bez wszelkiego uszczerbku Właścicielom gruntow. Potwierdzanie takowych Kontraktow zlecone dawnieyszemi prawami Kommissyom Skarbowym, gdy te wielą innemi interesami są obciążone, należą do Rady Nieustaiącey.

Rada

Porządek odprawiania się Rady.

Rada *in pleno* zgromadza się zwyczaynie w Wtorki i Piątki; częściey nawet podług przypadaiących okoliczności. Gdy Krol Jmć nie znayduie się na Sessyi, prezyduie Prymas, albo pierwszy w porządku. Po zaczęciu Sessyi, od tronu naprzod podawane bywaią obradowania materye, albo od prezyduiącego w nieprzytomności Krola; potym Marszałek Rady, i każdy z Konsyliarzow ma wolność proponowania tego, co być potrzebnym osądzi. Gdy w materyi podaney zgoda nie nastąpi, decyduie o niey większość głosow. Zatym Sekretarz Rady czyta Protokuły pięciu Departamentow, ażeby materye w nich zawieraiące się, rozwiązane były przez Radę *in pleno*, albo też gdy zaydzie tego potrzeba, odesłane do własnego Departamentu po dokładnieysze uwiadomienie.

Jeżeli Krol Jmć na Sessyi Radney nie iest przytomny, prezyduiący z Marszałkiem z Stanu Rycerskiego donoszą J. K. Mci o wszystkim, co uchwalono na Radzie; a Krol Jmć materyom udecydowanym przydaie swoie dwie kreski na piśmie, ieżeli mu się podoba, ktore tey są wagi, iak gdyby przytomny na Sessyi one dawał; gdyby zaś przyłożyć ich nie miał aż do następuiącego Rady zasiadania, wszelako udecydowa-

na

na iuż większością głosow materya, w mocy swoiey zostaie niewzruszoną; a na ten czas w przypadku rowności kresek, prezyduiący przydaniem drugiey rezolwować powinien *paritatem*.

Gdyby kiedy oddalenie się na iaki czas Nayiaśnieyszego Pana z Warszawy, przez Radę Nieustaiącą uznane było potrzebnym, wtedy Rada powinna się tam przenieść, gdzie się Krol Jmć znaydować będzie; gdyby zaś wyiazd Krolewski z woli tylko Jego własney nastąpił, na ów czas Rada zawieszaiąc obieranie Kandydatow i szafunek Urzędow do dwoch Miesięcy, iednego z Konsyliarzow wyznaczonych do Departamentu Interesow Cudzoziemskich za Krolewskim Dworem wysłać powinna, ażeby tym sposobem znoszenie się wzaiemne, i ciąg nieprzerwany interesow między Krolem Jmcią i Radą Nieustaiącą był zachowany.

Memoryały w Interesach publicznych do władzy Rady Nieustaiącey należących, mogą być każdemu z osob Radnych, albo i Sekretarzowi podawane; w prywatnych sama osoba interes maiąca podać powinna. Przyimuiący Memoryał do ukazania w Radzie, powinien na nim imię swoie podpisać, i odesłać Sekretarzowi, ktory z wszystkich takowych Memoryałow treści wyciągnione,

czyta

czyta w Radzie na Sessyi następuiącey, maiąc z sobą i oryginały, dla przypadku potrzeby zkonfrontowania ich z excerptami; na Memoryałach w interesie wielkiey wagi, i niebawnego uwiadomienia Rady potrzebuiących, daie się ostrzeżenie: *Ten Memoryał zwłoki nie cierpi*; gdy rzecz potrzebuie sekretu, nie odsyła się Memoryał do Sekretarza, ale ten, ktoremu był podany, sam o nim Radzie donosi.

W Interesach do rezolucyi Rady przychodzących, gdyby się zgodzić nie możono, Marszałek Narodowy albo pierwszy w porządku zasiadaiący Minister Senatorom, Marszałek Rady Konsyliarzom z Stanu Rycerskiego głosy rozdaią, ktorych większość zbieraią iak naypilniey. Wotowanie iest dwoiste; iedno *per turnum* słowem głośnym: *pozwalam*, lub *nie pozwalam*; drugie przez wota sekretne wpuszczaniem gałek albo kartek. Głosy *ex turno* bywaią wpisywane w Protokuł, i ręką własną każdego podpisane.

Turnus w Radzie *in pleno* mieysca nie ma, tylko w komplecie zasiadaiących osob piętnastu; niżeli do niego przyidzie, powinien propozycyą do obradowania podaiący pytać się zgromadzonych, czyli iest zgoda; Słowo *zgoda*, albo też milczenie, oznacza iednomy-

ślność; lecz gdy się kto opiera, i o *turnum* prosi, następuie wotowanie. Każdą materyą wolno wziąć na trzy dni do namyślenia się, chyba żeby się kto sprzeciwiał, to na ów czas czyni się i ułatwia większością zdań zapytanie: czyli materya, o ktorą rzecz, ma iść na deliberacyą, czyli też zaraz być rezolwowana. *Turnus* raz zaczęty ma trwać bez przerwania, poki się materya wzięta nie zdecyduie. Reflexye przed zaczęciem kresek raz tylko ieden każdemu Konsyliarzowi pozwolone.

Wota sekretne we wszystkich materyach nie mogą być odmowione nikomu z zasiadaiących; w następuiących zaś koniecznie są potrzebne: 1. w obieraniu do wakansow Radzie Nieustaiącey oddanych. 2. w wydatkach extra-ordynaryinych z Skarbu Rzplitey, prawem nieoznaczonych, z ktorych żaden z Konsyliarzow w czasie funkcyi swoiey partycypować nie ma. 3. w materyach *criminis læsæ Majestatis*, *criminum Status*, wzruszenia spokoyności powszechney, i ziazdow wszelkich prawami zakazanych.

Ażeby w dawaniu wotow sekretnych zupełna wiara, i wszelka była ostrożność, stawiaią w pośrzodku sali stoł firankami osłoniony z naczyniem do wpuszczania gałek, dwa szczupłe otwarcia maiącym, i zamkniętym, z napisami, po ie-

dney

dney stronie *affirmativè*, po drugiey *negativè*. Sekretarz Rady rozdaie gałki wszystkim Konsyliarzom, ktorzy ie do wazonu porządkiem przystępuiąc wkładaią, w iednę albo drugą stronę podług każdego woli i zdania. W przypadku wielości Konkurrentow do iakiego wakansu, Sekretarz kartki z nazwiskami Kandydatow rozdaie, a każdy Konsyliarz nazwiska trzech od siebie mianowanych do wazonu włożywszy, resztę kartek natychmiast pali. Pragnący wakansu wyborowi Rady zostawionego dostąpić, albo kogo innego podaiący, powinni na piśmie żądanie swoie wyrazić. Jlekroć kresek rowność zaydzie, decyzya przy Krolu Jmci zostaie.

Po zakończonym wotowaniu sekretnym, Marszałek Rady z Marszałkiem Ministrem, każdy swoię pieczęć odpieczętowawszy, otwieraią naczynie, rachuią gałki lub kartki przy dwoch Konsyliarzach z Senatu, i tyluż z Stanu Rycerskiego, nakoniec Marszałek Rady przeczytawszy głośno imiona Kandydatow z liczbą kresek każdemu służących, ogłasza *pluralitatem*, ktorą Sekretarz w Protokuł zapisuie.

W nieprzytomności Krolewskiey, pierwszy w porządku Konsyliarz wyznacza Sessye, ani zwołania ich odmowić może, ile razy kto z radnych osob prze-

łoży potrzebę rostrząsania materyi wielkiey wagi. Każdy z Konsyliarzow na Sessyach tych ma wolność powiedzenia zdanie swoie.

Wszystkie expedycye Rady wydawane bywaią bez opłaty nawet i od pieczęci; wychodzą zaś z tą arynga: *My Krol za zdaniem Rady Nieustaiącey.*

ROZDZIAŁ XVII.

O Konfederacyi.

Co iest Konfederacya.

OProcz opisanych sposobow obradowania w Polszcze zwyczaynych iest ieszcze nadzwyczayny ieden, ktory się Konfederacyą nazywa. Słowo to w Prawie Powszechnym Politycznym znaczy dwoch lub więcey Mocarstw wszechwładnych przeciwko nieprzyiacielowi albo na obronę własną sprzymierzenie się; lub też kilku Prowincyi osobnych stały i wieczysty związek celem ustanowienia iedności polityczney uformowany. Przykłady takowych związkow mamy w Starożytney Historyi, a osobliwie u Grekow; gdzie rożnych nazwisk Narody, i udzielne Rzeczypospolite, węzłem o-

brony

brony powszechney i pożytkow wspolnych stale były wszystkie złączone. W czasach teraźnieyszych, Rzesza Niemiecka, z wielu osobnych i całowładnych Państw składaiąca się, iest skonfederowana pod naywyższą głową Cesarzem. Kantony Szwaycarskie, Prowincye Rzeczypospolitey Hollenderskiey w nayściśleyszym między sobą związku, czyli Konfederacyi zostaią.

W Narodzie Polskim, lubo z wielu Prowincyi złożonym, wszystkich atoli wieczyście z sobą ziednoczonych, iedenże kształt rządu politycznego, iedneż swobody, przywileie i fundamentalne prawa maiących, wyraz Konfederacya w odmiennym się bierze znaczeniu. Przez Konfederacyą albowiem rozumie się w Polszcze ściśleyszy, na Boga i poczciwość zaprzysiężony, a do czasu tylko pewnego trwać maiący związek, bądź między wszystkiemi całego Narodu Obywatelami, bądź tylko w części iakiey onegoż skoiarzony, czyli na obronę własną, czyli na utrzymanie w Kraiu bespieczeństwa domowego i zewnętrznego, czyli na zachowanie całości praw i swobod Narodowych, czyli na ocalenie dostoieństwa Krolewskiego, czyli na ostatek w innych iakich krytycznych dla Narodu okolicznościach. Pierwszy podobno przykład Konfederacyi czytamy

pod panowaniem Kazimierza W. Bielski tak o niey pisze: „Tegoż czasu wiele „Szlachty w Wielkiey Polszcze spisało „się było przeciwko każdey osobie, o-„krom Krola samego, bronić się od „krzywd wszelakich groszem wspolnym „wszyscy; gdy ich pytano, precz to „czynili, nie chcieli powiedzieć; tyl-„ko powiadali, że to na nieprzyiaciela „domowego uczynili. Domyślali się te-„go, iż ta Konfederacya na Urzędniki „Krolewskie była, ktorzy w ciąży brali „dobytki często Szlachcie. Iest w Skar-„bie ta Konfederacya spisana, i zapie-„czętowana dwadziestą iedną pieczęci „Szlacheckich." O tey Wielko-Polanow Konfederacyi wspomina także i Kromer pod Rokiem 1352.

Konfederacye w Bez-Krolewiach.

Bywaią Konfederacye w Polszcze, albo pod czas Bez-Krolewiow, albo za życia i panowania Krolewskiego. O pierwszych naprzod mowić będziemy. Poki Dom Piastow panował w Polszcze, Bez-Krolewia i krotkie i spokoyne były. Biskupi albowiem, Panowie, i znacznieysi niektorzy Urzędnicy, zaraz po śmierci panuiącego zieżdżali się na uznanie następcy. Ludwik ieszcze za życia Kazimierza W. Krolem Polskim będąc wyznaczony, po Wuiu i Poprzedniku swoim tron bez wszelkich trudności osiadł. Nie maiąc sam męskiego potom-

stwa,

stwa, wyrobił u Polakow, pomnażaiąc ich swobody, iż mu przyobiecali, że iedney z iego Corek niezawodnie berło oddadzą. Po śmierci Ludwika w R. 1382. Wielko-Polanie w Radomsku, Mało-Polanie w Wiślicy zgromadzeni, uczynili między sobą uroczyste przymierze, ktorym się obowiązali pod wiarą, sumnieniem i poczciwością, dotrzymać danego przyrzeczenia Ludwikowi w przyięciu za Panią i Krolową swoię iedney z Corek iego, tudzież dawać sobie wzaiemną pomoc przeciwko wszelkim burzycielom beśpieczeństwa i spokoyności powszechney, a praw i swobod swoich zgodnie, i wszystkiemi siłami bronić. Akt tey Konfederacyi opisał w Statucie swoim Przyłuski. Nazwana była Kapturem, czy to dla okazania smutku, w ktorym Rzeczpospolita po śmierci panuiącego zostaie; czyli dla oznaczenia, iż Obywatele pod związkiem i zasłoną iedności w czasie Bez-Krolewia zostaią dla beśpieczeństwa własnego.

Po wygasłym Jagiellońskim Domie, ktory także następnie panował w Polszcze, gdy wolne obieranie Krolow nastało, a zatym bez-Krolewia dłuższe, niebeśpieczeństwo od Sąsiadow, i sposobność do złoczyństw ludziom niespokoynym większa być poczęła, zaraz po śmierci Zygmunta Augusta, spisali i po-

przysięgli Konfederacyą Generalną Panowie Rady i Rycerstwo, w Krakowie naprzod, a potym na Seymie Konwokacyinym w Warszawie; ktory przykład w każdym Bez-Krolewiu poźnieyszym naśladowany został, że Seymy Konwokacyine Konfederacyami Generalnemi Stanow nazywaią się.

Oprocz Konfederacyi w czasie Bez-Krolewia zwyczaynych, bywaią ieszcze nadzwyczayne. Tak po śmierci Jana III. gdy Seym Konwokacyiny pierwszym przykładem był zerwany, stanęła Konfederacya Stanow, na ktorey utwierdzaiąc wolne Krola obranie, poczytano za nieprzyiacioł Oyczyzny tych wszystkich, ktorzyby się z Polakow albo starać o tron ważyli, albo staraiącym się Polakom dopomagali. W bez-Krolewiu po Auguście III. Prowincya W. X. Lit. ieszcze przed zaczęciem Konwokacyinego Seymu uczyniła Konfederacyą w Wilnie pod Michałem Brzostowskim Koniuszym na ów czas, a dziś Podskarbim W. Lit. Po skończonym zaś Seymie nastąpiła dopiero Konfederacya Koronna pod Marszałkiem Xiążęciem Augustem Alexandrem Czartoryskim Woiewodą Generałem Ziem Ruskich.

W przypadku rozdwoioney Krola elekcyi, bywaią po Seymie Elekcyinym Ziazdy Walne, albo Konfederacye ku utrzy-

utrzymaniu swoich Elektow. Tak po obraniu Stefana, złożony był Ziazd pod Andrzeiowem na poparcie Elekcyi, przeciwko stronie za Maxymilianem Cesarzem trzymaiącey. Gdy przeciwna Zygmuntowi III. Strona Maxymiliana Arcy-Xiążęcia Krolem obrała, Zygmuntowscy Ziazd odprawili pod Wiślicą, ktorego uchwały Zygmunt poprzysiągł. Augusta III. przeciwko Stanisławowi obranie utwierdziła Konfederacya zaraz po Elekcyi uczyniona, pod laską Ant: Ponińskiego Jnstygatora Koron: ktory i Seymu Elekcyinego z strony Augustowskiey był Marszałkiem. Ze Ustawy Konfederacyi Generalnych wszystkich Stanow, iakie są w bez-Krolewiach zwyczayne, potwierdzane bywaią na Seymach Koronacyinych, iuż się mowiło *w Rozdziale o Seymach.* Inne Konfederacye nadzwyczayne, iakich niektore przykłady wspomnieliśmy, rozwięzywane dopiero po przywroconey w Narodzie spokoyności bywaią.

Konfederacye za życia Krola.

Co się tycze Konfederacyi za życia i panowania Krolewskiego podnoszonych, o tych z zwyczaiu szczegulnie i Historyi można mieć iaką wiadomość. Nie tylko ich bowiem nie nakazuią, ani sposobu ich nie przepisuią prawa; ale i owszem kilkokrotnie zakazane są wszelakie związki, mianowicie Konstytu-

tucyą Roku 1717. ktora na Seymie *Pacificationis* rozwięzuiąc wszystkie Konfederacye, wszelkiego do nich powrotu, lub nowych pod iakimkolwiek pozorem podnoszenia, wyraźnie zabrania. Będąc więc Konfederacyé lekarstwem gwałtownym, i krokiem z porządku zwyczaynego występuiącym, używane nie bywaią, chyba w ostatnim niebeśpieczeństwie, kiedy inaczey zaradzić o całości powszechney niepodobna.

W takowych okolicznościach postawieni Obywatele, spisawszy Konfederacyą, przyrzekaią sobie na wiarę i poczciwość, siły i umysły swoie iednoczyć dla ocalenia Oyczyzny. W dawnieyszey Narodu naszego Historyi, oprocz przytoczonego wyżey przykładu, dwie takie Konfederacye pod Władysławem Jagiellończykiem znayduiemy, obie spisane w Korczynie; pierwszą w Roku 1438. przeciwko wszystkim, ktorzyby się zuchwale wybiiać chcieli z pod posłuszeństwa pospolitemu prawu, albo nauki przeciwne panuiącey wierze rozsiewać lub utrzymywać; drugą w Roku 1439. przez ktorą Obywatele postrzegłszy wkradaiące się do Rzeczypospolitey bezprawia i nierządy z przyczyny młodości Krola, onym iak nayskuteczniey zabiegać obowiązali się.

W

W poźnieyszych czasach częstsze były Konfederacyi przykłady iuż to dla utrzymania dostoieństwa Krolewskiego, iuż dla odparcia przemocy domowey, iuż dla ratowania Rzeczypospolitey, podnoszonych. Naprzeciw Rokoszowi Zebrzydowskiego, stanęła przy Zygmuncie III. Konfederacya Wiślicka pod Adamem Sieniawskim Podczaszym W. Koronnym. W nieszczęśliwych na Rzeczpospolitą czasach pod Janem Kazimierzem, Konfederacya Tyszowiecka obowiązała się, Krola, wolności, i Oyczyzny bronić przeciwko Szwedom i nieprzyiaciołom wszelkim. Gdy niechętne Krolowi Michałowi umysły podniecały domowe rozruchy w Polszcze, i Krolewską słabić chciały powagę, skonfederowały się w Gołębiu Stany przy dostoieństwie Krolewskim, i przywroceniu wewnętrzney spokoyności Oyczyznie, pod Marszałkiem Stefanem Stanisławem Czarneckim Pisarzem Polnym Koronnym. Gdy Augusta II. odsądzała od tronu siła Karola XII. a Prymasa Radzieiowskiego intryga, zgromadzone do Sandomierza Stany, uczyniły pod Laską Stanisława Denhoffa Hetmana Polnego W. X. Litewskiego, Miecznika Koronnego Konfederacyą, na obronę i utrzymanie prawego swoiego Krola. Jeszcze Konfederacya Sandomier-

mierska rozwiązaną nie była, kiedy Woiewodztwa Mało-Polskie uciśnione od Woysk Saskich i Moskiewskich, ktorych bytność w Polszcze, ile po woynie iuż prawie zakończoney z Szwedami, za niepotrzebną sądzono, nową podniosły w Tarnogrodzie pod Stanisławem Ledochowskim Podkomorzym Krzemienieckim; do ktorych potym Wielko-Polskie Woiewodztwa i Prowincya W. X. Lit. przystąpiwszy, Generalną w Narodzie uformowały Konfederacyą, dostoieństwo Krola, i ustąpienie z Kraiu wszelkich Woysk zagranicznych za cel maiącą.

W Roku 1764. po doszłym *Convocationis* Seymie, spisana Konfederacya w Koronie, a wprzod ieszcze zaczęta w Litwie, trwała aż do skończenia Seymu w Roku 1766. Toruńska i Słucka przez Obywatelow Rzeczypospolitey Dyssydentow i Grekow Nie-Unitow, pod Marszałkami Augustem Stanisławem Golczem, i Janem Grabowskim w Roku następuiącym zrobione, dały powod do Generalney Radomskiey, ktorey Marszałkami byli, Karol Xiążę Radziwiłł Woiewoda Wileński z Korony, a z Litwy Stanisław Brzostowski zmarły Woiewoda Jnflantski.

W

W Roku 1773. po wkroczeniu w granice Rzeczypospolitey Woysk Cudzoziemskich, i założeniu przez sąsiedzkie Mocarstwa pretensyi do znacznych części Polskiego Kraiu, stanęła Konfederacya Generalna przed zaczęciem Seymu Extra-Ordynaryinego w Warszawie, pod Laskami Xięcia Adama Ponińskiego, teraz Podskarbiego W. Koronnego z Korony, i Michała Xiążęcia Radziwiłła, teraz Kasztelana Wileńskiego, z Litwy.

Na koniec w Roku 1776. w czasie przypadaiącego Ordynaryinego Seymu, za zdaniem Rady przy Boku J. K. Mci Nieustaiącey, podniesiono Konfederacyą Generalną, ktorey za Marszałkow obrano, z Korony, Andrzeia Mokronowskiego, teraz Woiewodę Generała Ziem Mazowieckich; z Litwy Andrzeia Ogińskiego, teraz Kasztelana Trockiego.

Nie wspominam o innych Konfederacyach, ktore nie były sprzymierzeniem się całego Narodu z Krolem; i ktore albo powagą Krola i Senatu zaspokoione zostały; albo większą strony przeciwney siłą, lub skupieniem się innych okoliczności zniszczone, żadnego śladu swoiey bytności w Ustawach Kraiowych nie zostawiły, owszem iako bezprawne, potępione, lub tylko amnistyą powszechną

przy

przy uspokoieniu Rzeczypospolitey pokryte były. Wszystkie albowiem związki, chociaż powodem obrony i całości praw uczynione, wtedy szczegulnie maią swoię prawność i powagę, kiedy ie naywyższa Rzeczypospolitey całowładność utwierdza i upoważnia.

Co iest Rokosz.

Sprawiedliwa i ważna Konfederacya rożni się od Rokoszu. Słowo to, czyli od Sąsiedzkich Węgrow iest wzięte, ktorzy przez nie znaczyli ziazd powszechny, iako świadczy Łubieński, czyli też inny iaki ma początek, hasłem było w Polszcze, na ktorego wydanie ktokolwiek imię Szlacheckie nosił, obowiązany był stawać zbroyno pod naysurowszemi karami, dla zabeśpieczenia powszechnego, i dla obrony wolności naprzeciw przemocy Krola i Senatu. Minąwszy Rokosz Gliniański iakby za panowania Krola Ludwika w Roku 1380. pod Marszałkostwem Rafała Granowskiego zdarzony, a od rozsądnych krytykow baiecznym dowodnie okazany, przykład Rokoszu prawdziwy mamy w Roku 1537. kiedy Zygmunt I. wyprawę powszechną przeciwko Wołoszynowi Rycerstwu wszystkiemu nakazał, a Szlachta pod Lwow zgromadzona, oddzieliwszy się od Krola i od Senatu, w osobnym Kole radziła o naprawie Rzeczypospolitey; i Senatorow, iakby oni

wszy-

wszystkich bezprawiow i nierządu przyczyną byli, z tumultem obwiniaiąc, zgotowaney na nieprzyiaciela broni ledwo na rzeź braterską nie użyła. Nazwiskiem Rokoszu ochrzcone także było Zebrzydowskiego przeciwko Zygmuntowi III. spiknienie się; a poźnieysze lata aż nadto płodne były w takowe prywatne związki, ktore pod hasłem ocalenia praw i obrony wolności, za każdym razem pamiętne ciosy rządowi i beśpieczeństwu Obywatelskiemu zadały.

Porzadek Konfederacyi.

Nie nakazawszy prawa podnosić Konfederacy, nie opisały też porządku, ktorym się odprawiać maią, zaczym ledwo nie wszystkie, o ktorych w dzieiach Narodowych czytamy, rożnią się między sobą. Powszechnie nazywaią się od mieysc, w ktorych są podniesione. Nie razem cały Narod w nie wchodzi, ale zaczyna iedno albo kilka Woiewodztw, a inne potym przystępuią i zaprzysięgaią. Owszem za zwyczay ci, ktorzy Konfederacyą zaczęli, domagaią się od wszystkich aby się łączyli z niemi, grożąc poczytaniem ich za nieprzyiacioł Oyczyzny. Skoro się wszystkie Prowincye węzłem tym ziednoczą, nazywa się Konfederacya Generalna. Senatorowie i Ministrowie obowiązani są do niey przystępować i przysięgać. Sam nawet Krol onę przyimuie i potwierdza, ie-

żeli

żeli nie w iego przytomności była zaczęta. Spisanie się zwykle bywa przy Wierze, Krolu, i Wolności, przydaiąc inne zamiary szczegulne, dla ktorych się Konfederacya podnosi. Zaczyna się albo na Seymikach, albo na Seymie, czasem nawet krom Seymu i Seymikow. Bierze początek od Szlachty, albo od Senatu, a nawet niekiedy i od samego Krola. Obieraią skonfederowani Marszałkow Generalnych, Koronnego i Litewskiego osobnych; lubo i to nie zawsze; bo w Gołębiowskiey Czarnecki, w Sandomierskiey Denhoff, sami całey Rzeczypospolitey skonfederowaney Marszałkami byli; a w Tyszowieckiey, nawet żadnego Marszałka Generalnego nie obierano, ale Hetmanom Koronnym zlecono, ażeby ieden przynaymniey z nich na wszystkich obradach Konfederackich bywał przytomny, maiąc prawo dawania dwoch kresek. Godność ta zwyczaynie dostaie się osobie z Stanu Rycerskiego, wyiąwszy czasow naszych przykład na Xiążęciu Czartoryskim Woiewodzie Ruskim. Powaga Marszałka iest znakomita, i od całey Konfederacyi obwarowana; a wyrządzona mu krzywda poczytana bywa za występek główny. Miewa swoich Konsyliarzow Generalnych, ktorych także Skonfederowani wyznaczaią, z Marszał-

szał-

szałkow Woiewodzkich, ieżeli Konfederacya po Woiewodztwach zaczęta, z przydaniem niektorych osob z Senatu; albo ieżeli się przy zaczęciu Seymu podnosi, z Senatorow, Ministrow i Posłow Ziemskich składa się Rada Konfederacka. Wszyscy przysięgaią, odmienną iednak rotą Marszałek Generalny, Konsyliarze, i Sekretarz. W Tyszowieckiey inna była przysięga dla Hetmanow, inna dla przydaney Hetmanom Rady, inna dla Woyska, inna dla Obywatelow przepisana. Sandomirska do przysięgi Krolewskiey i to włożyła, że tronu do śmierci nie odstąpi, że Konfederacyi z uszczerbkiem praw nie użyie, że się z nieprzyiacielem bez Rzeczypospolitey nie pogodzi, i że na żadne Prowincyi Polskich zeszczuplenie nie pozwoli. W Gołębiowskiey, Krol całość praw i rządu Kraiowego poprzysiągł. Akt Konfederacyi z wyrażeniem przyczyny i celu sprzymierzenia się od wszystkich skonfederowanych podpisany, do Ksiąg Grodzkich podaią. Konfederacya Warszawska Roku 1776. że się zaczynała na Seymie, iest w Konstytucyą włożona. Stanowią Sądy Konfederackie, ktorych iednak mieysce czasem zastępuią Seymowe zwyczayne.

W niektorych Konfederacyach, oprocz Marszałkow, obierano ieszcze i Regi-

W men-

mentarzow Generalnych osobnych; w innych, Konfederacye Woyskowe stawały pod własnemi Hetmanami; iaka była Grodzieńska w Woysku Litewskim pod Chodkiewiczem Hetmanem Wielkim, łącząca się do Wiślickiey przy utrzymywaniu dostoieństwa Zygmunta III. podniesioney. Na Tyszowiecką Woysko pod własnemi Hetmanami przysięgło. Podobnież po zaczętey Konfederacyi w Gołębiu, skonfederowało się Woysko pod Kommendą Hetmana Sobieskiego będące, nie tylko przy dostoieństwie Krola, ale ieszcze przy całości władzy Hetmańskiey. W innych skonfederowane z Rzecząpospolitą Woyska same sobie obierały Marszałkow; tak w Tarnogrodzkiey, Koronnemu Jozef Branicki, potym Kasztelan Halicki; Litewskiemu Stanisław Potocki, potym Woiewoda Bełzki, Marszałkowali. W Bez-Krolewiu po Augusta III. śmierci postanowiony wprzod Regimentarzem Generalnym Koronnego Woyska Xiążę Woiewoda Ruski, był razem i Konfederacyi Koronney Marszałkiem Generalnym.

Obrady Konfederacyine. Władza i powaga Konfederacyi Generalney iest naywyższa; w czasie iey, moc rozkazywania i stanowienia zostaie przy większości głosow. Kontradykcye żadne nawet w materyach *Status* przeciwko większości zdań nie ważą. Kar-

dy-

dynalne iednak Narodu Polskiego Prawa za nieodmienne i nigdy niewzruszone chcąc mieć Traktat Roku 1768. wyiął ie z pod mocy nie tylko Konfederacyi, ale i samey nawet iednomyślności Stanow Seymuiących. Rady Konfederackie nie zawsze iednakowym sposobem odprawiano. Czasem postanowiwszy co było na czas potrzebnego, rozieżdżali się Konfederaci, oddaiąc Krolowi dalsze o Rzeczypospolitey staranie, z Marszałkiem i przydaną Konsyliarzow z Senatu i Stanu Rycerskiego Radą. W Tyszowieckiey, przed powrotem Jana Kazimierza z zagranicy, Hetmanom Potockiemu i Lanckorońskiemu naznaczano do rady Senatorow, i po iednym z każdego Woiewodztwa od Stanu Rycerskiego; Radzie tey moc tak zupełną nadaiąc, iak gdyby z czynow swoich nikomu sprawy oddawać obowiązaną nie była. W Gołębiowskiey, oprocz innych obrad Konfederackich, pozwolono Krolowi złożyć Walną Radę, wezwawszy do niey Senatorow, przednieyszych z Rycerstwa Skonfederowanego, i tych, ktorzyby od Szlachty po Woiewodztwach i Ziemiach obranemi byli na Seymikach za Krolewskiemi Uniwersałami złożonych. Walna ta Rada w R. 1673. zamieniona była w Seym pod laską Marszałka Konfederackiego odprawiony. W

przeciągu trwaiącey Sandomierskiey, kilka Rad odprawiło się w Toruniu, Malborgu, i Krakowie; w Roku 1710. Ziazd Walny w Warszawie, a w Roku 1712. Seym dwu-niedzielny Extra-Ordynaryiny; ktorych uchwały mamy w Konstytucyach umieszczone. Tarnogrodzka lubo przy dostoieństwie Augusta II. podniesiona, że iednak za cel miała wyprowadzenie Woysk Zagranicznych, ktore Obywatelom były ciężkie, a potrzeba bytności ich w Kraiu ustała, rady swoie Konfederaci zrazu osobno od Krola odprawowali, a nawet i utarczek kilka z Woyskami Saskiemi zwiedli. Na koniec wyznaczeni Pełnomocnicy, Imieniem Krola i Woysk Saskich, Szaniawski Biskup Kuiawski, Chomentowski Woiewoda Mazowiecki, i Fleming Koniuszy Litewski naywyższy Woysk Saskich Felt-Marszałek; a imieniem Skonfederowaney Rzeczypospolitey, Stefan Humiecki Woiewoda Podolski z niektoremi z Stanu Rycerskiego osobami, poczęli radzić o przywroceniu wewnętrznego pokoiu, w Lublinie naprzod, potym w Kazimierzu, naostatek w Warszawie; a zawarty za pośrzednictwem Piotra W. Traktat podpisali na Seymie *Siedmio-godzinnym* Roku 1717. Warszawska po obraniu Augusta III. zaczęta, na Koronacyi w

Kra-

Krakowie reazumowana, kilka Rad odprawiła, mianowicie Walną Warszawską po zerwanym Seymie Roku 1735. na ktorey związek Konfederacyi ponowiono aż do zupełnego Oyczyzny zaspokoienia.

Trwa podniesiona Konfederacya, poki nie dostąpi tego, co sobie przez związek swoy zamierzyła. Ustała Wiślicka gdy na Krakowskiey Senatu Konwokacyi dostoieństwo Zygmunta III. iuż ubeśpieczone było przez przystąpienie do Rzeczypospolitey Zebrzydowskiego, i innych Rokoszanow. Skończyła się Tyszowiecka, gdy Szwedzi w Roku 1658. z Polski do Prus wpędzeni zostawili Stanom wolność obradowania podług zwyczaynego porządku. Gołębiowska wraz z przywroconym pokoiem domowym rozwiązana. Sandomierska naydłużey trwaiąca, i Tarnogrodzka, choć ieszcze nie ustała pierwsza, w Roku 1715. podniesiona, razem rozwiązane zostały po utwierdzeniu Augusta II. na tronie, a ustąpieniu Woysk Saskich uskutkowanym, Moskiewskich przyrzeczonym. Warszawska przy Auguście III. ustała, skoro wewnętrzne zamieszki ucichły, i na Seymie *Pacificationis* pod laską Wacława Rzewuskiego, ktory Kasztelanem Krakowskim umarł, miały być zupełnie zaspokoione. Warszawska R. 1764. po

Czas trwania Konfederacyi.

po Konwokacyinym Seymie zaczęta, dopiero przy skończeniu Seymu Ordynaryinego Roku 1766. a trzy ostatnie to iest: Radomska i obie Warszawskie, wraz z kończącemi się Seymami zakończone.

Seymy pod Konfederacyą.

Gdy w czasie trwaiących Konfederacyi wypadały Seymy, albo kiedy dla doyścia ich Konfederacyą podniesiono, Marszałkowie Skonfederowanych Stanow bywali oraz i Seymowemi. Tak na Seymie Roku 1673. Czarnecki, Roku 1710. i 1712. Denhoff, Roku 1717. sam Ledochowski, lubo Konfederacya Litewska miała osobnego Marszałka Sulistrowskiego, marszałkowali. Seymy Elekcyi i Koronacyi Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, tudzież Ordynaryiny w Roku 1766. mimo trwaiącą Marszałkow Konfederacyinych powagę, odprawiły się pod laskami, pierwszy Sosnowskiego, teraz Woiewody Połockiego, drugi Małachowskiego, teraz Podkanclerzego Koronnego, trzeci Czaplica, Łowczego Koronnego. Trzy następuiące Seymy, wszystkie pod węzłem Konfederacyi odprawione, po dwoch miały Seymowych Marszałkow, ktorzy razem Konfederacyinemi byli; pierwszeństwo atoli zawsze zostawało przy Koronnych.

Skoro

Skoro potrzeba Konfederacyi ustała, następuie iey rozwiązanie, albo na początku Seymu, iak było w Roku 1673. 1717. i 1736. a wtedy powraca się natychmiast dawny obradowania sposob i porządek; albo też przy iego dopiero skończeniu, iak są czterech ostatnich Konfederacyi przykłady. Zgromadzone na Seym Rzeczypospolitey Stany potwierdzaią wszystkie Akta Konfederacyi, albo też niektore z nich, iako czasowe, po okolicznościach odmienionych, uchylaią. Że zaś bywało niekiedy kilka razem Konfederacyi w Kraiu, iednych drugim przeciwnych, odmienne myśli i zamiary maiących, zwłaszcza w rozdwoionych obraniach Krola, lub innym sposobem zakłoconych czasach; przeto odzyskawszy spokoyność i powagę swoię Rzeczpospolita, uchylała potym takowe związki nielegalnemi uznane, Akta ich wszelkie niszczyła, a nawet wytępiać z Ksiąg Grodzkich nakazywała. W reszcie ogłoszeniem powszechney amnistyi pokrywano zdziałane w przeciągu Konfederacyi niesprawiedliwości i gwałty; umarzano, albo raczey przytłumiano do czasu zaięte między Obywatelami niechęci i zawziętości; zabraniano surowo wszelkiego nowych związkow wszczynania, ktore wzdy za

Rozwiązanie Konfederacyi.

danym roziątrzeniem lub podnietą, z rowną zapalczywością podnosiły się.

Potrzeba sama, mowi Lengnich, a ta konieczna, może usprawiedliwić podniesienie Generalney Narodu Konfederacyi, ktorey nigdy sobie życzyć dobrzy Obywatele nie maią, ani się do niey udawać, chyba w tym ostatnim razie, gdzie inaczey zaradzić dobru powszechnemu nie podobna. Możnaby nieźle przystosować do Konfederacyi, nawet za pożyteczne i potrzebne mianych, to co o użyciu gwałtownych krokow niektorych w Oyczyźnie swoiey powiedział Cycero, że chociaż z dobrem nieiakim były, cios iednak Rzeczypospolitey zadały; *etiamsi è Republica fuerunt, Rempublicam tamen vulnerârunt.*

ROZ-

ROZDZIAŁ XVIII.

O Skarbie Rzeczypospolitey, Jego Administracyi, Dochodach, i Wydatkach.

Dawna Administracya Skarbu.

ODkąd Skarb Rzeczypospolitey, iako się iuż wyżey namieniło, oddzielony został od Skarbu Krolewskiego; a koszt na Woysko, prowadzenie woyny, płacenie rożnych Rzeczypospolitey Urzędnikow, i inne publiczne wydatki, iuż nie do Krolow, ale do Narodu, ktory na nie powinien był obmyślać fundusz, należały; Podskarbiowie Wielcy z Urzędnikow Krolewskich stali się Urzędnikami Narodowemi. Ich dozorowi i straży polecone były nie tylko ozdoby Krolewskie, Papiery publiczne, Kleynoty, i inne Rzeczypospolitey bogactwa; ale osobliwie odbieranie i szafowanie na potrzeby powszechne wszelkich dochodow Kraiowych. Zołd Woysku Narodowemu Podskarbiowie także płacili aż do Roku 1717. w ktorym ustanowiono, żeby na potym sami Zołnierze płacę swoią pułroczną w Koronie wybierali z podatkow na to wyznaczonych; w Litwie zaś częścią od Woiewodztw i Ziem,

czę-

częścią od Podskarbich bywała im oddawana.

Jle i na iakie potrzeby wydawać mieli Podskarbiowie, rozrządzać należało do Seymu, albo Rady Senatu w przypadkach nadzwyczaynych. Więcey wydaiący, lub na inszy użytek, niżeli nakazała Rzeczpospolita, z swoiego byli wracać powinni. Spisywać dochody i wydatki wszystkie byli obowiązani, dla zdania z nich sprawy przed Seymuiącą Rzecząpospolitą, ktora wyznaczała z Senatu i Stanu Rycerskiego Osoby do odbierania Podskarbińskich rachunkow. Po rostrząśnieniu regestrow, i doniesieniu Stanom, kwit Podskarbim na tymże Seymie lub następuiącym, ieżeli pierwszy był zerwany, dawano, i w Konstytucye Seymowe zapisywano. Gdyby zaś Podskarbi przed zdaniem Stanom Rzeczypos olitey rachunkow, i zakwitowaniem umarł, dziedzice zmarłego nieuchronnie obowiązkowi temu podpadali. Dla częstego w panowaniach ostatnich nie dochodzenia Seymow, Podskarbiowie od zdawania rachunkow wolnemi byli, a w Administracyą Skarbu większe coraz wkradały się nierządy.

Słyszano kilkokrotnie narzekania Podskarbich na niedostatek Skarbu, i że albo własnym groszem zastępować potrzeby publiczne, albo długi na Skarb

za-

zaciągać byli przymuszeni. I znowu przeciwnie zadawano im czasem, że nie z naywiększą pilnością dochodami Rzeczypospolitey zawiadywali. Z rachunkow Podskarbińskich można mieć wiadomość o dochodach Skarbu, z ktorych oni sprawę czynili. Wynosiły te w R. 1719. do pięciukroć sto tysięcy złotych w Koronie, a do dwukroć sto tysięcy w Litwie. Teodor Lubomirski Starosta na ów czas Spiski, podeymował się w Roku 1729. ieżeliby mu Skarb Koronny na dwa lata puszczono, podnieść iego dochody przemysłem swoim i bez niczyiego uciążenia, w pierwszym Roku do miliona, w drugim do dwoch milionow. Co powodem było, iż w Paktach Konwentach Augustowi III. zalecono, aby Oboyga Narodow Skarby puszczane były, więcey z nich pożytku ofiaruiącym.

W Roku 1613. postanowiono Trybunał Skarbowy, ktoryby zaległe od Roku 1609. u Poborcow lub iakichkolwiek dłużnikow Skarbowi pieniądze wybrał, niechcących się uiścić, albo do Sądu stawić, ukarał, zebranemi pieniędzmi Woysko zapłacił, a resztę do bliskiego Seymu zachował. W początkach Seym go naznaczał, ile razy potrzeba wypadała. Z czasem Trybunałowi temu nakazano rozsądzać krzywdy od Trybunał Skarbowy.

woy-

woyska lub woysku poczynione, iako też i inne sprawy do służby ściągaiące się. Odprawiał się w Radomiu przez sześć tygodni co rok pod prezydencyą Biskupa Senatora, a Laską obranego z pomiędzy Deputatow Swieckich Marszałka. Z Senatu Deputatow Krol co dwa lata mianował; z Stanu Rycerskiego każde Woiewodztwo na swoich Seymikach po iednemu obierało. Do Laski alternatę Prowincya Mało-Polska z Wielko-Polską zachowywała. Podskarbi albo sam bywał przytomny, albo zsyłał ktorego z Urzędnikow Skarbowych dla uwiadomienia Trybunału o resztuiących Skarbowi długach. Na Trybunale tym rachunki Woyskowe, tudzież stan Woyska oboyga Autoramentow, liczbę głow w Chorągwiach i Regimentach examinowano; szkody Obywatelom od woyska, albo żołnierzom od Kommendantow uczynione, rozsądzano; a Sąd ten był bez appellacyi. W Prowincyi W. X. Litewskiego Trybunał ten odprawiał się przez dwa tygodnie po każdey Trybunału Głownego Kadencyi, w Wilnie, Nowogrodku, lub Mińsku, pod temiż Deputatami, ktorzy na Trybunał Głowny obrani byli; Senatorow iednak Krol co dwie lecie mianował.

Tym

Ustanowienie Kommissyi Skarbowych.

Tym sposobem administrowany był Skarb publiczny aż do Roku 1764. w ktorym Rzeczpospolita chcąc ulepszyć tak istotną, a tyle lat zaniedbaną część rządu, postanowiła na Seymie Konwokacyinym Kommissye Skarbowe Koronną i Litewską; a następuiących Seymow Konstytucye opisały dokładniey i doskonaley tak zbawienney Oyczyźnie Magistratury ustanowienie.

Oprocz Podskarbich Wielkich i Nadwornych, iako nieodmiennych przez urzędy swoie Prezesow, składaią się Kommissye Skarbowe, Koronna: z trzech Kommissarzow z Senatu, zachowuiąc alternatę raz z Wielkiey-Polski, drugi raz z Małey-Polski po dwoch, i sześciu z Stanu Rycerskiego, po trzech zawsze z oboiey Prowincyi; tudzież z Pisarza Kommissyi Skarbowey, i Jnstygatora Koronnego, ktorym teraźnieyszym tylko, *votum decisivum* iest pozwolone; do Litewskiey podobnież oprocz Podskarbich Wielkiego i Nadwornego, ieden z Senatu, a siedmiu z Stanu Rycerskiego Kommissarzow bywa; wszyscy obierani co dwa lata na każdym Ordynaryinym Seymie, sposobem do obierania Konsyliarzow Rady przepisanym. Z przeszłych Kommissarzow trzecia tylko część na drugie dwa lata potwierdzonych być może.

Pod-

Podskarbiowie Wielcy, oprocz innych prerogatyw, ktore są opisane wyżey, maią i te z Urzędu swego, że wszystkich Officyalistow Skarbowych sami mianuią, ktorzy powinni być Szlachta Polska, mieć za sobą rękoymią dostarczaiącą, umieć pisać i rachunki, i nie być notowanemi. Sądzenie o zdatności osob, przyięcie lub odrzucenie rękoymi, tudzież oddalenie Officyalistow niezdatnych, należy do Kommissyi. Uniwersały, i wszelkie rozrządzenia Skarbowe przez Kommissye udziałane, wychodzą pod imieniem Kommissyi, ale z podpisem samych Podskarbich, lub prezyduiącego pod ich niebytność. Na Pieczęciach Kommissyi pod herbem Narodowym są herby Podskarbich Wielkich. Cztery Miesiące zasiadać w Kommissyach obowiązani są Podskarbiowie; a potrącona im za nieprzytomność z pensyi kwota zostaie w Skarbie.

Kommissarze Skarbowi.

Kommissarze nie mogą dłużey iak cztery lata wciąż zasiadać w tey Magistraturze, ani na Seym posłować; z dawnych trzecia tylko część na drugie dwa lata potwierdzoną być może. Zasiadaiący na Kadencyach używaią w sprawach osobistych suspensy w wszelkich Sądach; lecz fałszywie dobrodzieystwem tym zasłaniaiący się Kommissarz,

w

w Koronie tysiąc grzywien, a w Litwie sto kop płacić powinien. Pensya Kommissarzow Skarbowych w Koronie iest dziesięć, w Litwie ośm tysięcy złotych dla każdego, z obowiązkiem mieszkania cztery Miesiące w Warszawie, gdzie Koronna, lub w Grodnie, gdzie Litewska, Kommissye odprawiaią się. Potrącane pensye niezasiadaiących bez przyczyny prawney, dzielone bywaią między przytomnych. W przypadku śmierci ktorego z Kommissarzow, Krol Jmć z Radą Nieustaiącą innego mianuie z tego Stanu i tey Prowincyi, z ktorych był zmarły Kommisarz.

Złożona przedtym w ręku samych Podskarbich władza w tym wszystkim, co się tycze Skarbu Rzeczypospolitey, przeniesioną zupełnie została na Kommissye Skarbowe Oboyga Narodow. Do tey przeto Magistratury należy zawiadywać wszelkiemi dochodami i wydatkami Skarbu publicznego; wybierać podatki i cła Rzeczypospolitey przez ustanowionych do tego Officyalistow; czynić wydatki sposobem w prawie opisanym; wagi i miary w Kraiu stanowić, ułatwiać i skutkować proiekta wszelkie względem rękodzieł, czyszczenia rzek, robienia kanałow, stawiania mostow, i inne tym podobne do rozkrzewienia handlu Kraiowego ściągaiące (Władza i powinności Kommissyi Skarbowych.)

ce

ce się; lubo tych obowiązkow część, po ustanowieniu Rady Nieustaiącey, zlecona iest Departamentowi Skarbowemu; doglądać ażeby moneta Kraiowa podług przepisow wyżey iuż wspomnionych z Mennicy wychodziła, a żadna podleysza Kraiu nie zarażała; wysyłać Lustratorow do zawakowanych Starostw i Krolewszczyzn, i one wyżey opisanym sposobem na prawo Emfiteutyczne kontraktować, tudzież wszystkie powinności Kommissyi Emfiteutyczney prawem Roku 1776. uchyloney, wykonywać. Z wszelkich czynow swoich powinny Kommissye rapporty co Miesiąc Radzie Nieustaiącey odsyłać, i znosić się z Departamentem Skarbowym w układach dla Skarbu użytecznych; a na każdym Seymie Stanom Rzeczypospolitey sprawę zdawać z dochodow i wydatkow publicznych dla odebrania kwitu.

Że moc wykonywaiąca praw tyczących się dochodow Skarbowych, polecona iest Kommissyom, maią te władzę Sądową naywyższą, o ktorey między Jurisdykcyami Narodowemi w osobnym Rozdziale mowić się będzie. Wreszcie do kompletu na Sessyach Kommissyinych w Koronie potrzeba osob pięciu, w Litwie na Kadencyach czterech, a trzech na Extra-Kadencyach. Wszystkie materye Skarbowe ułatwiaią się większością

głosow,

głosow; w każdym zaś przypadku rowności kresek, prezyduiący ma prawo przydaniem drugiey, materyą rozwięzywać. Wotowanie do trzech razy iest wolne, a rożne Kommissarzow zdania zapisuią w Protokuł, dla usprawiedliwienia się w czasie przed Rzecząpospolitą. W Litwie, Pisarze Skarbowi i Skarbny W. X. Lit. zasiadaią w Kommissyi Skarbowey, tak w Kadencyach, iako też w Extra-Kadencyach.

Dawnieysze dochody Skarbu.

Nie było przedtym osobnego Rzeczypospolitey Skarbu; ale Krolowie posiadaiąc znaczne dochody, iuż to z podatkow, ktorych rozliczne były gatunki; iuż z obszernych dobr, ktore po wszystkich Prowincyach rozłożone, do Krolow należały; sami o potrzebach wszystkich swoich i Kraiowych wiedzieli. Ludwik darował Obywatelom podatki, dwa tylko grosze z każdego łanu, czyli czwartą część grzywny do płacenia corocznie zostawiwszy; ktory podatek, że od Kmieci a nie od Szlachty miał być płacony, Władysław Jagiełło oświadczył; a Kazimierz Jagiellończyk, oprocz tego łanowego, żadnego innego poboru nie wkładać obowiązał się. Zabeśpieczył sobie Narod przywiley ten w dalszym czasie, waruiąc wyraźnym prawem, aby nowe podatki, ani cła stanowione być nie mogły, tylko za zezwo-

leniem na Seymie wszystkich Stanow; a nawet za powszechną zgodą uchwalone, aby nie były wieczyste, ale żeby miała Rzeczpospolita wolność na każdym Seymie one potwierdzić lub odmienić. Na ostatek Konstytucya Roku 1768. powiększenie lub odmianę podatkow raz ułożonych policzyła między materyami *Statûs* wymagaiącemi iednomyślności na Seymach wolnych.

Dobra Krolewskie sami także panuiący po większey części stracili, przez darowizny, lenna, zastawy, i rożne inne nadania, iuż to na pobożne fundusze, iuż nadgradzaiąc zasłużonych, iuż uymuiąc sobie wziętszych w Narodzie Obywatelow; tak dalece, że niektorzy z Krolow naszych, i na Kraiowe potrzeby, i na utrzymywanie przyzwoitey tronu okazałości, z trudnością wystarczać mogli. Bielski w Kronice swoiey pisze, że ieszcze pod Kazim: Jagiellończykiem w Roku 1478. na Seymie Piotrkowskim, między innemi rzeczami rada naprzod była: „aby się Skarb po„spolity założył, żeby czasu pilney po„trzeby było się sięgnąć do czego; na „co chcieli niektorzy postąpić wieczne„mi czasy po wierdunku każdy rok z „łanu; ale to Wielcy-Polacy rospruli." Lubo zaś potym wydzieliła Rzeczpospolita pewne dochody na Stoł Krolewski

wśki, pozostałe iednak Krolewskie dobra, o czym się iuż wyżey mowiło, nie na Skarb pospolity, ale na chleb zasłużony obrociła, potrzeby powszechne poborami na Seymach stanowionemi zastępować maiąc. Z tych więc poborow, tudzież Kwarty i cła Kupieckiego, składały się dawniey Rzeczypospolitey dochody, ktore nie zawsze były iednakowe, ale w rożnych czasach rożne, podług odmienności potrzeb, i stosownie do nich nakazywanych podatkow.

Co się tycze teraźnieyszych Skarbu Rzplitey dochodow, te przed Rokiem 1768. gdy ieszcze Polska w swoiey zupełności była, dziesięć milionow w Koronie, a trzy miliony w Litwie przenosiły; Ustawą Seymu Extra-Ordynaryinego w Roku 1767. zaczętego, nakazane były w Koronie do siedmnastu, w Litwie do sześciu milionow; ale pomnożenie to nie mogło przyiść do skutku, dla zgromadzonych w Narodzie wszelkiego gatunku klęsk i nieszczęśliwości, ktore się na koniec zabraniem Prowincyi Polskich dopełniły. Na Seymie, Roku 1775. skończonym, pozwolono dochody Skarbowe Oboyga Narodow aż do trzydziestu trzech milionow ustanowić, moc umnieyszenia onych zachowuiąc w całości przyszłym Seymom; ale oraz waruiąc, że ieżeliby ułożone wte-

Teraźnieysze Dochody Skarbu.

dy podatkowania rodzaie summy tyley nie wynosiły, będą mogły następuiące Seymy większością głosow obmyśleć sposoby na iey dopełnienie, bez naruszenia prawa Roku 1768. materyą podatkow pod iednomyślnością Seymuiących Stanow zostawuiącego, co iednak w tym samym przypadku, i na ieden raz miało być rozumiano. Lubo zaś z ustanowionych w Roku 1775. podatkow, całkowite Skarbu dochody nie wynoszą Summy trzydziestu trzech milionow; atoli Rzeczpospolita zmnieyszywszy dawnieyszą Tabellę wydatkow, na Seymie Roku 1776. nie sądziła dotąd potrzeby powiększenia podatkow, ale niektore tylko odmiany i obiaśnienia wprzod ustanowionym przydała. Ktore są te dochodow Skarbowych źrzodła, i co względem każdego przepisuią prawa, zobaczmy zacząwszy od Korony.

Podymne Generalne

Podatek Podymnego, naprzod w Roku 1629. gdy zwyczayne dochody Skarbu nie dostarczały na woynę z Krolem Szwedzkim, do czasu ustanowiony, trwał aż do Roku 1768. lubo go w rożnych czasach rożnie opłacano. Wskrzeszony znowu został na Seymie Roku 1775. z opisem, aby od wszystkich Miast, Miasteczek, Wsi Krolewskich, Duchownych, Ziemskich, i Mieyskich, wyiąwszy będące w nich Klasztory *Mendicantium*,

iacy

iacy są Kapucyni, Bernardyni, Reformaci, i Bonifratelli, był płacony. W podatkowaniu tym żeby zachowany był wymiar sprawiedliwy, uczyniła następuiące rozrządzenia tegoż Seymu Konstytucya:

1. *Warszawa*, z Zamkow, Pałacow, i Klasztorow, od każdego komina płaci po Złotych 16. Z wszelkich murowanych Domow w okręgu Miasta leżących, i na Przedmieściach pryncypalnych, po Złotych 15. Tamże z budynkow drewnianych, lub w pruski mur, po Złotych 14. Na Przedmieściach dalszych i mniey pryncypalnych, z murowanych domow po Złotych 10. z drewnianych i w pruski mur po Złotych 8. Z domow nad Wisłą leżących po Złotych 6.

2. *Miasta większe*, Krakow, Poznań, Wschowa, płacą z domow murowanych w Mieście i na Przedmieściach znacznieyszych, od komina po Złotych 12. z drewnianych lub w pruski mur po Złotych 8. Na innych Przedmieściach, z domow murowanych po Złotych 8. z drewnianych i w pruski mur po Złotych 6.

3. *Miasta mnieysze*, utrzymuiące rząd mieyski, i przynaymniey trzysta kominow liczące, płacą od komina w Mieście lub na Przedmieściu znacznieyszym z domow murowanych po Złotych 8. z

drewnianych albo w pruski mur po Zł: 6. na dalszych zaś Przedmieściach z pierwszych po Złotych 6. z drugich po Złotych 4.

4. *Miasteczka*, mniey niżeli trzysta dymow maiące, i samym bawiące się rolnictwem, z wszelkich domow i budynkow płacą po Złotych 4.

5. *Wsie*, w Woiewodztwach Krakowskim, Poznańskim, Sandomirskim, Kaliskim, w Ziemi Wieluńskiey, Powiecie Ostrzeszowskim, i połowie Powiatu Sieradzkiego w polach, Jnowrocławskim, Wołyńskim z Powiatami Włodzimirskim i Krzemienieckim po Miasto Krzemieniec od Buga, Podolskim, Lubelskim, Płockim, Ziemiami Drohicką i Bielską, Gnieźnińskim, od każdego dymu, każdey chałupy aktualnie mieszkalney, i od każdego komina w Zamkach, Pałacach, Dworach, płacą po Złotych 7. W reszcie Woiewodztw, Ziem, i Powiatow po Zł. 5.

Od tego generalnego podatku wyięte są browary po Miastach, kuźnice, hozdownie, i cegielnie na wsiach. Względem kominow pustych obiasniła Konstytucya Roku 1776. że od podymnego te tylko budynki na Wsiach i w Miastach wolne być maią, ktore nie są do naprawy zdatne, i ktorych naprawa rownieby kosztowała, iak nowego domu

sta-

stawianie. W przypadku, gdzieby Miasto lub wieś przez połowę większą zgorzały, albo Mieszczanie lub poddani wymarli po większey części, Kommissya za uwiadomieniem się i dowodem, może do lat trzech uczynić ulgę w podymnym, zastępuiąc ten niedobor z wyznaczoney na wydatki nadzwyczayne Summy.

Podatek ten dwoma ratami Marcową i Septembrową wypłacany bywa, podług regestru dymow spisanego i zaprzysiężonego, w ktorym nierzetelność popełniaiący podlega karze puł roka wieży, i sześciu tysięcy grzywien.

Dobra Stołowe i Krolewskie wszystkie oprocz podymnego płacą ieszcze poł-podymnego według Klassy do ktorey należą, wyiąwszy Dwory, ktore od tego podatku są wolne, iako nie płaciły Hyberny, na mieysce ktorey poł-podymnego przez Konstytucyą Roku 1775. iest ustanowione. Konstytucya Roku 1776. obiaśniła, że wszystkie Miasta i Miasteczka Krolewskie bez żadnego wyłączenia i nie zasłaniaiąc się żadnemi wolnościami ani prawami, obowiązane są płacić poł-podymnego według Klassyfikacyi dymow wieyskich w swoim Woiewodztwie, Ziemi, lub Powiecie; a w małych Miasteczkach, i domach zatylnych po Zł. dwa. Poł-podymnego.

Starostwa i Krolewszczyzny.

Dochod Skarbowi Koronnemu z Starostw i wszelkiego nazwiska dobr Krolewskich idzie *naprzod* od aktualnych i uprzywileiowanych Possessorow póſ-tory Kwarty corocznie podſug lustracyi Roku 1765. a nie poźnieyszey; *powtore* od puszczonych w prawo Emfiteutyczne przez licytacyą Krolewszczyzn po pięć od sta rocznego czynszu Summy zkontraktowaney; *potrzecie* z Starostw i Krolewszczyzn Konstytucyą Roku 1775. tit: *Nadgroda Zasſużonych* prawem Emfiteutycznym bez poprzedzaiącey licytacyi rozdanych, po zapſaconey Kwadrupli od czasu obięcia possessyi, cztery kwarty corocznie, także podſug lustracyi wyżey wspomnioney.

Łanowe.

Łany Wybranieckie w dobrach Krolewskich, tak nazwane, że przedtym z nich wybrańcow do sſużby żoſnierskiey dawano, ktorą powinność z czasem na podatek pieniężny odmieniono, wrocone znowu byſy w Roku 1729. do pierwszego ustanowienia swoiego; a zebrany z nich żoſnierz, Piechotą Łanową nazywaſ się. Konstytucya Roku 1776. zleciſa Kommissyi Skarbowey Łany Wybranieckie zlustrować, należytość Łanową podſug prawa i sprawiedliwości naznaczyć, i taryfę dostateczną uſożyć, wyſączaiąc ſany do Folwarkow przyſączone, z ktorych się Kwarta opſaca;

wy-

wymiary łanow lustracyi podległych naznaczać, i wszelkie w tey mierze wątpliwości rozwięzywać; wakuiące Kontraktem Emfiteutycznym za potwierdzeniem Krola Jmci nadawać; a zarosłe i puste do lat kilku od podatku uwalniać. Co wszystko Kommissya Skarbowa wykonawszy, dochod Rzeczypospolitey z łanowego podatku pomnożyła.

Podatek ten i dawniey w Polszcze wybierany, i ostatecznie Konstytucyą Roku 1775. opisany iest w następuiący sposob: że wszystkie ogolnie Miasta i Miasteczka, wyłączaiąc Wsie, Stołowe, Krolewskie, Duchowne, i Ziemskie, od wyrobku piwa, gorzałek, i wszelkich miodow Kraiowych, Czopowe i Szelężne na ieden podatek złożone, do Skarbu wnoszą. Z każdego garca piwa ordynaryinego, od wyrobku wraz z wyszynkiem, grosz miedziany 1. od garca piwa dubeltowego, groszy miedzianych 2. od wyszynku garca wodki prostey, groszy 12. od alembikowey, groszy 18. od Gdańskiey, groszy 24. od wszelkich sytnych miodow, grosz dziesiąty płaci się Czopowego. Wszystkim zaś w przedawaniu trunkow wolność zostawiona ceny bez naymnieyszey od Urzędow i Jurisdykcyi przeszkody. Cechy Piwowarskie i Winiarskie po wszystkich Miastach i Miasteczkach Krolewskich i Duchownych

Czopowe i Szelężne.

zanie-

zniesione; w Ziemskich zaś dziedzicznych, woli i rozrządzeniu Dziedzicow to oddano. Miasta Krolewskie i Duchowne, przy prawach, przywileiach, i Konstytucyach, wyrabiania i szynkowania trunkow zostawione. Każdemu zaś wolność ta pozwolona w Miastach Stołecznych, iako to: Krakowie, Zytomierżu, Łucku, Krzemieńcu, Lublinie, Kamieńcu Podolskim, Łukowie, Bracławiu, Winnicy, Poznaniu, Kaliszu, Wieluniu, Brześciu-Kuiawskim, Jnowrocławiu, Dobrzynie, Czersku, Warszawie, Zakroczymiu, Ciechanowie, Łomzie, Rawie, i Gnieźnie. Na podatek Czopowego i Szelężnego, może dawać Kommissya Skarbowa więcey ofiaruiącym Kontrakty arendowne, do ktorych i Szlachta przypuszczona być powinna w Miastach wyżey wyrażonych; z dziedzicznych Miast Czopowe opłacane bywa podług Konstytucyi Roku 1768. przez samych dziedzicow albo ich arendarzow.

Co się tycze podatku od wina Węgierskiego, wspomniona Konstytucya nie więcey od wprowadzenia go do Kraiu opłacać każe, iak podług zawartego z Dworem Wiedeńskim handlowego Traktatu, ktorego Artykuł 3. tylko puł czerwonego złotego rownie od beczki, iak od antałka naznacza. Czopowe zaś od

win

win wszelakiego rodzaiu, taż Konstytucya płacić nakazuie podług ustawy Roku 1768. to iest: od beczki wina Węgierskiego Złotych 20. od Antała Złotych 10. od garca wina Francuskiego ordynaryinego, tudzież Hiszpańskiego, Włoskiego, Ryńskiego, Cypryiskiego, i wszelkich wodek zagranicznych po groszu śrebrnym; od garca wina Burguńskiego i Szampańskiego po groszy śrebrnych 2. od garca wina Wołoskiego, Pobereskiego, Piwa Angielskiego, i miodu Węgierskiego po groszy miedzianych 5. Podatek ten Czopowego, osobny od zwyczaynego Cła i Składnego, opłaca się na pierwszych Komorach pogranicznych, i zapisywany być powinien nie do regestrow Celnych, ale Czopowych, umyślnie na to na każdey Komorze graniczney sporządzonych.

Podatek Stęplowanego Papieru, także w Roku 1775. ustanowiony, a Konstytucyą Roku 1776. obiaśniony, zawiera w sobie następuiące opisy: Papier Stęplowany.

1. Od pierwszego tylko arkusza Papieru Stęplowanego, na wszystkie Akty Jurydyczne, ktoregokolwiek bądź gatunku, Tranzakcye, Extrakty, Plenipotencye, Dekreta, pod nieważnością onych przed każdą Jurisdykcyą, nie wyłączaiąc Duchownych i Mieyskich, płaci się grosz śrebrny 1. Kopie iednak do Aktow poda-

dawane nie powinny być na Stęplowanym Papierze.

2. Na Memoryał do wszystkich Dykasteryow, Jurisdykcyą Marszałkowską wyiąwszy, grosz śrebrny 1.

3. Na Kwit z Administracyi, Funkcyi, lub zdanych rachunkow Złotych 2.

4. Na wexel, kartę ręczną, zapis, a w Tranzakcyach o kupno dobr, tylko na kwit *de pretio*, zeznawaiący w Aktach, lub biorący papier Stęplowany, od Złotych 100. do 500. płaci groszy śrebrnych 2; od 500. do 1000. Złoty 1; od 1000. do 5000. Złotych 3; od 5000. do 10000. Złotych 6; i tak daley postępuiąc po Złotych 3. od każdych pięciu tysięcy aż do 50000. od ktorych należy Złotych 30; od 50000. aż do 100000. po Złotych 6. od każdych pięciu tysięcy w gorę rachuiąc; od 100000. do 200000. w dwoynasob papier Stęplowany od każdych pięciu tysięcy opłaca się, i tak daley; a to pod nieważnością takowych tranzakcyi w iakimkolwiek Sądzie do exekucyi produkowanych; od extraktow iednak takowych tranzakcyi, choćby naywiększe Summy zawieraiących, płaci się papier tylko na grosz śrebrny 1.

5. Na

5. Na przywiley *Communitatis* czyli Konfraternii w Miastach czerw: zł: 1.

6. Na przywiley *additionis annorum*, Zł. 10000.

7. Na przywileie dostoieństw Duchownych i Swieckich, Cywilnych i Woyskowych, z intratą; od każdego sta Złotych intraty, groszy śrebrnych 2.

8. Na przywileie Biskupstw, Woiewodztw, Ministeryow, czerw: zł: 60.

9. Na przywileie wszystkich Kasztelanii czerw. zł. 40.

10. Na przywileie Urzędow Koronnych, Duchownych i Swieckich, Cywilnych i Woyskowych, czerw: zł: 25.

11. Na przywileie Urzędow po Woiewodztwach czerw: zł. 1.

12. Na przywileie Urzędow Nadwornych Krolewskich, iako to: Szambelanow, Generał-Adiutantow, Fleygel-Adiutantow, Kameriunkrow, Sekretarzow, Konsyliarzow, czerw: zł: 12.

13. Na przywileie funkcyi Duchownych i Swieckich, Cywilnych i Woyskowych, od każdego sta złotych intraty do takowey funkcyi przywiązaney, po gr: śrebrnych 2.

14. Na przywileie Urzędow Woyskowych tytularnych czerw. zł. 12.

15. Na przywileie na dobra Rzeczypospolitey od sta złotych po groszy śrebrnych 2.

16.

16. Na Dyploma Jndygenatu Szlachectwa Polskiego czerw: zł. 200.

17. Na Dyploma Nobilitacyi czerw: złotych 50.

18. Na paszport za granicę Zł. 10.

19. Na abszeyt lub świadectwo grosz śrebrny 1.

20. Na zaświadczenie wyzwolenia, złoty 1.

21. Na prezenty Kollacyi Krolewskiey, czerw. zł. 1.

Kollacyi Szlacheckiey gr. śrebrny 1.

Karty do grania Polskie i Francuskie znaczą się tymże Stęplem, za ktory od Polskich kart płaci się groszy śrebrn: 2. od Francuskich zł. 1. Podobnież wszelkiego rodzaiu Kalendarze, i wszystkie drukuiące się Książki Zydowskie stęplowane bywaią, a od Stępla każdego płaci się po groszu śrebrnym.

Papier ten pod swoim dozorem Kommissya Skarbowa piętnować każe, a zebrane z niego pieniądze, do innych dochodow Rzeczypospolitey przyłącza. Nie należycie papier Stęplowany przedaiący, za każdy arkusz sprzedany, tysiącem złotych, albo gdyby maiątek iego nie wystarczał, więzieniem podług zdania Sądu; a fałszuiący stępel papieru, śmiercią, karani być powinni; w obudwoch tych przypadkach *Forum* iest w Kommis-

missyi Skarbowey. W reszcie ustawa ta Rzeczypospolitey o Stęplowanym papierze, nie tamuie dziedzicom podobnegoż w Miastach ich dziedzicznych rozrządzenia, dla samych swoich poddanych.

Podatek na tabakę, w Litwie ieszcze w Roku 1661. przyięty, trwał długi czas, i obracany był na zapłatę Woysku; w Koronie Roku 1677. ustanowiony, zaraz w Roku 1678. zniesiony został wraz z szelągiem od każdego arkusza papieru opłacanym. Konstytucya Roku 1775. pomnażaiąc dochody Skarbu Koronnego, wznowiła tabaczny pobor; a następuiący Seym, chcąc go obfitszym uczynić, zlecił Kommissyi Skarbowey onegoż rozrządzenie, pod następuiącemi warunkami: 1. Zeby dochod z niego był pomnożony. 2. Zeby fabryki w Kraiu na wszelkiego gatunku tabaki były założone. 3. Zeby tabak Kraiowych *in crudo* przedaż każdemu i wszędzie wolna była. 4. Zeby cena sprawiedliwa ułożona była wszelkich tabak zagranicznych, lub Kraiowych choć pod nazwiskami cudzoziemskich. 5. Zeby każdy miał wolność sprowadzać dla siebie wszelkiego gatunku tabaki zagraniczne, płacąc od nich cenę ustanowioną. 6. Zeby żadney rewizyi w domach żadnych Tabaka.

nie

nie było, pod karą sta czerwonych złotych za każdą kontrawencyą.

Pogłowne Zydowskie.

Pogłowne od Zydow było zdawna i statecznie Skarbu Rzeczypospolitey dochodem. W Roku 1624. postanowiono, ażeby nie podług dawnieyszego zwyczaiu, ale po złotemu od głowy płacili; lecz w Roku 1661. włożono na Zydow ogolney Summy 210000. ktorą corocznie opłacać mieli pod nazwiskiem Pogłownego, a ktora w R. 1717. dziesiątkiem tysięcy powiększona przychodziła Skarbowi, aż do R. 1764. Zniesiono na Seymie Konwokacyinym tę ugodę, a od każdey głowy Zydowskiey oboiey płci, po złotych 2. podatku rocznego naznaczono, ktory w Roku 1775. do złotych trzech powiększony został; zlecono oraz Kommissyi Skarbowey, aby co trzechletnie lustracye dla dokładnego wyrachowania głow, i sprawiedliwego wybierania tego podatku naznaczała; z ostrzeżeniem, iż wolnemi od iego płacenia będą ci Zydzi, ktorych przy wyrobionym przez nich samych gruncie w rolniczym powołaniu następuiące lustracye zastaną; wolnemi nawet od wszelkich podatkow rolniczych na gruncie nieosiadłym do lat trzech, na nowym do szesciu; na ostatek pozwolono im osiadać tak w Koronie iako i Litwie, prawem emfiteutycznym na odłogach dotąd

nieu-

nieużytecznych i niewyrobionych za poprzedzaiącym właścicielow dozwoleniem, i bez naruszenia prawa Kardynalnego, *de Jure Emphiteusis*. Wszakże zachęcenie to nie skutkowało na prozniackim Narodzie, i wolącym z niepewnego przemysłu, niżeli z pracy rąk swoich szukać pożycia.

Cła od towarow, iedne przedtym szły na dochod Stołu Krolewskiego, drugie na Skarb Rzeczypospolitey. Za Zygmunta I. postanowione było na granicach cło od wołow, skor, i innych produktow z Kraiu wychodzących. Po Zygmuncie Auguście nie tylko dawne graniczne cła podwyższono, ale i nowe postanowione były w Koronie i Litwie, na lądzie i na rzekach, tak od wchodzących iak od wychodzących towarow wszelkich, czyli iak mowią prawa, od *Inwekty* i *Ewekty*. Zeby w ich opłacaniu Kupcy uciskani nie byli, kazano drukować Instruktarze Celne, i one do Konstytucyi Seymowych przyłączano. Szlachta i Duchowni wolnemi byli od ceł za produkta dobr własnych wywożone, i za towary zagraniczne na użytek swoy a nie na przedaż sprowadzane; lubo nie raz w ciężkich Rzeczypospolitey potrzebach sami dobrowolnie przywileiu tego odstępowali. Cło Kupieckie i Generalne

Oprocz cła Kupieckiego, bywało tak-

 że

że stanowione czasem, a mianowicie Roku 1661. 1673. cło generalne, tak nazwane, że go wszyscy, żadnemi się swobodami i przywileiami bronić nie mogąc, a nawet i sami Krolowie opłacali. Wznowione takowe cło na Seymie Konwokacyinym Roku 1764. zniesione na Ordynaryinym Roku 1766. i znowu ustanowione Roku 1775. a Jnstruktarz celny iak naydokładnieyszy i sprawiedliwy ułożyć, i podług niego na Komorach Rzeczypospolitey cła od towarow wszelkich wchodzących i wychodzących wybierać, nikogo zgoła od płacenia nie wyimuiąc, Skarbowey Kommissyi poruczono. *Czytay Rozdz: O Przymierzach i Traktatach Narodu Polskiego z Mocarstwami Sąsiedzkiemi, osobliwie Artykuły Traktatow handlowych.*

Wybiera Kommissya Skarbowa przez swoich Officyalistow dochody celne, ktore ażeby puszczane Żydom nie były, ieszcze za Zygmunta I. stanęło prawo. Gdy pod panowaniem Jana III. Żydzi naywięcey Komory trzymali, i cłami zawiadywali; w Paktach Konwentach następuiących Krolow ponowiono o tym dawnieysze prawa. Nayiaśnieyszy STANISŁAW AUGUST, w swoich Umowach z Narodem przyobiecał, że do żadnych funkcyi na cłach, mytach, Komorach, i przykomorkach, Żydzi zaży-

żywani nie będą, ani iako Faktorowie, ani pod żadnym pozorem.

Rożnica cła Krolewskiego, od cła Rzeczypospolitey iest zniesiona; a rownie w Koronie iak w W. X. Lit. trzeci grosz z ceł Kupieckiego i Solnego na Skarb Krolewski idzie, a dwa na Rzplitą.

Sol Kraiu naszego dar przyrodzony, dostawszy się w posiadanie obce przy Podziałowym Traktacie, z skarbu Kraiowego stała się towarem zagranicznym. Wprowadzanie soli Cudzoziemskiey, dawniey samemu Krolowi służące, a Konstytucyą Roku 1775. każdemu pozwolone, płaci na Komorach Rzeczypospolitey, nikogo nie wyłączaiąc, cło takie, iakie w W. X. Lit. płacone było, a to podług rożnych gatunkow soli. Rozrządzenie tego cła z naywiększym dla Rzeczypospolitey użytkiem, rownie iako i Konfiszkat z przemycenia trafiaiących się, Kommissyi Skarbowey iest oddane. Cło od Soli.

Wynalazek Loteryi do zabawy ludzi, ile w wielkich Stołecznych Miastach przydatny, a znacznych pożytkow zawsze pewny, bo nadzieią zysku podchlebiaiącą, choć rzadko ziszczoną wabiący, w innych Kraiach źrzodłem iest pospolitego dochodu, i podatkiem tym mniey uciążliwym, iż się do niego każdy, nie przez Zwierzchności Rządowey nakaz, Loterya Kraiowa.

ale z własney dobrey woli przykłada. W Narodzie naszym sposob ten powiększenia Skarbowych intrat w Roku 1768. przeięty, Kontraktem doczesnym Kompanii Genueńskiey był puszczony, z obowiązkiem dla Kommissyi Skarbowey, ażeby Stanom Rzeczypospolitey sprawę zdawała na Seymach z tey kontrahencyi; a dochody z niey wynikaiące miały ulgę Obywatelom czynić w podatkowaniu publicznym. Poznawszy atoli Kommissya Skarbowa, że przywileiowane na Loteryą Kompanie nie przynosiły tych pożytkow, ktore sobie zamierzała Rzeczpospolita, sama niedawno administracyą Loteryi obięła, z nadzieią większych dla publicznego Skarbu pożytkow, i z pewnością, że się iuż nie szczegulne osoby stratą Obywatelow dobrowolną bogacić będą.

Subsidium Charitativum od Duchowieństwa.

Stan Duchowny w Polszcze, lubo znakomitemi przywileiami i wolnościami od Krolow i Rzeczypospolitey z dawna nadany, iednakże iako z Obywatelow teyże Oyczyzny złożony, a gorliwością o powszechne dobro i całość Rzeczypospolitey ubieżeć się nikomu niedaiący, oprocz wspolnych z innemi Obywatelami rownie ponoszonych ciężarow, przyczyniał się zawsze chętnie do publicznych potrzeb nadzwyczaynemi składkami, to *Donum gratuitum*, to

Sub-

Subsidium Charitativum nazywanemi. Zaświadczaią to, oprocz Dzieiow Narodowych, Seymowe Konstytucye. Na Seymie Roku 1717. zaświadczyła Rzeczpospolita: „że lubo Dobra Duchowne „według praw na Seymach Roku 1662. „i 1667. przywiedzionych, a Roku 1670. „potwierdzonych, wolne są od stano„wisk i Exakcyi żołnierskich, i summę „pewną na zimowy chleb Woysku, nie „z powinności, ale z miłości ku Oy„czyźnie w gwałtownych iey potrzebach „płaciły, ostrzegaiąc sobie zawsze praw „swoich całość; iednak i wtedy Stan „Duchowy nie zważaiąc prawie na osta„tnią dobr swoich ruinę, dobrowolnie „Summę 346666. Zł. gr. 22. płacić do „przyszłego Seymu obiecał.” Chociaż zaś w Roku 1775. przez oderwanie Prowincyi Polskich, znaczne niektorych Dyecezyi części, owszem i całe niektore Dyecezye, pod obce panowanie odpadły, przecież Stan Duchowny, lubo iuż dość w swoich dochodach zeszczuplony, i przez powiększone podatki, i przez prowizyi od Summ Duchownych zniżenie, postąpił *Subsidii Charitativi* w Koronie do 600000. Rozłożenie tey Summy na całe Duchowieństwo, samiż Biskupi na zgromadzeniu swoim uczynili, podług ktorego wszyscy, względnie do każdego dochodow płacić powinni;

samych tylko Plebanow Oboyga Obrządkow, ktorzy poddanych nie maią, uwolniła Konstytucya Roku 1775. *Czytay osobny Rozdział: O Stanie Duchownym.*

Dochod z Dobr Ostrogskich.

Seym Roku 1609. pozwolił był Januszowi Xiążęciu Ostrogskiemu Kasztelanowi Krakowskiemu, uczynić z Dobr swoich dziedzicznych Ordynacyą, ale dla samych tylko Familii swoiey Sukcessorow. Xiąże Janusz odmieniaiąc kilkokrotnie tęż Ordynacyą, położył nakoniec Sukcessorami Kawalerow Maltańskich. Ale na takowe rozporządzenie nie zyskawszy, i zyskać nie mogłszy potwierdzenia Rzeczypospolitey, zostawił po swoiey śmierci nasienie długich między Familiami sporow. Jnteres ten Stanom Rzeczypospolitey do rozwiązania podany na Seymie Roku 1677. a do przyszłego odesłany, dopiero w Roku 1766. zakończyła Rzeczpospolita, uchylaiąc i znosząc rozrządzenie Xiążęcia Janusza względem spadku Dobr Ordynackich na Maltański Zakon, iako pozwoleniu Stanow danemu na założenie Ordynacyi przeciwne, a potwierdzaiąc prawo przyrodzone Sukcessorow krwi Xiążąt Ostrogskich.

Na mocy tegoż przyrodzonego Następcow prawa, za ważne i nigdy niewzruszone uznała Konstytucya wszelkie Tran-

za-

zakcye, Donacye, Zapisy, i rozporządzenia Xiążęcia Janusza Sanguszka Marszałka Nadwornego W. X. Lit: iako prawego a bezpotomnego tychże dobr Następcy i Dziedzica. Jako zaś pierwszy założyciel Ordynacyi, ofiarował Rzeczypospolitey własnym kosztem sześćset żołnierzy na woynę w ten czas przeciwko Porcie Ottomańskiey, tak i Donataryuszowie Xiążęcia Sanguszka, Summę trzechkroć sto tysięcy złotych z Dobr nabytych corocznie płacić Rzeczypospolitey obowiązali się, podług rozłożenia, ktore Kommissya od Stanow wyznaczona uczynić miała.

Całe to ustanowienie potwierdzone było na Seymie Roku 1768. ale gdy w Roku 1773. Zakon Maltański przez Pełnomocnego Ministra z swoiemi się do Dobr Ostrogskich pretensyami odezwał, stanęła za pośrednictwem trzech Sąsiedzkich Dworow z Rzecząpospolitą wtedy traktuiących ugoda, mocą ktorey Wielkie Przeorstwo i sześć Kommanderyi Orderu Maltańskiego założono w Polszcze dla Szlachty Koronney i Litewskiey; a na fundusz tychże Kawalerow potrącaią corocznie sto dwadzieścia tysięcy z Summy na Rzeczpospolitą z Dobr Ostrogskich idącey. Konstytucya Roku 1776. potwierdzaiąc tę ugodę przez trzy Sąsiedzkie Dwory gwarantowaną,

poruczyła Kommissyi Skarbowey wybieranie całkowitey z Dobr Ostrogskich Summy, sposobem innych Rzeczypospolitey dochodow, a z niey wyliczanie coroczne stu dwudziestu tysięcy złotych na ręce Podskarbiego Maltańskiego w Polszcze. *Czytay osobny Rozdział: O Orderach Polskich.*

Całkowite Dochody Skarbu Koronnego.

Z tych wszystkich źrzodeł dochody całkowite do Skarbu Koronnego rocznie idące, iako i z Konfiszkat za przemycenie, wynoszą czternaście milionow złotych Polskich, według ostatnich rachunkow na Seymie R. 1780. Stanom Rzeczypospolitey przez Kommissyą okazanych. Wszystkie te dochody wybiera przez Subalternow swoich Kommissya, i niemi szafuie podług Ustaw Seymowych, i Assygnacyi Rady Nieustaiącey do Funduszu Extra-Ordynaryinego, o czym niżey będzie mowiono. Maią Kommissye Koronna i Litewska każda osobną Milicyą Skarbową pod swoią władzą, ale patentowanie w nich Officyerow, rownie iako i w innych Regimentach, Krolowi Jmci Konstytucyą Roku 1776. iest oddane. Do exekwowania resztuiących długiem podatkow, po każdey racie, Departament Woyskowy na żądanie Kommissyi Skarbowych, pomoc Woyskową dawać powinien. Arendować cła lub inne Rzeczypospolitey docho-

cho-

chody, wyiąwszy Tabakę i Czopowe, zabroniła przez Konstytucyą Roku 1776. Rzeczpospolita, dobrze przeświadczona i o pilnym Skarbowych Kommissyi dozorze, i o tey niemylney prawdzie, że arendą puszczać dochody publiczne, iest to zdzierstwem Obywatelow bogacić Arendarzow.

Dochody Skarbu W. X. Lit.

Od czasu ściśleyszego Prowincyi Litewskiey z Koroną złączenia się, i ustanowienia wspolnych obrad dla Oboyga Narodow, na każdym Seymie wyznaczała podatki imieniem Narodu swoiego Litwa, rożne podług okoliczności potrzeb Kraiowych, zawsze iednak z tym wymiarem, żeby dochody Skarbu Litewskiego, trzecią przynaymniey Koronnych dochodow część wynosiły.

Ustanowione w Wielkim Xięstwie Litewskim Roku 1775. podatkowania rodzaie, a dochodow publicznych źrzodła, niektore poźnieyszemi Ustawami są odmienione lub zniesione; trwaią podziśdzień następuiące:

1. *Cło Generalne*, iak w Koronie, nikogo zgoła nie wyimuiąc, ani własnych produktow, lub na swoię potrzebę sprowadzanych towarow nie wyłączaiąc.

2. *Pogłowne Zydowskie.* Podatek ten opłacali przedtym Zydzi ogolną Summą 60000. złotych, z ktorych dwadzieścia

szło

szło na zasługi Chorągwi Węgierskiey do straży Trybunałowi przydaney, reszta w przydatku do pensyi Hetmanowi W. Litewskiemu. Na Seymie Konwokacyinym R. 1764. Konstytucyą Koronną o Pogłownym Zydowskim do Litwy rościągniono, a w Roku 1775. naznaczono, aby od każdey głowy Zydowskiey po puł-trzecia złotego do Skarbu Litewskiego wchodziło.

3. *Subsidium Charitativum.* Duchowieństwo W. X. Litewskiego idąc za przykładem Korony, lubo także wielą prawami ma sobie ostrzeżone, iż do żadnych podatkow i ciężarow nadzwyczaynych pociągane być nie powinno, ofiarowało się płacić corocznie sto tysięcy złotych do Skarbu Rzplitey.

4. *Podymne Generalne*, na wszystkie Dobra Stołowe, Krolewskie, Dziedziczne i Duchowne opisane jest w ten sposob: 1. *Wsie.* Dwor każdy w iakieykolwiek natury Dobrach z wszystkiemi mieszkaniami i budynkami do niego należącemi liczy się za ieden dym. Toż samo rozumieć się ma o domie każdego Szlachcica mieszkaiącego po okolicach, bądź poddanych maiącego, bądź grunta tylko wyrabiaiącego. Każda chata wieyska gospodarzem osadzona, gdy oprocz ogrodu, grunt wyrabia, rachuie się za dym ieden. W takowym rosporządze-

niu

niu Xięstwo Zmudzkie, Powiat Upitski, i Wilkomirski wyiąwszy kilka mil Wileńskiemu pogranicznych, płacą z dymu po złotych 10. — Powiat Kowieński, po złotych 9. — Powiat Brasławski, po złotych 8. wyiąwszy zapadleyszy Kray nad Rzeką Dzisną. — Woiewodztwo Brzeskie, procz Polesia od granicy Woiewodztwa Wołyńskiego, od dymu po złotych 7. — Woiewodztwo Wileńskie procz pogranicza od Powiatu Wiłkomirskiego, Trockie procz Zapuszczańskiego Kraiu, Powiat Oszmiański procz okolicy Trabow i Jwia, Powiaty Lidzki, Orszański, Grodzieński, Woiewodztwo Mińskie, Powiat Wołkowyski, Woiewodztwo Nowogrodzkie, Powiat Słonimski procz części Polesia od pogranicza Pińskiego, po złotych 6. — W pozostałych częściach Woiewodztwa Połockiego, i Powiatu Rzeczyckiego, po złotych 5. — Powiat Mozyrski, i zapadleysza część Pińskiego, po złotych 4. żyźnieysza połowa tegoż Powiatu, po złotych 5. — W wyłączonych powyżey częściach Powiatow Wilkomirskiego i Brasławskiego, po złotych 6. — Woiewodztwa Wileńskiego, po złotych 8. — Woiewodztwa Trockiego między rzekami Niemnem i Szeszupą, po złotych 7. od rzeki Szeszupy do granicy Pruskiey, ia-

ko

ko i w Kowieńskim Powiecie, po złotych 9. — Powiatu Oszmiańskiego, po złotych 7. — Woiewodztwa Nowogrodzkiego, po złotych 4. — Woiewodztwa Brzeskiego, po złotych 5. — Dla Szlachty w okolicach Xięstwa Zmudzkiego, tudzież Woiewodztw i Powiatow innych mieszkaiącey, na szczupłych gruntach osiadłey, i poddanego żadnego nie maiącey, iako też w Dobrach Krolewskich, Stołowych, Duchownych, za przywileiami, lub Kontraktami mieszkaiącey, podymne według powyższych Klassyfikacyi, trzecią częścią zmnieyszyła Rzeczpospolita. 2. *Miasta nie Magdeburskie*, płacą Podymne, iakie ustanowione iest na Dwory i Wsie w Kraiu tym, w ktorym leżą. *Magdeburskie* dzielą się na trzy Klassy. *W pierwszey* są: Wilno, Grodno, Brześć, Kowno, Mińsk, Słuck. *W drugiey*: Pińsk, Nowogrodek, Słonim, Lida, Rossienie, Kieydany, Druia, Czereia. *W trzeciey*: wszystkie pod dwiema wyższemi nie położone. Opłacaią Podymne w ten sposob: od Klasztorow Oboyga Obrządkow, Plebanii Obrządku Łacińskiego, Dyssydentskich, i Pałacow w trzech wszystkich Klassach Miast Magdeburskich, po złotych 50. — Od Plebanii obrządku Greckiego Unitow i Dyzunitow iak po Wsiach stosownie do Kraiu. — Od Kamie-

mienic i Domow wiezdnych w Miastach Klassy pierwszey, po złotych 30. Klassy drugiey, po złotych 20. Klassy trzeciey, po złotych 10. — Od Dworow i Budynkow pokątnieyszych w Miastach Klassy pierwszey, po złotych 12. Klassy drugiey, po złotych 10. Klassy trzeciey, po złotych 7. — Od Domow Rolniczych w Miastach Klassy pierwszey, po złotych 6. Klassy drugiey, po złotych 5. Klassy trzeciey, po złotych 4. — Od Chałup prywatnych mieszkańcow w Miastach Klassy pierwszey, po złotych 4. Klassy drugiey, po złotych 3. Klassy trzeciey, po złotych 2. — Lazarety, Szpitale, Plebanie Dyecezyi Wileńskiey, przy ktorychby założone były Szkoły Parafialne, i sameż Szkolne przy Plebaniach Domy, uwolnione są od Podymnego.

5. Dochody z Starostw i Krolewszczyzn, według takiegoż iak w Koronie rospořządzenia; to iest: z Kwarty sowitey, Kwadrupli, i Czynszu Emfiteutycznego.

6. Czopowego i Szelężnego płaci się dziesiąty grosz czystego zysku z propinacyi arendowney lub Dworskiey, po wszystkich ogolnie Miastach i Wsiach Dobr Stołowych, Krolewskich, Szlacheckich i Duchownych. W Miastach zaś Stołecznych, Woiewodztw, Xięstw, i Powiatow, gdzie Starostom i Woie-

wo-

wodom nie należy z browarney arendy dochod, Czopowe wybierane bywa podług Jnstruktarza przez Kommissyą Skarbową ułożonego.

7. Podatek na Karty do grania, od każdey talii Kart Francuskich, złotych 2. Kart Polskich, złoty 1.

8. Od wszystkich Młynow zbożowych w czyieykolwiek possessyi będących, płaci się: z Koła na wielkiey wodzie, po złotych 10. na śrzedniey, po zł. 8. na małey, po zł. 6. na naymnieyszey, po zł. 4. — W Wilnie od Koła, po zł. 16. — W Młynach wietrznych w całym Xięstwie Lit. od Kamienia po zł. 6.

9. Czynsz z Miasteczek, ktorych Magdeburgie prawem Roku 1776. są zniesione. *Czytay Rozdział: O Stanie Mieyskim.*

10. Dochod Tabaczny dopiero Roku 1780. w W. Xięstwie Litewskim był przyięty na mieysce podatku Procentowego od Summ Kapitalnych; ktory w Roku 1776. ustanowiony, że był dla Obywatelow uciążliwy, zniosła Rzeczpospolita ustawą Seymową Roku 1780. zalecaiąc Skarbowey Litewskiey Kommissyi, ażeby fabrykę tabaczną iednę lub więcey, ile na odbyt i potrzebę Prowincyi dość będzie, w Litwie założyła; cenę i wagę tabaki iednostayną ustanowiła; Kon-

tra-

trakty dla Skarbu użyteczne zawarła; z Koronną Kommissyą znosiła się względem wzaiemnego wyrobionych u siebie tabak odbytu i przeprowadzania; słowem wszystkie obowiązki dochodu tabacznego tyczące się, a Kommissyi Skarbowey Koronney przepisane, rościągaią się i do Litewskiey.

Dochody z tych podatkowania rodzaiow wynikaiące, Kommissya Skarbowa W. X. Lit. przez swoich Officyalistow wybiera, i niemi szafuie, podług tychże samych opisow co i Koronna; arendowanie ich pod wszelkim pozorem zakazane iest Ustawą Roku 1776. Całkowite Skarbu Litewskiego dochody, biorąc miarę z wyznaczonych na tę Prowincyą wydatkow, powinnyby przechodzić pięć milionow corocznie.

Jako dochodami publicznemi, tak i wydatkami zawiaduią Kommissye Skarbowe. Prawidłem w tey mierze są dla nich Tabelle na Seymie Roku 1776. za powszechną Stanow Rzplitey zgodą ułożone, z tym mianowicie warunkiem, ażeby po opłaceniu wydatkow gruntowych, a w nich pensyi Kommissarskich Skarbowych, należytość Skarbowi Krola Jmci naypierwey płacona była; a potym z całkowitey dochodow massy w iednymże czasie Cywilne i Woyskowe wydatki, z tą tylko rożnicą, że Woyskowe

Wydatki Rzplitey.

na

na każdey racie *anticipativè*, Cywilne zaś *decursivè* wypłacane być powinny.

TABELLA

Wydatkow Rocznych Koron:

KROL JMC.

Do Skarbu J.K.Mci - 2666666. gr. 20.

Rada Nieustaiąca.

Na pensye Marszałkowi, Konsyliarzom, i Sekretarzom Rady Nieustaiącey - - 215000.

NB. Zasiadaiący w Radzie Biskupi, iako iuż dochodami z Biskupstw opatrzeni, i Ministrowie iako pensyonowani od Rzeczypospolitey, Pensyi Konsyliarskich nie biorą.

Na Officyalistow, Subalternow, Kancellaryą, i inne potrzeby Rady - - 80000.

Departament Marszałkowski.

Marszałkowi W. Kor. - 60000.

Marszałkowi Nadwornemu Kor. - 40000.

Na Chorągiew Węgierską do Laski należącą - - 67461.

Na

Na Officyałistow Marszałkowskich - 36000.

Departament Kanclerski.

Podkanclerzemu Kor: 40000.

NB. Wydatek ten powiększa się dwudziestą tysiącami, gdy Pieczęć Wielka iest w ręku Ministra Swieckiego, podług Konstytucyi Roku 1775. ale o tym Tabella R. 1776. nie wspomniała.

Departament Skarbowy.

Podskarbiemu W. Kor. - 60000.
Podskarb: Nadwor: Kor. - 32000.
Dziewięciu Kommissarzom Skarbowym, i Instygatorowi Kor: po dziesięć tysięcy 100000.
Na Officyalistow Skarbowych - - 100000.
Na Milicyą Skarbową 120000.
Na wydatki prawne, i inne drobnieysze - 30000.
Na Konflagraty, allewiacye, cła wrocone i decessa, pomiędzy ktoremi iest Summa roczna za Luboml 70000. Rzewuski Woiewodzinie Wołyńskiey - - 200000.

Rożne Expensa.

Na Szkołę Rycerską	200000.	
Prezydentowi Trybunalskiemu -	10000.	
Marszałkowi Trybunalskiemu -	20000.	
Na fundusz umarzaiący długi Rzplitey -	500000.	
Na Posłow Zagranicznych, Gabinet, Tłomaczow, i Szkoły Oryentalne -	270000.	
Na Sędziow Pogranicznych - -	50000.	
Na naprawę Zamkow Warszawskiego i Krakowskiego, i Pałacu Rzplitey -	90000.	
Marszałkowi Seymowemu - -	13333.	gr. 10.
Sekretarzowi Seymowemu - -	3333.	gr. 10.
Na Szpital Warszawski	25000.	

Pensye, Rekompensy, Gratyfikacye.

Krolewiczom Polskim Xiążętom Saskim -	178666.	gr. 20.
Dla Sędziow Ziem: i Grodzk: Warszawskich żyiących tylko - - -	10000.	

Dla

Dla Pisarza Ziemsk: Grodz: Warsz: za wydawanie Extraktow Konstytucyi -	10000.
Kraszewskiemu Generałowi Maiorowi -	20000.

NB. Pensya ta ustała w Roku 1782. odkąd Starostwo Ułanowskie Expektatywą sobie w Roku 1775. nadane, obiął iuż w aktualną possessyą tenże Generał Maior.

Mikulskiemu i Sukcessorom Bucowa -	6000.

Expens Extra - Ordynaryina.

Na wydątki nadzwyczayne i nieprzewidziane - -	300000.

Woysko.

Ogulny wydatek na Woysko -	6290000.

Summa ogulna expensy roczney w Kor.	11843461.

TABELLA
Wydatkow rocznych W. X. Lit.

KROL JMC.

Dochodu Rocznego - 1333333. gr. 10.

Woysko.

Ogulny wydatek na Woysko W. X. L. 2300000.

Departament Marszałkowski.

Marszałkowi W. Lit.	50000.
Marszałkowi Nadwornemu Lit: -	40000.
Na Chorągiew Krucką do Laski należącą -	28000.
Na Officyalistow Laski do odkładania przez lat 6. na Seym przypadaiący w Litwie	6000.

Departament Kanclerski.

Kanclerzowi W. Lit. -	60000.
Podkanclerzemu Lit. -	40000.
Pisarzowi Dekretowemu - - -	6000.

Departament Skarbowy.

Podskarbiemu W. Lit.	60000.
Podskarbiemu Nadw: Litewskiemu -	40000.

Ośmiu

Ośmiu Kommissarzom po 8. tysięcy -	64000.
Skarbnemu W. X. Lit.	6000.
Regentom Ekonom: i Juridycz: po 4. tys: -	8000.
Sekretarzowi i Kassyerowi po 4. tysiące -	8000.
Na dwoch Manualistow Kancellaryi -	2000.
Plenipotentowi do spraw Skarbowych -	2000.
Attendentowi tychże spraw - - -	1000.
Archiwiście Aktow Skarbowych -	800.
Jnstygatorowi -	600.
Woźnemu - -	300.
Architektowi -	2000.
Na Milicyą Skarbową	45058. gr. 15.
Na drobne wydatki	10000.
Na Konflagraty, wrocenie ceł, i decessa	60000.

Rożne Expensa.

Na Szkołę Rycerską w trzeciey części	100000.
Marszałkowi Trybunalskiemu -	20000.
Na umorzenie długow Rzplitey -	250000.
Jnstygatorowi W. Litewskiemu -	6000.

Na Posłow Zagranicznych, Gabinet, Tłomaczow, i Szkoły Oryentalne -	100000.
Na naięcie Pałacu dla Posła Rossyiskiego pod Seym w Grodnie, odkłada się rocznie - -	6000.
Na naprawę Zamku Grodzieńskiego -	10000.
Marszałkowi Seymowemu w trzeciey części - -	6666. gr. 20.
Pisarzowi Sądow Seymowych rocznie -	6000.
Sekretarzowi Seymowemu - -	1666. gr. 20.
Na czyszczenie Rzek portowych, i kończenie kanału między Bugiem i Muchawcem -	60000.
Krolewiczom Polskim Xiążętom Saskim	89333. gr. 10.
Na Chorągiew Trybunalską - -	20000.

Expens Extra-Ordynaryina.

Na wydatki nadzwyczayne i nieprzewidziane, z ktorey

Sum-

Summy i Rada Nieustaiąca z Kancellaryą swoią 30000. wynoszącą, płacona bywa - -	151241. gr. 20.

Summa ogulna expensy roczney w Lit: 5000000.

NB. W Tabelli tey R. 1776. nie umieszczone ieszcze dwie roczne pensye, Wodzińskiemu Biskupowi Smoleńskiemu 20000. zł. a Komarzewskiemu Generał-Maiorowi przy boku J. K. Mci amploiowanemu 6000. z Skarbu Litewskiego naznaczone.

Długi Rzplitey

Dla szczupłości dochodow Skarbu publicznego, a i tych nie zawsze zupełnie i punktualnie wnoszonych, z przyczyny nie doskonałey administracyi i trafiaiących się w Kraiu zamieszek, często Rzplita przymuszona była zadłużyć się, iuż Woysku Narodowemu, iuż rożnym Kredytorom, iuż funkcye i Urzędy publiczne sprawuiącym. Obmyślano rożne rożnemi czasami sposoby dla opłacenia takowych długow. Na Seymie Roku 1768. Fundusz na umorzenie niektorych prawem przyznanych wyznaczono; ale gdy dla pamiętnych w Kraiu rozruchow ustanowienie to do skutku

przyiść nie mogło, Konstytucya Roku 1775. naznaczyła Kommissyą Likwidacyiną, celem rozeznania czyichkolwiek do Skarbu Oboyga Narodow pretensyi, uchylaiąc wszelkie dawnieysze likwidacye. Kommissya ta z sześciu osob z Senatu, a z Stanu Rycerskiego po iedney osobie z każdego Woiewodztwa złożona, podług przepisanych w teyże Konstytucyi prawideł, zlecone sobie dzieło odprawowała przez pięć lat; a w Roku 1780. zupełnie dokonawszy i Protokuł swoich dekretow, tudzież Regestr wpisow tak pierwszey iako i drugiey Klassy długow za należące się od Rzeczypospolitey przyznanych, do Archivum Skarbu Koronnego oddawszy, uchyloną została na Seymie Roku 1780. z upewnieniem, że Kommissarzom, ktorzy około likwidacyi pracowali, grosz sześćdziesiąty od wszystkich długow Rzeczypospolitey przyznanych, tak w pierwszey, iako i w drugiey Klassie umieszczonych, punktualnie przez Kommissye Skarbowe wypłacany będzie.

Długi Klassy I. Długi te, iako się dopiero wspomniało, podzielaią się na dwie Klassy. W pierwszey, oprocz dziewięciu milionow Krolowi Jmci od Stanow Rzeczypospolitey przyznanych; oprocz puł-tora miliona woysku Koronnemu na umorzenie zobopolnych pretensyi między tymże

Woy-

Woyskiem i Obywatelami przysądzonego, i oprocz zlikwidowanych zaległych Cywilnych pensyi tylko Departamentowych; umieszczone są i inne iuż to na mocy Konstytucyi Roku 1776. iuż na fundamencie rezolucyi Rady Nieustaiącey, tak dalece, że cała długow Rzeczypospolitey massa w pierwszey Klassie wynosiła 15364578. gr. 16. den: 10. Delegaci do examinowania Kommissyi Likwidacyiney w Roku 1778. obiecywali Rzeczypospolitey, że dług ten przed dziesiątkiem lat miał być zupełnie zapłacony.

Długi Klassy II.

Co się tycze długow do drugiey Klassy regulowanych, z tych na sto kilkadziesiąt milionow do Rzeczypospolitey roszczonych, Kommissya Likwidacyina rostrząsnąwszy wszystkie Pretensorow prawa, i Skarbow Rzeczypospolitey odwody, należeć rożnym osobom okazała tylko następuiącą Summę: w złocie czerwonych złotych 350. w talerach sztuk 1700. w monecie złot: 1142670. gr. 26. Summ tych należytość Rzeczpospolita wyrokiem Seymowym R. 1780. utwierdziwszy, i wypłacanie po zaspokoionych Klassy pierwszey długach Kommissyom Skarbowym zaleciwszy, inne wszelkie pretensye nieważnemi i niesprawiedliwemi przez Kommissyą Likwidacyiną uznane, wieczyście uchyliła, a odesłanym

do

do siebie po rezolucyą Pretensorom sprawiedliwość uczynić przyobiecała. Jakoż zaraz tegoż Seymu ustawą przyznano cztery miliony Xiążętom Radziwiłłom Woiewodzie Wileńskiemu, i Podkomorzemu W. Litewskiemu; a czterykroć sto tysięcy złotych Sukcessorom Hreorego Ogińskiego Hetmana Polnego Litewskiego. Pierwszym za dwa miliony nadano prawem dziedzicznym całą Ekonomią Wileńską, a na drugie dwa miliony, iako i na dług Ogińskich, obmyślić na bliskim Seymie sposob zaspokoienia przyobiecano.

Fundusz na umorzenie tych długow.

Zleciwszy Rzplita obrachować długi swoie, obmyśliła razem stały Fundusz na ich umorzenie, postanowiwszy w Roku 1775. aby na ten koniec obracane były następuiące Summy: 1. 500000. zł. corocznie z dochodow Skarbu Koronnego. 2. 250000. zł. z dochodow Skarbu W. X. Lit. 3. od Duchowieństwa Koronnego 600000. zł. *Subsidii Charitativi.* 4. od Duchowieństwa Prowincyi W. X. Lit. 100000. 5. z Starostw i wszelkich Krolewszczyzn w Koronie i w W. X. Lit: z prawa Emfiteutycznego czynsze, po odciągnioney pułtory Kwarty w Koronie, a Kwarcie sowitey w Litwie. Summy te na Fundusz umarzaiący długi Rzplitey naznaczone, że w żadnym przypadku na insze wydatki być obra-

cane

cane nie mogą *sub responsione* z osob i maiątkow Kommissarzow zasiadaiących w Kommissyach Skarbowych, i że niemi rozrządzać Rada Nieustaiąca nie powinna, obwarowały Konstytucye Roku 1775. i 1776.

Naznaczeni do tego Funduszu naprzod pierwszey Klassy Kredytorowie, odbierać będą corocznie w proporcyi do ilości funduszu, i summ sobie dłużnych, swoię należytość dopoty, dopoki zaspokoionemi zupełnie nie zostaną; toż dopiero po zapłaconych pierwszey Klassy długach, drugiey Kredytorowie tymże *legis Falcidiæ* sposobem, do odbierania należytości sobie przyznanych, mieszczeni być maią. Sposob opłacania.

Lubo zawsze do całey Rzeczypospolitey należało rozrządzać dochodow publicznych szafunkiem, atoli że między Seymem a Seymem trafiały się nieprzeyźrzane przypadki, wydatkow nieuchronnie wymagaiące; zostawiano nieiaką summę do rozrządzenia Krola z Radą Senatu, podług zdarzaiącey się potrzeby, z obowiązkiem oddawania sprawy z niey rosporządzoney Stanom Rzeczypospolitey na Seymie. Po ustanowieniu Rady przy boku J. K. Mci Nieustaiącey, lubo wydatki dokładnie są w Tabellach wyszczegulnione, wyznaczyła iednak Rzeczpospolita do iey szafunku Expens Extraordynaryina.

na

na expensa extraordynaryine Summę roczną 300000. z Korony, a z Litwy od 151241. gr. 20. resztę, po zapłaceniu Rady i iey Kancellaryi.

ROZDZIAŁ XIX.

O Woysku Narodowym.

Dawnieysze Woysko Polskie.

LUbo od naydawnieyszych czasow woyny z Sąsiadami wiedli Polacy, długo iednak nie trzymali ustawicznego żołnierza; ale obyczaiem innych wtedy Narodow, osiadła po Ziemiach Szlachta, powinność bronienia Oyczyzny za swoię poczytuiąc, i nazwiskiem Żołnierza albo Rycerza rodowitość swoię oznaczaiąc, a za ćwiczenie i sztukę, odwagę do potrzeby przynosząc, ruszała przeciwko nieprzyiacielowi na rozkaz Panuiącego.

Długosz twierdzi, że ieszcze Ziemowit syn Piasta zamyślaiąc o wyprawie przeciwko Niemcom, Węgrom, i Morawczykom, uczynił pewny co do woyska porządek, nakazał ćwiczenia żołnierskie, i woyskowych Urzędnikow naznaczył. Wszakże sprawiedliwiey po-

do-

dobno Bolesławowi Chrobremu przypisuią pierwsze Ustaw niektorych Woyska tyczących się wprowadzenie. Krol bowiem ten poważenie tronowi, a Narodowi beśpieczeństwo chcąc ziednać, nie tylko milicyą Nadworną ustanowił dość liczną, aby w każdym przypadku nagłym mogła się nieprzyiacielowi zastawić; ale nadto wszystkim Obywatelom dał nieiaką postać Woyska Narodowego; wyznaczywszy ile iazdy miała przystawiać każdey Ziemi Szlachta, ktora zwyczaiem dawnych Sarmatow z konia zawsze służyła; ile ktore Miasto piechoty, wozow naładowanych żywnością, i podwod czyli koni pod rozwożących ukazy Krolewskie; na Wieśniakow powinność była włożona, aby strzegącym Zamkow pogranicznych załogom żywności dostarczali. Woysku tak rozrządzonemu przepisał Bolesław pewne ćwiczenia i popisy, ażeby wprawnieysze było do służby i do potrzeby; postanowił rożnych Urzędnikow, każdego powinności i porządek oznaczaiąc. Nad żołnierstwem każdey Ziemi naywyższą Zwierzchność miał Woiewoda, a sam Krol nad całym woyskiem. Takim to ludem woiował i zwyciężał Chrobry, i następcy iego, poki Polska na kilka Xięstw podzieloną nie była. Wtedy bowiem słabsi w osobnych wy-
dzia-

działach Xiążęta, i do wzaiemnych zwad, i do obrony przeciwko nieprzyiacielowi, obcych żołnierzy częstokroć zaciągali.

Statutem Kazimierza W. Roku 1347. wydanym, Zołnierze (*milites*) dobra wolne prawem żołnierskim posiadaiący, powinni byli pewną zbroynych liczbę, podług ilości dochodow swoich, przystawiać na każdą przeciwko nieprzyiacielowi wyprawę; Panowie i Szlachta, (*Barones & Nobiles*) uzbroieni na woynę przybywać byli obowiązani, ktorych iednak Krol za granicę prowadzić nie miał, chyba za uproszeniem i za nadgrodę. Sołtysom dobr Swieckich i Duchownych woyskową służyć, a nawet i samymże Duchownym dobra dziedziczne posiadaiącym, odprawiać z Krolem wyprawy pod utratą dobr nakazano. Ludwik dobra Szlacheckie od wszelkich ciężarow uwolnił oprocz służby woienney, ktorą że własnym kosztem Szlachta odprawiać miała, ostrzegł w Statucie swoim Władysław Jagiełło. Kazimierza Jagiellończyka Statut Roku 1475. nakazuie, aby wszyscy Swieccy i Duchowni podług miary maiątkow swoich żołnierską służyli; aby Miasta Krolewskie i Duchowne piechotę zbroyną podług taxy na nie włożoney przystawiały; a każdy iadący na woynę żeby przy

wozie

wozie oprocz ludzi wozowych, miał iednego pieszego uzbroionego.

Obraz Woyska Narodowego, iakie było dawnieyszych wiekow, pozostał się w Pospolitym Ruszeniu, ktorego i poźniey używano w cięższych niebeśpieczeństwach, gdy ich zwyczaynemi siłami nie można było oddalić, i mowi o nim prawo Roku 1768. że nakazane być nie może tylko mocą Seymu, i to iednomyślnością na Seymach wolnych. Pospolite Ruszenie.

Skoro Narod pod Kazimierzem Jagiellończykiem otrzymał prawo, iż nie mogł być na wyprawę ruszony, tylko za dołożeniem się i dozwoleniem Stanow; skoro prawo to zostało potym kilkokrotnie stwierdzone i umocnione; każde Pospolitego Ruszenia zwołanie poprzedzać musiała zgoda powszechna Seymujących, a wprzod ieszcze naradzanie się Rycerstwa na Seymikach. Ze zwołanie to do praw Krolewskich należy, iużeśmy wyżey mowili. W Bez-Krolewiu atoli, gdyby tego potrzeba wymagała, może Prymas z Stanami wyprawę generalną naznaczyć. Uniwersały Krolewskie, nazwane *Wici*, że do kiia wicią przywiązane bywaią, rozsyłaią po Woiewodztwach po trzykroć co cztery tygodnie iedne po drugich, pod pieczęcią Koronną, albo Litewską podług rożności Prowincyi; dwoie Wici za iedne nie wy-

cho-

chodzą, chyba że tego wyraźnie Seym dozwala.

Za trzeciemi Wiciami Rycerstwo rusza, popis naprzod przed Kasztelanem, a potym przed Woiewodą odprawia, i na mieysce od Krola wyznaczone ciągnie. Sposob okazywania, i Ustawy tak o porządku w ciągnieniu, iako Sądow przeciwko wykraczaiącym tyczące się, opisuie obszernie Konstytucya Roku 1621. do ktorey odwołuią się wszystkie poźnieysze. Nikt nie iest wolny od Pospolitego Ruszenia, chyba że kogo choroba albo prawo uwalnia. W czym Kanclerze, Senatorowie Rezydenci przy boku Krola, Ministrowie insi i Urzędnicy niektorzy, tudzież Woiewodztwa pewne maią swoie szczegulne przywileie. Kara śmierci i dobr utrata czekała przedtym nieznayduiącego się na powszechney wyprawie; poźniey ustanowiono, aby dobra tylko tracił, ktore na zapłatę Woysku obracaią. Litwa w pospolitym Ruszeniu nie wychodzi za Xięstwo swoie, ale się w granicach Prowincyi zostaie dla obrony Oyczyzny.

Zgromadziwszy się na mieysce wyznaczone Rycerstwo, ktorego liczba, ieżeli wierzyć mamy Fredrowi, Starowolskiemu, i innym, przenosiła dawniey dwakroć sto tysięcy luda, idzie pod Kommendę samego Krola, bo z dawnych

cza-

czasow, kiedy ieszcze sami Krolowie na woynach hetmanili, nie chce kogo innego słuchać. Minąwszy wyższe przykłady, Krolowie Zygmunt I. Zygmunt III. Michał, byli przytomni w polu, gdy się Rycerstwo ściągało Pospolitym Ruszeniem; lubo dla zaszłych potym okoliczności iść na nieprzyiaciela nie mogli. Krol Alexander lubo ciężko choruiący, kazał się do obozu zawieść, gdy się oświadczyli Szlachta, iż ciągnąć nie chcą, ieżeli Krol przytomnym nie będzie. Zygmuntowi Augustowi, iako świadczy Chwałkowski, napisał z Panow Ruskich ieden, posłyszawszy, że nie sam Krol ma hetmanić Pospolitym Ruszeniem: „Osoby Krolewskiey na ocalenie wolności naszey potrzeba, a nie „imienia tylko Krolewskiego. *Virum libertas nostra requirit, ut sit salva, non titulum Regis.*

Nie wolno Rycerstwa zgromadzonego rozdzielać, ale całe pod wodzą Krolewską idzie, albo pod Hetmanami w Bez-Krolewiu. Zygmuntowi Augustowi na ieden raz pozwolono, aby ieżeli nieprzyiaciel kilką stronami uderzy, z iedną Rycerstwa częścią sam Krol poszedł, z drugą Hetmana W. wyprawił. Nie bawi Pospolite Ruszenie iak dwa tygodnie, w ktorym czasie, gdy się nie zdarzy pora stoczenia bitwy z nieprzyiacielem,

wolno Rycerstwu do domow swoich powracać, nie inaczey iednak tylko za wiedzą i pozwoleniem własnego Woiewody. Za granicę nie można prowadzić Pospolitego Ruszenia, chyba za uproszeniem lub zapłatą. Władysław Jagiełło w takim razie po pięć grzywien każdemu płacić obiecał; co pod Zygmuntem Augustem tak obiaśniono, żeby na to i zgoda powszechna Stanow zachodziła, i nad trzy Miesiące Rycerstwa w polu nie trzymano, i żeby po pięć grzywien dawnych każdemu ieźdźcowi i piechotnemu wprzod wyliczono. Ale poźnieysze Konstytucye zupełnie zabroniły wychodzić za granicę z pospolitym Ruszeniem.

Lubo zaś i poźnieyszych czasow wyprawa takowa często bywała uchwalona, rzadko atoli do skutku przychodziła. Po Roku 1621. i 1672. nie nastąpiło iey zwołanie. Bo Prymasa Olszowskiego postępek i prawom Krolewskim ubliżył; i poźny to był ratunek, gdyby był Krol Jan skuteczniey sam sobie nie poradził. Poznano aż nadto, iak mało dobrego spodziewać się można z takiey wyprawy, na ktorą zgromadzone mnostwo tłumem raczey iest, niżeli woyskiem, i ciężarem bardziey niż siłą; w ktorym ani ćwiczenia, ani porządku, ani ładu, ani karności, ani posłuszeństwa nie

masz;

masz; ktore na tak krotki czas sprowadzone, iakby to w dwoch tygodniach kończyły się woyny, częstokroć nic nie zrobiwszy, tylko że niezmierne koszta strwoniło, i własnemu Kraiowi więcey, niż nieprzyiacielowi szkody przyniosło, rozsypuie się; ktorego na koniec porażenie, gdyby kiedy nieszczęśliwie nastąpić miało, ostatnią przyniosłoby zgubę Oyczyźnie, iako żadnego iuż śrzodka do poratowania się nie maiącey.

Poznawali to mowię zdawna Przodkowie nasi i narzekali, że Polska będąc zewsząd tak potężnemi Sąsiadami otoczona, nie obmyślała stałey i pewnieyszey przeciwko nim obrony, woląc raczey polegać na tak mało skutecznym, a tyle nieprzyzwoitości maiącym śrzodku. Jeszczeż dawnieyszych czasow, poki fatalna woiowania sztuka tak udoskonaloną nie była; poki samym męstwem i odwagą dokazywano na woynach; poki Szlachta Polska nie prożno nosiła Rycerzow imię; poki okazywania częste, i zabawy nawet wśrzod pokoiu żołnierskie, utrzymywały w Obywatelach ducha Rycerskiego, sztukę woienną i gotowość, a miłość swoiey Oyczyzny powszechną była w Narodzie cnotą; ieszcze mowię w ten czas można było więcey sobie z takiego żołnierza obiecywać. Ale skoro popisow, lu-

bo tylą prawami nakazanych, tak zaniechano, że ich żadne poźnieysze Ustawy wskrzesić nie mogły; skoro Szlachta, lubo się po dawnemu Stanem Rycerskim nazywa, ćwiczenia Rycerskie porzuciła; skoro duch Rycerski, czy plagą iakąś na Narod, czy polityką czyiąś w Obywatelach osłabiał; a osobliwie skoro Mocarstwa wszystkie tak potężne i tak dobrze ćwiczone Woyska w pogotowiu zawsze trzymaią; czyli Pospolitym Ruszeniem, mimo wrodzone Polakom przymioty bitności i odwagi, możnaby teraz woiować, niech każdy sądzi.

Zołnierz Zaciążny.

Oprocz Pospolitego Ruszenia, używano i dawniey, zwłaszcza na większe woyny, żołnierza naiemnego, zaciągaiąc iuż to Rodakow do służby nie obowiązanych, iuż Cudzoziemcow. Tak Władysław Jagiełło na woynie z Krzyżakami, oprocz Chorągwi Polskich 50. a Litewskich 40. miał naiemnych Slężakow, Czechow, i Morawczykow; ktorych iako biegleyszych w zakładaniu obozow i szykowaniu woyska, wolał zaciągnąć niż rodakow. Zwyczay ten pozostał się od owego czasu, lubo potym w potrzebie więcey zaciągano swoich, niżeli obcych. Pod Panowaniem Kazimierza Jagiellończyka, gdy woyna także z Krzyżakami o poddanie się Prus

Pola-

Polakom nie ustawała, Polacy na Ziezdzie Piotrkowskim Roku 1464. zamiast Pospolitego Ruszenia, ktore w Roku ostatnim wiele zniszczenia w Kraiu uczyniło, złożyli raczey pieniądze na służebnego żołnierza.

Tak te, iak w poźnieyszych czasach czynione zaciągi, bywały tylko na sam przypadek woyny lub niebespieczeństwa. Gotowego zaś Woyska, lubo o nim kilkokrotnie radzono, i potrzeba iego konieczna uznawaną była, przez długi czas nie postanowiono. Zygmunt I. na Zieździe Krakowskim Roku 1527. narzeka, że lubo Rzeczpospolita ustawicznych ma nieprzyiacioł, iednakże losem iakimś dla niey nieszczęśliwym, dotąd nie opatrzyła stałey i wczesney obrony, o ktorey gdy corocznie naradzać się iest przymuszona, Kray tym czasem coraz więcey szkoduie. Wszakże i wtedy, i w Roku 1544. poczynione od Stanow rosporządzenia, czasowe tylko były i do okoliczności stosowały się, a względem utrzymywania gotowego zawsze żołnierza nic nie stanęło.

Pod Zygmuntem Augustem R. 1562. na ustawiczną straż granic Rzeczypospolitey postanowiono żołnierza Kwarcianym nazwanego, że z Kwarty, czyli czwartey części dochodow wszelkiego imienia dobr Krolewskich miał być płacony.

cony. Jak wielka była tego żołnierza liczba, nie można dostatecznie wiedzieć; pomnażała się, gdy podwoyną, a czasem i potroyną Kwartę wybierano; nie przyczyniać tey milicyi żadnemi nowemi dodatkami, przyrzekali w swoich umowach Krolowie, począwszy od Władysława IV. Co samo ieszcze i August III. poprzysiągł, lubo iuż Woyska liczba ustanowioną była R. 1717. Oprocz Kwarcianego żołnierza nie dość licznego, aby mogł sam wszystkim niebespieczeństwom wydołać; zaciągano innych, ktorym zapłatę Seym obmyślał, i ktorych część, chociaż po skończoney woynie, zatrzymywano za pozwoleniem Stanow.

Zwyczaiem innych Narodow Woysko Polskie składało się z Jazdy i Piechoty. Konna służba zawsze była u Polakow zacnieysza, i sami ią Szlachta czynili, zkąd w Jeździe wszystkę moc woyska pokładano. Dzieliła się na Usarow i Pancernych. Kozackie Pułki na Ukrainie od Krola Stefana rosporządzone, były także gotowym na wszystkie potrzeby Rzplitey posiłkiem. Procz tego iak w Polskim tak Litewskim Woysku bywała Jazda sposobem Niemieckim ubrana i uzbroiona, ktorą nazywano Raytarami i Dragonami. W Litwie ieszcze i Tatarzy, ktorzy tam za Witolda W.

Xią-

Xiążęcia osiedli, iezdną służbę czynili pod Rotmistrzami swoiemi.

Krol Stefan widząc zaniedbaną pieszą służbę, a chcąc ią polepszyć, nie tylko Niemcow i Węgrow do piechoty zaciągał, ale nad to postanowił za zgodą Stanow w Roku 1578. ażeby Miasta, Miasteczka, i Wsie Krolewskie z pewney Łanow liczby iednego pieszego przystawiały, zkąd ta piechota Łanową nazywała się. Zygmunt III. potwierdzaiąc ustanowienie Stefana, naznaczył w Roku 1590. aby od dwudziestu Kmieci dobr Krolewskich, ieden pachołek dobry, sposobny, i serdeczny, z bronią i dobrze odziano był wyprawiany. Swiadczy tegoż Roku Konstytucya, że wybrańcow tych bywało pod Krolem Stefanem do kilku tysięcy w samey Koronie; bo w Litwie dopiero w Roku 1620. na woynę przeciwko Turkom są postanowieni. Pod tymże Krolem dwieście piechoty na ustawiczną straż do Kamieńca zaciągniono.

Ile ktorego czasu było Woyska służebnego w Polszcze, nie można mieć pewności, iuż to, że Ustawy Seymowe częstokroć nie brały skutku, iuż że *Scripta ad Archivum*, ktoremi nayczęściey liczbę żołnierza przepisywano, do Konstytucyi nie wchodziły. W Dzieiopisach iednak czytamy, że pod Zygmun- Liczba Woyska.

tem III. było na woynie Moskiewskiey do trzydziestu tysięcy luda naiemnego; na Tureckiey trzydzieści pięć tysięcy, procz Kozakow, i Chorągwi, ktore własnym kosztem Panowie Polscy przystawili. (c) Za Jana Kazimierza, można miarkować z wielości i rozmaitości podatkow, że musiało być znaczne Woy-

sko,

(c) Dawni Panowie i Biskupi Polscy w dostatki obfici, a Oyczyznę swoię kochaiący, nie tylko się nie uchylali nigdy od ciężarow publicznych, ale i owszem poczytywali za naypięknieysze bogactw użycie, zastępować własnym kosztem potrzeby Rzplitey w ciężkich przygodach. Trzymywali oni znaczne Nadworne milicye, nie na uciemiężanie słabszych Obywatelow, nie na wzniecanie domowych rozruchow, nie na tamowanie sprawiedliwości i Sądow, naostatek nie na prożnego przepychu okazywanie; ale żeby dworskiemi zaciągami bronili w nagłych niebeśpieczeństwach Krolow i Ziomkow swoich. Ta była w ten czas nayszlachetnieysza emulacya, aby się uprzedzać w przysługach ku Oyczyźnie. Są zapisane w Dzieiach Narodowych ku nieśmiertelney sławie imiona tych zacnych Domow, ktore samemi Nadwornemi Chorągwiami tylekroć Oyczystych granic obroniły, same bez sił Rzplitey walczyły z nieprzyiacielem, albo zastępuiąc Kraiowego żołnierza szczupłość, razem wspoł-Obywatelow od większych podatkowania ciężarow ochraniały. Jeszcze pod Zygmuntem III. Janem Kazimierzem, i Janem III. znayduiemy takiego patryotyzmu przykłady.

sko, ile na tyle, iak wtedy Rzeczpospolita miała nieprzyiacioł. Pod Janem III. z przyczyny Tureckiey woyny uchwalono podatki na sto tysięcy żołnierza. Siły te na woynę tylko wystawiane, zmnieyszano zawsze, skoro potrzeba ich ustała, tak dalece, że w Roku 1699. nie tylko Pułki Kozackie zwinięto, iako po Karłowickim Traktacie iuż niepotrzebne, a Obywatelom Woiewodztw Ruskich uciążliwe; ale nad to liczbę Kraiowego Woyska w Koronie do szesnastu, w Litwie do ośmiu tysięcy określono.

W krotce atoli potym gdy zaczepiony od Augusta II. Karol XII. w Polskę wkroczył, pomnożono na Seymie Lubelskim Roku 1703. Woyska Kraiowego do 58. tysięcy, ktorego trzecią część Litwa, a dwie Korona przystawić miała; na tego żołnierza Piotr W. obowiązał się Traktatem Narewskim R. 1704. zawartym, płacić corocznie dwakroć sto tysięcy rublow, aż do zakończenia woyny Szwedzkiey. Na koniec po zaspokoioney Konfederacyi Tarnogrodzkiey nowe nastąpiło Woyska Rzeczypospolitey rosporządzenie; Chorągwie niektore dawne i Regimenta zwinięto, innym na Autorament Polski i Cudzoziemski podzielonym, nową służbę przypowiedziano, zapłatę opatrzono, po Woiewo-

dztwach

dztwach i Ziemiach lokacyą wyznaczono, a całkowitego Woyska liczbę w Koronie do ośmnastu, w Litwie do sześciu tysięcy opisano.

Wszakże ani tak szczupła liczba nie była w zupełności utrzymywaną; ale przez nierząd, zamięszania domowe, i inne okoliczności, aktualny Stan Woyska ledwie nie połową był mnieyszy od tego, ktore Rzeczpospolita przepisała, a ktore Obywatele płacili. Za przeszłego Panowania radżono kilkokrotnie o pomnożeniu Woyska, ale dla zrywanych Seymow, materya ta nigdy do skutku przyiść nie mogła. Ustanowione w Roku 1764. Woyskowe Kommissye, a potym Departament Woyskowy w Radzie, ktory na mieysce ich nastąpił, wprowadziwszy do Woyska porządek, karność, i doskonalsze ćwiczenie, podopełniały, ile można było wystarczyć z wyznaczonych od Rzeczypospolitey dochodow, Chorągwie, Pułki, i Regimenta, że podług Opisu Roku 1776. i Rezolucyi Rady, powinno być aktualnego Woyska w Koronie głow 12439. w Litwie 4770. do ktorey liczby brakowało w R. 1780. podług okazaney Stanom Seymuiącym likwidacyi, w Koronie głow 312. w Litwie 255. Tegoż Roku Konstytucya pozostałą Skarbu Koronnego superatę obrociła na pomnożenie każdey Chorągwi

Pan-

Pancerney czterema głowami, a Garnizonu Kamienieckiego dwoma set Gemeynami, obiecuiąc dalsze superaty Skarbowe, podobnież na powiększenie Woyska obracać z pierwszeństwem dla Kawaleryi Narodowey, skoro dwa bataliony garnizonowe Kamieńca Podolskiego dopełnione zostaną.

Rozdział, rosporządzenie, i stan Woyska Oboyga Narodów, tak iezdnego, iak i pieszego, z liczbą oraz ludzi w każdym Korpusie znayduiących się, iest następuiący:

WOYSKO KORONNE.

JAZDA.

24. Chorągwi Brygady Wielko-Polskiey - - -	737.
24. Chorągwi Brygady I. Ukraińskiey - - -	737.
24. Chorągwi Brygady II. Ukraińskiey - - -	737.
12. Chorągwi Puł-Brygady III. Ukraińskiey - -	369.
12. Chorągwi Puł-Brygady Mało-Polskiey - - -	369.
Pułk Miączyńskiego Gen: Jnsp: Kawal: Kor. - -	390.
Pułk Byszewskiego Gen: Maiora	390.
Gwardya Konna - - -	426.
Regiment Buławy W. - -	257.

Re-

Regiment Buławy Polney -	257
Regiment Kozłowskiego Gen: Maiora - . - -	257.
Summa Jazdy -	4926.

PIECHOTA.

Korpus Artylleryi - -	397.
Jndżynierowie - - -	12.
Batalion Fizylierow - -	418.
Gwardya Piesza - - -	1539.
Chorągiew Węgierska Buł: W.	72.
Chorągiew Węgierska Buł: Pol:	72.
Regiment pod Jmieniem Krolowy	467.
Regim: pod Jmieniem Krolewicza	467.
Regiment Buławy W. - -	467.
Regiment Buławy Polney -	547.
Regiment Xiążęcia Franciszka Sułkowskiego - -	353.
Regiment Potockiego Starosty Szczerzeckiego - -	353.
Regiment Czapskiego Generała Lieutenanta - - -	353.
Reg: Raczyńskiego Gen: Maiora	353.
Reg: Ordynacyi Rydzyńskiey	353.
Reg: de Witte Pułkownika -	413.
Reg: Xcia Ponińskiego Generała Maiora - - -	413.
Reg: Ordynacyi Ostrogskiey -	437.
Summa Piechoty	7486.

WOY-

WOYSKO LITEWSKIE.

JAZDA.

Brygada Hussarska - -	478.
Brygada Petyhorska - -	478.
Gwardya konna - - -	318.
Pułk Baranowskiego - -	374.
Pułk Jeleńskiego - - -	150.
Pułk Romanowskiego - -	150.
Pułk Gorycza - - -	327.
Pułk Bielaka - - -	395.
Summa Jazdy -	2670.

PIECHOTA.

Artyllerya - - - -	125.
Gwardya piesza - - -	609.
Regiment pierwszy - -	220.
Regiment drugi - - -	220.
Regiment trzeci - - -	220.
Regiment czwarty - -	220.
Regiment piąty - - -	171.
Regiment szosty - - -	110.
Chorągiew Janczarska - -	100.
Chorągiew Grenadyerska -	80.
Summa Piechoty	2075.

NB. W liczbie tey nie iest umieszczona Nadworna J. K. Mci Milicya, prawem Roku 1775. do dwoch tysięcy pozwo-

zwolona, a Roku 1776. rowno z Komputowemi za woysko Rzeczypospolitey poczytana, o czym iuż się wyżey mowiło.

Płaca Woyska.

Niżeli w Roku 1717. opatrzono dla Woysk Oboyga Narodow stałą i niezawodną płacę, dawniey przez dochodow publicznych niepewność, podatkow od Seymu tylko do Seymu trwaiących stanowienie, i nierządną Skarbu administracyą, trafiało się często, że dopiero wtedy o sposobach zapłacenia Woyska myślano, kiedy to nad zaległe zasługi na nowe służyć poczynało. A że albo przez zerwanie Seymu podatek nie był ustanowiony, albo też tak skąpo zebrany że na potrzeby nie wystarczał, Rzeczpospolita coraz bardziey dłużyła się Woysku, ktore iako bezpłatne, niekarnym stawało się dla Wodzow, nieznośnym dla Obywatelow; ktorzy więcey prawie bali się Narodowych, niżeli nieprzyiaciela. Ani powściągnąć swawolnego żołnierstwa mogły surowe i rozliczne o karności woyskowey prawa; zapominano o nich; a zawod wysłużoney płacy zdawał się wymawiać poniekąd te bezprawia. Coż dopiero mowić o Związkach, ktore Woysko, wybiwszy się z pod władzy Hetmanow swoich, dla wymuszenia należącego sobie żołdu czyniło? Były te zaiste rozwolnieniem służby, ru-

iną

iną Kraiu, zniewagą praw i Kraiowey Zwierzchności, a u postronnych wstydem i ochydą dla Narodu. Związkowi albowiem iakby w nieprzyiacielskim Kraiu pieniądze i żywność wybierali, z Krolem i Rzplitą iakby z rownemi traktowali, ani związku odstąpić chcieli, poki albo zaspokoieni, albo ułagodzeni nie byli. Wiadome są takich Związkow przykłady pod panowaniem Zygmunta III. Jana Kazimierza, i po śmierci Jana III. Wznawiały się te zawsze mimo ponawianą dawnieyszych praw surowość, bo płacy punktualney nigdy nie było, a grzeszący zawsze ufali w amnestyą.

Odięła przyczynę i pozor bezprawiom tym Konstytucya wspomniona R. 1717. oznaczywszy gatunki podatkow, z ktorych każda część Woyska miała swoią płacę nie zawodnie odbierać. Teraz iako wszystkiemi dochodami i wydatkami Rzplitey Kommissye Skarbowe zawiaduią, tak też płacą Woysko podług rosporządzenia przez Radę Nieust: uczynionego, Summy 6,290,000. w Koronie, a 2,300,000. w Litwie na zapłatę Woyska Konstytucyą Roku 1776. wyznaczoney. Z Summ tych odchodzi na Sztab Generalny, Officyalistow, i insze potrzeby 410,000. w Koronie, a w Litwie

twie 260,000. tym sposobem rosporządzone:

W KORONIE.

Hetmanowi W. - -	60,000.
Hetmanowi Polnemu -	40,000.
Pisarzowi Polnemu - -	20,000.
Generałowi Artylleryi -	30,000.
2. Gener: Jnspektorom po 20,000. zł. - -	40,000.
Strażnikowi Polnemu -	8,000.
Oboźnemu Polnemu -	6,000.
2. Gener: Lieutenantom po 18,000. zł. - -	36,000.
4. Gener: Maiorom po 12,000.	48,000.
4. Adiutantom Hetmańskim po 3000. zł. - -	12,000.
2. Buńczucznym po 3000.	6,000.
Na utrzymanie Fortecy Kamienca - - -	12,000.
Gaży Kommendantowi Kamieńca - - -	6,000.
Na Jnwalidow - -	50,000.

NB. Zeby wysłużeni żołnierze, albo przez przypadki rożne, prace woyskowe, i kalectwo do dalszey służby nie zdatni, bez nadgrody i sposobu do życia zostawieni nie byli, a zachęcenie w Narodzie do Stanu żołnierskiego nie ginęło; postanowiła Konstytucya R. 1780. przydać do Kassy Jnwalidow drugie pięcdzie-

dziesiąt tysięcy z Superat Skarbowych; do ktorey to całkowitey stu tysięcy Summy przykładać się trzecią częścią powinien Skarb W. X. Lit. ponieważ Fundusz ten dla Woysk Oboyga Narodow iest założony.

Pisarzowi Woyskowemu	-	10,000.

NB. Mieli Pisarze Woyskowi w Kommissyach *votum consultivum* zawsze, a gdyby kompletu Kommissarzow nie było, *decisivum*. Konstytucya Roku 1776. będącego aktualnie Pisarza, iako też Regenta, Audytora Generalnego, i Jnstygatora, przy dawnieyszych prawach i pensyach w Departamencie Woyskowym zostawiła. Teraz Pisarze Woyskowi zawsze *cum voto decisivo* w Departamencie zasiadaią, iako mowi Konstytucya Roku 1780.

Regentowi Woyskowemu	-	7,000.
Pułkownikowi do Kart Geograficznych	- -	8,000.
Audytorowi	- - -	3,000.
Adiutantowi	- - -	3,500.
Jnstygatorowi	- - -	2,000.
2. Woźnym po 450. zł.	-	900.
Na drobne wydatki	- -	1,600.

NB. Konstytucya Roku 1780. potoczne expensa Woyskowe w Departamencie Woyskowym, naznaczeniem trzydziestu tysięcy zł. umiarkowała.

W W. X. LITEWSKIM.

Hetmanowi W. - -	60,000.
Hetmanowi Polnemu -	40,000.
Pisarzowi Polnemu - -	15.000.
Strażnikowi W. - -	14,000.
Generałowi-Jnspektorowi -	12,000.
Strażnikowi Polnemu -	6.000.
Oboźnemu Polnemu -	4,000.
Generałowi - Lieutenantowi	12,000.
2. Gener: Maiorom po 10,000.	20,000.
4. Adiutantom Hetmańskim po 3,000. zł. - -	12,000.
2. Buńczucznym po 3,000. zł.	6,000.
Stanowniczemu - - -	2,000.
Sędziemu Woyskowemu -	2,000.
Pisarzowi Woyskowemu -	9,000.
Regentowi Woyskowemu -	2,500.
Audytorowi - - -	2,500.
Na Jnwalidy i drobną expens	14,000.

NB. O Jnwalidach czytay powyżey.

Rzad Woyska.

Od naydawnieyszych czasow władali Woyskami Krolowie, albo wyznaczeni od nich Hetmani przedtym docześni, potym rownie iak wszystkie inne Urzędy, dożywotni. Skoro Rzeczpospolita poczęła utrzymywać gotowego żołnierza, rząd iego, Sądy, i Ordynanse, należały zupełnie do Hetmanow, ktorych władza lubo obszerna, żeby ani Rzeczypospolitey szkodliwą, ani Oby-

wa-

watelom uciążliwą być nie mogła, przezornie opisana była przysięgą i prawami. Na woynach, ieżeli Krol sam nie znaydował się, oni także, z przydaną od Seymu radą, Woysko na nieprzyiaciela wiedli, i wszystko według potrzeby i dobra Rzeczypospolitey czynili. W roku 1764. ustanowiono Kommissye Woyskowe, z ktoremi wspolnie władzę nad Woyskiem Hetmani sprawowali do roku 1776. w ktorym władza ta na Radę Nieustaiącą i Departament w niey Woyskowy prawie zupełnie iest przelana; o czym iuż się wyżey wspomniało.

Założenie Szkoły Rycerskiey, w ktoreyby Szlachecka młodzież woyskowe i inne wolnym Obywatelom przyzwoite brała ćwiczenia, było zdawna i od Narodu żądane, i od Krolow obiecywane. Nayiasn: STANISŁAW AUGUST, iako się Paktami swoiemi obowiązał, tak zaraz po Koronacyi uskutkował zbawienne to postanowienie, utwarzaiąc Kadetow Korpus, ktory do tych czas pod Kommendą i Rządem Xiążęcia Adama Czartoryskiego Generała Ziem Podolskich zostaie. Stany Rzeczypospolitey oświadczywszy Krolowi Jmci nieśmiertelną wdzięczność za wydane znaczne koszta na początkowy tey Szkoły zakład, chciały ieszcze rozciągnąć ku poźney potomności Założyciela pamięć, Szkoła Rycerska.

stanowiąc na Seymie Roku 1766. ażeby na wszelkich Korpusu Kadeckiego znakach żołnierskich i rynsztunkach litery wyrażaiące Krola Jmci Panuiącego imię, wiecznemi czasy odmieniane nie były.

Na utrzymywanie Szkoły Rycerskiey ulokowaney w Pałacu dawniey Kazimierzowskim zwanym, a przez Rzeczpospolitą kupionym, naznaczyły były Stany 600,000. rocznego dochodu; ale ten w Roku 1776. do połowy został zmnieyszony. Prowincya W. X. Lit. iako się trzecią częścią do tey Summy przykłada; tak też obwarowała sobie na Seymie Roku 1778. ażeby trzecia część Kadetow z iey młodzieży była złożona, co potwierdzaiąc Konstytucya R. 1780. postanowiła, ażeby z wszystkich trzech Prowincyi rowna była Kadetow liczba z Szlachty starożytney Polskiey umieszczona; żeby odtąd Officyerowie w Korpusie byli Szlachta Polscy; żeby przychodzący młodzi w roku osmym nad lat dziewięć, a w roku dwunastym nad lat sześć w Korpusie nie bawili; żeby należące Szkole Rycerskiey summy płacone były z poczynaiącą się ratą, iak Woysku; na koniec, żeby podług dawniey przyiętych i wykonywanych Ustaw, Korpus Kadecki z dochodow swoich wszystkich rachował się przez Kwatermistrza Departamentowi

Woy-

Woyskowemu, a ten żeby sprawę zdawał Stanom Rzplitey na Seymie.

Polska i Litwa żadnych Fortec nie maią, oprocz Gdańska, ktory twierdze swoie własnym kosztom i własney obronie winien; i Kamieńca Podolskiego, ktory nazywano dawniey przedmurzem Chrześciaństwa. Gdy Forteca ta pod Panowaniem Krola Michała po krotkim oblężeniu przez Turkow wziętą była; Jan III. nie mogąc iey odzyskać, wystawił na obronę granic, Zamek Okopami S. Troycy nazwany. Na Seymie Konwokacyinym R. 1764. wyznaczyła Rzplita na opatrzenie Kamieńca i Okopow tych, (Okopy S. Troycy zostaią teraz pod panowaniem Austryackim) 30,000. złotych. Ale do ulepszenia Kamienieckiey Fortecy nayznaczniey kilkokrotnie przyczynił się Krol Jmć panuiący, ktory także Ludwisarnią własnym kosztem wystawił, i Arsenał Warszawski Armatami w obfitości opatrzył. Konst: R. 1780. na dalsze utrzymanie Ludwisarni dotąd kosztem J. K. Mci opatrywaney, 30 000. zł. i drugą podobnąż Summę na fabrykę broni ręczney tym czasem wyznaczyła.

K O N I E C.

Do

Do Rozdziału VI. O Krolu, pod Artykułem: Prawa Krolewskie, przyday:

Jeszcze do praw Krolewskich należy, wyznaczać Kuratorow Osobom nie mogącym się rządzić. Prawo to, Konstytucya Roku 1638. tak obiaśnia, że Kuratorye z Kancellaryi Krolewskich wychodzić nie powinny na *mente captos*, poki z inkwizycyi wyprowadzonych przez pewne Delegaty, (ktorych Krol nazna cza z Senatu, z Urzędnikow Ziemskich, lub innych Obywatelow Stanu Rycerskiego teyże Ziemi, w ktorey zostaie z dobrami swoiemi ten, na ktorego Kuratorya wyiednywana będzie) nie okaże się dowodnie, iż odszedł od rozumu, rządzić sobą ani maiątkiem swoim nie może, i prawdziwie Kuratoryi potrzebuie. Po takim dowodnym okazaniu, Kuratorye wychodzą zawsze z warunkiem prawa dla bliższych chorego Krewnych.

Na Karcie 36. *wierszu* 15. zamiast: naydawniey podobno, *czytay*: nię dawniey podobno od Swieckich.

Na Karcie 229. *wierszu* 8. *czytay*: Połockie w Uszaczu.

MATE-

MATERYE
ROZDZIAŁOW
TOMU I.

Se-

Kon-

PRAWO

Polityczne

Narodu Polskiego

1